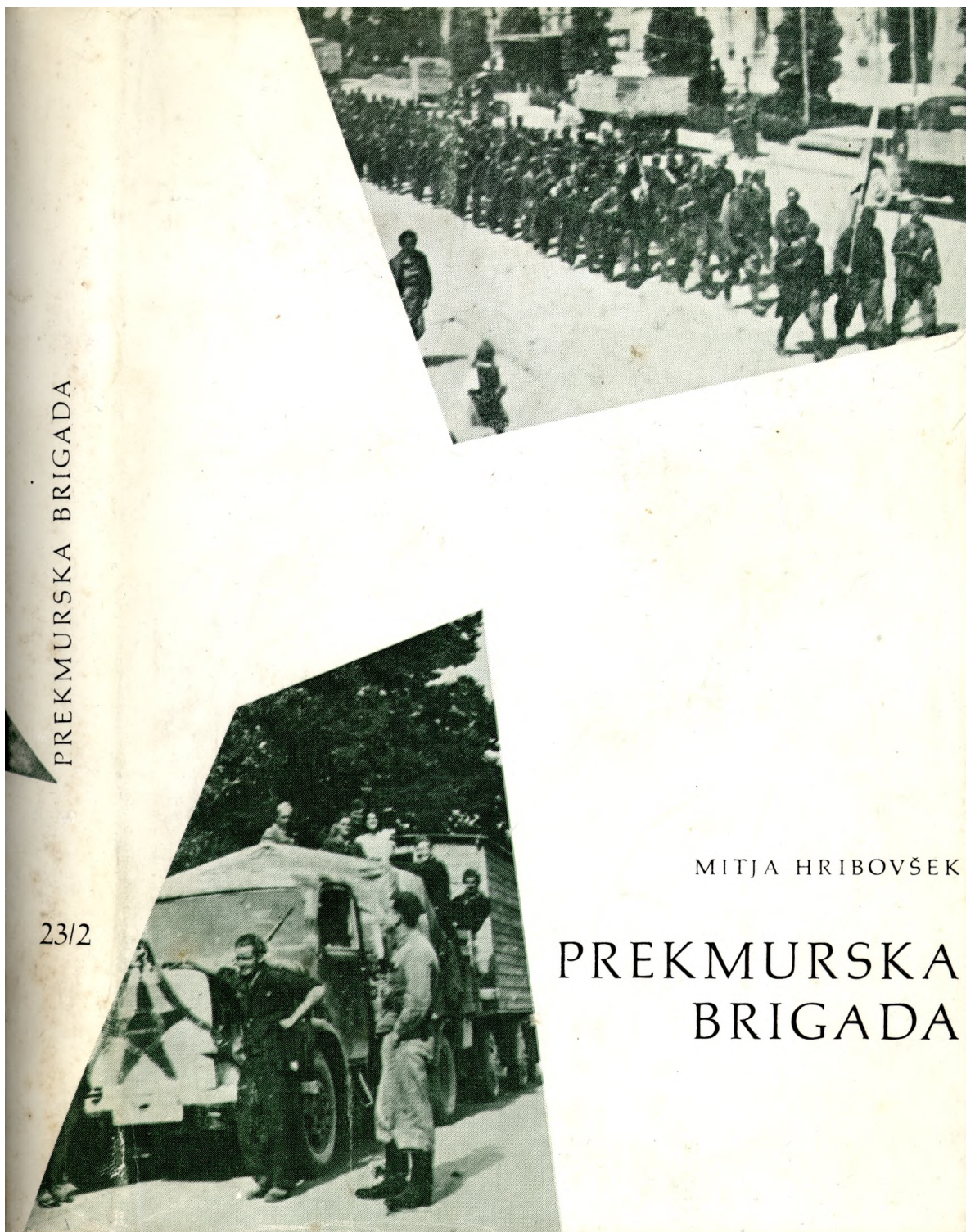

PREKMURSKA BRIGADA

23/2

MITJA HRIBOVŠEK

PREKMURSKA BRIGADA

KNJIŽNICA
NOV IN POS

IVO JAVORNIK
ILIRSKA 34
61000 LJUBLJANA
YUGOSLAVIA

MITJA HRIBOVŠEK

PREKMURSKA BRIGADA

LJUBLJANA 1975

PREDGOVOR

Na pobudo Sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije in iniciativnega odbora Prekmurske brigade je nastala tudi knjiga o Prekmurski brigadi, ki se je, tako kot knjige o drugih slovenskih brigadah, vključila v zbirko Knjižnice NOV in PO Slovenije.

Iniciativni odbor Prekmurske brigade je bil ustanovljen 23. aprila 1967 v Ljubljani. Odbor so sestavljali: predsednik Miroslav Lipuš-Mišo, podpredsednik Franček Mirtič in Avguštin Vovk-Jurče, tajnik Franc Roškar in člani Anton Mihelič, Jože Rener, Milan inž. Vidmar, Zlatko Bogataj in Mitja Hribovšek. Iniciativnemu odboru v Ljubljani so pomagali pododbori v Murski Soboti pod predsedstvom Rudija Rapla in v Lendavi pod predsedstvom Milana Balantiča. Zgodovinska komisija iniciativnega odbora Prekmurske brigade, ki so jo v Murski Soboti sestavljali pokojni Miro Štubelj, Jože Janež, Jožko Brumen in Evgen Emri ter odbor v Lendavi, ki sta ga vodila David Dvanajšek in Jože Varga, sta vsestransko podprla zgodovinski odbor v Ljubljani, sestavljen iz članov Zlatka Bogataja in Mitje Hribovskega.

Delo s predstavniki Prekmurja je teklo brez zastoja in s precejšnjo mero razumevanja. Politične in krajevne organizacije so organizacijsko in materialno podprle vsa prizadevanja za poživitev k vesplošnemu obujanju preteklih zgodovinskih dogodkov. Tako se je začelo široko sodelovanje, zlasti pri ustanavljanju domicilne občine Prekmurski brigadi. Na željo predstavnikov Prekmurja so Prekmurski brigadi podelili dva domicila. Prva podelitev domicila Prekmurski brigadi je bila 23. junija 1968 v Lendavi in druga 13. oktobra istega leta v Murski Soboti. Kar se tiče proslav podelitve domicilnih občin

Prekmurski brigadi v Lendavi in Murski Soboti, zaslužijo prireditelji v Prekmurju posebno zahvalo. Zgodovinska komisija je tako prišla, na podlagi dela domicilnih občin, do spiska udeležencev Prekmurske brigade, ob teh priložnostih so spoznavali drug drugega, kar je bilo za raziskavo spominskega gradiva nadvse koristno. S tem je bilo opravljeno obsežno delo, saj je sestavljanje vsebine terjalo zaradi pomanjkanja ustreznega dokumentarnega gradiva precej truda.

K zbliževanju, pripravam za podelitev domicila in nastajanju knjige o Prekmurski brigadi je veliko prispeval Karel Sukič, takratni glavni urednik Prekmurskega vestnika, v katerem so se prvič začeli pojavljati občasni prispevki o Prekmurski brigadi in njenem pomenu za zgodovino Prekmurja. Zasluga, da ima brigada kar dva domicila, gre tudi takratnemu predsedniku občine Murska Sobota Štefanu Tothu in njegovemu nasledniku Borisu Goljevščku ter predsedniku občine v Lendavi Jožetu Kolariču, kakor tudi vsem predstavnikom krajevnih družbenopolitičnih organizacij v Murski Soboti in Lendavi. Še posebna zahvala gre pokojnemu predsedniku ZZB v Murski Soboti Pavlu Jezeršku in njegovemu nasledniku Ljubu Deškoviču, za vso gmotno pomoč pri nastajanju knjige o Prekmurski brigadi, prav tako tudi odbornicam ZZB Murska Sobota Heli Srež in Sidi Perš.

Ob priložnosti podelitve domicila Prekmurski brigadi v Lendavi je izšla majhna brošurica Prekmurska brigada — četa. Brošurica pa je opozorila, da vsebina o brigadi ni imela pečata dokončnosti, marveč je odkrivala še neraziskana vprašanja o Prekmurski brigadi, napisana je bila brez globljega iskanja in analize vzročnosti in povezovanja dejanj, predvsem pa ni poudarjala posebnosti Prekmurske brigade.

Prekmurska brigada je bila najmlajša enota narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Ustanovljena je bila dan pred oficinalnim koncem druge svetovne vojne dne 7. maja 1945 v Murski Soboti. Dan po ustanovitvi se je vključila v najbolj zapletene vojne situacije, kjer je skupaj z enotami jugoslovanske 3. armade in enotami bolgarske vojske preprečevala preboj sovražnikovih skupin, zlasti izdajalskih čet proti Koroški. Takrat se ni utegnila postopoma izuriti in v manjših bojih nabirati izkušnje v akcijah, toda brigado so vodili poveljniki, ki so imeli že nekatere bojne izkušnje. Novinci, borci, vključeni v brigadne čete, so v bojnih akcijah z izrednim poslušom

za razumevanje tedanjih razmer zanesljivo izpeljali zaupane naloge, kot bi šlo za staro, že izkušeno brigado.

Za opis zgodovinske poti Prekmurske brigade ni bilo na voljo pomembnejšega gradiva in virov, ki bi osvetljevali vse dogodke okoli ustanovitve in njeno bojno pot čez Muro na Štajersko in Koroško.

Najbolj sporno vprašanje je bilo, kako ugotoviti njen ustanovni datum. Po dolgoletnem zbiranju gradiva in razgovorih s pripadniki Prekmurske brigade, od takratnih poveljnikov do borcev, je le bilo mogoče priti do zanimivega gradiva. Za ugotavljanje glavnih datumov sem uporabljal operacijsko poročilo Prekmurske brigade, ki ga je napisal takratni načelnik brigade poročnik Franc Godler-Blisk. Vendar se mi je posrečilo zaslediti izvirni partizanski dnevnik, ki ga je napisal politični komisar 3. čete 2. bataljona Zlatko Bogataj. To je bilo dovolj za »ogrodje« knjige o Prekmurski brigadi in za točen terminski opis vsake etape. Dnevnik je pomagal razvozljati najtežja vprašanja glede datumov in zaporedja vseh dogodkov.

Prvo delo o Prekmurski brigadi je obsegalo kar okrog 400 strani in več kot polovico gradiva je bilo namenjenega opisovanju razvoja političnih organizacij v Prekmurju od začetka vojne do ustanovitve Prekmurske brigade. Oris dogodkov je bil po mnenju recenzentov Lada Ambrožiča-Novljana in profesorja dr. Milana Zevarta brez dobre zgradbe, predvsem pa zaradi preobširnosti ni bilo skladja med zgodovinskim orisom kratke življenjske dobe Prekmurske brigade in orisom narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju. Delo sem moral skrajšati na kakih 200 strani in ga temeljito predelati, tako da je obsegalo le zgodovinske dogodke, ki so bili neposredno povezani z nastankom in bojem brigade. Tako temeljna poglavja opisujejo krepitev političnega kadra v Prekmurju v drugi polovici leta 1944, pohod dela Lackove čete v Prekmurje pod vodstvom Ivana Majnika-Džemsa, ustanovitev in delovanje prekmurske čete, osvoboditev Prekmurja, prihod in delovanje delegacije SNOS, ustanovitev Prekmurske brigade, njeno sestavo, pohod brigade v Maribor, delovanje brigadnih bataljonov v Mariboru, Celju in Dravogradu ter njeno razpustitev.

Vsebina je tako po nasvetu recenzentov pridobila bolj sistematično urejenost in celovitost. Po mnenju recenzenta Lada Ambrožiča-Novljana in v dogovoru z avtorjem pa je bilo vendarle potrebno uvodoma obrazložiti zgodovinski razvoj Prek-

murja in njenih narodnoosvobodilnih organizacij med drugo svetovno vojno. Zato sem soglašal, da je to delo opravil profesor Janko Liska.

Pri pisanju poti Prekmurske brigade in njenega delovanja na Štajerskem in Koroškem sem uporabljal zgodovinska dela dr. Toneta Ferenc, Ferda Godine, dr. Milana Ževarta, Bogdana Žolnirja in Petra Brajoviča. Za prijazno ustrežljivost v napotkih pri zbiranju gradiva in za strokovna opozorila sem dolžan veliko zahvalo polkovniku Zdravku Klanjščku iz vojaškega zgodovinskega inštituta. Prav tako se zahvaljujem Milku Štolfi, takratnemu tajniku Sveta za razvijanje tradicij NOB pri republiškem odboru ZZB NOV Slovenije, ki me je v začetnih korakih pri nastajanju rokopisa vseskozi vztrajno spodbujal, da sem delo dokončal. Da ga je bilo mogoče opraviti, je bilo potrebno iskati pomoči pri mnogih ljudeh in ustanovah. Zahvalo sem dolžan uslužbencem knjižnice Inštituta za sociologijo pri ljubljanski univerzi, zlasti tovarišici Mari Grašič in Justu Zdenšar, ki sta mi z razumevanjem pomagali pri uporabi redkih časopisnih tiskov in ustrezne literature. Iskreno se zahvaljujem tovarišu Venčeslavu Vrabcu, uslužbencu arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, kjer sem dobil na voljo ustrezne arhivske dokumente partizanskega in okupatorskega izvora ter spominsko gradivo. Zahvaljujem se ravnatelju slovenjegraškega muzeja ljudske revolucije Bogdanu Žolnirju, ki mi je dal na voljo zgodovinsko dokumentacijo slovenjegraškega terena in tudi pomagal razčistiti nekatere probleme na dravograjskem območju. Prav tako se za pomoč zahvaljujem vodji oddelka ljudske revolucije Mestnega muzeja v Ptuj Vidi Rojčevi. Ljubeznivo so mi pomagali tudi preživeli nekdanji aktivisti iz Ptuja, Ljutomer in Dravograda. Njihovim odgovorom in pismenim izjavam gre zahvala za mnoga mnenja pri razreševanju dogodkov ob času osvoboditve. Za pomoč in prizadevanje pri zbiranju gradiva dolgujem posebno zahvalo sodelavcem iz Murske Sobotice Miru Štublju, Jožetu Janežu, Jožetu Brumnu in Evgenu Emriu ter uslužbencem Muzeja NOV v Murski Soboti.

Posebno zahvalo dolgujem tovarišu Petru S. Brajoviču, takratnemu načelniku štaba 4. operativne cone, ki mi je osebno za razsvetlitev razmer na Štajerskem ob koncu vojne posredoval objavljeno in neobjavljeno dragoceno gradivo.

Toplo zahvalo moram še posebej izreči tovarišu Ladu Ambrožiču-Novljanu, ki mi je z dragocenimi tehničnimi napotki in strokovnimi nasveti pomagal pri razčiščevanju in urejenosti vsebine mnogo skrbneje, predvsem pa bolj vztrajno, kot si je to zamišljal avtor sam. Na marsikaj me je opozoril tudi profesor dr. Milan Zevart in pomagal pri dokončnem oblikovanju teksta.

Zahvala velja tudi tovarišu Ferdu Fischerju, ki je delo skrbno lektoriral, kartografu, ki je na podlagi osnovnih predlog izdelal zemljepisne skice, in ne nazadnje tudi uslužbencem tiskarske delovne skupnosti, ki so pripomogli h grafični podobi knjige o prekmurski brigadi.

AVTOR

OKUPACIJA PREKMURJA, PRVI VAL NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA

Prvi dan vojne, 6. aprila 1941, ob 6,20 so oddelki 46. nemškega motoriziranega korpusa vdrli v Prekmurje iz Madžarske pri Lendavi. Zaradi odpora Nemci niso uspeli branilcem odsekati odstopnice na desni breg Mure. Popoldne so nemške čete zasedle razen Lendave še Mursko Soboto in domala vse Prekmurje.¹

Deset dni kasneje je Hitler prepustil Prekmurje Madžarski; par tednov nato še medmursko občino Štrigovo, ki je bila zadnja leta kraljevine vključena v Dravsko banovino (Slovenijo). Hitler je v tem primeru spoštoval predtrianonsko mejo, prisvojil pa si je tri prekmurske vasi z nemškim prebivalstvom.

Vtem ko je Josip Benko, lastnik tovarne mesnih izdelkov v Murski Soboti, s skupino kulturbundovcev skušal spraviti Prekmurje pod Nemčijo, se je za vrnitev k Madžarski največ prizadeval veleposestnik Nándor Hartner, zadnja leta pred vojno soboški župan in banski svetnik. Za revizionistične zasluge ga je madžarska vlada »po osvoboditvi Prekmurja izpod jugoslovanske okupacije« počastila z nazivom »vitez Lendvay«. Zadal si je nalogo obnoviti in utrditi madžarsko oblast nad Prekmurjem in Prekmurce pomadžariti.

Madžari so uvedli civilno okupacijsko upravo v Prekmurju šele 15. avgusta 1941. Vzpostavili so predtrianonsko upravo, sodno in cerkveno razdelitev; zato so vključili soboški okraj v Železno županijo (središče Szombathely), lendavski pa v Žalasko (središče Zalaegerszeg). »Samoupravne občine« so upravljali po okrajnih glavarjih postavljeni notarji z neomejeno oblastjo v svojem delokrogu.

16. decembra 1941 je madžarski parlament z zakonom XX/1941 vključil Bačko, Baranjo, Medmurje in Prekmurje nazaj

v ogrsko kraljestvo.² Tako je bilo glede teh pokrajin za okupatorja tudi formalnopravno, ne le dejansko vzpostavljeno stanje pred mirovno pogodbo v Trianonu (4. junija 1920).

2e okrajni vojaškoupравни poveljstvi v Murski Soboti in Lendavi, podrejeni poveljstvu za »južne pokrajine« (Delvidek), sta odpravili z ukazi vrsto znakov slovenstva Prekmurja. Tako je vojaška uprava zahtevala z okrožnico z dne 13. maja 1941 od učiteljev, »da vse slovenske, srbske in hrvatske knjige in učbenike, ljudske knjižnice in mladinske knjige kar najhitreje zavijejo in predaja do 29. maja v trgovski šoli v Murski Soboti«. In s knjigami vred tudi slike, zemljevide in globuse jugoslovanskega izvora.

V Murski Soboti so na podlagi tega ukaza pobrali knjige sokolske knjižnice, knjižnice »Prosvetnega društva«, »Delavske zbornice« in okrajnega učiteljskega društva. Zaplenili so tudi gimnazijsko, učiteljsko in dijaško knjižnico itd. Knjige so odpeljali v skladišče Hartnarjevega mlina in od tam na Madžarsko.

Iz soboškega parka so odstranili spomenik slovenskim književnikom.

Prihod madžarske vojske v Mursko Soboto

2e vojaška okupacijska uprava je z madžarskimi napisi prepletkala slovenstvo Prekmurja. V urade in v šole je vpe-ljala madžarščino. »Vendščino« (to je prekmursko narečje) je dopuščala le za sporazumevanje uradnikov s strankami in del-no za pouk v osnovnih šolah (v vaških štirirazrednicah).

Kmalu po okupaciji je postalo očitno, da bo madžarska šovinistična vlada skušala pospešeno doseči svoje raznarodovalne cilje, ki jih je prekinil razpad Avstro-Ogrske. Glasen je postal znova Šandor Mikola, profesor matematike na budimpeštanski univerzi; isti Mikola, ki s slavistom Melichem leta 1919–1920 ni uspel na pariški mirovni konferenci »znanstveno dokazati«, da so prekmurski Slovenci »Vendi«, to je poseben narod vandalskega oz. keltskega izvora, ki nima nič skupnega z jezikom in kulturo »slovenačkoga naroda«, svoj revizionistični list »Domovina« (Budimpešta 1920–1922) pa je sam v podnaslovu le označil kot »mesečne novine za sloven-ski narod«.

Mikolovo, za velikomadžarske potrebe skovano »vendsko« teorijo so začeli zdaj uveljavljati. Prekmurski tisk je smel za okupacije izhajati le v »vendščini« in v madžarskem črkopisu. In sicer Dűsevni liszt (1941), Evangelicsanski kalendar (1942), katoliški Kalendar szrca Jezusovega (1942–1943) ter Tala-nyijev Dober Pajdaš kalendarium (1942, 1943).³

Od 24. maja 1941 je začel v Soboti spet izhajati tednik Muraszombat és vidéke, kakor v časih Avstro-Ogrske. V »vendščini« je prinašal le najnujnejše prispevke.⁴

21. maja 1941 so Hartner in njegovi znova ustanovili madžarsko kulturno društvo, ki je prav tako delovalo že za Avstro-Ogrske in zbiral v svojem krogu poleg Madžarov tudi madžarone in omahljivce. Častni predsednik tega društva je bil že omenjeni Šandor Mikola, predsednik pa Nándor Hartner.

Od predvojnih društev je lahko nadaljeval svoje protislovensko delo, zdaj seveda odkrito, športni klub »Mura«, ki ga je že v letih pred vojno vodil Nándor Hartner. Predvsem učitelji, madžarski in madžaronski, pa so vodili s šolo ozko pove-zano mladinsko potujočevalno in predvojaško organizacijo »Le-vente«.

Da bi pouk in vzgoja potekala v duhu madžarskega nacio-nalizma, so bili vsi jugoslovanski učitelji in profesorji odpu-

ščeni, a nazaj so sprejeli le domačine in posamezne »prišleke«, ki so prisegli zvestobo ogrski kroni. Zanje so priredili že leta 1941 prekvalifikacijske tečaje iz madžarskega jezika, zemljepisa Madžarske ter madžarske zgodovine in ustave; za tiste, ki niso znali madžarski, a naj bi poučevali »vendsko govoreče Madžare« (to je prekmurske Slovence), pa posebne tečaje madžarskega jezika.

Ustrezno madžarskemu nacionalizmu so preimenovali ulice v Murski Soboti in Lendavi, vpeljali madžarska krajevna imena iz časov Avstro-Ogrske, osebna pa vpisovali v matične knjige po madžarskem izgovoru in v madžarskem črkopisu.

Že kmalu po okupaciji so izgnali zavedne Slovence »prišleke«, zlasti izobražence, več slovenskih duhovnikov pa predstavili v madžarske kraje. 23. junija 1942 so nasilno odgnali v taborišče Sarvar 121 družin s Primorske pregnanih Slovencev (s 668 družinskimi člani), lastnike po jugoslovanski agrarni reformi razlaščne zemlje madžarskega grofa Esterhazyja v okolici Lendave. Internirali so tudi Žide.⁵

Na »južne pokrajine« je madžarska oblast postopno širila veljavnost svojih zakonov: tako je spravila zadružne organizacije teh pokrajin pod svoje centrale in podobno tudi jugoslovanske ustanove delavskega zavarovanja.

Nekaterim slovenskim malim kmetom v Lendavskih gorih so vzeli zemljo, do katere so prišli v Jugoslaviji po agrarni reformi, da so jo dali tamkajšnjim Madžarom.⁶

Okupacijsko oblast so Madžari zlorabili tudi z novačenjem fantov (od 1942), ki so jih pošiljali celo na fronto, s klicanjem rezervistov na orožne vaje in v delavske bataljone (od 1943) ter z uvedbo obvezne predvojaške vzgoje v mladinsko potujčevalno organizacijo »Levente«. Z navedenimi ukrepi so kršili trianonsko mirovno pogodbo, več mednarodnih konvencij ter določila in norme mednarodnega in mednarodnega vojnega prava. Vse to in nasilja, ki veljajo za nasilja tudi, če jih država vrši nad lastnimi državljani (nasilje, ki so ga izvršili npr. nad Primorci kolonisti iz okolice Lendave), so »utemeljili« z »zakonom o ponovni priključitvi osvojenih južnih pokrajin k madžarski kroni in o zedinjenju z drugimi deli Madžarske«, ki ga je parlament neučakano soglasno sprejel že konec prvega leta okupacije in po katerem so jugoslovanski državljani postali madžarski brez posebnega postopka.⁷

KPS v Prekmurju je bila spočetka brez zveze s centralnim komitejem v Ljubljani. Zato sta se Štefan Kovač-Marko in Mirko Bagar, član vodstva SKOJ za Slovenijo, že v prvi polovici maja povezala s KP Madžarske. Toda njeno vodstvo je menilo, da še ni čas za upor; delno celo, da Prekmurje ni okupirano, ampak del Madžarske.

Konec maja je Nándor Hartner sporočil Rudiju Čačinoviču vprašanje, ali je vodstvo KP pripravljeno sodelovati z novim gospodarjem Prekmurja. Štefan Kovač, Miško Kranjec in Rudi Čačinovič pa so po sestanku v Rakičanu pri Čačinovičevih odgovorili, da je Prekmurje slovensko in del Jugoslavije. Dokler se Jugoslavija ne obnovi, naj bo avtonomno, s slovenskimi uradi in s slovenskim knjižnim jezikom kot učnim jezikom v šolah.

V tem času je prekmurskim komunistom uspelo vzpostaviti zvezo s CK KPS. Konference vodilnih slovenskih komunistov 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani se je udeležil Mirko Bagar. Po konferenci je dobil v razgovoru s Tonetom Tomšičem tudi konkretna politična in organizacijska navodila. Po Bagarjevi vrnitvi se je prekmurski partijski aktiv začel v duhu teh navodil pripravljati na odpor. Zlasti se je vrigel z vnemo v politično, organizacijsko in propagandno delo Štefan Kovač-Marko, takrat sekretar mestnega komiteja KPS Murska Sobota. Štefan Kovač-Marko, Miško Kranjec, Mirko Bagar, Kolo-man Cigüt, Ferdo Godina, Ali in Evgen Kardoš, Štefan Kuhar-Bojan, Ludvik Rapoša, Sida Perš, Anton Špolarič, Martin Žalik in drugi so kmailu spletki mrežo sodelavcev in zaupnih postojank osvobodilnega gibanja v Veliki Polani, Lendavi, Murski Soboti in v Gornjih Petrovcih ter v vaseh okrog teh središč: v Nedelici, Trnju in v Bistricah; v Lendavskih gorica, Mostju in na Benici; v Puconcih, Markišavcih, Nemčavcih, Sebeborcih, v Černelavcih, Veščici, Borejcih, Rankovcih, Gedorovcih, na Tišini in na Petanjcih; v Adrijancih, Kuštanovcih, Šalovcih, Domanjševcih, Stanj evcih, pri Gradu in še drugod. OF so se pridružili predvsem visokošolci in dijaki, pa tudi učitelji, kmetje in drugi — neglede na svoje prejšnje politično prepričanje.

Možnosti za oborožen odpor v Prekmurju so bile nedvomno neznatne: bilo je malo orožja, madžarska vojaška premoč očitna, zveze s središči gibanja v Sloveniji im na Hrvaškem redke in ponovno pretrgane; komaj 1000 km² obsežno (s Slo-

venskim Porabjem vred), gosto naseljeno ravninsko in gričevnato ozemlje brez večjih gozdov, stisnjeno med Madžarsko in tretji raj h, ločeno od slovenske Štajerske in Medmurja povrh še z Muro, nudi oboroženim enotam malo manevrskih možnosti. Pa tudi politično delo bi lahko zavzelo vseljudski obseg le v primeru, če bi ga bila v celoti podprla oboja duhovščina, katoliška in evangeličanska. Domala vsi komunisti, zlasti vodilni, so bili že od zadnjih predvojnih let splošno znani in razvpiti, zdaj pa so jih ogrožali še vohuni. Po pravilni sodbi Ferda Godine bi vse to narekovalo konspirativnejšo organizacijo.⁸

Julija je padel v zapor Stanko Zorman, Kovačev sodelavec za razmnoževanje letakov za Medmurje. Med hudimi mukami je povedal o Štefanu Kovaču-Marku preveč. Kovač, njegova žena Mima⁹ in Miško Kranjec so se kmalu nato sicer uspeli izmakniti aretaciji, vendar so se 6. julija umaknili v ilegalo.

25. julija je okupator v bojazni pred vstajo razglasil ustanovitev naglega vojaškega sodišča v Prekmurju in pripeljal nove policijske in orožniške enote. Konec julija so bili aretirani predvojni komunisti Mirko Bagar, Ali Kardoš (sodelavec lendavske Ljudske pravice, Mladega Prekmurca in soavtor Bilečanke), Gusti Lutar, Ludvik Vlaj (madžarski pesnik iz Lendave) ter skupina iz Gornjih Petrovec, ki je razbila madžarske kažipote. Godina omenja, da je Bagar, ki so ga zverinsko mučili, povedal marsikaj, celo direktive Toneta Tomšiča.¹⁰

Štefan Kovač-Marko se je vtem uspel povezati s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo v Mariboru in z Vinkom Meglo, predvojnim članom SKOJ v Zagrebu, doma od Sv. Tomaža v Slovenskih goricah. Oba ter inž. Jože Hedžet iz Razkrižja in Štefan Kuhar-Bojan¹¹ so se 29. julija sestali v Moravcih v Slovenskih goricah s Slavkom Šlandrom, sekretarjem pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Kovač, zdaj sekretar okrožnega komiteja KPS za Prekmurje, je smernice tega sestanka — naj ustanovijo v vseh vaseh odbore OF, zbirajo orožje in sanitetni materiali ter organizirajo sabotažne akcije — prenesel naprej v Medmurje. Tam je sestavil dva letaka v hrvaščini in letak madžarskim vojakom, naj stopijo v boj zoper fašizem.

V smislu smernic sestanka v Moravcih je potekal zbor prekmurskih aktivistov 30. avgusta v Trnjevskem gozdu. Sklenil je širiti krog sodelavcev OF. Imenoval je okrožni narodnoosvobodilni odbor za Prekmurje in akcijski odbor za nadalje-

vanje diverzantskih in sabotažnih akcij. Sestavljali so ga Štefan Kovač-Marko, Vinko Megla in Štefan Horvat. 2e v noči na 6. junij je namreč sabotažna skupina prerezala telefonsko zvezo med Mursko Soboto in Čakovcem; julija in avgusta so porezali žice pri Lendavi, Soboti, Šalovcih in Hodošu, na več mestih pa so odstranili tudi madžarske napisne table. Po geslu: Niti zrna žita okupatorju! sta Štefan Kovač-Marko in Ludvik Rapoša 15. avgusta zažgala v bližini Lendve veliko oslco snopov, kjer je zgorelo 12 ton zrnja. Zaradi pomanjkanja orožja in ponovnih udarcev pa ni uspelo ustanoviti partizanske četo oz. bataljon, ki naj bi pred zimo odšel na Pohorje.

Po ustanovitvi okrožnega odbora OF je postalo politično in propagandno delo še živahnejše, pa tudi s sabotažami so nadaljevali.

Miško Kranjec in Štefan Kovač-Marko sta zdaj uspela pridobiti nekaj katoliških duhovnikov za sodelovanje z OF, predvsem Ivana Camplina in Danijela Halasa, ki so ga madžarski orožniki kasneje tik pred osvoboditvijo zahrbtno ubili. Dekan Ivan Jerič, ob Jožefu Kleklu najvplivnejši prekmurski duhovnik, pa je sodil, »da se duhovščina ne more udeleževati terorističnih dejanj OF«.

Narodni heroj Štefan Kovač-Marko

Kovač je bil neugnano aktiven. Sestavljal je letake, skrbel za njihovo razmnoževanje in se sam udeleževal trosilnih in sabotažnih podvigov. Povsod je bil navzoč, dajal je zgled vse do smrti.¹²

Odlomek letaka, ki so ga aktivisti raztrosili pod neposrednim vodstvom Kovača v prvi polovici septembra, se glasi:

»Prekmurski Slovenci, delavci, kmetje, inteligenca in komunisti! Madžarska grofovsko-kapitalistična gospoda nas hoče po sili napraviti za Vende, da bi nas tako laže napravila za Madžare. Naša slovenska imena je nadomestila z madžarskimi spačenkami. Vzela nam je slovenske šole in celo v cerkvi hoče zatreti slovensko besedo. Uničila je ves slovenski tisk. Zapira naše zavedne sinove in hčere. Pa ječah zverinsko muči komuniste, najboljše sinove prekmurskega ljudstva. Oropala je naše zaloge. Uničila je našo obrt, trgovino in industrijo. Odrla nas je z zamenjavo dinarjev v pönge. Skratka, s silo hoče zatreti slovenski narod v Prekmurju. Pri tem ji pomaga ista domača gospoda, ki je za judežev groš pomagala soboški gospodi dušiti osvobodilni boj slovenskega naroda. To so krvosesi prekmurskega kmeta in delavca: Härtner Nándor, Benko Josip, Cvetič Janez, Šiftarji Ludvik in Jože, Heklič in narodni izdajalci: Bratina Franc, Klar Franc, Titani, Antauer Evgen, Krantz Franc in drugi s svojo bando. Pridružil se je tem zločincem odpadnik in zmešanec Šandor Mikola. Vsi ti hočejo prekmurske Slovence navdušiti za Hitlerjev roparski pohod proti Sovjetski zvezi — Rusiji. Madžarski gospodi in njenim domačim pomagačem se hoče tudi slovenske krvi. Hočejo, da bi služili madžarsko vojsko, da bi se borili proti bratski Sovjetski zvezi — Rusiji.

Prekmurski Slovenci! Dokažite, da niste Vendi, ampak Slovenci! Ne dovolite, da bi slovensko zemljo onečaščali madžarski napisi! Odstranite jih! Ne pošiljajte svojih otrok v madžarske šole! Ne odzivajte se vojaškimi pozivom! Ne dajte se mobilizirati! Ne borite se proti Sovjetski zvezi! Prehajajte na stran Rdeče armade, ki se bori tudi za našo svobodo! Naša svoboda prihaja. Pospešimo njen prihod!

Prekmurski Slovenci, delavci, kmetje, inteligenca in komunisti!

Strnite se v enotno fronto svetega osvobodilnega boja slovenskega naroda za njegovo zedinjenje in svobodo pod vod-

stvom komunistične stranke Slovenije in na strani Rdeče armade!»

Celo Slovenski poročevalec je prišel v Prekmurje. Seveda so ga propagandisti razmnožili in raznesli v roke pripadnikov Osvobodilne fronte.

Septembra so diverzanti ponovno prekinili telegrafske in telefonske zveze (pri Martjancih, Fokovcih, med Dobrovnikom in Renkovci ter Renkovci in Turniščem), 19. so zagoreli stogi slame blizu Rakičana pri Murski Soboti.

Madžarski oblastniki s Hartnerjem na čelu so postali zdaj besni. Iz Pinc so 21. septembra odpeljali v taborišče fante zgolj zato, ker so peli na vasi slovenske pesmi, 27. septembra pa so aretirali okrog 60 aktivistov in simpatizerjev OF. Aretaciji so se uspeli umakniti le Ferdo Godina, Martin Žalik in Dane Šumenjak. Odkrili niso ilegalcev: Štefana Kovača, Miška Kranjca, Vinka Megle in Evgena Kardoša, iki niso prenehali z delom kljub nadaljnjim aretacijam. Usodna je bila aretacija Evgena Kardoša (10. okt.), ki je med zaslišanjem napak označil za glavna organizatorja gibanja Kolomana Cigüta in Štefana Cvetka.

Pri zasliševanju so sodelovali gestapovci iz Maribora. Mučenjem so sledili živčni zlomi. Pri Evgenu Kardošu so našli seznam sodelavcev, v koledarju pa obkrožen »18. oktober« — proti vsem pravilom partijske konspiracije. Po očitnih znakih sodeč, je policija Kardoša peljala v Kržančevo hrastje pri Gančanih, da je tam žvižgal domenjeno pesem »Na planincih«. Kovač, ki je prihajal na sestanek, se je žvižganju odzval — in že so ga detektivi oslepili z reflektorji in streljali vanj.

»Komunistu, ki je bil nekoliko oddaljen,« sporoča o Kovačevi smrti »Spomenica« madžarske vlade italijanski,¹³ »se je posrečilo, da je lahko ranjen pobegnil v okrilje temne noči, vtem ko je drugi (Kovač, opomba podp.) padel in izdihnil. Pri Kovaču sta bila najdena revolver na 7 strelav s 24 naboji in vojaška jugoslovanska granata, ni pa imel pri sebi nobenih dokumentov.«

Miško Kranjec, Martin Žalik in Štefan Horvat so se takrat ustavili blizu v koruznici. Tako niso padli v zasedo.

S Kovačem je izgubilo slovensko narodnoosvobodilno gibanje enega od svojih najbolj gorečih prvorcev, gibanje v Prekmurju pa srčnega, viharnega, kar prepogumnega voditelja.¹⁴ Po njegovi smrti (18. okt. 1941) in po obsodbi Kolomana

Krzančevo hrastje v Ganih, kjer je padel Stefan Kovač-Marko

Cigüta,¹⁵ Štefana Cvetka pa tudi Evgena Kardoša na smrt na vešalih, Stanka Šerbca in Bojana Gabrijelčiča na 15, Kolomana Flisarja ter Rudija Zrinskega pa na 10 let zapora (29. oktobra 1941), je narodnoosvobodilno gibanje v Prekmurju do srede 1944 domala zamrlo.¹⁸

Konferenca aktivistov ptujskega, ljubomerskega, medmurskega in prekmurskega področja, ki jo je sklical pokrajinski komite KP za severno Slovenijo v Jastrebcih pri Kogu nad Središčem ob Dravi, je obnovila okrožni komite za Prekmurje, ni pa zaživel. Gestapo in madžarska policija sta dalje redčila število aktivistov. Ko je 26. januarja 1942 padel še Vinko Megla v Mali vasi pri Sv. Tomažu v Slovenskih goricah, je ostalo narodnoosvobodilno gibanje brez vodstva.¹⁷

Ze 4. in 5. decembra je bil v Vacu drugi proces madžarskega naglega sodišča proti prekmurskim aktivistom, od 16. do 27. maja 1942 pa so sodili okrog 90 udeležencem narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju pred civilnim sodiščem v Pečuhu.¹¹

»Po usmrnitvi Cvetka in Kardoša,« se spominja Franc Škoberne-Sine,¹⁹ »so se mnogi aktivisti umaknili preko temačnih valov Mure. Največ se jih je zateklo v Ljubljano. Nekaj se jih je izgubilo v milijonskem mestu Budimpešti. Med tistimi, ki so ostali doma, jih je največ končalo v zloglasnih taboriščih.«

Trije sedmošolci soboške gimnazije — Franc Škoberne-Sine, Jože Kramar-Juš in Jerko Novak-Očka — so našli kmalu 1942. leta pot med hrvaške partizane na Kalniku. Drugi so se prej ali slej pridružili narodnoosvobodilnemu oziroma protifašističnemu boju drugod.

V Prekmurju je boj znova vzplamtel jeseni 1944 ko sta se vrnila Dane Šumenjak-Miran in Jože Kramar-Juš. Za njima, ki sta kmalu v boju padla, so prišli novi aktivisti in borci, prekmurski in drugi Slovenci. Pridružili so se jim novi domačini, tako da narodnoosvobodilni boj poslej vse do osvoboditve hi več zamrl.

Kolikšne so bile žrtve mladega prekmurskega rodu, priča spominska plošča preko 80 soboškim gimnazijcem, ki so padli v protifašističnem boju na raznih bojiščih po Evropi in pomrli do kraja izčrpani v nacističnih taboriščih.

Ko je 31. oktobra 1941 Štefan Cvetko stopil na soboškem grajskem dvorišču pod vešala, je zaklical: »Bratje Slovenci! Svoboda bo prišla! Živela združena Slovenija!«

Trobentač je takrat pretrobil te ponosne in spodbudne klice, toda tri leta in pol za tem so rdečearmejci, enote Jugoslovenske armade in prekmurski partizani strli vojsko rasistično zbesnelih nacistov in njihovih pomagačev tudi v Prekmurju ter pregazili zadnje ostanke »tisočletnega svetoštefanskega kraljestva«.

Janko Liška

OPOMBE

¹ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945 (rokopis, glavni urednik Zdravko Klanjšček). Poglavje: Okupacijski sistemi in raznarodovalni ukrepi okupatorjev (dr. Tone Ferenc).

² Ogrsko kraljestvo je pravno obstajalo do 1. februarja 1946 (razen v času meščanske in sovjetske republike od 16. novembra 1918 do 1. avgusta 1919).

³ Niki Brumen: Koledarji za Pomurce. Knjižnica 1963, str. 145–160.

⁴ Muraszombat és vidéke = Murska Sobota in okolica. Tednik, ki je izhajal od 1885 do 1919 ter od 1941 do 1945. Med drugo vojno je bil njegov glavni urednik Nandor Hartner. Pri štetju letnikov ni upoštevan čas boljševiškega direktorija leta 1919 (»rdeče obdobje« lista).

⁵ Kakor op. 1. Ferdo Godina: Prekmurje 1941–1945. Dr. Josip Mimič: Denacionalizatorska politika madjarskog okupatora u jugoslovenskim zemljama 1941. Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga X, 1967, str. 143–152.

⁶ Po ustni izjavi Ludvika Rapoše podpisanemu.

⁷ Dr. Josip Mimič: Denacionalizatorska politika madjarskog okupatora u jugoslovenskim zemljama. (Gl. op. 5.)

⁸ Ferdo Godina: Prekmurje 1941–1945. Murska Sobota 1967. (Gl. op. 5.)

⁹ Mima Kovač je odšla par dni pred porodom na Štajersko. Milena Petovar-Berce, pred vojno učiteljica v Prekmurju, jo je uspela spraviti v ptujsko bolnišnico. Tu je rodila sina Stefana. Po porodu se je mudila krajši čas v Mariboru, nakar jo je Kovač s sinčkom odpeljal v Medmurje. Naslednje leto srečamo Mimo Kovač-Barčko kot politično aktivistko v okolici Ptuja.

¹⁰ Kakor op. 8. Podobno je podpisanemu pripovedoval o Bagarju Ali Kardoš ob nenadnem srečanju v židovskem delovnem taborišču Bor v Srbiji. Aliju je uspelo med mučenjem v besnem pretepu zlomiti zasliševalca; odnehal je, ne da bi kaj zvedel od enega prvih prekmurskih komunistov. Januarja 1945 so ga nacisti sežgali v krematoriju Flossenbug. Bagarja so poslali na fronto. Iz ruskega ujetništva se je spustil kot padalec Rdeče armade na dvorišče ženskega samostana v Kaposvaru. Od tod je odšel v Budimpešto, kjer je s pomočjo nekega rojaka organiziral sovjetsko obveščevalno postojanko. V bojih za Budimpešto je padel.

¹¹ Stefan Kuhar-Bojan, eden od najbolj požrtvovalnih prekmurskih aktivistov je leta 1941 postal sekretar rajonskega komiteja Gornja Radgona po priporočilu pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo. V dotlej neenotnem radgonskem vodstvu je dosegel soglasje. 1. septembra je bilo Bojanu zaupano vodstvo na novo ustanovljenega okrožnega komiteja Ljutomer-Radgona. Po izdaji je padel v roke gestapu. 15. novembra 1941 so ga ustrelili v Mariboru s 34 drugimi talci s Štajerske.

¹² Letake je Kovač razmnoževal v Trnju pri Hančevih na šapirografu Kluba prekmurskih akademikov. Pomagali so mu Ignac Čvetko, Ferdo Godina, Martin Hanc, Stefan Horvat in Martin Žalik.

¹³ »Spomenica« z dne 7. novembra 1941 našteva »kazniva« dejanja prekmurskih aktivistov in diverzantov: trosili in delili so letake v osmih občinah, zažgali tri oslice (stoge, op. pod.) slame, delili listke s srpom in kladivom, risali ta znak po stenah, uničevali madžarske krajevne napise in rezali telefonske žice. S »Spomenico« so Madžari opozorili Italijane na komuniste, ki so se po smrtnih obsodbah in po številnih aretacijah iz Prekmurja umaknili v Ljubljano.

¹⁴ Stefan Kovač-Marko je bil 20. decembra 1951 proglašen za narodnega heroja. Za narodnega heroja je proglašen tudi Vinko Megla.

¹⁵ Koloman Cigüt je bil takoj po razglasitvi kazni pomiloščen na dosmrtno ječo, ker je bila njegova žena noseča. Pozneje so ga Madžari poslali na vzhodno fronto. Pobegnil je na sovjetsko stran in stopil v Rdečo armado. 1945 se je vrnil domov.

¹⁶ Tone Ferenc: Nekaj dokumentov o Prekmurju leta 1941, Borec 1957, št. 8–9.

¹⁷ Ferdo Godina: Prekmurje 1941–1945. Murska Sobota 1967, str. 80–82.

¹⁸ Kakor pod 17, str. 77–78.

¹⁹ Franc Skoberne: Ob robu Slovenije. Borec 1954, str. 338. — Juš se je vrnil v Prekmurje. Padel je jeseni 1944 kot sekretar SKOJ v boju pri Soboti. Jerko je postal politični komisar Kamniškega odreda, umrl je 1948 za jetiko kot major. Skoberne je preživel odisejado bojov križem po Jugoslaviji srečno, brez težjih posledic.

NAVEZOVANJE STIKOV S PREKMURJEM

Ko so madžarske okupacijske oblasti v jeseni 1941 v Prekmurju obglavile voditelje narodnoosvobodilnega gibanja in je bila mrtva ali obsojena večina pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja, je v Prekmurju zavladovalo zatišje. Organiziranega narodnoosvobodilnega gibanja vse do spomladi 1944 ni bilo. Tedaj se je glavni štab NOV in partizanskih odredov Slovenije odločil poslati v pomursko območje politično močne ljudi in vzpostaviti trdnejše stike s Prekmurjem, saj je potekalo že tretje leto vojne. Rdeča armada se je v začetku leta 1944 bližala mejam rajha, nezanesljiva Madžarska je oklevala. Nemci so jo marca 1944 tudi dokončno zasedli. Zahodni zavezniki pa so prodirali po Apeninskem polotoku proti severu Italije. Zmage in uspehi organizirane narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije so se vse bolj množili.

Prihod aktivistov v Prekmurje

Naj navedemo, da je bil prvi poskus navezave stikov s Prekmurjem že jeseni 1942, ko sta CK KPS in glavni štab NOV Slovenije poslala tja na politično delo domačina Ferda Godino.¹⁴

* Tudi v Prlekije je CK KPS poslal poverjenika IO OF Slovenije Ivana Nemca-Vojka z nalogo, da vzpostavi na terenu stike z naprednimi ljudmi in oživi narodnoosvobodilno gibanje. V Prlekijo je prispel konec novembra 1942, toda razmere za politično delovanje na območju Prlekije so bile zelo težavne. O tem je po vrnitvi na Pohorje napisal poročilo CK KPS.¹

Naj omenimo, da so v letu 1942 tudi na ptujskem področju bile podobne razmere, ko so Nemci razbili Lackovo četo. Uničenje Pohorskega bataljona v januarju 1943 je bil drugi hud udarec narodnoosvobodilnemu gibanju ne samo na Štajerskem, ampak je

V Prekmurje ni prispel. Na poti skozi Gornji Kašelj pri Ljubljani je bil ranjen in se je umaknil. Drugič je Ferdo Godina poskušal na pot maja 1943, ko sta nameravali Šercerjeva in Cankarjeva brigada pri Litiji na Štajersko, a sta bili zaradi močnih sovražnikovih zased zavrnjeni.²

Toda vsem težavam nakljub se je v januarju 1944 uspelo prebiti v Prekmurje aktivistu Stanetu Červiču-Bojanu z očetom Alojzom Červičem-Mihcem ter Vrbnjak Dragico-Nado z njeno materjo Elizabeto.*

Vsi so bili doma iz Slovenskih goric, kjer so sodelovali v narodnoosvobodilnem boju, v Prekmurju pa so nadaljevali s političnim delom, zadrževali pa so se v glavnem v Murski Soboti.³

Z nastopom poletja 1944 se začelja novo obdobje organiziranega političnega dela v Prekmurju. Tako je pokrajinski odbor OF za Štajersko na predlog CK KPS sklenil pomnožiti vrste aktivistov v severovzhodnem delu Slovenije, zlasti na obeh bregovih reke Mure. Za politično delo so določili aktiviste Vlada Majhna, Cvetko Praprotnik-Štefko, Elo Letonj o-Ateno in Olgo Červan z nalogo, da prodrejo v Slovenske gorice in čimdlje na vzhod, če je le mogoče čet udi v Prekmurje.⁶

Predvsem je opazna krepitev političnih aktivistov v ljutomerskem okrožju s politično zrelejšimi ljudmi, zato so bili predvideni za ljutomersko območje izkušeni terenci in partizanski borci, ki bi svoje delo prenesli tudi prek Mure in se tam lotili krepitve organiziranega narodnoosvobodilnega gibanja.**

Oblastni komite KPS za Štajersko je na seji 17. aprila 1944 na novo razmejil okrožne odbore OF za severno Slovenijo,

tudi neposredno vplivalo na razvoj narodnoosvobodilnega gibanja, tako v Prekmurju kot v Prlekiji in Slovenskih goricah. Prav zagotovo bi bil razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju drugačen, kot je bil, če bi na desnem bregu Mure bilo utrjeno močnejše in bolj množično narodnoosvobodilno gibanje.⁴

* Stane Červič-Bojan je verjetno odšel iz Slovenskih goric na politično delo v Prekmurje na predlog Ivana Nemca-Vojka, kar potrjuje Drago Novak v svoji knjigi *Prlekija v NOB*.⁵

** V ljutomerskem okrožju so po okrepitvi politično delovali: Rado Pušenjak, Viktor Stopar, Jože Kocbek, Jože Lampret, Franček Majcen, Jakob Molek-Mohor, Slavko Ivanjšič-Boris, Ferdinand Spelak-Lojze, Janko Jurkovič-Jovo (glej poročilo ObK za Štajersko Z dne 25. oktobra 1944, CK KPS — arhiv CK KPS).

kjer so bile razmere za organizirano politično terensko delovanje težje. Ta okrožja so bila majhna, tako da bi aktivisti globoko v okupatorjevem zaledju lažje delovali. V Prekmurju so tedaj ustanovili okrožni odbor OF za Mursko Soboto in Dolnjo Lendavo.⁷

Tudi štab 4. operativne cone je določil politična delavca za delo v Prekmurju: Daneta Šumenjaka-Mirana, poverjenika VOS, in Jožeta Kramarja-Juša, člana oblastnega komiteja SKOJ za Štajersko, prvega kot sposobnega obveščevalca in prekmurskega domačina, drugega kot izkušenega partijskega organizatorja, doma iz Trnja v Dravskem Središču. Šumenjak je imel še spremljevalca Ivana Orla-Rastka in Jerneja Osolina-Dragota. S Kramarjem pa je prišel še aktivist Franc Kosi iz Dravskega Središča.

Takoj po prihodu v Prekmurje, julija 1944, sta Šumenjak in Kramar pričela s političnim delovanjem. Kramar se je na območju Dolinskega, to je jugovzhodno od Murske Sobote, oprl zlasti na svoje bivše napredne sošolce iz murskosoboške gimnazije in znance v Srednji in Dolnji Bistrici, v Črenšovcih, Trnju, Kotnjaku, Veliki Polani in Lendavi. Medtem ko je Jože Kramar-Juš vneto iskal oporo na Dolinskem, seznanjal ljudi o ciljih narodnoosvobodilnega gibanja in spodbujal priprave za ustanavljanje vaških odborov OF, je Dane Šumenjak-Miran odšel s svojima spremljevalcema Ivanom Orlom-Rastkom in Jernejem Osolinom-Dragom v Mursko Soboto, kjer je Šumenjak dobro poznal razmere in užival naklonjenost mladih ljudi, svojih sošolcev in prijateljev iz gimnazije. V Murski Soboti se je tako ustvarila tudi zveza s Stanetom Červičem-Bojanom, kar je bilo zelo pomembno za politično delovanje v Prekmurju.⁸

Navezava stikov s Prekmurjem in aktivizacija organiziranega političnega dela s prihodom Cerviča, Šumenjaka in Kramarja, ki se je razširila na prekmurske zaselke, Mursko Soboto in Lendavo, ter krepitev ljutomerskega okrožja s številnimi izkušenimi aktivisti, ki so prihajali na pomoč Prekmurju, se je začela poleti 1944 tudi z mnogo obetajočimi dogodki doma in v svetu. Rdeča armada je začela osvobajati Poljsko, Bukarešta je bila ogrožena. Bolgarska fašistična vlada v Sofiji je bila zaradi naglega prodora rdeče armade v Romunijo pripravljena kapitulirati. Nemške armade so se naglo umikale

iz Grčije. V Normandiji so se 6. junija izkrcale anglo-ameriške armade, na madžarskem pa se je začel politični razkroj.

Prekmurci, dezertirji iz madžarske vojske so prihajali v svojo deželo in prinašali dobre novice. Ti, ki so še bili doma, so se začeli odtegovati madžarski vojaški mobilizaciji in začeli iskati skrivališča. Niso več verjeli strupeni in demagoški okupatorski propagandi o zmagah. Njihovo razpoloženje do madžarske okupacije je postajalo vsebolj odklonilno. V takem ozračju pa je bilo politično delovanje aktivistov veliko lažje in pripravljenost ljudi za sodelovanje veliko večja kot v letu 1942 ali 1943. Toda v Prekmurju so še ostali zagrizeni pripadniki fašizma: kolaboracionistični liderji, kulturbundovci, madžaronci, njilaši, notaroši in plast izdajalcev, čeprav vsebolj osamljeni, vendar še vedno nevarni in pripravljeni za obračun z naprednimi Prekmurci.

Delovanje peščice aktivistov v Prekmurju, kjer pravzaprav v obravnavanem obdobju ni bilo organiziranih narodnoosvobodilnih terenskih odborov, in ki je bila brez izrazitega vodstva, se je presenetljivo hitro razmahnilo.*

Težišče političnega delovanja aktivistov je bilo predvsem usmerjeno na iskanje stikov z naprednimi Prekmurci, na ustanavljanje varnih zavetišč za pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja, na pripravljane razmere za organizacijo narodnoosvobodilnih odborov, na vključevanje prebivalstva v gibanje in aktivizacijo za postopno partizansko oboroženo delovanje proti madžarskemu okupatorju. Aktivisti so razmeroma naglo pro-

* Oblastni komite KP za Štajersko je na svoji seji 17. aprila 1944 na novo razmejil okrožne odbore OF. To je predvsem veljalo za severovzhodno Slovenijo, kjer je organizirano delo bilo najtežje. Okrožja so po novi razmejitvi bila majhna, kar naj bi bilo v pomoč aktivistom globoko v zaledju okupatorja. Tako sta bila odslej v Prekmurju okrožni odbor Murska Sobota in okrožni odbor Doljna Lendava. Vendar je ta organizacijska razdelitev ostala le do oktobra 1944, ko je centralni komite KPS vzpostavil okrožni odbor OF Ljutomer, ki je zajemal področja okrog Ljutomera in Radgone, torej del Slovenskih goric in Prekmurje. Tudi PO OF za štajersko je septembra 1944 sporočil okrožjem, da je SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet) sprejel novo razdelitev slovenskega ozemlja na OO OF in da po tej razdelitvi spadajo pod OO OF Ljutomer okraji Ljutomer, Murska Sobota, Doljna Lendava, Gornja Radgona in Ormož. Enaka razdelitev je veljala tudi za organizacijo KPS. Tako je Prekmurje do osvoboditve spadalo v območje okrožnega odbora OF Ljutomer. (Arhiv CK KPS.)

drli s političnim delovanjem v prek dvajset prekmurskih vasi, zbrali in pritegnili k sodelovanju številne ljudi, imenovali poverjenike vaških odborov OF in pripravljali temelje za organizirane vaške narodnoosvobodilne odbore.

V hiši Jožeta Brumna v Murski Soboti je Dane Šumenjak-Miran uredil nekako zbirališče vseh naprednih soboških ljudi.*

Čeprav je Dane Šumenjak-Miran bil zadolžen le za delo po obveščevalni liniji, ga je razvoj dogodkov poleti 1944 potegnil tudi v organizirano delovanje odpora. Lotili so se zbiranja orožja, sanitetnega materiala, načrtovali so ustanovitev odbora OF v Murski Soboti in Lendavi ter začeli organizirati manjše partizanske akcije. Po zaslugi požrtvovalnega Šumenjaka je bila vzpostavljena zveza tudi z Ljutomerom, Radgono, Čakovcem in Budimpešto, kjer so živeli številni konfinirani Prekmurci, ali pa so se tja zatekli pred nasiljem v Prekmurju.

S temi je Šumenjak kot izkušen obveščevalec navezal stike in pridobival dragocene podatke o okupatorskih taboriščih in dedovanju sovražnika.^{9**}

Od julija do oktobra 1944 je mogoče ugotoviti razgibano politično organizirano delovanje v Prekmurju. Aktivisti so pripravljali in ustanavljali vaške osvobodilne odbore OF, or-

* Brumnova družina je veljala v Murski Soboti za napredno in zelo aktivno. Tja so prihajali pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja iz raznih območij Prekmurja, Slovenskih goric in s Štajerske, predvsem pa je hiša veljala za zatočišče mladih naprednih Sobočanov ter sodelavcev Šumenjaka in Kramarja: brata študenta, Milan in Ljubo Deškovič, Franc Zadravec, Stefan Kuhar-Peter, Ludvik Rogan, Franc Bračko, Katica Volarič, Viktor Zenkovič-Ciril, Zoro Gomišek.

** Dane Šumenjak-Miran je v začetku septembra 1944 odšel v Budimpešto. Spremljal ga je Viktor Zenkovič-Ciril, vrstnik iz gimnazije. V Budimpešti je stanoval pri ženi Miška Kranjca Ivanki, ki je živela tam konfinirana in pomagala Šumenjaku pri njegovem delu. V Budimpešti je tedaj živelo več prekmurskih visokošolcev, ki jih je Šumenjak dobro poznal kot nasprotnike fašizma. Tako se je Šumenjak povezal z ing. Karlom Andrejcem, ki je bil zaposlen v tovarni zdravil. Z njim se je seznanil po posredovanju Zenkoviča, Kolja Rusanov, medtem ko je oče Igor Rusanov, emigrant carske Rusije bil komercialni vodja Benkove tovarne mesnih izdelkov v Murski Soboti in še dalj časa povezan z dvema vojnima ujetnikoma-obveščevalcema. Po Koljevi izjavi z dne 4. julija 1951 je nosil obveščevalno pošto cerkovniku ruske pravoslavne cerkve Rajevskemu in nekemu doktorju prava v Atilovi ulici v Budimpešti. Tukaj Kolja Rusanov označuje Šumenjaka za svojega najboljšega prijatelja v dijaških letih. Ing. Karl Andrejc

ganizirali sestanke in posvetovanja, obravnavali izvrševanje manjših akcij za oskrbovanje pripadnikov gibanja. Tako so izvedli manjšo preskrbovalno akcijo pri tovarnarju Janezu Cvetiču, znanem madžaronu; le-ta je izročil denar in perilo. V Puncovcih so demolirali pošto in izvedli akcijo pri tamkajšnjem notarošu¹⁰

Politično in akcijsko delovanje pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja pa je seveda povzročilo v Prekmurju med privrženci madžarske okupacije preplah. Prek javnega tiska so sprožili svoje zahteve in pozivali madžarsko okupacijsko oblast naj izvede protiukrepe in začne s čistkami. Madžari so se odzvali klicu in nemudoma pohiteli, da bi z načrtno akcijo zatrli razgibano delovanje narodnoosvobodilnega gibanja.

Džemsova četa

Zaradi čedalje večje pomembnosti dela severovzhodne Slovenije, predvsem pa Pomurja, je na pobudo glavnega štaba NOV Slovenije štab 4. operativne cone odločil, da bi bilo neobhodno potrebno razširiti oborožene partizanske akcije tudi

pa je v Budimpešti Šumenjaka povezal z Rudijem Čačinovičem, ki je bil za Miranove naloge gotovo najbolj zanimiv, kajti Rudi Čačinovič je veljal spriču široke in žive politične razgledanosti, znanja madžarskega jezika in še drugih sposobnosti za dragoceno osebnost. Šumenjak je prišel v Budimpešto še v stik z ing. Radom Rakušo iz Maribora, z Andrej čevo ženo Štucin Mico, Dušanom Gabrijelčičem, Štefanom Mesaričem, Kolomanom Zibrikom in Brankom Šerbcem, ki je bil zaposlen v bližnji vasi kot lekarnar. Pred vrnitvijo v Prekmurje je bil Šumenj ak še v Pečuhu, kjer je študiral nekaj prekmurskih visokošolcev. Nekaj časa se je mudil z Zenkovičem v letni hišici Rusanovih v Siofoku ob Blatnem jezeru, skupaj s Koljo Rusanovim. V začetku oktobra 1944 je Šumenj ak sodeloval pri ustanovnem sestanku pododbora OF za Prekmurje v Szombathelyju, katerega se je udeležil tudi Rudi Čačinovič, ing. Rakuša, ing. Andrej, njegova žena Mica Štucin in dr. Ludvik Rogan.

Vsa obveščevalna poročila Daneta Šumenj aka-Mirana iz Madžarske vodstvu VOS na Dolenjskem je do Kormenda prenašal Viktor Zenkovič-Ciril, od tam pa v Štrigovo k Ivanki Kneševičevi Ljubo Deškovič s pomočjo Dragice Nišlervicer. Poročila so prihajala šifrirana in jih hrani republiški sekretariat za notranje zadeve SRS.

(Vir: Portreti narodnih herojev. Napisal Janko Liška v prispevku Petdeset let gimnazije v Murski Soboti stran 26.)

na območju, kjer doslej partizanske čete še niso aktivno delovale.*

Poleti 1944 je na osvobojenem Pohorju deloval Pohorski odred, zato je konec julija glavni štab NOV in PO Slovenije sklenil, da bi bilo treba okrepiti narodnoosvobodilni boj tudi severno od Drave. Tako je po ukazu glavnega štaba Slovenije štab 4. operativne cone določil, naj Pohorski odred okrepi območje Kozjaka, v Slovenskih goricah pa ustanovi Lackov odred, ki naj bi bil prek Drave povezan s Pohorskim odredom, na območju Halož pa še z enotami Kozjanskega odreda. Po predvidevanju in načrtu štaba 4. operativne cone pa naj Lackov odred prodre tudi v Prekmurje in tam vzpostavi partizansko enoto.

Do ustanovitve povsem novega Lackovega odreda poleg Pohorskega ni prišlo. 15. sept. 1944 so enote podoficirske nemške šole iz Maribora napadle Pohorski odred v Kurji vasi pri Treh kraljih na Pohorju. V taborišču odreda je bilo tedaj nad 700 borcev, povečini neoboroženih. Pri umiku je odred naletel na nemško zasedo, ki ga je razbila na več skupin.

Zaradi tega je tem dogodkom sledila 20. septembra 1944 preureditev in preimenovanje odreda. Pohorski odred se je preimenoval v Lackov odred. Ob tej preureditvi sta bila na Pohorju 1. in 2. bataljon. Odred je tedaj poslal na Dolenjsko tudi prek 300 borcev. V Lackov odred je bilo vključenih 325 borcev in 18 bork. Na Kozjak pa so preusmerili 3. bataljon Lackovega odreda. Toda 22. septembra 1944 so tja poslali tudi glavnino Lackovega odreda, to je 1. in 2. bataljon, na Pohorju je ostala manjša enota odreda, ki se je imenovala pohorska četa Lackovega odreda, ki je opravljala naloge teritorialne enote: mobilizirala je nove borce, izvajala preskrbovalne akcije, preganjala okupatorjeve funkcionarje, predvsem pa rušila že-

* Glavni štab NOV in PO Slovenije in štab 4. operativne cone sta se skupaj s predstavnikom sovjetske vojaške misije podpolkovnikom Bogomolovom ukvarjala s perečim problemom, kako vzpostaviti, na območju Kozjaka — med Dravo in avstrijsko mejo — radijsko sprejemno in oddajno postajo, katero bi približali vitalnim nemškim komunikacijam, da bi zanesljivo ugotavljali premike nemških transportov z vojsko in oborožitvijo. Vsi dotedanji poskusi, da bi takšen radijski sprejemnik poslali v okolico Lebnitza, onstran avstrijske meje in ga tam obdržali, so propadli. Podatki te postaje bi bili na voljo predvsem Rdeči armadi.

lezniško progo Maribor–Dravograd in napadala manjše postojanke in sovražnikove enote.

Po prihodu glavnine Lackovega odreda na Kozjak, kjer se ji je priključil 3. bataljon, se je preureditev Lackovega odreda izpopolnjevala. Štab cone je imenoval za komandanta odreda Antona Plešnika-Murata, Ivo Medič-Silvo pa je prevzel dolžnost načelnika štaba.¹¹

Na Kozjaku se je tedaj osnovala četa prostovoljcev, ki je 24. septembra krenila v Prekmurje, pod vodstvom obveščevalnega oficirja kapetana Ivana Majnika-Džemsa. Prvotna Džemsova naloga je bila, da iz Zgornje Savinjske doline, kjer je bil tedaj štab cone, krene v spremstvu dveh partizanov in radijskim oddajnikom prek Pohorja na Kozjak. Ko je opravil to delo in spravil radijsko postajo na varnem v delo, se je odločil z manjšo četo prodreti na območje severovzhodne Slovenije, po možnosti v Prekmurje. Tam naj bi vzpostavil stike s terenskimi političnimi aktivisti, dokazal ljudem v Prekmurju navzočnost organizirane oborožene partizanske čete, pridobil zaupanje ljudi in jih privabil k sodelovanju. Četa naj bi dosegla Goričko in tam s pomočjo domačinov ustvarila in organizirala partizansko četo. Cilj in namen pohoda v Prekmurje naj bi bil tudi ugotavljanje razpoloženja prebivalstva, naklonjenost do osvobodilnega boja in pripravljenost za sodelovanje, predvsem pa preizkusiti oboroženo moč sovražnika, njegovo bojno taktiko in namere.¹²

Ivan Majnik-Džems

Ivan Majnik-Džems od štaba 4. operativne cone ni dobil podrobnih navodil ali točnih podatkov, kakšna naj bi bila pot partizanske čete po ozemlju Prekmurja, tudi ne, kako in s katerimi aktivisti naj vzpostavi stike na območju Prekmurja. Majniku je bilo prepuščeno, da se v Prekmurju prilagaja takšnim razmeram in položaju. Zato je imel vsa pooblastila od štaba 4. operativne cone, da se ravna po lastni presoji in prilagaja trenutnim situacijam. Džems se je zato odločil, da doseže Goričko in ostane tam dalj časa. Tam je tudi nameraval ustanoviti manjšo borbena partizansko enoto, ki bi jo sestavljali partizani iz Lackovega odreda in prekmurski domačini. Tako bi dosegel, da bi partizanska četa dobro spoznala razmere v Prekmurju, teren in ljudi ter se lahko seznanjala z razporeditvijo sovražnika in njegovimi nameni.¹³

Pod Sv. Duhom na Kozjaku se je Džems pripravil za pohod v Prekmurje. Izrazil je željo, naj komandant Lackovega odreda Anton Plešnik-Murat odredi iz enot okoli 20 borcev, ki bi ga spremljali na poti. Komandant odreda je to odklonil, izbiro borcev pa je prepustil njemu samemu. Džems je pred razvrščenim odredom borcem pojasnil namen in smer pohoda prek Mure. Takoj se je javilo okoli 30 prostovoljcev, od katerih je Džems v dogovoru z Muratom izbral 22 mladih fantov, več ali manj domačinov iz območja Pohorja in Slovenskih goric. Med njimi so bili tudi takšni, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko, ali pa so dezertirali iz nje, potem ko so prišli domov na dopust ali okrevanje.

Četa, ki je štela 22 borcev je bila oborožena z lahko strojnico, dvema brzostrelkama, puškami in ročnimi granatami. Vodja čete je bil Ivan Majnik-Džems. Spričo tega so to četo imenovali Džemsova četa. Za komandirja je bil postavljen Rudi Maglica-Danilo, za političnega komisarja Jože Duh-Silvester in intendanta Polde Vaupotič.

Spričo ugodne okoliščine, da so bili borci Džemsove čete dejansko prostovoljci, lahko sodimo, da je bilo moralno ozračje pri mladih ljudeh več kot zadovoljivo, čeprav je znano, da je Prekmurje veljalo za najbolj nevarno področje, katerega so se radi izogibali.

Džemsova partizanska četa je 22. septembra krenila iz taborišča Lackovega odreda pod Sv. Duhom na Kozjaku in odšla proti Sv. Križu in Kungoti. Med potjo je izvajala manjše

partizanske akcije. Na cesti Maribor—Šentilj so pri Kungoti ustavljali avtomobile, kontrolirali osebne izkaznice ter na začudena vprašanja ljudi, od kdaj in od kod partizani na območju Kungote odgovarjali zaradi maskiranja svojega pohoda, da bodo prišle za njimi večje partizanske enote, ki bodo zaprle pot nemški vojski iz Maribora v Avstrijo. Toda zaradi vse pogostejših premikov nemških vojaških kamionov z vojaki, se je četa iz previdnosti umaknila proti Pesnici. Tam so mimogrede v neki gostilni pri kosilu zalotili nemške žandarje. Te so razorožili in jim odvzeli orožje. V Pesnici so tudi uničili pošne naprave in v neki trafiki zaplenili precej tobaka in cigaret. Na železniški postaji so nameravali pregledati še transportne konvoje, vendar so zaradi prihoda vlaka s številnim nemškim vojaštvom in natovorjenimi tanki namero opustili.

Nemško poveljstvo v Mariboru in žandarmerija na območju Kungote sta zaradi navzočnosti Džemsove čete in njenih akcij naglo sprožili hajko. Začeli so postavljati zasede in razpošiljati številne oborožene patrulje. Četa se seveda podnevi ni mogla neovirano prebijati naprej. Morala se je obvarovati pred presenečenjem in ohraniti moštvo. Nemci so namreč pričeli preiskovati ozemlje, kjer se je pojavila, in to med železniško progo in Jareninskim dolom, medtem pa so se borci čete skrbno poskrili le nekaj sto metrov od železniške postaje v Pesnici, kar sovražnik ni pričakoval.

Pot so nadaljevali 24. septembra, ko se je zmračilo, ter krenili prek Jareninskega dola.*

Džemsova četa je opravljala razen manjših partizanskih akcij tudi politično-propagandno delo ter je želela pritegniti nase pozornost tako pri sovražniku kot pri prebivalstvu, ki na tem območju ni imelo priložnosti seznaniti se s partizansko vojsko. Potrebno je bilo dokazati ljudem, da se narodnoosvobodilna vojska bojuje za pravično stvar, dostojno brani svojo deželo pred sovražnikom, nikakor pa ne ubija in kvari ugleda narodnoosvobodilnemu boju. To je bilo na območju severno od Drave v tistem času nadvse pomembno delo.

* Med potjo prek Jareninskega dola so borci naleteli na nemškega mornariškega oficirja, ki je bil na poročnem potovanju. Bil je silno prestrašen in je mislil, da ga bodo ubili. Vendar borci tega niso storili, pač pa so oficirja opozorili, naj ne hodi več po slovenski zemlji, temveč naj se umakne nazaj v Nemčijo in tam doživlja poročno zabavo ob bombardiranju zavezniških letal.

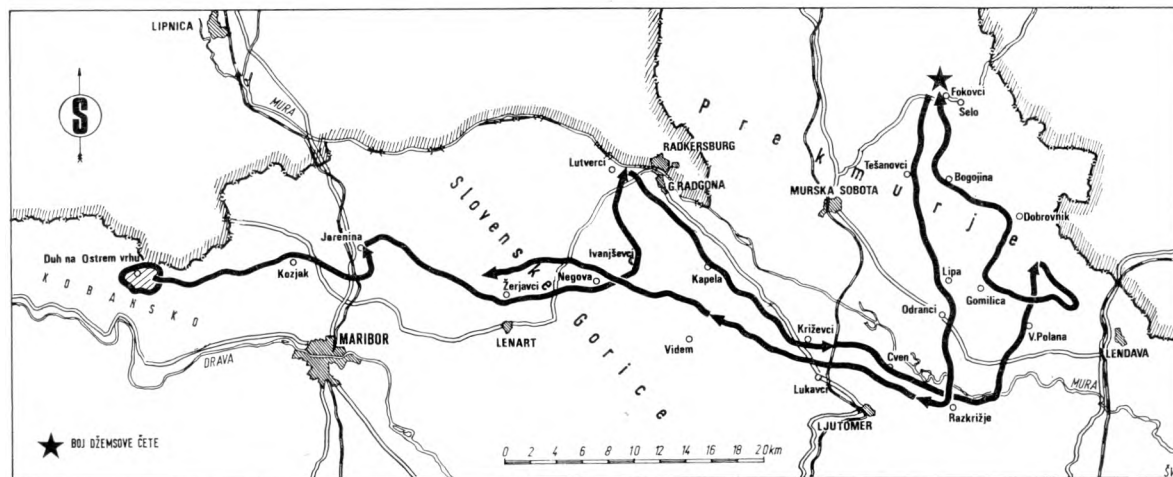
Spričo naglega nočnega premika prek Jareninskega dola, utrujenosti, predvsem pa zaradi preobilnega kajenja zaplenjenih cigaret, sta zbolela dva borca. Morali so ju pustiti pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah, kamor je četa prispela 25. septembra 1944. Tako je v Džemsovi četi ostalo še 20 borcev.

Pri Sv. Juriju je na podlagi podatkov, ki so jih posredovali borci iz čete, Džems lahko vzpostavil stik z naprednim kmetom Frančkom Lorbekom, ki je četo tudi prijazno sprejel, nahranil, prenočil in posredoval dragocene podatke o terenu in gibanju sovražnika.

Tako je Džems lažje načrtoval nadaljevanje pohoda in izvajanje partizanskih akcij. Računal je, da bi četa napadla žandarmerijsko postajo v Negovi. Toda pri poskusu, da bi izvedli ta napad, je četo pred Negovo pričakala nemška deželna straža, policija in žandarmerija, ki je medtem že bila opozorjena o gibanju partizanov. Močna obramba je odvrnila Džemsovo četo od napada na Negovo, hkrati pa preprečila pohod čete proti Radgoni. Tudi nameravani načrt, da bi četa dosegla Baden-Gleichenberg, kjer so bili na okrevanju ranjeni Slovenci iz nemške vojske, s katerimi je Džems nameraval ustanoviti posebno četo, ki bi se priključila njegovi skupini, je propadel. Zato so se preusmerili proti Lutvercem, tam raziskali teren in poskusili severno od Radgone prek Dedoncev in Kučnice čez Muro prodreti v Prekmurje.

Na podlagi podatkov o terenu, ki jih je posredoval Franček Lorbek, se je Džemsova četa nameravala zaustaviti v Lutvercih pri simpatizerju narodnoosvobodilnega gibanja Štefanu Režonji, da bi jo varno prepeljal s splavom čez Muro. Namera pa se je ponesrečila, kajti namesto pri Režonji so borci potrkali na vrata pri Nemcu Maierhöferju, gestapovskemu zaupniku, ki jim je, po vsej verjetnosti zaradi strahu, bil pripravljen pokazati pot in jih dejansko tudi popeljal proti Muri. Toda v Lutvercih so borci Džemsove čete na poti k Muri zajeli nemškega vojaka, ki je bil ranjen v roko in doma na zdravljenju. Zaradi neprevidnosti jim je vojak ušel in ker mu niso vzeli orožja, je začel streljati. Na noge je skočila vaška straža in odprla ogenj na borce. Tudi v teh nevšečnih okoliščinah se je Džemsova četa z Maierhöferjem bližala Muri; računali so, da Nemcem še ni uspelo zasesti nasprotnega brega Mure.

Tako so na večer 26. septembra 1944 s pomočjo lesenega splava odrinili od desne obale Mure, vendar nasprotnega bre-

Pot Džemsove čete s Kozjaka v Prekmurje in nazaj na Kozjak

ga niso dosegli. Na sredini reke so jih osvetlile sovražnikove rakete, z leve obale pa so Nemci odpri, povsem pripravljeni, močan strojnični ogenj. Splav z borci na njem je postal nevarna tarča sovražnikovih krogel. Džems se je odločil opustiti prehod čez Muro ter ukazal obrniti splav nazaj k desnemu bregu. Zaradi prehude preizkušnje in tudi prestalega strahu sta ušla dva borca in zbežala z orožjem vred. V Džemsovi četi je ostalo še 18 borcev.

Toda uporni Ivan Majnik-Džems ni odstopil od namere, da bi dosegel Prekmurje. Ob vseh težavah, odstopih, številnih sovražnikovih zasedah in patroljah se je trdno odločil, da bo nadaljeval s pohodom.

Še isto noč se je četa previdno odpravila proti Radgoni. Med potjo so spustili Maierhöferja, obšli cesto Lutverce—Radgona in prišli na Gorički vrh pri Radgoni ter potrkali pri Kunejevih, napredni slovenski družini, za katero so borci med potjo zvedeli, da je zanesljiva. Borci so se nastanili v kozolcu blizu hiše, Džems pa je vzpostavil stik z domačini. Od njih je zvedel, da v istem poslopju stanuje še gestapovski oficir. Nastanitev pri Kunejevih je po Džemsovem mnenju in njegovem predrznem ravnanju veljala za dobro potezo, ker tako ni mogel nihče niti pričakovati, da so v neposredni bližini partizani.

Pri Kunejevih je četa ostala na varnem kar tri dni, medtem pa so okupatorski vojaki zaman iskali partizane po radgonskem območju. Džems je povsem neovirano in vneto iskal podatke o sovražnikovih postojankah ob Muri in možnostih za prehod s pomočjo zanesljivih ljudi, naklonjenih narodnoosvobodilnemu gibanju.

To mu je tudi uspelo. Ponoči na 30. september 1944 se je četa odpravila proti Cvenu. Tam so se zaustavili pri nekem kmetu, za katerega so zvedeli, da je zanesljiv. Bili so ravno pri večerji, ko so zaslišali ropot nekega traktorja. Od domačina so zvedeli, da ima lastnik traktorja garažo na madžarski strani.

Naglo so pohiteli za traktorjem, zaustavili voznika in zvedeli, da voznik traktorja mirne duše vozi prek meje in nazaj, zakaj stražarji ga poznajo in prav nič ne pregledujejo. Džems ni okleval, takoj je izkoristil priložnost ter s privolitvijo lastnika traktorja ukazal, naj se borci poskrijejo v prikolico trak-

tor j a. Varno so se pripeljali do Gibine ob Muri, kjer so po pripovedovanju traktorista pri nekem mlinu našli čoln in prešli na levi breg.

Džemsova četa pa je v Cvenu izgubila zaradi bolezni še dva borca. Torej je četa imela vsega še 16 borcev. Toda v Gibini se je četi priključilo pet novincev prostovoljcev, tako da je četa 1. oktobra, ko je stopila na prekmurska tla štela 21 borcev.

Na prekmurski strani se je četa napotila proti gozdu Orlovšček in se zaustavila pri logarju Arpadu Kovešu. Pri logarju čete niso gostoljubno sprejeli. Mlajši Koveš se je nekako strinjal, da borci prenočijo, se odpočijejo in nahranijo, starejši pa je odkrito grozil z lovsko puško in ni dovolil prestopiti praga hiše. Koveš se je uklonil šele potem, ko so mu borci zagrozili, da mu bodo uničili pse in ga razorožili. To ga je spametovalo, prinesel je hrane in dovolil četi, da se nastani v logamici. Koveš pa je tako lahko opazil število borcev, njeno oborožitev in zvedel za kapetana Džemsa, ter tudi uganil smer gibanja partizanske čete, ker so borci o tem odkrito govorili.

Od logarja Koveša je Džemsova četa odšla 3. oktobra zgodaj zjutraj še v temi in krenila v Veliko Polano. Ivan Majnik-Džems je pričakoval, da bo v Veliki Polani vzpostavil redne zveze s prekmurskimi aktivisti. Izhajal je iz stališča, da je Velika Polana bila še pred vojno pod vplivom naprednih gibanj in neposrednega dela partije, katerega nosilci pa so bili mladi Prekmurci, srednješolci, akademiki in pisatelji. Džems je računal, da bodo ljudje, ko bodo videli na lastne oči partizansko četo, odprli svoje srce in po poprejšnji zaprtosti podprli prizadevanje borcev, da vzpostavijo stike z aktivisti. Džems je vedel, da brez pomoči aktivistov gibanje po neznanem terenu ni varno. Tudi nezaupanje ljudi do partizanov, ki jih ne poznajo, je večje, toda s pomočjo domačinov aktivistov bi si četa zagotovila naklonjenost ljudi, varnost gibanja in zatočišče. Džems je mislil, da bo vzpostavljanje stikov z aktivisti potekalo veliko lažje, ker je bil navajen delovati v drugačnih razmerah. Toda zašel je na teren, kjer ni bilo organiziranega narodnoosvobodilnega gibanja. V Polani jim ni uspelo navezati stikov z nikomer, zato se je četa zaradi varnostnih razlogov usmerila v Črni les vzhodno od Male Polane in usta-

vila pri logarju Čimer ju. Čimer jeva žena je četi dajala hrano in tudi logar se je vedel dokaj prijazno.*

Med okrepčilom v logarnici pa je straža opazila v gozdu sumljivo premikanje. Na jasi so se pojavili trije madžarski orožniki, ki so se previdno približevali logarnici. Enega je borcem uspelo ujeti, druga dva sta se naglo umaknila v gozd, kjer se je poskrilo večje število orožnikov, ki so opazovali logarnico. Džems je zaslutil, da nameravajo Madžari obkoliti četo, zato je naglo zapovedal umik v gozd in povedel četo proti Ledavi. Šli so ob njenem bregu navzdol v okrilju gostega grmičevja, prešli most in na nasprotnem bregu zasedli pred mostom obrežje Ledave. Medtem pa so borci lahko opazovali, kako po jasah in njivah v kolonah korakajo madžarski vojaki in orožniki. Pri mostu so se Madžari razvili v strelske vrste in odprli ogenj na partizansko četo. Madžari so precej silili, da bi se približali mostu, razbili odpor čete in prekoračili Ledavo. Džems pa je hotel za vsako ceno zadržati sovražnikov napad, odvrniti Madžare od mosta in pričakati mrak. Streljanje je trajalo skoraj tri ure, nakar je Džems ukazal umik od nasipa Ledave in napotil četo v oddaljeni gozdiček. Madžari so krenili za četo, vendar v veliki razdalji. Prihajali so prek mosta, toda iz previdnosti se četi niso približevali. Četna zaščitnica je od časa do časa — zaradi varčevanja s strelivom

— sprožila rafale in tako zadrževala sovražnika na primerni razdalji, hkrati pa pridobivala na času. Džems je s četo napravil manevrski krog in pred mrakom ponovno pripeljal borce pred most, kjer so poprej vodili spopad z Madžari. Madžari si kaj takega niso mogli zamisliti, da se bo partizanska četa ponovno vrnila na nevarno področje, zato tudi pri mostu niso postavili zasede. Tako je četa v temi povsem varno prekoračila ledavski most in ponovno zavila k logarju Cimerju. Logarja seveda ni bilo doma, ker je bil z Madžari.

* Logamica je bila last beltinske grofice, precej udobna, dobro založena z živežem, lovskim orožjem in z večjim številom lovskih psov-ptičarjev. Na enem od ptičarjev je Džems opazil na nogi oteklino. Na Džemsovo vprašanje — ker je bil ljubitelj psov

— od česa ima pes oteklino, je logar pojasnil, da ga je pičila kača. Zanimivo je to, da je taisti pes, pozneje, ko so Madžari uprizorili hajko za četo z vojaki in psi logarja Cimerja, ki so sledili četi, ušel logarju in ostal pri Džemu. Iz tega je Džems sklepal, da je z Madžari tudi Čimer, ki je bil do napada na logamico ves čas s partizani.

Presenečeni logarjevi ženi je Džems vrnil psa ptičarja. Dejala je, da je mož moral z Madžari za vodiča proti Lendavi, partizani pa so pojedli kosilo, ki ga poprej niso mogli, vzeli lovsko orožje in strelivo in se od logarnice takoj napotili na vzhod proti Turnišču z namenom, da se prebijejo na Goričko, ker je Džems menil, da so tam za obstoj ugodne razmere.

Dne 4. oktobra je Džemsova četa podnevi priredila v Turnišču in v Bogojini politični zbor z vaščani. To seveda ni bil množično obiskani sestanek vaščanov. Prišli so le pogumni. Mnogi so se stika s partizansko četo izogibali, bodisi zaradi strahu pred represalijami, bodisi zaradi nezaupanja pred neznanimi oboroženimi ljudmi, za katere prebivalci niso vedeli, odkod prihajajo. Borci čete pa so le trkali na vrata domačinov in tam v družinskem krogu pojasnjevali razloge prihoda partizanske čete v Prekmurje in namen osvobodilnega gibanja. Džems je na zborih osebno pojasnjeval navzočim domačinom, da je partizanska četa prišla s Štajerskega v Prekmurje zato, da se tudi v Prekmurju zaneti narodnoosvobodilno gibanje in prične boj proti madžarskemu okupatorju, ki doživlja zlom na bojiščih, in ker se vojna vihra približuje koncu. Govoril je o uspehih narodnoosvobodilne vojske v Jugoslaviji in Sloveniji in prepričeval ljudi, da bi Prekmurci lažje sami delovali in opravljali akcije proti Madžarom, ker se poznajo med seboj, ker so domačini in poznajo razmere bolje kot pa partizanska četa, ki ne pozna terena in razmer, saj so borci v njej doma iz Dolenjske, Notranjske in Štajerske.

Dne 5. oktobra 1944 je četa opravila politične zборе še v vaseh Vučja Gomila, Črenšovci in Dobrovnik. Iz Dobrovnika se je Džems s četo napotil proti gozdu nedaleč od Fokovcev. Iz previdnosti ni izpostavljaj čete prenočevanju po hišah pri gostoljubnih družinah. Takšno ravnanje Džemsa je vodilo tudi opazovanje ljudi na političnih zborih. Mnogi so se bali, strah jih je bilo pred veliko nemško močjo in slišati je bilo vedno isto tarnanje, »kaj bomo mi peščica ljudi«. Domačini so sprejeli borce povsod gostoljubno, nekateri tudi prav pristrčno, nudili so jim počitek in hrano, bili v bistvu solidarni in s srcem za partizane, niso pa bili pripravljeni sprejeti nobene akcije. To je Džemsa napotilo k previdnosti, tako da ni več nakazoval smer premika, tako kot je to delal v Slovenskih goricah. Džems je nameraval ostati na relaciji severovzhodno od Murske Sobote Fokovci—Vučja Gomila—Hodoš, dalj časa

s četo, razpošiljati v razne smeri patrolje in stakniti sled za aktivisti, za katere je bil prepričan, da se zadržujejo v bližini Murske Sobote in v sami Soboti, ker bi tako lažje z njihovo pomočjo prodrli na Goričko. Zato si je Džems izbral v gozdu pri Fokovcih nekako taborišče za četo. Menil je, da so ljudje v okolici Fokovcev bolj naklonjeni, kot pa prebivalci ob cestah, ki peljejo skozi Dobrovnik, Bogojino, Mursko Soboto in Lendavo. Opazil je, da ljudje s področja ob komunikacijah niso tako naklonjeni in prijazni, so pa bili močno pod vplivom duhovščine in nezanesljivi, medtem ko so kmetje v notranjosti imeli veliko bolj zdrave poglede, niti niso kazali tolikšnega strahu in oportunizma.

Ponoči na 6. oktober je četa počivala skrita v gozdu pri Fokovcih. Dne 6. oktobra 1944 zgodaj zjutraj je Džems skupaj s komandirjem čete in komisarjem načrtoval nadaljnje naloge, predvsem kako zavarovati četo pred odkritjem sovražnika, razpošiljanje patrol z nalogo, da vzpostavijo stike z aktivisti, poizvedo za namere sovražnika in kako izvajati oskrbovalne akcije. Med posvetovanjem vodstva čete pa so se približali Madžari. Prihajali so v dveh kolonah po približno dvesto oboroženih vojakov in žandarjev. Ker je posvet bil na robu gozda, četa pa odmaknjena globlje v njem, so lahko pravočasno opazili približevanje sovražnika proti gozdu. Vodstvo se je naglo pridružilo četi in ukazalo umik v nasprotno stran roba gozda. Toda tudi iz te strani so prihajali Madžari. Takoj so spoznali, da so obkoljeni. Zato je Džems naglo sklical boroe, pojasnil nevaren položaj in sklenil, kolikor bi Madžari razbili četo, naj se borci po manjših skupinah prebijejo iz obroča in napotijo v smeri Bistrica proti Muri, kjer se bodo ponovno združili. To je storil Džems na podlagi izkušenj iz partizanske taktike, da bi obvaroval četo pred nepotrebnimi žrtvami, sovražniku pa preprečil namero, da bi uničil partizansko četo. Džems je spoznal, ko so Madžari stiskali obroč okoli gozda, da sta borce zajela preplah in zaskrbljenost. Madžari so četo obkolili zjutraj, zato je bilo vprašanje, kako se bo branila ves dan do mraka, ko bo imela v temi več možnosti, da se reši iz obroča. Jasno je bilo, da spričo premoči Madžarov podnevi ni mogoč umik iz obroča. To je vplivalo na moralno razpoloženje borcev, ki še niso poznali taktike madžarske vojske in moč njihovega orožja, predvsem pa njihove bojne pripravljenosti. Borci Džemsove čete so bili, kot smo že omenili, mladi fantje, ki so ušli

iz nemške vojske in seveda bili vajeni le frontalnih spopadov. Niso še bili prekaljeni partizanski borci, vajeni bojev v obkolutvi. Džems je kot izkušen star partizan to slabost čete takoj ocenil, hkrati pa tudi presodil, da je spopad za obstoj čete odločilen, zakaj Madžari so se namenili, da z večjimi silami četo povsem pokončajo.

Napadalci so medtem ko so stiskali obroč, dovažali s kamioni okrepitve. Okoli 9. ure je gozd preletel avion in izvajal svoje opazovalne naloge, nato pa odvrigel troje manjših bomb. Nato je še naprej krožil nad gozdom in odmetaval bombe. Četa se je spopadla s prvimi madžarskimi vojaki, ki so silili z jase proti gozdu. Madžari so naskočili dokaj neurejeno, brez pravega bojnega razporeda. Očitno madžarsko poveljstvo ob napadu na Džemsovo četo ni bilo enotno, morda niso imeli poveljniki izkušenj, zakaj skupine vojakov so napadale v pretrganih vrstah in dokaj klavrno. Streljanje je trajalo do 12. ure opoldne, tedaj pa so borci opazili, da pelje iz gozda zaraščen in izsušen hudournik. Po tem hudourniku, ki ga Madžari niso zasedli, se je po Džemsovem ukazu četa izmuznila iz gozda in se umaknila v hrib ter skrila v vinograd.

Medtem pa so Madžari nadaljevali z trojem, ožili obroč in se bojevali med seboj. Gozd je še vedno preletavalo letalo in odmetavalo bombe. Ta boj so borci Džemsove čete opazovali s hriba v vinogradu. Tako so Madžari nadaljevali z napadom vse do 16. ure. Tedaj pa je neki nepreviden borec, ki je bil lačen, segel po grozdju in pri tem močno premaknil metalne ploščice na vrvici. Le-te so se na soncu zablestele. S tem je razkril četni položaj, ki ga je opazila madžarska opazovalnica na hribu. Džemsova četa ni mogla več ostati v vinogradu, zakaj Madžari so takoj začeli streljati proti njej in tudi krenili proti vinogradu. Četa se je v dveh skupinah umaknila iz vinograda, dosegla cesto, na kateri so trčili ob skupino žandarjev na kolesih, vendar Madžarom ni bilo do boja. Potem so se umaknili prek koruznih polj proti Bistrici, med potjo srečavali ljudi na poljih, se na kratko zaustavljali, pogovarjali z domačini, ki so delali ob času jesenske setve na svojih njivah. Džems je neki ženski na njivi v Nedelici, ki je sejala, celo zaklical: »Mama, sejte sejte, saj boste želi že v svobodi!«

Čeprav so Madžari zasedli vse prehode, predvsem pa cesto Murska Sobota—Lendava, in opozorili madžarske postojanke, da bi partizanom preprečili umik, so se borci s pomočjo

domačinov prebili do Mure, prešli s splavom reko in nadaljevali pot proti Gibini, kamor so prišli 9. oktobra 1944.

Džems je odšel v Rubadje pri Štrigovi in nato čez mejo na Štajersko v štab 4. operativne cone poročat o pohodu partizanske čete in položaju v Prekmurju, četa pa se je vrnila mimo Ljutomera na Kozjak v sestav Lackovega odreda.¹⁴

Namen pohoda partizanske čete v Prekmurje pod vodstvom Ivana Majnika-Džemsa, da razišče razmere, je bil dobro zamišljen. Četa je prodrla globoko v Prekmurje, navezala stike s prebivalci, ocenila njihovo razpoloženje, otipala moč in taktiko Madžarov in ugotovila, da je v Prekmurju dozorela možnost za obstoj partizanske enote, ki bi način svojega bojevanja s sovražnikom prilagodila ravninskim razmeram.

Četa je opravila v Prekmurju pomembno politično propagandno delo in požela tudi manevrsko-taktični uspeh, predvsem v spopadu pri Fokovcih, kjer so bili madžarski vojaki številčno močnejši, hkrati pa so imeli na razpolago avion, težko orožje in prevozna sredstva.

Zakaj Džemsova četa ni v celoti izpolnila naloge? Najprej je treba ugotoviti, da je četa v izredno smelem pohodu prodrla globoko v Dolinsko, dosegla Dobrovnik, Bogojino, Fokovce in se tako približala nekaj kilometrov do bivše jugoslovansko-madžarske meje. Četi je uspelo z duhovitimi manevri doseči varnost gibanja. Vendar v Prekmurju ne bi mogla dalje ostati, zato ker ni bila povezana s političnimi aktivisti. Čeprav je na vse strani pošiljala patrulje, ki so imele nalogo poiskati stik s terenskimi delavci, se ji to ni posrečilo.* Možm> je, da

* Stane Cervič-Bojan v pisni izjavi Stefanu Kuharju-Petru potrjuje, da so Jože Kramar-Juš, Dane Šumenjak-Miran, Franc Kosi, Ivan Orel-Rastko in Stane Cervič-Bojan prišli v stik z Džemsovo četo. Džems se tega ne spominja, ne izključuje pa možnosti, da so se aktivisti srečali s katero od četnih patrulj. O tem, da so aktivisti in partizani v Prekmurju hoteli dobiti stik z Džemsovo četo, govori tole »Potrdilo«:

Potrdilo za tovariša Franca Flisarja-Brkota, ki ga pošiljam, da vzpostavi zvezo z vašo enoto. Tovarišu verjemite, da je partizan in opravlja na terenu kurirsko službo. Velja za propustnico. Smrt fašizmu — svoboda narodu! Na terenu 12. oktobra 1944 Za OO O.F. Prekmurje. Juš, 1. r. sekretar O. K. Skoj-a Prekmurje. Zig Okrožnega odbora OF Murska Sobota. (Arh. IZDG št. 17 a/156).

Džemsova četa pa je 9. oktobra 1944 že prešla Muro in zapustila Prekmurje.

(Stefan Kuhar-Peter: Pripombe k rokopisu Prekmurska brigada).

Potrdilo,
 da tovarina Brkota ki ga
 pošljem da vpostavi vero
 svojo edinico. Tovarinu seje-
 mito da je partizan in
 vidi na Teranu kurirska
 služba. Obnem seja na propust
 svet fantov - volode, navedi
 da Teranu: 12. Okt. 44.

 Za G. B. B. f.
 Prekmurje
 Fran
 Sekurir B. B. B. f.
 Prekmurje

Potrdilo okrožnega odbora OF za Prekmurje za Franca Flisarja-Brka, da
 vzpostavi zvezo z Džemsovo četo

politični delavci, zlasti Dane Šumenjak-Miran in Jože Kramar-
 Juš, Stane Červič-Bojan, Franc Kosi, Miško Kranjec in drugi,
 niso bili obveščeni o prihodu tako pomembne partizanske čete.
 Ko pa so zvedeli za njeno prisotnost v Prekmurju, so se ji ho-
 teli približati. Nadalje, partizanska četa brez pomoči aktivistov

ni imela večje možnosti za vzpostavitev stikov s prebivalstvom, ki je bilo ustrahovano in zelo nezaupljivo do neznanih oboroženih ljudi. Le politični aktivisti domačini, ki so jim bile razmere in mišljenje prekmurskega prebivalstva znani, bi bili lahko tak stik uspešno posredovali. Tako se je zgodilo tisto najslabše, kar se more pripetiti partizanski enoti, da namreč izgubi stik s prebivalstvom, ki ji lahko nudi vse zaledne usluge in jo obvaruje pred sovražnikom. Nekaj podobnega je doživela 14. divizija na svojem začetnem pohodu skozi Kozjansko v začetku leta 1944. Izgubila je stik s prebivalstvom in doživela velike nepravilike, ki so malodane ogrozile njen obstoj.

Posebej se moramo zaustaviti pri sestavi Džemsove čete. To so bili sicer prostovoljci, ki pa so bili mladi in neizkušeni. Taki v začetku zlahka podležejo paniki. Izkušeni stari partizan Ivan Majnik-Džems, ki je med drugim poprej dalj časa bil komandant Cankarjeve brigade, je imel mnogo dela, da je četo obdržal skupaj. Priznati pa je treba, da so se partizani Džemsove čete kljub temu dobro držali, saj treba vedeti, da je bilo partizanjenje pri tedanjih razmerah v Prekmurju povezano s potrebo po premagovanju vseh negativnih vplivov, ki sejejo v mlado partizansko skupino nemir in negotovost.

O možnostih stikov s prebivalstvom navaja Ivan Majnik-Džems v svoji izjavi kot prispevek k zgodovini Prekmurske brigade tole: »Čutil sem, da so nam ljudje v Prekmurju bili v srcu naklonjeni in da so nas tudi gostoljubno sprejemali. To smo ugotovili na političnih zborih in med osebnimi razgovori pri domačinih. Vendar so bili prežeti z bojznijo, nezaupanjem in strahom pred izdajalci ter represalijami. Zato nismo mogli nikogar pritegniti k aktivnemu sodelovanju ali ga pripraviti, da bi vstopil v četo.«¹⁵

Po mnenju političnega komisarja 4. operativne cone Jožeta Borštnarja, kateremu je Ivan Majnik-Džems po vrnitvi osebno poročal o položaju v Prekmurju, je Džemsova četa dobro opravila svojo nalogo. Čeprav se je gibala brez stika s političnimi delavci in večje pomoči, je kljub sovražnikovemu zasledovanju zdržala v Prekmurju devet dni, kar pomeni, da je v Prekmurju obstajala možnost za delovanje in obstoj partizanske čete, seveda v pogojih vsestranske pomoči prebivalstva in tamkajšnjih aktivistov. Po mnenju Borštnarja je četa razen politične propagande izvedla izredno, vse pohvale vredno vojaško de-

janje. To je bilo opozorilo madžarskemu okupatorju, da naj računa na resnejše akcije narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju.¹⁶

Omenimo še moč madžarskega okupatorja: ta je bila še vedno dovolj nevarna. Opaziti pa je bilo, da se je madžarska vojska nerada spuščala v majhne praske, pač pa je odločneje napadala šele takrat, ko je zbrala večje sile in je imela možnost uporabiti težko orožje in posamezna letala.

Iz teh izvajanj izhaja, da so bile v Prekmurju ustrezne okoliščine za obstoj partizanske čete, če bi bile odstranjene ovire, o katerih smo govorili. Pohod Džemsove partizanske čete v Prekmurje je bilo izredno partizansko dejanje in ga moramo prištevati med najsmelejše akcije partizanskih čet. Ivan Majnik-Džems je četo vodil izredno prekanjeno in je izkoriščal vse prednosti partizanske taktike, ki jo je poznal.

Poseben uspeh je četa dosegla v Slovenskih goricah, vzhodno od Radgone na področju med Murščakom in Cvenom. V četo je namreč vstopilo nekoliko fantov, odšlo z njo v Prekmurje ter se kasneje vključilo v Lackov odred. Tu se je torej posrečila prva mobilizacija. Prvi prostovoljci so bili zgled drugim, ki so kasneje vstopili v partizane.¹⁷

Partizanska četa se na svoji poti ni kompromitirala, njeno vedenje in ravnanje je bilo v skladu s cilji osvobodilnega gibanja, to pa je ugodno vplivalo na prebivalstvo. Četa je na poti skozi Prekmurje pri ljudeh budila upanje ter svetle misli in hotenja po svobodi. Znamenja takšnega razpoloženja so se javljala povsod, kjer se je partizanska četa pojavila. Tako so se pozneje v Bistrici in Veliki Polani kmečki fantje opogumili in se niso odzvali okupatorjevi mobilizaciji, ali pa so sie poskrili. Zato so odslej v Prekmurje prihajali aktivisti, kurirji in drugi partizani lažje in uspešneje vzpostavljali stike s prebivalstvom.

Naj večji val razburjenja ob prihodu Džemsove čete v Prekmurje pa se je polotil prekmurskih kolaboracionistov. Njihov tisk je vznemirjeno opozarjal, naj ljudje ne pomagajo partizanom, naj se jih izogibljejo povsod, predvsem pa na območju Bistrice, Velike Polane in pri Fokovcih. Vsebina takšnih člankov je bila močno prežeta s strupeno propagando proti partizanom, komunistom in narodnoosvobodilnemu gibanju, predvsem pa z grožnjami tistim, ki bi se spozabili in nudili pomoč partizanom.¹⁸

Pogibel dela aktivistov

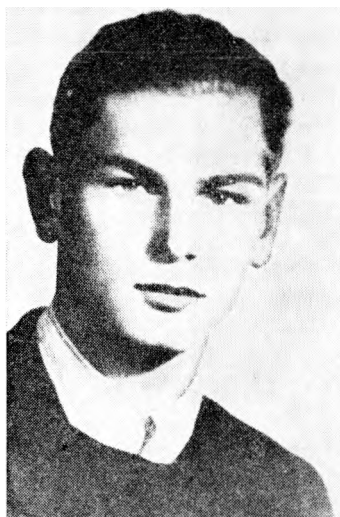
Dne 15. oktobra 1944 je v Prekmurje prodrla vest o kapitulaciji Hortyjevega madžarskega režima. Madžarska vojska se je pod udarci sovjetskih divizij v razsulu umikala. Okupatorske oblasti v Prekmurju se je lotila negotovost ob očitnem zadovoljstvu večine prebivalstva, predvsem pa v Murski Soboti, kjer so na ulicah ljudje odkrito kazali veselje.

Splošno ugodno razpoloženje v Murski Soboti je navdahnilo pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja za odločilen in drzen korak. Na sestanku v Brumnovi hiši, kjer se je zbralo okrog 10 ljudi, sta Dane Šumenjak-Miran in Jože Kramar-Juš predlagala, da bi razorožili madžarski murskosoboški garnizon. Na sestanku so ugotovili, da peščica pripadnikov odporniškega gibanja ne bo kos garnizonu, v katerem je bilo kakih 800 vojakov. Zato so se odločili, da napišejo pismo, v katerem so predlagali madžarski vojski, da bi skupaj nastopili proti Nemcem. V pismu so še zahtevali, naj komandant garnizona, da znak s sireno, kar bi pomenilo, da soglaša z njihovim pismom.

Sirena se ni oglasila. Čas, ki je tekkel, pa je bil za pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja usoden. Medtem je na čelo madžarske vlade se isti dan, 15. oktobra 1944 stopil vodja fa-

Joško Kramar-Juš

Narodni heroj Dane Šumenjak-Miran

šistične madžarske stranke Ferenc Szalasy, ki je menil, da je prišel skrajni čas končnega obračuna z naprednimi silami.

Dne 16. oktobra zjutraj so madžarska vojska, policija in žandarmerija prevzele nagle varnostne ukrepe. Močno so zastražile Mursko Soboto in drugi dan 17. oktobra na podlagi ovadb iznenada obkolile hišo Jožka Brumna, kjer so pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja čakali na odgovor.

Vnel se je tragičen spopad, ki mu je sledil umik aktivistov pred sovražnikovimi streli. Vojaki so zajeli Brumnovo družino, oba spremljevalca Daneta Šumenjaka, Ivana Orla-Rastka in Jerneja Osolina-Draga, ter udeležence sestanka Francija Bračka in brata Deškovič, Ljuba in Milana.

Jože Kramar-Juš je hrabro branil umik Danetu Šumenjaku, Francu Kosiju in Bojanu Červiču. Ker je bil hudo ranjen pri kritju svojih tovarišev, ni videl izhoda, pa se je sam ustrelil.

Madžarske oblasti in izdajalci so za umikajočimi aktivisti uprizorili zasledovanje. Šumenjak, Kosi in Červič so se zatekli iz Murske Sobote proti Vaneči.

Dne 20. oktobra 1944 so jih na Vaneči, kamor so se zatekli v neko viničarijo, obkolili. Sprejeli so spopad s kakimi 120 madžarskimi vojaki in žandarji. Dane Šumenjak-Miran in

Franci Kosi sta v tragičnem spopadu padla medtem ko so Madžari ranjenega Bojana Červiča naložili na kamion in odpe-ljali v Mursko Soboto.

Po tem tragičnem spopadu so okupatorji v Prekmurju sprožili plaz aretacij. V oktobru in novembru 1944 so aretirali prek devedeset udeležencev in simpatizerjev narodnoosvobo-dilnega gibanja. Mnogi so se umaknili v ilegalo, ali pa prestopi-li Muro ter se vključili v osvobodilni boj v sosednih pokrajinah.

Madžarska okupacijska oblast je v Prekmurju še bolj po-ostrila varnostne ukrepe, prepovedala gibanje ljudi po 20. uri zvečer, zapirala gostilne, ukazala kmetom sekati koruzišča, vdi-rala v stanovanja in izvajala mobilizacijo.¹⁹

Čeprav so Madžari po oktobrskih dogodkih v Prekmurju prizadejali narodnoosvobodilnemu gibanju hud udarec, pa kljub vsem spoznamo, da je med ljudmi vladalo živo zanimal-nje, da se aktivno podprejo prizadevanja za krepkejšo sodelo-vanje ne glede na žrtve.

Načrtovanje in poskus razorožitve madžarskega mursko-soboškega garnizona je bilo nepremišljeno početje. Aktivisti so se lotili namreč nevarnega dela, ne da bi realno ocenili mož-nosti na uspeh brez organiziranega zaledja, večje podpore prebivalstva, brez izkušenih borbenih oboroženih skupin, pred-vsem pa brez sleherne organizirane učinkovite obveščevalne službe, kar je pri uresničevanju tako nevarnega koraka bi-stveno vplivalo, da je akcija spodletela. To je zahtevalo ponov-no velike žrtve, saj so padli pomembni aktivisti in politični voditelji.

Nov val aktivistov

Udarci, zadani narodnoosvobodilnemu gibanju v oktobru in novembru 1944 in umik Džemsove partizanske čete iz Prek-murja, niso zaustavili naporov za razgibanje narodnoosvobo-dilnega boja, nasprotno, še bolj so ga poživili.

V Prekmurje so pričeli prihajati novi aktivisti, izkušeni terenski in partijski delavci.

Oblastni komite KPS za Štajersko je na zahtevo CK KPS posvetil posebno pozornost požitvi narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju in Slovenskih goricah.

Tako je konec oktobra 1944 na zahtevo CK KPS in glavnega štaba NOV Slovenije prispela v Prekmurje skupina aktivistov, katero je vodil Ferdo Godina. S seboj je nosila radijsko oddajno postajo. V skupini so še bili Ivan Žunič-Radovan, politični komisar čete Cankarjeve brigade, doma iz Črenšovec, Franček Mirtič, sekretar SKOJ bataljona Gubčeve brigade, in telegrafist iz glavnega štaba Anton Krafogel-Boro. Skupino je zaradi varnostnih ukrepov spremljala še skupina devetih partizanov.

Podrobna navodila za politično delo je Ferdo Godina prejel od Vide Tomšič in Borisa Kraigherja. Ta so se glasila: vzpostaviti temelje organizacije OF v Prekmurju, organizirati manjše borbene oborožene skupine, vršiti partizanske akcije, vzdrževati tesne zveze s CK KPS in oblastnim komitejem KPS za Štajersko ter pošiljati redna politična in vojaška poročila.²⁹

Za obveščevalnega oficirja v Prekmurju je glavni štab NOV Slovenije določil Ludvika Kreča-Romana, ki se je skupini Ferda Godine priključil v Halozah. Za njim je prišel še obveščevalec Bogdan Hrovat-Miha.

Proti koncu novembra 1944 se je tudi OO OF Ljutomer odločil poslati na politično delo v Prekmurje svoje člane in to aktivistkinjo Elo Letonj a-Ateno in Slavo Mihelič v spremstvu Milana Samca-Črta.

V istem času je ObK KPS za Štajersko poslal v Prekmurje Frančka Majcena, člana PO OF, in Cvetko Praprotnik-Štefko, članico oblastnega komiteja, z nalogo, da vzpostavi organizacijo OF in takoj po osvoboditvi organizirata ljudsko oblast. Za njima so poslali še člane ObK KPS za Štajersko Jakoba Moleka-Mohorja z dvema spremljevalcema ter Filipa Korošca-Bora, izkušenega partizana, ki je pozneje postal komandir Prekmurske čete. V Prekmurje so poslali še članico okrožnega odbora Ljutomer Roziko Zavrč-Bredo in aktivista Jožeta Talanyija-Janeza ter kurirja Rajnerja Elimira-Vincij a.⁻¹

V decembru so se vračali v Prekmurje iz sosednih pokrajin tudi številni pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja, ki so se po oktobrskih dogodkih v Murski Soboti umaknili v ilegalo¹. Med njimi so bili tudi mladi gimnazijci, vrstniki Daneta Šumenjaka, Koloman Balažič, Martin Kustec in Jože Zadavec.²²

Namen aktivistov v Prekmurju je bil čimprej prodreti v večino vasi, Mursko Soboto in Lendavo. Poiskati je bilo po-

trebno zanesljive in aktivne ljudi. K upornemu delovanju aktivistov moramo prišteti še neugodnosti takratnega zimskega obdobja, mraza in visokega snega, kar je vse oteževalo gibanje po prekmurskem terenu, ker so za seboj puščali seve vidne sledi, le-te pa je madžarska oblast dostikrat s pridom izkoristila.

V decembru 1944 in januarju 1945 so se v Prekmurju prvič začeli ustanavljati vaški odbori OF in to v Bistrici, Žižkovi, Črenšovcih, Polanah, Nedežici, Turnišču, Renkovcih, Filovcih, Strehovcih, Murski Soboti in Lendavi. Skratka, razgibanost političnega delovanja je zajela južni in severni del Prekmurja.²³

To ugodno spremembo političnega delovanja v Prekmurju kaže pripisati predvsem bližajočemu se koncu vojne. V decembru 1944 so potekale velike bitke med Dravo in Blatnim jezerom. Vzhodno od Budimpešte, severno od Miškolca in zahodno od Kaposvara je rdeča armada razvila veliko ofenzivo.

Zato so v Prekmurje v decembru trumoma začeli prihajati begunci in dezerterji s Prekmurja.

Dne 29. decembra so sovjetske divizije obkolile Budimpešto.

Povsod v Prekmurju se je razširila napol vojaška organizacija Leventi, širili njilaši, ki so podpirali zrahljano madžarsko okupacijo ter ogrožali pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja in izvajali močan pritisk na Prekmurce, vojne dezerterje, ker se je njihovo število naglo večalo. Madžarsko vojaško poveljstvo v Prekmurju je poostrilo ukrepe proti skrivačem, vojnim obveznikom, postavilo ekspozituro naglega vojaškega sodišča, ki je izrekalo smrtne obsodbe in pričelo neusmiljeno streljati dezerterje. Madžari so mrzlično utrjevali vojaške postojanke vzdolž Mure in priganjali prebivalstvo h kopanju strelskih jarkov, hkrati pa so se obračali na ljudstvo s svarilnimi apeli, naj ne podpira partizanov, temveč pomaga zagotoviti trdnost madžarske oblasti.²⁴

Iz tega sklepamo, da je Madžarom prihod številnih aktivistov in pa razgibano politično delovanje povzročilo precejšnje preglavice. Ne moremo sicer trditi, da je aktivistom v decembru in januarju uspelo Prekmurce množično vključiti v OF, vendar pa je bilo gibanje dovolj močno in ni prav nič zastajalo za delovanjem na desnem bregu Mure. Ljudstvo, izpostavljeno okupatorjevemu terorju, aretacijam, streljanju dezerterjev in zasledovanju pripadnikov narodnoosvobodilnega

gibanja, jev tem času kljub temu močno podprlo prizadevanja aktivistov. Prav zaradi tega so se aktivist', lahko obdržali v Prekmurju in nadaljevali s političnim delom.

O P O M B E

¹ Novak Drago, Prlekija v NOB (nadalje Novak, Prlekija v NOB), str. 121–123.

² Godina Ferdo, Prekmurje 1941–1945 (nadalje Godina, Prekmurje 1941–1945), stran 121.

— Glej brošuro o razstavi NOV v Prekmurju, ki jo je izdal Svet za razvijanje tradicij NOB pri ZZB NOV Murska Sobota 1968. Sestavili Drago Novak, Miroslav Stubelj, Sida Podlesek, stran 14–15.

³ Novak, Prlekija v NOB, stran 123 in Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 89.

⁴ Pripombe Toneta Ferenca v knjigi Ferda Godine, Prekmurje 1941–1945, stran 95.

⁵ Novak, Prlekija v NOB, stran 121–123.

⁶ Poročilo Oblastnega komiteja KPS za Štajersko CK KPS z dne 25. oktobra 1944, arhiv CK KPS.

⁷ Zapisnik seje ObK KPS za Štajersko z dne 17. aprila 1944 (O razmejitvi okrožnih odborov OF za Prekmurje), arhiv CK KPS.

⁸ Cervič Stane-Bojan, Prvi streli, Obmurski tednik, Murska Sobota, 16. julija 1954, št. 28; Poročilo Daneta Šumenjaka-Mirana za Prekmurje z dne 28. avgusta 1944, poslano PK KPS za Štajersko, arhiv CK KPS.

⁹ Štefan Kuhar, Poslednja borba Jožeta Kramarja-Juša, Borec 1950, št. 10, stran 215.

¹⁰ Mev. 20. oktobra 1944 in Štefan Kuhar, Zadnji dnevi narodnega heroja Daneta Šumenj aka-Mirana, Obmurski tednik, Murska Sobota, 21. oktobra 1954, arhiv Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti.

¹¹ Milan Zevart, Lackov odred, Oris zgodovine Lackovega odreda, arhiv IZDG.

¹² Jože Borštnar, ustni vir.

¹³ Majnik Ivan-Džems, izjava, posneta na magnetofonski trak, arhiv IZDG in poročilo Lackovega odreda štabu 4. operativne cone z dne 15. novembra 1944, fase. 25/1, št. 940, arhiv IZDG.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Borštnar, ustni vir.

¹⁷ Majnik, izjava.

¹⁸ Mev. 20. X. 1944, Pokrajinski muzej, Murska Sobota.

¹⁵ Stane Červič-Bojan, Sestanek v sovražnem brlogu. Borec 1955, stran 280–282; Stane Červič-Bojan, Borba na Vaneči, Obmurski tednik Murska Sobota, 16. in 23. septembra 1954; Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 118.

²⁰ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 120–121.

²¹ Poročilo okrožnega komiteja KPS Ljutomer, poslano oblastnemu komiteju KPS za Štajersko dne 23. in 25. oktobra 1944 in 23. novembra 1944, arhiv CK KPS.

²² Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 119.

²³ Poročilo aktivistke Ele Letonj a-Atene o položaju v Prekmurju za mesec januar 1945, poslano OO OF, arhiv CK KPS.

²⁴ Mev. z dne 5. in 19. januarja 1945, arhiv pokrajinskega muzeja v Murski Soboti.

PREKMURSKA CETA

Vojaški in gospodarski položaj nacistične Nemčije in njenih zaveznikov je bil na prehodu leta 1944 in 1945 že docela brezupen. Na zahodu nemška ofenziva v Ardenih sredi decembra 1944 ni mogla zadržati navala anglo-ameriške armade, usmerjene proti Renu. Italijansko bojišče na črti med Firencami in Bologno je močno oživel. Rdeča armada je prodrla globoko v Poljsko, medtem ko je na Madžarskem naletela na zagrižen odpor Nemcev in Madžarov, ki so branili dostop do Blatnega jezera in porečja Drave, da bi zavarovali desno krilo nemške balkanske armadne skupine, ki se je umikala iz Jugoslavije. Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije, ki se je močno okrepila, oborožila in organizirala v armado, je vzpostavila sremsko fronto in začela odločno izvajati vojne operacije kot enakovreden partner zavezniških armad. V uničevalnih bojih je preganjala okupatorja proti severu in do konca leta 1944 osvobodila Kosovo in Metohijo, Makedonijo, Črno goro, Srbijo in del vzhodne Bosne ter Dalmacijo.

Slovenija je postala zaledje treh bojišč: jugoslovanskega, sovjetskega in italijanskega. Za okupatorja je predstavljala ugodno komunikacijsko strateško vozlišče za končni umik nemške vojske z Balkana in ne nazadnje tudi vzpostavitev obrambne zapore. Zato so Nemci na slovenskem ozemlju že ob koncu leta 1944 sprožili široko ofenzivno dejavnost, da bi uničili osvobodilno vojsko na že osvobojenem partizanskem ozemlju, predvsem pa da bi likvidirali čim več pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja ter tako zavarovali glavne komunikacijske poti, ki peljejo v Avstrijo. Zato so okupatorske in kvislinške sile v Sloveniji nenehno prirejale zdaj na tem zdaj na drugem območju ofenzive, zlasti na Štajerskem in Primorskem.

Tudi madžarski okupator ni zanemarjal skrbi za Prekmurje. Vojaške in policijske sile so hitele, da bi obdržale zrahljane položaje in si zagotovile varno zaledje. Madžari so krepili razvejan policijski aparat, kontrolo nad prekmurskim prebivalstvom, izvajali splošno mobilizacijo, pošiljali moške na fronto in silili ljudi h kopanju strelskih jarkov. Čeprav so glavna bojišča bila precej oddaljena od Prekmurja, je bil okupator vznemirjen. Povečal je dejavnost v zasledovanju pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja ter se pričel mrzlično utrjevati vzdolž Mure.

Ustanovitev Prekmurske čete

Pogoji za ustanovitev partizanske čete v Prekmurju so kljub poostrenim ukrepom madžarskega okupatorja vedno hitreje dozorevali. K temu je prispevalo predvsem razgibano in uspešno delovanje prekmurskih aktivistov, ki jim je uspelo pritegniti v organizacije narodnoosvobodilnega gibanja vedno več Prekmurcev, zlasti mladine, in pa ugoden razvoj vojaških operacij na vseh svetovnih bojiščih.

Povezava med Prekmurjem in glavnim štabom NOV in PO Slovenije je zadovoljivo potekala prek radijske oddajne postaje, ki so jo prinesli v Prekmurje partizani in skupine domačina Ferda Godine. Glavni štab in vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije sta tedaj začela prejemati zanesljiva poročila o dogajanjih v Prekmurju. Razumljivo je, da je takoj posegel v dogajanja v Prekmurju in si prizadeval storiti vse, da bi se razvnel narodnoosvobodilni boj na tem okupiranem ozemlju Slovenije.

Tako je dne 13. januarja 1945 poslal prekmurskim aktivistom brzojavko, ki sta jo podpisala Boris Kidrič in Dušan Kveder-Tomaž. V njej so bile nakazane direktive, ki naj usmerjajo nadaljnji boj Prekmurcev. V Prekmurju je že sedaj potrebno ustanavljati vojaške enote, pravi brzojavka, ki pa naj bodo majhne 5–15 borcev. Večjim spopadom se je treba izogibati, pač pa se posvetiti diverzantskim akcijam. Iz zased je treba napadati manjše sovražnikove patrulje, da bi pridobili orožje, uničevati je treba vlake, avtomobile, izvajati je treba sabotaže.

Zelo važno, nadaljuje in poudarja brzojvka, je preganjanje in odstranjevanje kvislingov in izdajalcev, političnemu de-

lu na terenu pa je treba posvetiti posebno pozornost. Za zdaj večjih vojaških enot ni treba ustvarjati, dokler se ne izurijo vojaški kadri. Direktiva nadalje nakazuje potrebo po organizaciji in vzpostavljanju kanalov na Hrvaško in proti Pohorju za transport večjega števila novincev. To je bilo v skladu z občo politiko mobilizacije za vojsko sposobnega prebivalstva, da ga okupator ne bi uporabil za krepitev svoje vojaške moči. Novince bi prepeljavali prek Hrvaške ali Pohorja na Dolenjsko v Ljubjansko pokrajino, kjer so bile vse mobilizacijske zmogljivosti že davno izčrpane, partizanske enote pa so bile v silnih bojih zelo zdesetkane. Glavni štab je tudi sporočil v Prekmurje, da je poslal v Haloze četo s Kozjaka. Z njo naj se poskusijo povezati in tja pošiljati novince.

Se dve važni direktivi sta bili v tem sporočilu: prva, naj vodstvo vojaških enot prevzame politični forum, druga pa, da bo Prekmurje v bodoče prejelo direktive neposredno od glavnega štaba NOV in PO Slovenije.*

Glavni štab se je seveda zelo zanimali za obveščevalne podatke iz Prekmurja, predvsem so bili važni podatki o transportih vojaštva po železnici in cestah, ter razmestitev in sestava vojaških okupatorskih enot v Prekmurju.¹

V skladu s to direktivo, s katero je Prekmurje postalo važno operativno področje Slovenije, posebno glede na to, da so se temu delu Slovenije približevale čete rdeče armade, se je pokazalo, da ni dovolj, da se v Prekmurju razplete le širša organizacija vaških terenskih odborov Osvobodilne fronte, marveč je nujno treba začeti z oboroženimi akcijami, skratka, treba je bilo pospešiti ustanovitev oborožene partizanske enote, to je Prekmurske čete. Tega dejstva so se zavedali vsi aktivisti v Prekmurju. S tem bi pridobili orožje in strelivo, vznemirjali sovražnika in dokazali okupatorju svojo vojaško navzočnost.

Tako so se prot' koncu januarja 1945 aktivisti odločili, da na najvišji vzpetini gozdnega obronka, ki se razteza med Dobrovnikom, Kobiljem, Bukovnico in Motvarjevem, kjer je samevala skrita lesena Voglerjeva koč, ustanovijo Prekmursko partizansko četo.

* Političnega foruma v Prekmurju v času ustanovitve Prekmurske čete ni bilo. Prekmurje je spadalo v organizacijskem pogledu — od likvidacije vodstva KP Prekmurja jeseni 1941 — pod ljutomersko okrožje KPS in OF. Politični forum so v Prekmurju ustanovili ob osvoboditvi.

Voglerjeva koča v motvarjevskem gozdu, kjer je konec januarja 1945 bila ustanovljena Prekmurska četa

Četo so ustanovili predvsem za izvajanje manjših partizanskih akcij in pa za samoobrambo aktivistov, ki bi se partizanski četi priključili iz varnostnih razlogov. Dejstvo, da so se lotili ustanovitve prekmurske partizanske čete, je pomenilo velik napredek za narodnoosvobodilno gibanje Prekmurja. Moralno ozračje v četi pa so vsekakor odločali vplivi vztrajnih aktivistov in njihova borbenost, kar je ohranjalo dovolj visoko raven razpoloženja in zdržljivosti.

Hrbtenico čete so v glavnem sestavljali prek Mure poslani aktivisti in prekmurski domačini. Jedro čete so predstavljali Franček Mirtič, Ela Letonj a-Atena, Filip Korošec-Bor, Franček Majcen, Milan Samec-Črt, Bogdan Hrovat-Miha, Jožko Talanyi-Janez, Ludvik Kreč-Roman in Vttnko Puklavec-Srečko.^{2*}

Politični aktivisti so se po dogovoru odločili postaviti za komandirja partizanske čete Filipa Korošca-Bora, starega izkušenega partizana, za političnega komisarja čete pa Frančka Mirtiča, ki je bil sicer mlad, vendar dovolj izkušen iz bojev na Dolenjskem.³

Število pripadnikov Prekmurske čete se je med obstojem nenehno spreminjalo, zaradi izgub, odhodov na terensko politično delo ali oborožene akcije, kakor tudi nenadnih odhodov, tako da partizanska četa ni prerasla nad trideset borcev. Četi so se priključili v glavnem aktivisti, da bi se lažje obvarovali pred sovražnikom, pa tudi zato, da bi domačinom dajali dober zgled, prenašali na njih politične in partizanske izkušnje, hkrati pa spodbujali novačenje prostovoljcev, da bi se v večjem številu priključili partizanski četi.

Oborožitev Prekmurske čete je bila zelo pomanjkljiva. S tem so imeli precejšnje težave. Četa ni imela niti lahke stroj-

* V Prekmursko četo so bili vključeni še: Jožko Zadravec, Jožko Hanc, Maks Šiško, Ferdo Sešek, Stefan Sreš, Miško Škafar, Ivan Horvat, Alojz Škrjanc-Mirko, David Dvanajšček, Ivan Zurnič-Radovan, Elimir Rajner-Vinci, Lojze Zalik-Martin, Tihomir Kustec, Koloman Balažič, Tone Krafogel-Boro, Jakob Molek-Mohor, Matija Slavič-Tašek, Rozika Zavrč-Breda, Jože Rajšter-Marjan, Savelj in Zdenko, Jože Varga, Štefan Tompa, Jože Slavič, Ignac Pergnar, Piki Leček, Štefan Bakan-Svoboda, Ignac Kelenc, Ferdo Godina, Miško Kranjec.

(Glej seznam borcev-bork ob ustanovitvi Prekmurske čete. Arhiv ZZB NOV, Lendava.)

Ela Letonja-Atena in komandir Prekmurske čete Filip Korošec-Bor

nice niti dovolj ne količine streliva. Aktivisti, ki so prišli v Prekmurje so imeli orožje, brzostrelke ali revolverje, za katere ni bilo mogoče dobiti streliva. Pušk je primanjkovalo, le-te pa so si priborili v poznejših akcijah in manjših spopadih z madžarskimi žandarji in njilaši.

Upoštevati pa moramo še druge težave in pomanjkljivosti: četa se je osnovala v z inškim obdobju, ki je oteževalo ljudem gibanje po terenu. Sledove v snegu so morali nenehno odstranjevati, da bi onemogočili sovražniku zasledovanje. Pogostna je bila tudi utrujenost, neprespanost, neredna prehrana ter nezadostna zimska obleka in obutev, predvsem pa so bili izpostavljeni napetost, zaradi poostrenih madžarskih ukrepov proti pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja in vse hujšemu pritisku.

Akcije

Dejavnost Prekmurske čete je bila usmerjena predvsem na izvajanje manjših partizanskih akcij proti izdajalcem, njilašem, notarošem, orožniškim postajam, na justificiranje okorelih privržencev okupacijske oblasti, kakor tudi na rekvizicijo hrane, pridobivanje orožja in streliva in novih pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Ker so bili udeleženci čete izkušeni politični aktivisti, se je njihova dejavnost, razen oboroženih akcij, usmerjala tudi v močno politično propagandno akcijo na območju Strehovskih goric, Bogojine, Dobrovnika, Motvarjevcev, Bukovnice, Polane in Turnišča.

Poveljstvo čete se je odločilo, da bo sestavilo več oboroženih skupin po tri do pet ljudi, katere bodo razposlali iz Voglerjeve koč v razne smeri v partizanske ali politične akcije.

Tako je skupina partizanov, ki je 27. januarja odšla na teren zaradi mobilizacije novincev, naletela na območju Gančanov na vod madžarskih žandarjev, se z njimi spopadla, ubila dva in enega ranila. Naslednjo akcijo so izvedli pri notarošu v Polani, napravili preiskavo, vzeli službene spise, madžarsko specialko Prekmurja in zagrozili notarošu, naj se takoj umakne iz Prekmurja nazaj v Madžarsko.*

Dne 5. februarja 1945 so borci Prekmurske čete izvedli slično akcijo pri notarošu v Fokovoih, pri katerem so našli

* Notaroši (notarji, po madžarsko jegyző) so bili upravni predstavniki oblasti v madžarskih občinah (madžarsko kózség) in poklicni zaščitniki pravnega reda v občini. Hkrati so bili predstojniki upravno-politične skupnosti občin v okviru notarišije (jegyzőség).

Murska Sobota je postala okraj — jarás Muraszombat in bila dodeljena Železni županiji (madžarsko Vesmegye), srez Dolnja Lendava pa v okraj jarás Alsólendava, dodeljen županiji Zala (Zalamegye). Meje notarišij so odgovarjale predvojnim velikim občinam. Notarišija, körjegyzőség, je imela torej obseg nekdanje predvojne občine, hkrati pa je zdaj postala občina vsaka večja vas ali kraj. Več manjših vasi ali naselij lahko tvorijo eno občino.

Notaroši so v vlogi, kakršno so imeli, bdeli nad občani, imeli pregled nad davki in obveznimi dajatvami prebivalstva, bili so povezani z okrajnim načelstvom (madžarsko szolgabírószág) ter z vojaškimi, policijskimi in žandarmerijskimi oblastmi. Od njihovih ocen so nemalokrat bile odvisne aretacije in represalije nad Prekmurci. Zato so bile tudi akcije proti notarošem ena od neposrednih nalog čete.

tudi strelno orožje. Prestrašeni okupatorski uradnik je takoj nato zapustil Prekmurje.

Dne 9. februarja so izvršili borci preiskavo pri notarošu v Bogojini, pri katerem so tudi našli orožje in ročne bombe. Med to akcijo se je po cesti pripeljal na kočiji madžarski žandar. Zandarja so ustrelili. Še isto noč so partizani obiskali zagrizenega madžarona Jožka Maučeca, pri katerem so zaplenili zapuščino leta 1941 ubitega voditelja narodnoosvobodilnega gibanja Štefana Kovača.

V Bogojini so borci Prekmurske čete 15. februarja obkolili hišo Pintaričevih in tam zajeli nemškega oficirja in dva podoficirja, jim odvzeli orožje in jih priprli v hišno klet.

Prekmurska četa se je na posvetovanju odločila, da bo vodjo njilašev v Vučji Gomili justificirala zaradi številnih izdajstev nad domoljubi. To je tudi storila 18. februarja. Takoj po tej akciji v Vučji Gomili pa je skupina borcev izvedla še akcijo na notaroša v Turnišču, zaplenila orožje, opravila rekvizicijo ter uničila pošto v Turnišču.⁴

Hkrati s partizanskimi akcijami je izbruhnil tudi plaz madžarskih protiukrepov, ki so zavirali delovanje Prekmurske čete. Madžari so vse pogostejše začeli postavljati na četnem operativnem območju številne zasede, pričeli grobo zasliševati ljudi in izvajati aretacije med najbližjimi sorodniki pripadnikov Prekmurske čete.

Odnevi partizanskih akcij se je hitro širil po Prekmurju, tega pa Madžari in njihovi privrženci niso mogli prenašati. Razen vse pogostejših streljanj Prekmurcev, ki so dezertirali iz madžarske vojske, so Madžari koncem februarja 1944 sklenili, da uničijo tudi Prekmursko partizansko četo.*

Madžarsko vojaško poveljstvo v Prekmurju, policija in žandarmerija so s pomočjo izdajalcev pripravili hajko, katera ni prav nič zaostajala za hajko, ki so jo uprizorili jeseni 1944 za Džemsovo partizansko četo.

Kritični trenutek za Prekmursko četo je nastopil koncem februarja 1945. Skupina petih partizanov (Ela Letonj a-Atena, Jože Zadravec, Lojze Žalik, Jože Hanc, Ignac Kelenc) se je odpravila 22. februarja v partizansko in politično akcijo na

* V mesecu februarju 1944 so Madžari ustrelili dezerterje iz madžarske vojske Štefana Tivadarja, Ivana Curiča, Adama Horvata, Emerika Gašparja. (Glej Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 45.)

Brezovico. Med potjo je bila izdana in napadena. V boju z madžarskimi žandarji je padel Jože Zadavec-Marjan, Ela Letonja-Atena pa je bila hudo ranjena; sovražno zrno je poškodovalo celo njeno brzostrelko.

Drugo skupino petih partizanov (Jožko Talanyi-Janez, Franček Majcen, Stefan Tompa, Štefan Bakani-Svoboda in Zelenko) so Madžari napadli iz zasede pri Bukovnici. Skupina partizanov se je vračala iz Bogojine z radijskimi poročili in sanitetnim materialom. To je bilo 28. februarja. V boju je padel Jožko Talanyi-Janez. Drugim je uspelo umakniti se in se usmeriti proti Voglerjevi koči.

Prva skupina petih partizanov, ki je bila napadena pri Brezovici, se je z ranjeno Elo Letonjo-Ateno umikala proti Strehovskim goricam. Spotoma so se jim v Gornjem logu, odkoder so se vračali iz akcije, pridružili še partizani iz čete: Ivan Žunič-Radovan, Elimir Rajner-Vinci, Jakob Molek-Mohor, Ludvik Kreč-Roman, Martin Kustec-Tihomir, Piki Leček, Rozika Zavrč-Breda in Tone Krafogel-Boro. V Dolnji Bistrici pa sta se skupini priključila še partizana David Dvanajšček in Koloman Balažič. Tako se je ojačena skupina naglo umikala pred zasledovalci in se zatekla v samotne Laze, kjer so ostali nekaj dni.

Dne 27. februarja so se odločili, da hudo ranjeno Ateno premestijo v četo v Strehovske gorice. Na poti skozi gozd pri Nedelici jih je 29. februarja okoli 14. ure napadlo približno 500 madžarskih vojakov in žandarjev. Tesno so stisnili obroč okoli partizanov. Poveljstvo skupine je prevzel Ivan Žunič-Radovan. Da bi se skupina lahko prebila iz nevarnega sovražnikovega obroča, je morala prekoračiti narastlo rečico Ledavo. Ob nenehnem streljanju in prehodu čez Ledavo je utožil Piki Leček. Tako jim je uspelo umakniti se pred zasledovalci in v noči na 3. marec doseči Strehovske gorice, kjer so se nastanili pri družini Farkaševih. Tja so prihiteli, potem ko so zvedeli za ranjeno Ateno, politični komisar čete Franček Mirtič, Milan Samec-Črt in Štefan Srež.

Madžari, ki so jim vseskozi vneto sledili, so jih v jutranjih urah 3. marca pri Farkaševih napadli. Ker se je streljanje slišalo daleč naokrog, so obkoljenim partizanom prihiteli v pomoč Alojz Škrjanc-Mirko, Vinko Puklavec-Srečko in Štefan Bakani-Svoboda. V boju je padel Vinko Puklavec-Srečko, huje je bil ranjen Alojz Škrjanc-Mirko. V hiši je krogla ranila tudi

Davida Dvanajška. Partizani so po triurnem obupnem boju le izsilili izhod iz Farkaševe hiše in se umaknili zasledovalcem ter krenili proti Voglerjevi hiši.⁵

Napad na četo

Po zapovrstnih sovražnikovih napadih na oborožene skupine Prekmurske čete in zasledovanju partizanov, ki so se umikali v četno oporišče v Voglerjevi koči, je Madžarom bilo lahko določiti smer zasledovanja. Zato ni nič presenetljivo, da so Madžari in to kakih 2000 vojakov in žandarjev 4. marca 1945 ob 14. uri začeli obkoljevati Voglerjevo kočo.⁸

K sreči so madžarske vojake zapazili stražarji še preden so prišli do koč, zato se je četa naglo umaknila v gozd. Ko so se sovražnikovi vojaki približali, so odprli na kočjo ogenj, medtem pa so partizani na severni strani koč zadeli ob zaporo madžarskih vojakov, ki so pripravljali strnjeno obkoljevanje motvarjevskega gozda. Prehod iz sovražnikovega obročja so partizani izsilili z bojem, v katerem madžarski vojaki niso preveč tvegali.

V naglem organiziranem umiku je partizanska četa ponoči dosegla Prošenjakovski hrib, tam pa se je vodstvo čete odločilo, naj bi se četa razdelila, da bi lažje ušla zasledovalcem.⁷

Tako se je Prekmurska četa razdelila na dva dela. Jedro čete se je nameravalo umakniti v območje Goričkega, to je v severni del Prekmurja, kjer bi tudi nadaljevali s partizanskimi in političnimi akcijami, manjši del čete pa je sklenil, da se prebije proti jugu na območje Dolinskega in Ravensko. Vsak udeleženec Prekmurske čete je odločal sam in prostovoljno, v katero smer se bo namenil, na Goričko ali Ravensko.*

* Na Ravensko so se namenili: ranjena Ela Letonja-Atena, David Dvanajšek, Ivan Zunič-Radovan, Elimir Rajner-Vinci, Lojze Žalik, Martin Kunstec-Tihomir, Ludvik Kreč-Roman, Koloman Balažič, Tone Krafogel-Boro, Jakob Molek-Mohor in njegova dva spremljevalca.

Za Goričko so se odločili: Franček Majcen, Filip Korošec-Bor, komandir čete, Franček Mirtič, politični komisar, Alojz Škrjanc-Mirko, Ivan Horvat-Miha, Miško Škafar, Bogdan Hrovat-Miha, Milan Samec-Crt, Štefan Sreš, Ferdo Sešek, Maks Šiško, Jože Hanc, Matija Slavič-Tašek, Rozika Zavrč-Breda, Jože Rajšter-Marjan, Savelj in Zdenko.

(Gej Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 155.)

Akcije na Ravenskem in Dolinskem

Manjši del Prekmurske čete je torej odšel v ravske in dolinske vasi v upanju, da bodo tam nadaljevali organizirano politično delo, vendar so naleteli na številne ovire, predvsem zaradi mnogih sovražnih zased, poostrenih okupatorskih ukrepov, streljanja dezertarjev in številnih aretacij. To pa je prebivalstvo spravljalo v strah in sovraštvo do Madžarov.

Jakob Molek-Mohor, član okrožnega odbora OF Ljutomer, se je odločil s svojima spremljevalcema, da se vrne nazaj v Slovenske gorice. Ločil se je iz skupine, krenil proti Srednji Bistrici, med potjo padel v zasedo in bil ubit, njegova spremljevalca pa so Madžari ujeli.⁸

Kljub vsem težavam je drugim aktivistom, ki so se ločili od jedra čete, le uspelo, da so se po skupinah porazdelili po vaseh na območju Dolinskega in po Ravenskem ter se v mesecu marcu lotili sistematičnega organiziranega dela. Uspelo jim je organizirati po vaseh vaške narodnoosvobodilne odbore OF in usmerjati prebivalstvo proti okupatorju. Pripravili so širok sestav odporniške organizacije, v katero so vključevali mlade prekmurske fante in dekleta, predvsem pa so vztrajali pri tem, da vključijo v osvobodilno gibanje številne Prekmurce ubežnike, iz madžarske vojske. Mnogi od njih so imeli več ali manj vojaškega izkustva, le-te pa so postavljali za ko-

Narodni heroj Jakob Molek-Mohor

mandirje vaških čet. Vaške čete niso, dokler je v Prekmurju bila madžarska okupacijska oblast, delovale, saj so bile tudi pomanjkljivo oborožene, prišle pa so do veljave ob prihodu sovjetskih čet v dneh osvoboditve Prekmurja.⁹

Tako so bili v mesecu marcu 1945 tik pred osvoboditvijo, že postavljeni temelji za prevzem oblasti, politično pa je bilo organizirano širše območje južno in severovzhodno od Murske Sobotne.

Porabje

Po umiku jedra Prekmurske čete na Goričko, je že 16. marca 1945 prišlo v Bodoncih do spopada z Madžari. V boju je bil hudo ranjen komandir čete Filip Korošec-Bor. Morali so ga skriti pred Madžari v vasi Pečarovci pri zanesljivem kmetu Karlu Pankerju, kjer je Bor tudi ozdravel in 2. aprila srečno pričakal prihod sovjetskih vojakov.

Naslednjega dne, to je 17. marca, so se partizani umaknili v hrib nad Bodonce, kjer so se nameravali za nekaj časa utaboriti. Pri enem izmed obiskov pri ranjenem komandirju čete Filipu Korošcu-Boru sta Franček Mirtič in Štefan Srež naletele na madžarsko patruljo, ki je streljala nanju. Mirtič je bil zadet, na umiku pa sta zašla vsak v svojo smer. Srež se je napotil domov, Mirtiču, političnemu komisarju čete, pa je le uspelo, potem ko je okrvavljen taval ves dan po gozdu, priti do hiše, kjer je ležal ranjeni komandir čete. Tam so mu pomagali v prvi sili, drugi dan pa se je že priključil četi.

Da jih Madžari ne bi zasledili v taborišču v hribu pri Bodoncih in da ne bi s svojo navzočnostjo in bivanjem ogrozili še skrivališča ranjenega Bora, so v četi sklenili, da se umaknejo z Goričkega in krenejo prek jugoslovansko-madžarske meje na sever v Porabje, tja kjer so na Madžarskem med reko Rabo in državno mejo vzhodno od Monoštra v dolinskih vaseh živeli Slovenci. O razpoloženju tamkajšnjega prebivalstva v četi seveda niso bili seznanjeni. Po pripovedovanju ljudi na Goričkem so zvedeli, da Madžari niso imeli v Porabju preveč uspeha pri madžarizaciji in da tam ni toliko vojakov in žandarmerije, kot v Prekmurju.

Dne 18. marca 1945 se je tako jedro Prekmurske čete premaknilo na sever proti Porabju. Šli so mimo vasi Boreče, Spodnji dolič, Martinje in predanili na samotni kmetiji v Čepincih.

Franček Mirtiĉ, politiĉni komisar
Prekmurske ĉete

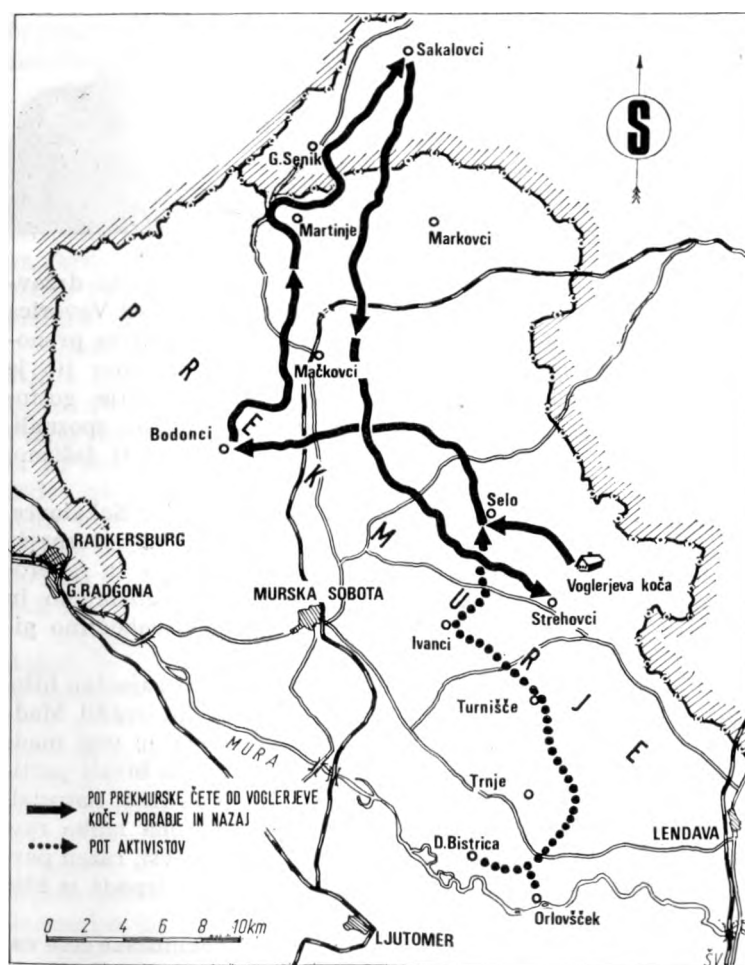
Pri Gornjem seniku so na 19. marec ponoĉi prekoraĉili dȓavno mejo in prišli v Porabje, kjer so se ustavili v vasi Veverica pri neki samotni hiši. Ko so vprašali v mad̑aršĉini za prenoĉišĉe, je gospodar odklonil, da bi jih sprejel, vendar jih je pozneje, ko je zvedel, da so partizani iz Jugoslavije, gostoljubno sprejel. V razgovoru z domaĉimi so partizani spoznali, da prebivalci v Porabju o osvobodilnem boju proti fašizmu malo vedo, da pa so mad̑arsko oblast zasovražili.

Iz Veverice so se partizani 20. marca napotili v Sakalovce, oddaljene okoli 30 km od dȓavne meje. To je najsevernejša toĉka, kamor so prodrli jugoslovanski partizani v ta severovzhodni del slovenske dȇele pod mad̑arsko vladavino in tam s svojo prisotnostjo zaznamovali narodnoosvobodilno gibanje Jugoslavije.

V Sakalovcih so partizani prav tako zasedli samotno hišo, toda iz strahu je nekdo od domaĉinov zbȇal in ovadil Mad̑arom prihod partizanov. Drugi dan 21. marca je vod mad̑arskih ųandarjev napadel samotno hišo, kjer so bivali partizani. Mad̑ari niso tvegali odkritega naskoka na hišo, napadali so iz vame razdalje, tako da so borci razmeroma lahko razpodili ųandarje in razbili obroĉ. Umaknili so se vsi, razen partizana Alojza ųkerjanca-Mirka, ki je bil v ĉasu izpada iz hiše smrtno zadet.

Toda poloųaj v Porabju se je za jedro Prekmurske ĉete vse bolj slabšal in zaostroval. Mad̑ari so postali pozorni, zato so zaĉeli pripravljati sile, ki bi uniĉile partizansko skupino. To

je bil povod, da se je četa umaknila iz Porabja. Vrnili so se prek državne meje in krenili na območje Strehovskih goric, od tam pa so se 23. marca napotili v gozdove med Bogojino in Filovci, kjer so sklenili pričakati prve predhodnice rdeče armade.¹⁰

Pohod Prekmurske čete v Porabje in aktivistov na Ravensko

Nagrobnik partizanu Mirku v Sakalovcih v Porabju

O P O M B E

¹ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki sta jo poslala Kidrič in Kveder prekmurskemu političnemu aktivu 13. januarja 1945, arhiv CK KPS.

² Ulrih Ela-Atena, V boju za svobodo po prekmurskih kolnikih, Večer, Maribor 17. oktobra 1954; Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 137.

³ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 143; Varga Jože, Spomini na tridnevno konferenco aktivistov OF decembra 1944 v Strehovskih gorah, Obmurski tednik, Murska Sobota 23. decembra 1954; Lojze Zalik-Dušan, S partizani po Prekmurju, Obmurski tednik, Murska Sobota, 27. januarja 1955.

⁴ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 142–145.

⁵ Ulrih Eda-Atena, Tovariš Puška, Obmurski tednik, Murska Sobota, 23. decembra 1954; Balažič Koloman, Od Bistrice do Strehovskih gor, Obmurski tednik, Murska Sobota, 23. decembra 1954; Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 151–152; Filip Korošec-Bor, ustna izjava avtorju.

⁶ Filip Korošec-Bor, S partizansko četo po Prekmurju, Obmurski tednik, Murska Sobota, 23. decembra 1954; Franček Majcen, izjava posneta na magnetofonski trak, arhiv IZDG.

⁷ Franček Majcen, izjava posneta na magnetofonski trak, arhiv IZDG.

⁸ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 157.

⁹ Koloman Balažič, izjava posneta na magnetofonski trak, arhiv CK KPS.

¹⁰ Franček Mirtič, V obroču tridesetih, Mladina 9. oktobra 1951; Franček Mirtič, v Prekmurju mi je šlo za življenje, Mlada njiva, priloga Ljubljanskega dnevnika 16. septembra 1954; Štefan Srež, Po Goričkem od vasi do vasi, Obmurski tednik, Murska Sobota, 22. decembra 1954; Maks Šiško, Bilo je v Porabju, Obmurski tednik, Murska Sobota, 23. decembra 1954; Franček Majcen, Partizanski spomini iz Porabja, Ljudska pravica, 26. maja 1946.

OSVOBODITEV PREKMURJA

Razmere pred osvoboditvijo

Če si predočimo položaj v Prekmurju v času od februarja do marca 1945, lahko ugotovimo, da je bilo takrat na področju Pomurja precejšnje število umikajoče se madžarske in nemške vojske. Tu so bili deli razbite 3. madžarske armade, deli madžarskih bataljonov policije in žandarmerije, ki je po prodoru fronte pri Blatnem jezeru naplavila Prekmurje. V Prekmurju se je pojavila tudi vojska Weichsove nemške armade, 1. fronte, ki se je pred Rusi umikala v notranjost Avstrije. Dejstvo je, da se ob takšnem položaju narodnoosvobodilno gibanje v Prekmurju mesec dni pred osvoboditvijo ni moglo množično razviti, še manj pa ustvarjati večje oborožene osvobodilne enote.

Rdeča armada 3. ukrajinske fronte, pod poveljstvom maršala Tolbuhina, je prebila fronto severno od Blatnega jezera ter 29. marca 1945 prodrla na avstrijska tla. Na južnem krilu sta rdeča armada in 1. bolgarska otečestvena armada začeli močno ofenzivo, prebili fronto 2. nemške tankovske armade in potiskali le-to do obrambne črte na slovenskem Štajerskem. Položaj v Prekmurju je bil za okupatorja brezupen.

Vojaški frontalni poseg rdeče armade v smeri Prekmurja je prisilil madžarsko in nemško poveljstvo k naglemu ukrepanju. Aktivirali so dve dograjeni obrambni liniji. Prva, ki naj bi zapirala dostop k Dunaju in Pomurju, se je raztezala ob reki Muri od Cmureka do Gornje Radgone. Od Radgone pa je krenila v Prekmurje, tekla po stari jugoslovanski državni meji in se končala v Monoštru. Od Gornje Radgone je tekla ob reki Muri vse do Razkrižja, kjer je zavila na Šafarsko in ob Dravi

proti Ormožu in nato čez Medmurje k Dravi. Druga obrambna linija pa se je raztezala po notranjosti Slovenskih goric in se končala pri Gornji Radgoni.¹

Okupator je na omenjenih obrambnih linijah zbral velike sile, da bi izkoristil ugodno prednost, ki jo je nudila reka Mura in za obrambo primeren gričevnat teren na območju Slovenskih goric.

To je bilo njegovo zadnje upanje, da bi s pregrupirano nemško vojsko in zadnjimi ostanki razbitih madžarskih divizij zadržal naval rdeče armade in pridobil nekaj časa za pravočasen umik večstotisoč glave nemške in kvislinške balkanske vojske, ki se je umikala iz notranjosti Hrvaške in Italije proti Avstriji.

Spričo pomembnosti nemške obrambne linije v Pomurju so v zaledju, to je v Prekmurju, Prlekiji in Slovenskih goricah nastale težavne razmere okupacije.

V Slovenskih goricah in Prlekiji so divjali privrženci izdajalskega ruskega generala Vlasova, vojska sestavljena iz ruskih vojnih ujetnikov, med njimi največ kozakov, ki so jih Nemci pritegnili v boj proti partizanom. Med njimi so bili tudi ostanki razbitih enot ustaške in četniške vojske.

Omenjena kvislinška vojska je nadzirala desni breg Mure na široki črti od Ljutomera do Gornje Radgone in kamor so prišli, so stikali za pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja, pijani vdiral v hiše, trpinčili in zasliševali ljudi, zahtevali hrano za konje in vojsko, streljali domoljube in zažigali gospodarska poslopja.*

Čeprav so ozračje Prekmurja pretresale eksplozije bližajoče se fronte, Madžari niso popuščali v svoji čuječnosti. Po prekmurskih vaseh je bilo iz dneva v dan vedno več vojaštva in pravcata poplava beguncev iz Madžarske. Madžarski tisk je bil poln groženj, hkrati pa je rotil prebivalstvo za pomoč pred boljševisko nevarnostjo. Še vedno so nasilno mobilizirali Prekmuroe.

* V Radomirju so kvislinški vojaki odkrili partizanski bunker.

V spopadu je padel aktivist Stanko Zadravec in partizanka Jelka Golob. Pred smrtjo so ju zverinsko mučili in prebadali z bajoneti.

V Blaguškem gozdu pri Vidmu ob Ščavnici so 3. aprila ustrelili

12 slovenskih talcev. V kotanji pod pokopališčem v Bučkovcih so pobili 19 talcev. V aprilu tik pred umikom so ob Muri pri Smodniškem mlinu ustrelili 21 partizanov.

Vse pogosteje so streljali vojne dezertarje Prekmurce in to brez vsake sodbe. V marcu 1945 je bilo v Prekmurju ubitih kakih trideset dezertarjev. Proti zasledovanim ali osumljenim pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja so Madžari uprizorili pravcato hajko. Tako so v Hotizi žandarji ustrelili vidnega sodelavca narodnoosvobodilnega gibanja duhovnika iz Polane Daniela Halasa. Na sam zadnji dan umika iz Prekmurja 31. marca 1945 so madžarski okupatorji odvedli iz zaporov v Murski Soboti skupino desetih pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja in jih ustrelili.^{2*}

Tako so se okupatorji vedli v zaledju, ko so se za vselej poslavljal iz Prekmurja.

Vsekakor se v takšnem položaju spričo prevelike zasičenosti okupatorskih čet, predvsem pa hudega pritiska in nasilja, Prekmurska partizanska četa ni mogla vojaško upirati. Toda

* Preživeli Jože Prše je takole opisal nesrečni dogodek: »Bilo je okrog desete ure dopoldne. Deset so nas postavili v vrsto tik ob cesti pri gozdičku v Črnskih mejah, nedaleč od Murske Sobotice. Po dva in dva smo bili zvezani za roke z verigami. Jaz in Aleksander Bakanyi iz Lendave sva bila zvezana skupaj. Mislil sem, mar nas bodo kar tukaj ustrelili, ko blizu nas že padajo mine ruske artilerije. Na cesti so stali madžarski detektivi in orožniki z naperjenimi puškami. Zrli smo v njihove cevi in napeto čakali, kdaj bo počilo in bodo naša življenja ugasnila. Drhtel sem od groze in si želel življenja. Pred očmi sem videl svoje starše, rodni dom in prgišče zemlje, kjer smo garali od zore do mraka. Moj pogled je božal prekmursko deželo, v katero je prihajala pomlad. Bila je topla in brsteča. Zemlja je drhtela in čakala pridnih rok. Lepo je živeti v svobodi, ki pa je ne bomo več uzrli. V nas so stremele morilske oči okupatorja. Ubili nas bodo in pustili za seboj krvave sledi, da bo svet vedel, kako so Madžari do zadnjega zvesti fašizmu. Streljaj! je zavpil nekdo. Padla je prva salva strellov, morda še druga. Ne vem, sotovariš me je potegnil k zemlji zadet v glavo. Njegova kri me je poškropila. Nekateri tovariši so še kazali znake življenja. Klici agentov so silili žandarje k ubijanju. Ležal sem negibno, oblit s krvjo tovariša, zato so mislili, da sem že izdihnil. Potem je nastala tišina. Ubijalci so odšli. Videi sem, kako se je hotel dvigniti na noge Štefan Trajbarič, študent iz Filovec, potem se je zgrudil. Umiral je tudi Avgust Gašparič, študent iz Vučje Gomile, toda imel je še toliko moči, da se je premikal, dokler ni izdihnil. Njegovo truplo so našli poldrugi mesec pozneje, kakšne tri kilometre od kraja zločina. Živa sva ostala le Andrej Antolin iz Belintcev in jaz. Snela sva si z rok verige in se na pol živa zatekla v gozd blizu Cmelavcev.«

(Po pripovedi Jožeta Pršeta napisal Jože Janež, Tragedija v Črnskih mejah. TV-15, 18. februarja 1971.)

partizani so vendarle politično močno razgibali prebivalstvo in v tem obdobju zabeležili izreden uspeh v sodelovanju širših plasti prebivalstva v okrilju Osvobodilne fronte, čeprav je bila povezava s predeli čez Muro, z glavnim štabom NOV Slovenije in štabom 4. operativne cone začasno prekinjena. Tedaj se je v Prekmurju namreč pokvarila radij ska-oddaj na postaja.

Osvoboditev

Ko so se prve predhodnice 3. ukrajinske fronte 30. marca 1945 pojavile v severnem delu Prekmurja, so Madžari naglo spravili pokonci vso svojo vojsko, policijo in žandarmerijo in pripravili nagel umik. Naglo približevanje sovjetskih čet in pa bolgarskih enot na levem krilu je sprožilo tudi nagel umik sovražnika iz Prlekije. Številna vojska, trume beguncev in vprežni vozovi so zagatili ceste v Prekmurju in Prlekiji. Vsi so se hoteli čimprej izmakniti v Avstrijo.

Nemci in Madžari niso branili Murske Sobote. Uničili so le mostove na Ledavi. Lendavo je nemška zaščitnica nekaj časa srdito branila, potem pa jo je naglo zapustila.

Prekmurje je bilo osvobojeno v pičlih štirih dneh. Vojaki rdeče armade so vkorakali v Mursko Soboto 3. aprila, v Lendavo pa 4. aprila 1945.³

Fronta v zahodnem Prekmurju se je počasi pomikala v smeri proti Radgoni in 7. aprila 1945 osvobodila še Brezovce in Lemerje, 11. aprila pa je po hudih bojih končno osvobodila še Cankovo in Gederovce. Vasi ob levem bregu Mure so Nemci obstreljevali vse do kapitulacije. Na fronti ob Muri je padlo 150 mladih Prekmurcev.¹¹

Ko so se Madžari in Nemci umaknili iz Prekmurja, se je torej fronta ustavila na reki Muri od Radgone do Ormoža. Na levi strani reke so bili Sovjeti s 57. armado in 1. bolgarsko armado, na desni strani Mure pa 2. nemška tankovska armada in ostanki 3. madžarske armade. Sovražnik je srdito obstreljeval položaje sovjetskih čet, obmurske vasi in branil prehod prek Mure. Če bi se Nemcem posrečilo prebiti se nazaj v Prekmurje, bi to mučno odjeknilo, nacistom pa spet za kratek čas vlilo nekaj moči. V skladu z načrti o nadaljevanju vojnih operacij je sovjetsko vojaško poveljstvo odločilo vzpostaviti na Muri mostišče.

Dne 4. aprila 1945 so zbrali med Dokležovjem in Bankovci večje sile in sprva začeli obstreljevati z artilerijo in minometi nemške utrdbe pri Veržeu. Med dveurnim močnim obojestranskim obstreljevanjem so sovjetske enote postavile pontonski most čez Muro in vrgle naprej na desni breg dva bataljona vojakov. Za seboj so hoteli potegniti še oklepna vozila. Toda močne enote 3. wehrmannschaftovskega bataljona, podprte s tanki, so se silovito postavile v bran in likvidirale veržejsko mostišče. Sovjetski vojaki, ki so prodrli v Veržej in začeli poulične boje, so bili zaradi sovražnikove moči obkoljeni, zvečine ranjeni in ubiti.⁴

Domačini so po bitki za vzpostavitev veržej skega mostišča kasneje našli mnogo trupel sovjetskih vojakov ob Muri pri Veržeu. Številne ujetnike so Nemci ustrelili za pokopališčem v Gaberčeviem v sadovnjaku in v Bunčanih.

Kljub temu neuspehu pa je poslej sovjetska armada dokončno zavarovala Prekmurje, ki je ostalo svobodno do konca vojne.

Prebivalstvo Prekmurja je sproščeno slavilo osvobodjenje, pozdravljalo borce rdeče armade ter aktiviste in partizane Prekmurske čete, ki so se po osvoboditvi zbrali v Murski Soboti. V mnogih vaseh so postavljali v čast zmage slavoloke. Opaziti je bilo množičen pristop prebivalstva v vaške odbore Osvobodilne fronte in vidna je bila odkrita pripravljenost Prekmurcev, da bi odpravili vse zamujeno iz življenja, ki je teklo pod madžarsko okupacijo.

Beg okupatorja iz Prekmurja in prisotnost enot rdeče armade sta tako omogočila uresničitev osnovnih ciljev Osvobodilne fronte, ki je že na pripravljenih temeljih in političnih zasnovah skoraj nemoteno prevzemala politično in vojaško oblast v Prekmurju.

Organizirano politično delovanje relativno maloštevilnih aktivistov in borcev, ki so v marcu 1945 pripravljali vaške odbore OF in vaške čete po zaselkih Prekmurja, je ob prihodu rdeče armade odigralo izredno pomembno vlogo. Vsi odbori OF so prejeli od vodstva narodnoosvobodilnega gibanja podrobne napotke, kako naj organizirajo ljudsko oblast, oborožijo vaške čete, vzpostavijo zaledne komande mest, mobilizirajo sposobne moške v čete, ki naj nemudoma zasedejo pomembne objekte, preprečijo morebitne neredne, razorožujejo

sovražnikove vojake, predvsem pa aretirajo voditelje kolaboracionističnih organizacij, ki so podpirale okupatorja.

Tako so v različnih krajih Prekmurja manjše vojaške okupatorske posadke in žandarmerije po daljšem obotavljanju, pa tudi pogajanjih brez strela odlagale orožje, ponekod pa so jih že dobro organizirane vaške čete k temu prisilile. Takšno uso-do so madžarski vojaki, med katerimi so bili tudi taki po rodu iz Vojvodine, Bačke in Baranje, doživeli v Beltincih, Prosenjakovcu, Šalovcih, Brezovici in drugod po Prekmurju.⁵

Prevzem oblasti je potekal v Prekmurju povsem nemoteno, vaški odbori OF pa so bili osnovni mobilizatorji, hkrati pa so tudi prevzemali lastnosti narodnoosvobodilnih odborov, čeprav še niso bili voljeni.

Z izgonom okupatorja je bilo konec madžarske vladavine v Prekmurju. V Murski Soboti so 5. aprila 1945 ustanovili začasni okrožni odbor OF. Do sedaj je bilo Prekmurje organizacijsko v okviru ljutomerskega okrožja OF in KP. Vodstvo odbora je prevzel Franček Majcen. Ustanovili so tudi okrajni odbor OF v Lendavi s sekretarko Elo Letonjo-Ateno in okrajni odbor OF Murska Sobota s sekretarjem Ferdom Godino.⁶

Okrožni, okrajni in vaški odbori OF so imeli nalogo skrbeti za gospodarske razmere, urejati trgovino in garantirano preskrbo, skrbeti za tiskovno propagandno gradivo, urejevati šolstvo, organizirati pošto, železnico, mobilizacijo prebivalstva za obnovo dežele, kopanja jarkov ob Muri, popravila cest, mostov, preseljevanja prebivalcev iz nekaterih nevarnih mest ob Muri zaradi fronte ter preskrbo surovin za predelavo v industrijskih objektih, kakor tudi urejanje bolnišnic in mobilizacijo zdravstvenega in sanitetnega kadra. Odbori OF so s številnimi pisanimi razglasi pozivali občane k številnim akcijam za pomoč fronti na Muri in obnovo dežele. V ohranjenih dokumentih najdemo zanimive podrobnosti o požrtvovalnosti Prekmurcev in vsestranski naklonjenosti odborom OF. Na tisoče ljudi je kopalo strelske jarko in gradilo obrambno črto vzdolž Mure, popravljalo ceste in mostove ter izvajalo vsa dela, ki spadajo v obrambo Prekmurja. Prekmurje je bilo videti kot veliko vojaško zaledno taborišče in prevečala ga je ena sama misel: »Vse za fronto in dokončno zmago!« V tem času so prekmurske ženske in dekleta dan in noč z dejanji dokazovale skrb za ranjene sovjetske vojake. Po vaseh so se vrstile nabi-

ralne akcije za obdaritev vojakov na fronti. Prekmurci so se množično odzivali razglasom OF za podaritev krvi ranjencem. Spomina vredna je opisana množična akcija murskosoboških žensk in deklet, ko so po bojih na Muri obdarovale s hrano prek 600 sovjetskih vojakov.⁷

V istem času so za vse Prekmurje postavili vojaško zaledno organizacijo, komando področja s sedežem v Murski Soboti. Za komandanta so imenovali Filipa Korošca-Bora, za političnega komisarja pa Frančka Mirtiča. Komanda vojnega področja je obsegala komande mest v Murski Soboti, Lendavi, Beltincih, Šalovcih, Rogaševcih in drugod.⁸

Poglavitna naloga komande področja in komand mest je bila predvsem mobilizacija moških, sposobnih za vojsko. Mobilizacijo so izvajale komande mest po vaških odborih OF, ki so bili s svojimi vojaškimi referenti izredno aktivni, takoj po osvoboditvi Prekmurja.

Poveljstvo rdeče armade v Prekmurju je močno podprlo prizadevanja vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, da bi odbori OF in komanda področja utrdili svoj vpliv in razvili svojo organizacijsko sposobnost.

Sovjetski komandant mesta Murske Sobote major Fedor Barsukov je v pismu, poslanem kasneje mestni organizaciji Murske Sobote, takole ocenil odlično sodelovanje med rdečo armado in prebivalstvom: »Ko sem živel v vašem mestu, mi je bilo kakor, da živim v svoji domovini. Vedno in povsod so mi šle krajevne oblasti na roko. Kolikor sem mogel, sem poskušal pokazati popolno naklonjenost za sodelovanje in nuditi vso pomoč tovarišem, ki so iskali nasvete. Ko sem prihajal v vasi in naselja, so kmetje in delavci, kakor tudi inteligenca, tako mene, kakor moje vojake in častnike sprejemali pristrčno in vsakdo se je trudil dokazati nam naklonjenost in nuditi kakršnokoli pomoč. Kot bivši komandant mesta Murske Sobote, izražam vašim voditeljem in vsemu ljudstvu Prekmurja najiskrenejšo zahvalo za ves trud in gostoljubnost..«⁹

Pismo majorja Barsukova razodeva in potrjuje plodno sodelovanje med sovjetskim poveljstvom v Prekmurju in vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja. Dejstvo je, da je sovjetsko vojaško poveljstvo spoštovalo in upoštevalo politično in vojaško oblast Prekmurja. V tem pogledu zasledimo pozitivne ocene in spodbudne rezultate. O vojaški zavzetosti sovjetskih

čet za osvoboditev Prekmurja priča tudi dokument o padlih 600 sovjetskih vojakih in oficirjih na tleh Prekmurja in še številni neznani grobovi ob reki Muri.¹⁰

O P O M B E

¹ Ferenc Tone, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, Narodna obramba 1970, št. 6 (nadalje Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji).

² Skupina avtorjev, Jože Janež, Miro Štubelj, Jožko Brumen. Umirali so v boju za svobodo. Izdal Svet za razvijanje tradicij NOB pri občinski skupščini, Murska Sobota in Lendava 1968.

³ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 169; Ferenc, Poslednji dnevi.

⁴ Novak Drago, Prlekija v NOB, stran 184–186.

⁵ Izjave udeležencev NOB v Prekmurju, aprila 1968. Magnetofonski posnetek v arhivu CK KPS; Štefan Balažič, Razorožitev Madžarov v Beltincih, TV-15 1967, št. 18.

⁶ Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 170–171.

⁷ Vse za fronto, vse za zmago, članek, Novi čas, Murska Sobota, 15. april 1945.

⁸ Izjave udeležencev NOB v Prekmurju.

⁹ Pismo sovjetskega komandanta Murske Sobote ljudstvu Prekmurja, Slovenski poročevalec, 2. novembra 1945.

¹⁰ Glej opombo 2.

¹¹ Glej opombo 2.

DELOVANJE DELEGACIJE SNOS

Osrednje slovensko in jugoslovansko vodstvo osvobodilnega gibanja se je glede na nove razmere v Prekmurju odločilo poslati tja politične predstavnike, da bi pomagali Prekmurcem urejevati politične in vojaške zadeve.

V Beogradu je bila sestavljena izmed vidnih slovenskih političnih in vojaških delavcev članov Slovenskega narodno-osvobodilnega sveta posebna delegacija. Njeni člani so bili: podpredsednik protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) in podpredsednik Izvršnega odbora Osvobodilne fronte Slovenije in član predsedstva SNOS Jože Rus, član SNOS generalmajor Lado Ambrožič, član AVNOJ, SNOS in IOOF, član glavnega odbora enotnih sindikatov Jugoslavije Franc Svetek, član SNOS polkovnik Jože Brilej in član SNOS Vlado Krivic. Delegacijo so skupaj z vrsto političnih delavcev napotili v Prekmurje.¹

Naloge je članom delegacije SNOS pojasnil v Beogradu pred odhodom Edvard Kardelj. Delegacija SNOS je bila poslana v Prekmurje predvsem v pomoč prekmurskemu ljudstvu, da razvije in utrdi svojo narodno demokratično oblast v smislu zakonitih odločb SNOS in AVNOJ. Naloga delegacije je bila, da v Prekmurju v najkrajšem času izpelje vse politične in vojaške akcije, ki so bile potrebne, da bi se politično stanje v Prekmurju še bolj okrepilo. Dejstvo je, da Prekmurje zaradi objektivnih razmer med okupacijo ni moglo razviti močnejše politične dejavnosti, kot je to bilo v drugih slovenskih pokrajinah, ki so bile skoraj popolnoma osvobojene med vojno, ali pa so imela osvobojena področja. Glede na to, da je bilo tedaj Prekmurje dokončno osvobojeno, je bilo potrebno zagotoviti suverenost slovenskega prebivalstva v Prekmurju in pospešiti utrditev vseh političnih organizacij in organizirati

vojsko, ki tako suverenost zagotavlja. Šlo je predvsem za izvolitev narodnoosvobodilnih odborov OF, tam kjer jih še ni bilo. Naloga delegacije SNOS pa je temeljila na tem, da z avtoriteto podpre prizadevanja in boj prekmurskega ljudstva za popolno osvoboditev v okviru Slovenije in Jugoslavije.²

Člani delegacije in njihovi sodelavci so po svojem prihodu v Prekmurje, kamor so prispeli 6. aprila 1945, našli deželo v popolnem političnem in vojaškem zagonu.*

Med prebivalstvom je vladalo živahno razpoloženje in nov val obetajočega svobodnega daha. Vse prednosti za nadaljnji razvoj so bile sedaj na strani osvobojenega Prekmurja in te so veljale za izhodišče političnih in vojaških akcij, hkrati pa zagotovile vsestransko koordinacijo z osvobodilnimi silami prek Mure. Delegacija SNOS je kot začasni predstavnik nove ljudske oblasti v Prekmurju začela delo na že postavljenih temeljih in naglo dosegla aktivno podporo prekmurskega ljudstva in obstoječih političnih organov. Delegacija SNOS se je po prihodu v Prekmurje uveljavljala kot nosilec svobode in predstavnik nove politike na pravnem, političnem in vojaškem področju. Člani delegacije SNOS se v Prekmurju niso naslonili na neko simbolično naklonjenost, temveč na aktivno podporo in sodelovanje prebivalstva v politični in vojaški akciji. To pa je nedvomno imelo tudi svoj odmev prek Mure v sosednjih slovenskih pokrajinah. Delegacija SNOS je tako odstranila vsako pregrado med Prekmurjem in Slovenijo in sprožila živahen val v ustvarjalnosti. Navzočnost uglednih političnih in vojaških predstavnikov Slovenije v osvobojenem Prekmurju je bila glede na medvojno zatiranje slovenskega življa pomem-

* Člani delegacije SNOS in sodelavci so se zbrali v Beogradu in na dveh kamionih odpotovali 5. aprila 1945 izpred glavnega kolodvora. Potovali so prek Vojvodine in osvobojene Madžarske in prispeli zvečer 6. aprila v Prekmurje. Na svoji poti v Prekmurje niso imeli nikjer nobenih ovir. Na vseh poveljstvih rdeče in 3. jugoslovanske armade so bili ugodno sprejeti in dobili vso podporo za nemoteno potovanje in izvršitev svoje naloge.

Ko je delegacija SNOS prestopila v Dolgi vasi pri Lendavi državno mejo, jih je na njihovo prijetno presenečenje tu že zastavil prekmurski partizan, jih legitimiral in jih spremljal v Lendavo. Nato je delegacija prišla v Mursko Soboto na sedež odbora OF.

(Glej Jože Rus, Prihod delegacije SNOS v Prekmurje. Pomurski vestnik, Murska Sobota, 7. avgusta 1955 in Godina, Prekmurje 1941–1945, stran 174.)

ben spodbuden dejavnik, naravnost življenjsko potreben za konsolidacijo političnih in vojaških temeljev v Prekmurju.

Člani delegacije SNOS so se s pomočjo obstoječih političnih in vojaških organov razumno lotili obravnavanja in reševanja vseh važnih problemov, ki so tiščali Prekmurje vsa leta okupacije in jih tudi začeli uspešno razreševati. Pri spoznavanju razmer v Prekmurju so člani SNOS na licu mesta lahko spoznali delo prekmurskih aktivistov in borcev, saj so obvladali položaj ob osvoboditvi kljub šibkosti političnega in vojaškega kadra. Posebno pomembno je bilo, da je delegacija pripomogla k mobilizaciji vseh sil za obrambo Prekmurja, skupaj z vojsko ZSSR, spričo sovražne fronte, ki je ob Muri še vedno ogrožala ravnokar priborjeno svobodo. Treba se je bilo zavarovati pred sovražnikom, zato je prihod delegacije SNOS tudi v tem pogledu pomenil izhodišče za utrjevanje zaledja.*

Tako je komanda prekmurskega vojnega področja 14. aprila 1945 izdala naredbo o mobilizaciji in organizaciji obstoječih komand mest. V komande mest so imenovali komandirje in politične komisarje iz vrst borcev in aktivistov Prekmurske čete. Komande mest so se lotile vojaške organizacije čet in bataljonov. Iz obstoječih vaških čet so zbrali mlade fante in moške v komande mest, po vaseh pa so pustili potrebno vaško oboroženo zaščito. Iz mobilizirancev so ustanovili obmejne vojaške enote in bataljone pri komandah mest v jakosti po 150 mož.³ Na mobilizacijska mesta pri komandah mest so disciplinirano prihajali fantje in moške in posebne komisije so jih razdeljevale v razne enote. Čete so hitro naraščale in začeli so z rednim vojaškim urjenjem obveznikov in politično vojaško vzgojo, podobno kot v drugih partizanskih enotah v Sloveniji.

* O utrditvi obrambe Prekmurja s pomočjo mobilizacije vseh za vojsko sposobnih moških generalmajor Lado Ambrožič meni: »Zame je bilo odločilno vojaško vprašanje, kajti obstoj izurjenih oboroženih enot, ki bi delovale v Prekmurju, skozi vsa leta okupacije ni bilo.«

(Generalmajor Lado Ambrožič, Prispevek k zgodovini Prekmurske brigade. Arhiv IZDG.)

Dejansko je bila za varnost Prekmurja angažirana rdeča armada, ki je držala fronto na Muri. Naloga generalmajorja Lada Ambrožiča pa je bila, da je pripomogel k mobilizaciji in organizaciji vojske, sestavljene iz Prekmurcev.

Še posebej je treba poudariti, da so se odnosi med člani delegacije SNOS in poveljniki rdeče armade v Prekmurju lepo razvijali.* Sovjetsko poveljstvo je odredilo iz svojih skladišč zaplenjenega orožja precej pušk, mitraljezov in drugega vojaškega materiala, da bi se oborožila vojska v Prekmurju. Politični in vojaški forumi v Prekmurju so sovjetskim poveljnikom posredovali obveščevalne podatke o zaledju nemške fronte, prebivalstvo pa je sodelovalo pri gradnji objektov na obrambni liniji, mladi Prekmurci pa so se prostovoljno vključevali v boj na Muri.⁴

Člani delegacije SNOS so na svojih obhodih po Prekmurju vzpostavljali stike s prebivalstvom in predstavniki ljudske oblasti, organizirali politična zborovanja in govorili o novi ureditvi Jugoslavije. Član delegacije SNOS in član glavnega štaba NOV Slovenije generalmajor Lado Ambrožič je na političnih zborovanjih v Murski Soboti, Fokovcih, Lendavi, Crenšovcih, Beltincih in drugod posvetil vso pozornost uspehom osvobodilne vojske v Jugoslaviji in Sloveniji, predvsem pa mobilizaciji in organiziranju prekmurske vojske. Član SNOS in član glavnega odbora Enotnih sindikatov Jugoslavije Franc Svetek je na številnih zborovanjih orisal vlogo in naloge sindikatov, delavcev in uslužbencev v Jugoslaviji in predlagal takojšnjo ustanovitev pripravljalnega odbora medstrokovnega sveta enotnih sindikatov. Član SNOS in član CK KPS Vlado Krivic je na zborovanjih poudarjal vlogo partije v narodno-osvobodilnem boju Jugoslavije in Slovenije ter o ureditvi ljudskih sodišč in njihovih nalogah. Člani delegacije SNOS generalmajor Lado Ambrožič, polkovnik Jože Brilej, Vlado Kri-

* Glede sodelovanja med sovjetsko komando v Prekmurju in članstvom delegacije SNOS generalmajor Lado Ambrožič meni: »Večkrat sem obiskal na povabilo sovjetskih poveljnikov štabe divizij in polkov rdeče armade. Povsod so me pristrčno sprejeli. Pri njih je vladal vzoren red in čistoča, tako da je to napravilo name mogočen vtis. Ceste so celo pometali, starejši vojaki pa celo urejali cestne nasade ob cestah kot bi bila dežela njihova. Nekateri poveljniki višjih enot so se redno udeleževali raznih slavnostnih in manifestacijskih prireditev, ki smo jih organizirali v Murski Soboti in drugje. Odnosi z njimi so bili pristrčni. Poveljstva sovjetskih enot v Prekmurju so bila točno obveščena o tem, da je Prekmurje del Slovenije in da s tem pripada Jugoslaviji.

(Generalmajor Lado Ambrožič, Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade. Arhiv IZDG.)

vic in Jože Rus so 17. aprila 1945 obiskali porabske Slovence. Delegacija se je ustavila tudi v Monoštru. Povsod so bili sprejeti z velikim navdušenjem. V marsikateri slovenski hiši so videli sliko maršala Tita in zastave v barvah slovenske trobojnice, po vaseh pa so se na zidovih pojavili razglasi delegacije SNOS. Člani delegacije SNOS so spoznali, da se v Porabski dolini, ki je bila pod politično upravo Madžarske, sovjetski poveljniki, drugače obnašajo do prebivalstva kot v Prekmurju. Sovjetske okupacijske oblasti so se namreč vedle do slovenskega prebivalstva, tako kot do Madžarov. Mnogi Slovenci, ki so prišli v stik s člani delegacije SNOS so izrazili željo za tesnejšim sodelovanjem in povezanost z novo Jugoslavijo in posebej s Prekmurjem. Člani delegacije SNOS so se odločili, da bodo stopili v stik s poveljstvom 27. sovjetske armade in tam povedali vse težave porabskih Slovencev in omilili njihovo usodo, ki jih je zadela z okupacijo. Pojasniti so jim hoteli, da so porabski Slovenci narodna manjšina v tem delu Madžarske. Sovjetski višji oficirji so delegacijo po daljšem čakanju sprejeli zelo uradno, hkrati pa izrazili nezadovoljstvo glede prihoda članov delegacije SNOS s kratkim pojasnilom, češ da bodo vprašanje porabskih Slovencev reševali po vojni le politiki.* Delegacija se je po tem obisku v Porabju vrnila nazaj v Prekmurje, kjer je nadaljevala svoje poslanstvo.⁵

Delegacija SNOS je razen številnih političnih zborovanj s prebivalstvom in predstavniki ljudskih oblasti pripomogla k splošni politično-ekonomski ureditvi Prekmurja. Izdala je številne odloke o ustanovitvi ekonomske komisije za Prekmurje, za ustanovitev podružnice denarnega zavoda, o plačilu davkov, blokiranju trgovin, denarnih zavodov in industrijskih podjetij, njihovem poslovanju in ugotovitvi imovine, o likvidaciji Prekmurske banke, mobilizaciji motornih vozil in goriva, predaji orožja in vojnega materiala, o ureditvi sodišč in postavitvi komisije za ugotovitev zločinov okupatorjev in

* Sovjetski oficirji štaba 27. rdeče armade so člane delegacije SNOS v Porabju enostavno zavrnili v njih zahtevah in celo dejali, naj se ne vtikajo v to pokrajino in probleme porabskih Slovencev. Želeli so naj delegacija čimprej zapusti Porabje, ki je Madžarska. Delegacijo so pospremili nazaj z oficirji njihove policije. Ob vrnitvi so se zaustavljali po vaseh, obiskovali ljudi in se z njimi pogovarjali. Sovjetski policisti pa so še posebno pazili na Jožeta Rusa, ker so ga po pomoti imeli za generalmajorja Ambrožiča, na katerega so bili še posebno pozorni. (Opomba avtorja.)

njihovih pomagačev v Prekmurju. Z odlokom delegacije SNOS je bila ustanovljena komisija za upravo ljudskega imetja, Id je postalo državna last na podlagi zaplembe državljanom rajha in Madžarske, sovražnikov, obsojencev, kakor tudi za upravo in nadzorstvo nad lastnino oseb, ki jih je oikupator pregнал iz Prekmurja ali usmrtil, dokler se ne bo uredilo vprašanje lastnika.⁸

Člani delegacije SNOS so skupaj s predstavniki ljudske oblasti v Prekmurju organ zirali številne upravno-politične tečaje za aktiviste, ki so poslušali predavanja o delu narodno-osvobodilnih odborov in nalogah Osvobodilne fronte. Za dan osvoboditve so 9. maja 1945 priredili velika svečana zborovanja v Murski Soboti, Lendavi in drugod. Izdali so razglas delegacije SNOS o osvoboditvi Jugoslavije, v katerem je opisana nova demokratična država in objavljena sestava prve slovenske ljudske narodne vlade.⁷

Po prihodu delegacije SNOS so v Murski Soboti začeli izdajati tudi časopis z naslovom NOVI ČAS. Izhajal je dnevno in je bil v času, ko je ostala Slovenija bila še okupirana, prvi slovenski dnevnik na popolnoma osvobojenem ozemlju. List je bil glasilo Osvobodilne fronte, seznanjal je Prekmurje o uspehih osvobodilnega boja, o zmagah zveznikov, obveščal prebivalstvo o graditvi nove ljudske oblasti, pozival vojne obveznike na podlagi odloka o mobilizaciji, objavljал odloke, razglase in sklepe delegacije SNOS in veliko pripomogel k splošni aktivizaciji prebivalstva, ki je podprlo prizadevanja ljudske oblasti za dokončno osvobodjenje.

Člani delegacije SNOS so v Prekmurju opravili pomembno delo, s svojo navzočnostjo in dejavnostjo so dali poseben polet politični in vojaški aktivnosti. Delegacija je razvila politične in vojaške moči v Prekmurju. Poudarila je neodvisnost Slovenije.

O P O M B E

¹ Pozdrav delegaciji SNOS v Prekmurju, Novi čas, Murska Sobota, 15. aprila 1945.

² Ambrožič Lado-Novljan, Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade, arhiv IZDG, F. 336/VIII.

³ Naredba komande prekmurskega vojnega področja z dne 14. aprila 1945, št. 17/1945, arhiv pokrajinskega muzeja v Murski Soboti.

⁴ Glej opombo 2.

⁵ Delegacija SNOS obiskala porabske Slovence, Novi čas, Murska Sobota, 17. aprila 1945; Ambrožič, Prispevek.

« Odloki in razglasi delegacije SNOS v Prekmurju, Novi čas, Murska Sobota, 26. aprila in 1. maja 1945.

⁷ Prav tam.

USTANOVITEV PREKMURSKE BRIGADE

Razlogi

Člani delegacije SNOS so sodili, da je treba naglo organizirati na tleh osvobojenega Prekmurja večjo oboroženo vojaško enoto. Takšno enoto bi uporabili skupaj s sovjetskimi enotami za zavarovanje osvobojenega Prekmurja. Prekmurje je bilo zaradi izredno težavnih razmer madžarske okupacije pr krajšano za vojaško sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju Slovenije. Sedaj je bila priložnost, da se to nadomesti. To pa je bila neomejena pravica prekmurskega ljudstva. Vojna je še divjala. Po Evropi je še vedno lomastila ogromna nemška vojska, ki se je otepala obkolutve in se hotela prebiti na nemška tla. Takšne skupine so ostale v Skandinaviji, na Češkem, v avstrijskih Tirolah, predvsem pa v Jugoslaviji, na Hrvaškem in v Sloveniji.

Jugoslovanske armade, ki so imele izredno odgovorno nalogo, so se morale z naglim napredovanjem proti Sloveniji čimprej združiti z enotami narodnoosvobodilne vojske Slovenije in v sodelovanju z njimi zapreti prehod prek ozemlja južno od Drave. Tako naj bi presekale vse komunikacije sovražniku, ki se je umikal proti Avstriji, ter ga tako zajele in razorožile na slovenskih tleh. Z odločnim prodorom 4. armade prek Trsta na Koroško in 3. armade skozi Maribor in Štajersko na Koroško, bi pri tem seveda odigrale enote 9. korpusa na Primorskem in v Trstu ter enote 4. operativne cone na Štajerskem in Koroškem zelo pomembno vlogo.

Prekmurje je bil edini del dokončno osvobojene Slovenije, ki je ostal izven nevarnosti pred fronto. Prekmurci pa bi se še lahko udeležili osvobodilnega boja organizirani v več-

ji borbeni oboroženi enoti in se s tem izenačili s prebivalci drugih slovenskih pokrajin. Zato je bila temeljna naloga delegacije SNOS, predvsem generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana kot člana glavnega štaba NOV Slovenije, da se čimprej loti ustanovitve takšne enote — brigade, katera bi se vojaško popolnoma vključila v sestav narodnoosvobodilne vojske Slovenije in razvila še med vojno vse vojaške zmogljivosti. Pri tem bi se uporabile vse mobilizacijske zmogljivosti Prekmurja in starešinsko-kadrovski zviiri tako v Prekmurju kot izven njega. V tej akciji pa je bilo potrebno enote Prekmurja tesneje povezati z enotami 4. operativne cone na Štajerskem, vzpostaviti zveze z glavnim štabom NOV Slovenije in z enotami ter poveljstvi jugoslovanskih armad, ki so se bližale severni Sloveniji z vzhoda in jugovzhoda.¹

Mobilizacija Prekmurcev

Izvedba mobilizacije v Prekmurju je bila ena od osrednjih poglobitvinih skupnih nalog delegacije SNOS in komande prekmurskega vojnega področja ter vseh političnih organizacij. Ugodne razmere so množično mobilizacijo v osvobojenem Prekmurju samo pospešile. Komande mest so dosledno izvajale odlok prekmurskega vojnega področja z dne 14. aprila 1945 o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Prekmurcev od 18. do 45. leta starosti.²

Ravno te komande mest, ki so nastajale ob osvoboditvi, so ena od uspelih organizacijskih oblik delovanja in zbiranja številnih prostovoljcev in mobilizirancev. Centri za intenzivno mobilizacijo v Prekmurju so omogočili ustanovitev mnogih enot in Prekmurske brigade. Odbori OF so s svojo politično dejavnostjo podprli prizadevanja mobilizacijskih centrov, da bi prekmurci razumeli razloge splošne mobilizacije in bistvo narodnoosvobodilnega boja za končno osvoboditev, kar je mobilizacijo izredno pospeševalo. Osvobodilni odbori so tudi poskrbeli, da je preskrba s hrano in obleko za mobilizirance bila zadovoljiva. Politične organizacije so zato morale posvetiti mobilizaciji posebno pozornost in si prizadevati, da bi vse komande mest čimbolj uspešno izvajale mobilizacijo.

Prekmursko vojno področje je s svojimi komandami mest v obdobju od 14. aprila do 7. maja mobiliziralo prek 4000 moških.³

Izvedba tako široke mobilizacije je postavljala vojaško poveljstvo v Prekmurju pred težave, predvsem z oborožitvijo, toda s pomočjo sovjetskega poveljstva v Prekmurju se je to pozneje izboljšalo in kot bomo kasneje videli, je sovjetsko poveljstvo izročilo precej pehotnega orožja okupatorskega izvora.

Zlasti težko je bilo vprašanje, ko je priliv mobilizirancev naraščal, kje dobiti ustrezni politični in vojaški starešinski kader. Najprej so uporabili kader iz Prekmurske čete, to je borce in pa politične aktiviste. Razmestili so jih na razne ključne politične in vojaške položaje po vsem Prekmurju. Toda to je bilo premalo. Pridobiti je bilo treba ustrezni vojaški in politični vodilni kader, ki bi ga sestavljali preizkušeni partizanski oficirji, ki bi prevzeli odgovorna mesta po četah, bataljonih in predvsem v Prekmurski brigadi, ki so jo namerali ustanoviti. Zato je vsa pozornost za dosego starešinskega kadra osredotočena izključno drugam, izven Prekmurja. Vojško vodstvo v Prekmurju se je sedaj očitno trudilo, da bi nastalo praznino v vojaških kadrih čimprej zapolnilo in pognalo kolesje organizirane vojske. Zato so zaprosili za pomoč pri glavnem štabu NOV Slovenije in v vrhovnem poveljstvu narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, ki je hitro razumel pomen ustanovitve Prekmurske brigade, je na podlagi takšnega stanja bil pripravljen takoj sprejeti potrebne ukrepe in posredovati Prekmurju hitro pomoč v vojski in vojaških kadrih.⁴

Naj omenimo, da je še pred odhodom delegacije SNOS v Prekmurje vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije v Beogradu takoj obvestil glavni štab NOV Slovenije in ga opozoril, da je v Prekmurje poslal generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana z nalogo, da se takoj loti formiranja večjih organiziranih enot. V sporočilu je tudi naglašeno, naj glavni štab NOV Slovenije teži za tem, da v Prekmurje pošlje čimprej potrebni vodilni vojaški in politični kader, ki bi organizirano opravljal in vodil na novo ustanovljene enote.⁵

Takoj lahko opazimo, da zveza poteka po liniji Prekmurje—vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije v Beogradu—glavni štab NOV Slovenije in obratno. Za zdaj druge povezave med Slovenijo in Prekmurjem zaradi sovražne fronte ni bilo moč vzpostaviti. S tem pa ponovno naletimo na šibko točko, ki je Prekmurje spremljala vsa leta okupacije.

Glavni štab NOV Slovenije se je trudil, da bi ugodil zahtevi vrhovnega štaba, zato je zaradi otežkočenih razmer na Štajerskem oziroma fronte predlagal celo prevoz oficirskega kadra iz Slovenije z avioni.⁶ Vendar se ta poskus ni uresničil, ker bi bil prevoz z avioni vezan s številnimi težavami, predvsem pa zaradi nevarnosti sovražnikovega protiletalskega ognja, ki bi povzročil tudi morebitno pogibel vojaškega osebja. Toda kljub temu so vojaške in politične oblasti v Sloveniji ukrepale in iskale bolj pr.lagodljive možnosti za pošiljanje pomoči Prekmurju. Odločili so se, da bodo v Prekmurje poslali del Kozjanskega odreda in enote kozjanskega vojnega področja z Bohorja, slovenski bataljon, ki so ga sestavili na sremskem bojišču, in enote z drugih bojišč ter posamezne oficirje in strokovnjake, da bodo pri roki.

Pomoč Prekmurju — Kozjanci

Na povelje vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 12. februarja 1945 je dobil glavni štab NOV Slovenije sporočilo, naj glavnina slovenskih osvobodilnih sil 4. operativne cone glede na približevanje fronte in s tem povezane težave zapusti Štajersko in odide na Dolenjsko. Glavni štab NOV Slovenije je 14. februarja 1945 takoj posredoval štabu 4. operativne cone to povelje in odredil takojšen organiziran premik prek Save na Dolenjsko. Sovražnik je osredotočenje osvobodilnih sil na območju Save kmalu opazil in z okrepitvijo večjih sil hotel preprečiti preboj prek Save. Povelja o popolnem umiku enot 4. operativne cone z razsežnega in vojaško pomembnega območja osvobodilne enote niso mogle izpolniti. Prvič so poskušale enote oditi čez Savo konec februarja in nato še v marcu dvakrat, vendar vsakokrat brez uspeha. Huda zima, stalni spopadi in visoko narastla Sava so črpali borce in zaloge streliva. Enote so imele hude izgube in večji osip borcev, razen tega so zaradi stalnih premikov in težjih spopadov nastale težave pri vzdrževanju zvez med štabi in podrejenimi enotami.⁷ Končno so enote ostale na Štajerskem in nadaljnji dogodki so pokazali, da je tako bilo prav.

Konec marca 1945 se je tudi Kozjanski odred in kozjansko vojno področje pripravljalo na odhod z Bohorja prek Save na Dolenjsko. Povelje o premiku je zahteval štab 4. operativ-

ne cone, katerega je osebno izročil obveščevalni oficir cone Sefman Remken. Priprave za prehod prek Save naj bi organizirala oficirja za zvezo Kozjanskega odreda, vendar sta padla na poti ob Savi. Zato so vrh Bohorja zbrane kozjanske enote zaman čakale na premik proti jugu. V začetku aprila pa je poveljstvo na Kozjanskem po kurirski pošti prejelo od štaba

4. operativne cone drugačno zapoved. Povelje se je glasilo naj Kozjanski odred in kozjansko vojno področje nemudoma pripravita pohod, tokrat ne prek Save na Dolenjsko, temveč pnek Hrvatske po najkrajši poti v Prekmurje.⁸

Po neuspelem preboju prek Save in odločitvi, da operativna osvobodilna vojska ostane na območju 4. operativne cone, je glavni štab NOV Slovenije predvidevali sodelovanje z rdečo armado pri osvobajanju severovzhodne Slovenije. Tako naj bi enote 14. divizije delovale na območju Mozirskih planin, na severni strani Drave pa naj bi operiral Lackov odred, medtem ko bi na Pohorju delovala predhodna 14. divizije, Bračičeva brigada." Načrtna razmestitev osvobodilnih enot na pomembna mesta na območju Štajerskega, predvsem pa odhod kozjanske skupine v smeri Prekmurja, je pomembna predvsem zaradi povezave z enotami rdeče armade, ki so prodirale z vzhoda in v začetku aprila začele osvobajati Prekmurje.

Na podlagi sporočila štaba 4. operativne cone so se poveljniki Kozjanskega odreda in enot kozjanskega vojnega področja takoj sestali in izdelali načrt pohoda. Nameravali so kreniti v Prekmurje po najkrajši poti prek Hrvaške mimo Zagreba, Varaždina in pri Kotorib: prek Drave na osvobojeno Madžarsko, odkoder bi nadaljevali pot proti Prekmurju.

Kozjansko skupino sta sestavljala dva bataljona Kozjanskega odreda v kateri je vsak bataljon štel okoli 80 borcev in kozjansko vojno področje, ki je štel okoli 120 borcev. Komandant 1. bataljona Kozjanskega odreda je bil Anton Zlindra-Janoš, komandant 2. bataljona pa Franc Godler-Blisk. Za komando kozjanskega vojnega področja sta odgovarjala komandant Ivan Pečnik in politični komisar Mirko Lipuš-Miša. Vodja celotne kozjanske formacije pa je bil Janez Janežič. Na Bohorju so pred odhodom pustili okoli 80 borcev in starešin, kateri ne bi mogli prenesti hude napore pohoda. Te skupini, ki je ostala, so imenovali komandanta Karla Zmauca-Gorazda in političnega komisarja Ivana Verdelja.

Kozjanska skupina, ki je skupaj štela okoli 280 borcev, se je 3. aprila 1945 odpravila z Bohorja, krenila v smeri Podčetrška in v noči na 6. april prekoračila Sotlo in stopila na hrvatska tla. Tam je vzpostavila stik s hrvatskim Zagorskim odredom v rajonu Klanjec—Sv. Križ—Kumrovec, kjer so se tudi Kozjanci s pomočjo Zagorskega odreda in prebivalstva razmestili, dobili hrano, počivali in zbirali terenske podatke o sovražniku in varnosti pohoda. Poveljstvo Zagorskega odreda je predlagalo vodstvu kozjanske skupine, naj nadaljuje pohod mimo Zitomira prot' Kalniku, kjer je bil Kalniški partizanski odred. V popoldanskih urah pa so ustaške enote izvedle napad na 2. bataljon, ki je počival v vasi Kumrovec. Prišlo je do boja, ki pa se ni močneje razvil. Kozjanci so pred mrakom napad zavrnili in ponoči na 7. april nadaljevali pohod. Skozi vsako hrvatsko vas, kjer so se Kozjanci zaustavili, so bili prisrčno sprejeti in ob vsaki priliki so priredili tudi politične zборе s prebivalstvom. Kozjanska skupina je predstavljala v pohodu skozi hrvatske vasi močno in precej veliko partizansko enoto, ki se seveda ni mogla povsem neopaženo premikati prek Hrvaške. Sovražnikove sile so tako lahko nenehno spremljale pohod, postavljale zasede, dovažale okrepitve in skušale presenetiti izčrpane borce.

2e med pohodom v smer Zitomira so se manjše ustaške in kvislinške enote, sestavljene iz čerkeskih vojakov in četnikov, Naganjale v predhodnico in zaščitnico Kozjancev. Tako so Kozjance napadli v vasi Pripjat pri Zitomiru, kjer so izčrpani počivali. Sovražnikove ustaške enote so se zvečer 12. aprila neopazno približale vasi, napadle vod borcev v zasedi, ki je zaradi izčrpanosti zaspal, in ga unčile. Glavnini se je v močnem spopadu z ustaši uspelo umakniti in ponoči na 12. april 1945 prekoračiti cesto Zagreb—Varaždin. Kozjanska skupina je 16. aprila prispela na območje Kalnika in tam vzpostavila stik s Kalniškim partizanskim odredom. Tu so zvedeli, da je zaradi gostote sovražnih vojsk in premika bojnih transportov prehod mimo Varaždina in Čakovca proti Prekmurju skoraj nemogoč in zelo nevaren za večjo partizansko enoto. Prav tako je kozjanski skupini v nadaljevanju pohoda zapirala pot sovražna bojna črta, ki je potekala v dolžini 10 km od Drave navzdol proti vasi Vočinska do Podravske Slatine. Na obrambni črti sta bila 15. nemški in kozaški korpus. Zato je poveljstvo kozjanske skupine sklenilo, da se prebije za fronto proti Bilo

gori, Virovitici in naprej proti Dravi, katero bi pri Barču prekoračili, prešli na osvobojeno Madžarsko in zatem krenili v Prekmurje. Seveda je bila tudi ta pot nevarna. Prehodi so bili porušeni, ostala so številna minska polja in sovražnikove skupine. Vendar je bila ta pot v Prekmurje, čeprav daljša, bolj primerna za pohod, ker so se Kozjanci na ta način izognili prehodu čez dve reki (Drava, Mura) in sovražni fronti ob teh rekah.

[^]Kozjanska skupina je krenila s Kalnika 20. aprila in nadaljevala pot proti Virovitici. Pohod je zaradi varnosti potekal samo ponoč'. Dne 23. aprila so prispeli v Vel. Zdence in naslednjo noč prekoračili reko Ilovo te se zaustavili v vasi Pivnice, kjer so borci izčrpani počivali. Dne 27. aprila so dosegli vas Gadjevce in po deseturnem napornem maršu prišli do Drave, kjer so prišli v stik z rdečo armado in bolgarsko vojsko, katera je pri Barču organizirala 28. aprila prevoz s čolni prek Drave in prepeljala kozjansko skupino na levi breg Drave v osvobojeno Madžarsko. Pot so nadaljevali prek Madžarske in 30. aprila pri vasi Zdala prekoračili državno madžarsko-jugoslovansko mejo in krenili v Kotoribo, kjer so prenočili na železniški postaj. Dne 1. maja 1945 se je kozjanska skupina odpeljala z vlakom do Čakovca, ki je med tem časom bil osvobojen in po počitku 3. maja prispela v Mursko Središče, odkoder je še isti dan dospela v Lendavo in tako spet stopila na slovenska tla.

V Lendavi so kozjanske borce sprejeli s pristrčnimi pozdravi predstavniki ljudske oblasti in prebivalstvo, poveljstvo pa je na političnem zboru objasnilo namen prihoda v Prekmurje in cilje narodnoosvobodilnega boja. Dne 5. maja so borci kozjanske skupine s tovornjaki odpeljali v Mursko Soboto, kjer so doživeli pristrčen sprejem. Borci so se izmučeni in potrebni počitka nastanili v murskosoboški gimnaziji, poveljstvo pa je vzpostavilo stik z vojaškimi predstavniki Prekmurja in članom delegacije SNOS in članom glavnega štaba NOV Slovenije generalmajorjem Ladom Ambrožičem-NoVljanom.¹⁰

Veliko dejanje Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja, ki sta brenila z Bohorja, na Hrvaškem prebila nemško fronto od zadaj ter nadaljevala pohod proti Dravi in v Prekmurje prispela po enem mesecu v Mursko Soboto, je edinstveno. Pohod je bil tvegan zaradi sovražnikove dejavnosti, ki je terjala smrt kakih 60 borcev kozjanske skupine. Pohod čez Hrvaško je potekal tudi v hudih vremenskih razme-

rah, vendar s pomočjo hrvatskega prebivalstva in njihovih partizanov, ki so vseskozi nudili Kozjancem pomoč in posredovali dragocene podatke o sovražniku in varnosti neznanega terena, po katerem so se gibal, daleč naokrog od prvotne zamisli, da bi po najkrajši poti prišli v Prekmurje. Kljub fizični izčrpanosti in izgubam bojna sposobnost kozjanske skupine ni bila okrnjena. Kozjanci so vztrajali pri zahtevi povelja glavnega štaba NOV Slovenije in kljub vsem težavam izpolnili povelje ter dosegli Prekmurje, da bi se vključili v priprave za sklepne operacije ob osvoboditvi Slovenije.

Slovenski bataljon

V istem času pa je potekala svojevrstna akcija vrhovnega štaba in glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da se zberejo vsi slovenski partizani in oficirji ter aktivni politični izgnanci iz Slovenije v raznih krajih Srbije, predvsem pa slovenskih partizanov, ki so se borili na sremski fronti in pošljejo prek osvobojene Madžarske na politično in vojaško delo v pomoč Prekmurju.

Ta akcija je bila v primerjavi s pohodom kozjanske skupine vsekakor lažje izvedljiva. Takšna borbena skupina bi zelo koristila svojim izkustvom v sestavi brigade, ki so jo nameravali ustanoviti v Prekmurju.

Naj omenimo, da je 7. aprila 1945, Edvard Kardelj po beograjskem radu sporočil Slovincem vest, da je Prekmurje dokončno osvobojeno in da se s pomočjo Osvobodilne fronte v navzočnosti delegacije SNOS vzpostavlja ljudska oblast in organizira vojska. Kardelj je tudi sklical sestanek vodstva Osvobodilne fronte, odbor za Srbijo, in na sestanku določil ljudi, ki naj takoj odpotujejo v Prekmurje, kjer jim bodo člani delegacije SNOS zaupali odgovorne naloge na območju Prekmurja, kakor tudi priprav odhoda na Štajersko. Med izbranimi, ki so odšli na pomoč v Prekmurje, naj navedem imena: Fran Roš, Mirko Hočevar, Fran Šalamun, Oskar Hudales, Jaka Vodopivec in drugi.¹¹

Toda želja po vrnitvi v Slovenijo se je povečala tudi v slovenskem bataljonu, ki se je bojeval na sremski fronti. Vsekakor je pomembno, preden spremljamo pohod slovenskega bataljona s fronte v Prekmurje, da se na kratko pomudimo pri

ugotovitvi, kako se je ustanovila ta slovenska partizanska enota.

Po osvoboditvi Beograda je bila na predlog Edvarda Kardelja ustanovljena 11. novembra 1944 Osvobodilna fronta, odbor za Srbijo, ki je zajela vse slovenske izgnance v Srbiji. Odbor je presenetljivo hitro zbral še v istem mesecu okrog 600 mladih fantov in deklet, ki so se prostovoljno priglasili za boj v pravkar ustanovljeno slovensko borbena enoto, ki so ji Slovenci iz popularnosti nadeli ime Slovenska brigada. Enota, ki je bila ustanovljena v Beogradu na pobudo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, je 28. novembra krenila na sremsko fronto, tam pa so jo priključili kot 5. bataljon 1. krajiški brigadi, katera je bila pod poveljstvom 5. srbske udarne divizije. Slovenska vojaška enota se je tako zadnje dni leta 1944 in v začetku 1945 prebijala po zasneženih ravninah Srema in se bojevala s sovražnikom. Dne 18. decembra je pri napadu na vas Otok slovenski bataljon izgubil 13 borcev. V začetku januarja 1945 je slovenski bataljon kot desno krilo 5. srbske udarne divizije zasedel položaje pri Opatovcu. Toda 17. januarja so slovensko enoto po hudih bojih umaknili s položaja in jo poslali na počitek v Opatovac, njeno mesto pa je zamenjala na položajih 9. krajiška brigada.

Medtem pa so Nemci in ustaši s petimi divizijami, podprti s topniško pripravo, prešli v napadu na široki fronti črto Brčko–Vinkovci in 17. januarja prebili obrambno črto 5. srbske udarne divizije. Sedma SS divizija je vdrla v Tovarnik, 41. nemška divizija in deli ustaških enot so napredovali frontalno v smer Ilinci–Tovarnik, medtem ko je 117. nemška lovška divizija prešla v napad proti Opatovcu na črti Mohovo–Lovas. Lovska divizija je v naglem sunku presenetila slovenski bataljon, ki je počival v Opatovcu. V obupnem odporu so Slovenci že v prvem naletu sovražnika izgubili 77 borcev, večje število je obležalo ranjenih, nekaj borcev pa je padlo v ujetništvo. Komandant 5. slovenskega bataljona, Jože Dolšček je bil huje ranjen in se je sam ustrelil. Bataljon se je umaknil na vsej bojni črti in se kočno zaustavil in utrdil šele po sedmih dneh ogorčenih spopadov na liniji Mohovo–Ilinci–Batrovci–Lipovac.

Dne 12. aprila, ko se je 5. srbska udarna divizija ponovno zbrala na položaju, je slovenski bataljon imel še nekaj manj kot 200 pripadnikov. Kakih 80 slovenskih partizanov je padlo,

200 fantov in deklet pa je ležalo v bolnicah. Poveljstvo 5. srbske udarne divizije se je odločilo, da zaradi visokih izgub v ljudeh, razformirajo slovenski bataljon. Del slovenskih partizanov so dodelili v 1. kraj iško brigado, drugi del pa v 1. jugoslovansko brigado, obe pa sta spadali pod 5. srbsko udarno divizijo. Okrog 80 slovenskih borcev pa so odredili na podlagi navodil iz višjega vojaškega poveljstva za pohod v Prekmurje.¹²

Slovenski bataljon, ki se je izločil iz sestava 5. srbske udarne divizije, se je zbral v Pakracu. Tukaj je prišlo v sestav slovenskega bataljona tudi nekaj slovenskih partizanov, ki so bili v 6. lički diviziji in v 48. makedonski diviziji, kjer sta se prav tako bojevali na fronti in imeli v svojih vrstah slovenske partizane.

Slovenski bataljon, ki je štel kakih 80 borcev, oboroženih v glavnem s puškami in revolverji, sta vodila Ivan Bizjak in Dimitrije Skok. Notranja ureditev po četah ni bila dokončna, ker je vodstvo bataljona pričakovalo, da bodo po prihodu v Prekmurje sprejeli nova navodila glede ureditve bataljona. Na pot so krenili 25. aprila, 28. aprila pa so pri Barču s pomočjo čolnov, ki so jih upravljali bolgarski vojaki, prešli čez Dravo

Slovenski bataljon v Barču ob Dravi 28. aprila 1945 na poti v Prekmurje

na madžarsko stran. Pohod so nadaljevali brez večjih ovir po osvobojeni Madžarski, kjer so jim sovjetska poveljstva nudila vso pomoč. Madžarsko prebivalstvo je bolj prestrašeno kot nezaupljivo spremljalo slovenske partizane. Dne 30. aprila je bataljon dosegel mesto Haramfo, kjer so borci prespali v popolnoma razdejanem mestu. Dne. 1. maja 1945 so se z vlakom odpeljali s postaje Csurgó do Marakestor, kamor so prispeli

2. maja. Dne 3. maja so prispeli v Kotoribo in nadaljevali pot z vlakom prek Čakovca v Mursko Središče. Drugi dan, 4. maja so prestopili reko Muro in nadaljevali pot peš skozi prekmurske vasi in 5. maja proti večeru prišli v Mursko Soboto.¹³

Slovenski bataljon je tako po devetih dneh marša prek osvobojene Madžarske prispel v Mursko Soboto, kar je bilo za tedanje razmere zaradi slabih komunikacijskih zvez in prometnih vozil zadovoljivo. Na pohodu prek Madžarske niso opazili nobenih ovir. Sovjetska vojaška poveljstva so bataljonu nudila vso pomoč, da bi bataljon nemoteno nadaljeval pot in prispel čimprej v Prekmurje. Madžarsko prebivalstvo, kolikor je še ostalo v razdejanih vaseh, pa je delilo pičlo prehrano in dajalo prenočišče. Na prekmurskih tleh so slovenske partizane toplo pozdravljali domačini in predstavniki ljudske oblasti OF pa so z dobro organizacijo poskrbeli za utrjene borce. V Murski Soboti so borce sprejeli predstavniki vojaških oblasti in odbor OF, ki je organiziral razmestitev borcev po domovih, kjer so jim domačini dajali izdatno hrano, prenočišče in možnosti za higienska opravila od praha in znoja utrujenih borcev.

Pomoč v kadrih

Za krepitev vojaške in politične moči v Prekmurju je glavni štab NOV in PO Slovenije poleg kozjanske skupine in slovenskega bataljona sklenil poslati na politično in vojaško delo v Prekmurje še vrsto izkušenih partizanskih oficirjev in političnih delavcev. V Prekmurje so namenili poslati precejšnje število izkušenih oficirjev iz enot KNOJ in sposobne politične aktiviste. Največ kadra je odšlo iz partijske šole CK KPS, ki je bila v bazi 20 na Dolenjskem. Na predlog članice CK KPS Lidije Šen tj ure so v Prekmurje med drugimi kadri poslali tja Ado Krivic, Marijo Draksler in Matijo Maležiča, vidne politične delavce. Iz enot KNOJ in OZN je odpotovalo

v Prekmurje kakih sto izkušenih oficirjev, med njimi nekateri z znanimi imeni: Miro Tkalčič, Ante Jukič, Janez Japelj, Ivan Jurčec, Stane Bole, Miro Petrič, Štefan Pavšič in drugi. Iz Slovenije jih je glavni štab NOV napotil v bazo glavnega štaba v Biogradu na moru, od tam pa so jih skupinsko z letali prevažali v Beograd in od tam poslali prek osvobojene Madžarske, s prevoznimi sredstvi, naprej proti Prekmurju. Večina od njih je bila po prihodu v Prekmurje odrejena po navodilih delegacije SNOS na določena odgovorna mesta v na novo ustanovljene vojaške enote in v pomoč pol tičnim organizacijam po vsem Prekmurju.¹⁴

Tako sta se vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije in glavni štab NOV in PO Slovenije z vso odgovornostjo lotila urejanja pomoči Prekmurju s pridobitvijo kvalitetnega vojaškega in političnega kadra, zlasti tistega, ki bi v naj večji meri prispeval k utrditvi političnih organizacij ter vojaških in varnostnih enot v Prekmurju.

Prekmurska brigada ustanovljena

Vest o prihodu kozjanskih partizanov z Bohorja prek Hrvaške in slovenskega bataljona s sremske fronte ter številnih skupin oficirjev in političnih delavcev v Mursko Soboto je naglo odjeknila po Prekmurju, zlasti še zaradi tega, ker ta pokrajina še ni videla večjih borbenih partizanskih osvobodilnih enot. To je bil trikratni prijeten dogodek, prvi za prekmursko ljudstvo, ki je radostno sprejelo partizansko osvobodilno vojsko, katera je v Jugoslaviji in v svetu uživala priznanje in ugled, drugič končna vrnitev deportiranih Slovencev, slovenskega bataljona, na domača slovenska tla, in tretjič, novica o ustanovitvi brigade je prihajala pričakovano in o njej so se širili po partizanskih enotah glasovi, da bo do formiranja prišlo, zlasti spričo tolikšnega priliva enot, starešinskega kadra in prekmurskih mobilizirancev ter prostovoljcev.

Medtem pa so na sedežu komande prekmurskega vojnega področja potekale zadnje priprave in posvetovanja. V razgovorih so sodelovali poveljniki in politični komisarji Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja, vodja pohoda slovenskega bataljona Ivan Bizjak in predstavniki prekmurskih vojaških in političnih oblasti. Generalmajor Lado Ambrožič-Novljan je zahteval, naj se čim hitreje izpelje organizacija in

ustanovitev Prekmurske brigade. Na vprašanje o imenu nanovo formirane brigade sta bila dva predloga. Kozjanci so prirodno težili k temu, da bi se brigada imenovala Kozjanska. Vendar je prevladal drugi predlog in brigada je dobila ime Prekmurska. Razlogi za to so bili tile: večino sestava brigade so predstavljali Prekmurci, brigada se je ustanovila na dokončno osvobojenem ozemlju Slovenije v Prekmurju, politični razlogi, zlasti težavne razmere med okupacijo, ki so jo .zvajali Madžari, velike žrtve med političnimi delavci in aktivisti ter med prebivalstvom Prekmurja med narodnoosvobodilno vojno, nacionalni razvoj Prekmurja v hudih razmerah okupacije, so tako bili odločilni za imenovanje nove brigade.¹⁵

V razgovorih so potekali tudi problemi o razvrstitvi prekmurskih novincev, tako da bi vse enote sprejele enako število. Na posvetovanju so določili tudi brigadno in bataljonska vodstva. Glede oborožitve brigade pa so potrdili naklonjenost sovjetskega vojaškega poveljstva o izročitvi večje količine orožja in streliva okupatorskega izvora prekmurskemu vojnemu področju.

Slovesna ustanovitev Prekmurske brigade se je pričela v popoldanskih urah 7. maja 1945, ko je dežurni sklical zbor vseh treh bataljonov, ki so se razvrstili v središču Murske Sobote na starem trgu.* Pri ustanovitvi so bili navzoči člani delegacije SNOS ter vojaški in politični predstavniki Prekmurja. Ob slovesnosti se je zbralo tudi številno prebivalstvo, ki je mani-

* Da je Prekmurska brigada bila ustanovljena 7. maja 1945, potrjuje tudi eden od redkih ohranjenih dokumentov Situacijsko poročilo štaba Prekmurske brigade z dne 27. maja 1945, ki se glasi: »Dan ustanovitve Prekmurske brigade je bil 7. maja 1945. Brigada je bila ustanovljena po nalogu generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana.« Brigadno Situacijsko poročilo pa je napisano dvajset dni pozneje — verjetno po spominu. — Brigadno Situacijsko poročilo je pomanjkljivo sestavljeno za tako pomemben dogodek, kot je ustanovitev brigade. V skromnem orisu je težko zaslediti vse velike napore in prizadevanja ob nastajanju Prekmurske brigade.

Vsekakor pa brigadno Situacijsko poročilo kljub zapoznelosti daje najnujnejše dragocene podatke, da se obravnavani čas ustanovitve in pa delovanje Prekmurske brigade prikaže povsem verodostojno. S primerjavo sem ugotovil, da podatek o odhodu brigade iz Murske Sobote in prihodu v Maribor ni točen. Točno ugotovitev sem povzel iz dokumentov Partizanski dnevnik Zlatka Bogataja in arhivska dokumentacija mariborskega vojnega področja.

festiralo veselje in v pesmi skupaj z borci izražalo radost. Številni govorniki so poudarili, da je z ustanovitvijo Prekmurske brigade Prekmurje tako nagrajeno za dolgoletno napredno prizadevanje in za velike žrtve, ki jih je pretrpelo pod madžarsko okupacijo, Prekmurska brigada pa se lahko še udeleži zaključnih bojov za dokončno osvoboditev.¹⁶

Med slovesno ustanovitvijo Prekmurske brigade ob 18. uri je radio objavil vest o podpisu brezpogojne kapitulacije nemške vojske. Murska Sobota ponoči ni spala. Oglašali so se zvonovi in tovarniške sirene. Ljudstvo je razigrano objemalo in pozdravljalo borce in manifestiralo radost.

Številčno stanje Prekmurske brigade ni zabeleženo v brigadnem Situacijskem poročilu, Dejansko številčno stanje pa lahko zasledimo iz občasnih poročil operativnega odseka brigade, posredovana štabu Prekmurske brigade. Po poročilu operativnega odseka Prekmurske brigade je pred odhodom iz Murske Sobote imela: štab Prekmurske brigade 42, komanda brigadnih zalednih enot 59, avtočeta 27, prvi bataljon 481 borcev, drugi bataljon 508, tretji bataljon 656 borcev, brigadna artilerija 126 in garnizon v Mursiki Soboti 1000.¹⁷

Iz teh razlogov sledi, da je Prekmurska brigada štela 1899 mož. V murskosoboškem garnizonu pa je bilo še posebej 1000 mož pod orožjem. Sicer pa se ne moremo stalno držati omenjenega številčnega stanja Prekmurske brigade, zakaj številčno stanje pri pregledu operativnih poročil poznejšega datuma, nenehno niha, giblje pa se od 1400 do 1800 borcev.

Jedro Prekmurske brigade so sestavljali Prekmurci. Njihovo število je doseglo prek 1700 borcev. Okoli 1300 Prekmurcev je prišlo iz vaških čet in komand mest, le ti pa so bili prostovoljci, ki so se pridružili narodnoosvobodilnemu gibanju neposredno pred osvoboditvijo in ob času osvoboditve in ki so postali podlaga za ustanovitev Prekmurske brigade, medtem ko je drugih 400 pripadnikov brigade bilo mobiliziranih od komande prekmurskega vojnega področja.¹⁸

V Prekmursko brigado je bil zajet slovenski bataljon s sremske fronte v celotni sestavi, to je 80 borcev in le 50 pripadnikov iz Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja in to v glavnem iz vodstva iz katerega so sestavili poveljniški kader brigade. Preostalo število borcev s Kozjanskega, nekaj manj kot 200 mož, pa je bilo razporejenih po Prekmurju na številne dolžnosti v ustanovljenih preurejenih ko-

Številčno stanje I Slovenske Prekmurske brigade J.N.					
Enitve	Po spisku	rashod	skupaj	na licu	prej dne
Stab	42	—	—	42	42
Kom.poz.	59	—	—	59	59
Auto četa	27	—	—	27	27
I bataljon	481	77	77	404	481
II bataljon	508	85	85	423	508
III bataljon	656	207	207	449	656
Stabna dasetina					
Garnizon	povprečno 1000			povprečno 1000	povprečno 1000
Divizion	129			129	129
Skupaj					
=====					
Smrt fašizma-Svoboda naroda!					
Orožje pri garnizonu: v M.Soboti:					
pusk.....480.-					
mitraljezov.....14.-					
=====					

Številčno stanje brigade ob času formiranja v Murski Soboti

mandah mest, komandi prekmurskega vojnega področja, bataljonu narodne obrambe, ljudski milici in obmejnih enotah, kjer so potrebovali izkušen prekaljen vojaški komandni kader.¹⁹

Sestava po enotah. Prekmurska brigada je bila formirana po vzorcu tedanjih jugoslovanskih strelskih enot. Zato na novo ustanovljene brigade ne moremo primerjati z nekdanjimi preprosto organiziranimi partizanskimi brigadami. Zakaj sedaj so bile na voljo vse možnosti in sredstva: osvobodeno ozemlje, številna mobilizirana vojska, priliv oficirskega in političnega kadra, pomoč ljudske oblasti in prebivalstva, vzpostavljena zveza z vrhovnim štabom NOV in PO Jugoslavije in glavnim štabom NOV in PO Slovenije in pomoč sovjetskega poveljstva v Prekmurju.

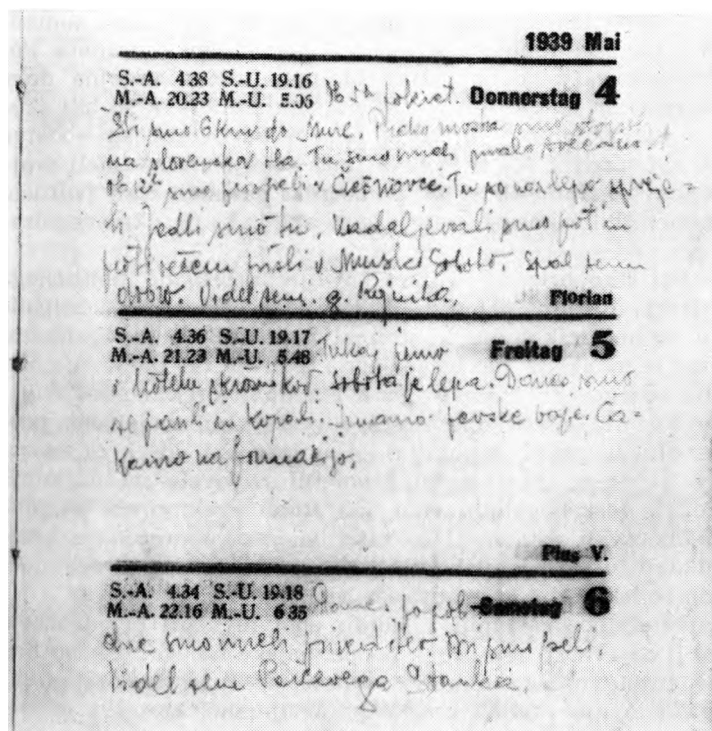
Prekmurska brigada je imela tri strelske bataljone, brigadno artilerijo in poveljstvo brigadnih zalednih (oskrbovalnih) enot. V vsakem strelskem bataljonu so bile tri čete. V sestavi vsake čete so bili po trije vodi in v vodu po tri desetine. Desetarji so poveljevali desetinam. Vodniki vodu, komandirji četam, bataljonu je poveljeval komandant bataljona. Politični komisarji so opravljali idejno-politična vzgojna dela, ki so vplivala na moralno politično stanje enote in so bili skupaj s komandantom in komandirjem odgovorni za vodstvo enot. Komandirji čet in komandanti bataljonov so imeli svoje namestnike. Namestnike ali pomočnike so imeli tudi politični komisarji, bili so organizatorji partijske in skojevske organizacije.

Ožji štab brigade je imel poveljnika brigade, političnega komisarja in njuna namestnika. Peti član ožjega štaba brigade je bil še načelnik štaba, ki je imel to nalogo, da je organiziral operacije in akcije ter usmerjal in koordiniral delovanje številnih odsekov pri štabu brigade. Pri štabu Prekmurske brigade so bili tile odseki: operativni, obveščevalni, ekonomski, propagandni, sanitetni, dopolnilni, organizacijski, odsek za oborožitev, za zvezo, veterinarski, prometni in poveljstvo brigadnih zaslednih (oskrbovalnih) enot. Pri štabu Prekmurske brigade so nameravali ustanoviti še zaščitno četo, oboroženo z brzostrelkami in avtomobilsko komando, ki bi nastala iz obstoječe avtomobilske čete, in protitankovsko četo.

Poveljnik brigadnih zalednih enot je vodil in združeval v svoji dejavnosti vse druge neoperacijske naloge: oskrbo brigade, hrano, obleko, obutev, saniteto, prevoz itd. Prekmurska brigada je imela tudi svojo lastno čevljarsko, krojaško in mehaničarsko delavnico, tako da je brigada vse potrebe za moštvo izvrševala samostojno. Komanda brigadnega zaledja, ki je šte-

la 59 članov, je morala oskrbovati brigado z vsem, kar je bilo potrebno za življenje in boj, to pa ni bilo lahko delo. Potrebe so bile velike, nahraniti je bilo treba okoli 1800 ljudi. Do dneva, ko je Prekmurska brigada bila v Murski Soboti je bilo z dobavo hrane lažje, saj so kljub izrazito težavnemu vojnemu položaju področna naselja v Prekmurju prek vzpostavljenih ljudskih odborov izdatno poskrbela za živež za Prekmursko brigado in murskosoboški garnizon. Razen tega je morala skrbeti za dostavljanje in prevažanje streliva, hrane, sanitete in drugo.

Torej je poveljstvo brigadnega zaledja imelo kar obilo dela. Seveda je bil največji problem z oblačili in obutvijo borcev. Tega je primanjkovalo, saj so vpoklicanci, ki so se pri-

Fotokopija prve strani dnevnika Zlatka Bogataja

kij učili brigadi prihajali kar v civilnih oblekah, medtem ko so starejši borci nosili različne uniforme, zaplenjene sovražniku ali pridobljene s pomočjo zavezniških vojsk.

Prekmurska brigada je v sestavi svojih enot imela še artilerijski divizion z dvema baterijama.

Poveljniško osebje. Brigadno poročilo ne omenja poimensko sestavo poveljstva, ne ožjega štaba Prekmurske brigade, ne drugih enot, čet ali bataljonov.*

Očitno je, da je za poveljevanje Prekmurske brigade še vedno primanjkovalo osebja in ni bilo na voljo dovolj sposobnega vojaškega starešinskega kadra, čeprav je v Prekmurje prispelo precejšnje število takih ljudi. Zal tudi ne moremo nikjer zaslediti kakšne pismene odredbe o postavljanju vodilnega vojaškega in političnega kadra brigade, to je komandnega in političnega osebja in njihovih namestnikov. Zagotovo pa je da so bili ožji poveljniški kadri Prekmurske brigade, predvsem pa štaba brigade, postavljeni na predlog generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana.

Tako je bil po ustni naredbi generalmajorja Lada Ambrožiča, imenovan za poveljnika Prekmurske brigade major Vovk Avguštin-Jurče, ki je prispel v Prekmurje s skupino starešinskega oficirskega kadra iz baze glavnega štaba NOV in PO Slovenije v Biogradu na moru. Za političnega komisarja brigade je bil imenovan major Mirko Lipuš-Mišo, do tedaj politični komisar kozjanskega vojnega področja. Za namestnika komandanta brigade je bil postavljen kapetan Janez Janežič, do tedaj vodja celotne kozjanske skupine, ki je prišla v Prekmurje z Bohorja. Za načelnika je bil imenovan poročnik Franc Godler-Blisk, do tedaj komandant 2. bataljona Kozjanskega odreda. Mesto pomočnika političnega komisarja brigade je bilo nezasedeno.

Bataljonski komandant in politični kader prekmurske brigade je bil postavljen na podlagi posvetovanja generalmajorja

* Vse, kar najdemo zapisano v Situacijskem poročilu Prekmurske brigade, je to, da je štab brigade »nepopoln«. Torej je takšen ostal od ustanovitve 7. maja 1945 pa do napisanega poročila, ki je datirano s 27. majem 1945. Toda imena komandnega kadra brigade zasledimo v svojeročnih podpisih arhivske korespondence znotraj brigade, med enotami, čet in bataljonov ter poveljstva štaba brigade in dopisih, posredovanih štabu 14. divizije, komandi vojnega področja za Štajersko, komandi mesta Maribor, Celja in Dravograda.

Avgust Vovk-Jurče, komandant brigade

Lada Ambrožiča-Novljana s poveljniškim štabom brigade. Tako so predlagali in določili tole bataljonsko vodilno vojaško in politično osebje: za komandanta 1. bataljona je bil imenovan Ivan Tlaker, ki je prispel s starešinskim oficirskim kadrom iz Biograda na moru, za političnega komisarja Milan Vidmar iz slovenskega bataljona, za namestnika komandanta bataljona Janez Boltež in za pomočnika političnega komisarja bataljona Ivan Bizjak, oba iz sestava slovenskega bataljona.

Za komandanta drugega bataljona je bil postavljen Simon Srdič, ki je prišel v Prekmurje iz Biograda na moru, za političnega komisarja bataljona pa Mitja Hribovšek, do tedaj politični komisar bataljona v 48. makedonski diviziji, ki se je borila na sremski fronti, za pomočnika komisarja Nada Majcen (prejšnje dekliško ime Rita Papo), do tedaj v komandi kozjanskega vojnega področja. Mesto namestnika komandanta bataljona ni bilo izpopolnjeno.

Za komandanta tretjega bataljona je bil imenovan Anton Borštnar, za političnega komisarja bataljona pa Dušan Vidmar, oba iz sestava slovenskega bataljona. Mesti namestnika komandanta in političnega komisarja bataljona nista bili izpopolnjeni.

Komandni vojaški in politični kader po bataljonih prevladuje iz vrst slovenskega bataljona. Drug vodilni kader po

četah, vodih in desetinah pa je bil imenovan iz sestava slovenskega bataljona, prekmurskega vojnega področja in kozjanskega dela borcev. Imenovanje srednjega in nižjega vojaškega in političnega kadra pa je bil postavljen na temelju posvetovanja med štabi bataljonov in brigadnim štabom.

Brigadne odseke so izpopolnili v toliko, kolikor je bilo na voljo ustreznega kadra. Ni mogoče ugotoviti, kateri brigadni odseki so zaživel ob ustanovitvi brigade. Tako so operativnemu odseku spričo pomanjkanja kadra pridružili dopolnilni in organizacijski odsek. Za vršilca dolžnosti šefa operativnega odseka so imenovali Viktorja Simončiča, za šefa organizacijskega odseka pa je bil postavljen Franc Pogačar. Za vršilca dolžnosti šefa obveščevalnega odseka je bil imenovan Zdravko Stefančič. Odsek za oborožitev je bil nepopoln, šef odseka pa je bil Dimitrije Skok. Šef odseka za zvezo je bil Franc Škof, poveljnik brigadnega zaledja je bil Ivan Žunko, šef veterine je bil Bojan Podbrenčič, intendanture Ivan Vahnič, sanitete Anton Mlakar in Stane Plevnik, propagande Miljutin Kuščar in poveljnik topniškega divizion kapetan Anton Anžič.

Večina vodij brigadnih odsekov je prišla iz Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja in to Viktor Simončič, Franc Pogačar, Zdravko Stefančič, Franc Škof, Ivan Zun-

Franc Godler-Blisk, načelnik štaba
brigade

ko, Bojan Podbrenčič, Ivan Vahnič, Anton Mlakar in Stane Plevnik. Dimitrije Skok in Miljutin Kuščar sta bila dodeljena brigadnemu odseku iz slovenskega bataljona, medtem ko je Anton Anžič prišel iz Biograda na moru.

Menimo, da je večina brigadnih odsekov bila ustanovljena že ob ustanovitvi Prekmurske brigade, predvsem intendantska služba, saniteta, odsek za orožje, propaganda ter operativna, obveščevalna in poveljstvo brigadnega zaledja. Omenjeni odseki so začeli delovati takoj po ustanovitvi Prekmurske brigade. Vse priprave okoli organizacije odsekov in postavitve ustreznih kadrov, katerih je primanjkovalo, pa so morale zaradi pomanjkanja časa, tako rekoč čez noč zaživeti in uresničevati svoje cilje. Pri tako obsežni organizacijski sestavi, predvsem pa naglici usposobitve odsekov, pa so se pojavljale tudi pomanjkljivosti, spričo katerih vsa mesta v bataljonih in četah niso bila takoj zasedena s kadri.

Toda vrnimo se še za trenutek k imenovanju vojaških in političnih kadrovskih zadolžitev v Prekmurski brigadi. Rekli smo, da so odredbe o postavljanju odgovornih mest v brigadi od ožjega poveljstva štaba do desetarja izvajane na posvetovanjih ustmeno, brez pismenih odlokov, toda izdane so bile posebne vojaške legitimacije vsem vodilnim vojaškim in političnim osebam, pripadnikom Prekmurske brigade. Izdelan je tudi pečat brigade z naslovom: I. Prekmurska slovenska brigada. Verjetno so pečat Prekmurske brigade in vojaške legitimacije izdelali v Mariboru, ko je Prekmurska brigada prišla tja.

Iz zapisanega lahko strnemo, da je vse glede imenovanja osebja na razne vojaške in politične dolžnosti v Prekmurski brigadi potekalo na posvetovanjih med štabnimi oficirji kozjanske skupine, prekmurskega vojnega področja in ob navzočnosti generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana in da je razporeditev osebja štaba brigade in brigadnih odsekov pretežno imenovana iz sestava kozjanske skupine, ki je ta mesta v Prekmurski brigadi tudi prevzela. Kadrovska razporeditev po četah in vodih pa je bila obravnavana znotraj brigade med štabi bataljonov in poveljstvom brigade. Vsa stvar okoli organizacije kadrovskih zasedb je potekala silno hitro in vsi sklepi o kadrovskih zadolžitvah v Prekmurski brigadi so se izvajali le ustno.

O b o r o ž i t e v . Oba okupatorja, nemški in madžarski, sta ob umiku iz Prekmurja zapustila precej vojne opreme, orožja

in streliva. Sovjetski vojaki so precej vojnega plena, predvsem pa orožja pospravili in uskladiščili. Nekaj orožja in streliva je prišlo v roke tudi pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja, ki so ob času osvoboditve razoroževali sovražnikove vojake. Borci kozjanske skupine in borci slovenskega bataljona so prišli v Prekmurje oboroženi. Sovjetsko poveljstvo v Murski Soboti je na posredovanje generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana in komande prekmurskega vojnega področja izročilo skladišču murskosoboškega garnizona precej orožja in vojaško opremo. V glavnem so to bile puške, lahke strojnice in topovi, kar je bilo zaloga za oboroževanje novih enot.

Oborožitev Prekmurske brigade je bila neenotna in nezadostna. Težave so bile v tem, da mnogi borci niso bili izurjeni v uporabi orožja, predvsem novinci. Kratek čas ni dopuščal temeljitejšega urjenja in pripravljenosti brigade.

Kot poroča poveljnik Prekmurske brigade major Vovk Avguštin-Jur če je v brigadi bilo okoli 1600 pušk, vsaka četa je imela po dve lahki strojnici nemškega izvora, imenovane po partizansko Šarec.²⁰ Potemtakem je bilo v Prekmurski brigadi 19 lahkih strojnic, kar ni bilo posebno veliko.

Topniški divizion je imel dve poljski havbici po 100 mm, tri poljske havbice po 80 mm, šest gorskih havbic po 75 mm in tri protitankovske tope po 45 mm z ustrezno topovsko municijo. Vsega skupaj je bilo torej 14 topov različnih kalibrov.

Poveljstvo brigade je imelo na izbiro v sovjetskem skladišču v Murski Soboti še več topovskega orožja, toda spričo pomanjkanja merilnih naprav, ki jih je okupator pri umiku uničil, ni bilo uporabno. Za večino topovskega orožja raznih kalibrov pa je tudi primanjkovalo primerne streliva.

Iz tega lahko sklepamo, da je bila stiska za orožje in za primemo oborožitev Prekmurske brigade, ki je bila pri tako visokem številu moštva slabo oborožena, in to predvsem z avtomatskim, brzostrelnim in strojničnim orožjem. Večina pripadnikov brigade je nosila zaplenjene puške mavzerice, med njimi pa so se našle tudi karabinke bivše jugoslovanske vojske. Vodniki vodov, komandirji, politični komisarji so nosili revolverje ali brzostrelke, medtem ko je glavni element oborožitve slonel le na puški.

Do sedaj smo opisali samo funkcionalno plat Prekmurske brigade, vojaško brigadno organizacijsko sestavo. Zastavlja pa se tudi občutljivo vprašanje, kako brigado usposobiti za bližnje

akcije, in za kakšne naloge jo pripraviti. Situacijsko poročilo z dne 27. maja 1945 namreč poudarja, da je bila Prekmurska brigada ustanovljena predvsem zato, da s pohodom prek Mure na Štajersko v določenih mestih, kjer bo delovala, vzpostavi red, očisti teren sovražnikov in pomaga ljudski oblasti. Brigadi so torej namenili tudi bojne naloge.

Toda zaradi splošnega položaja na bojiščih v Sloveniji in naglice, s katero so urejali in sestavljali Prekmursko brigado, ni bilo časa in možnosti za izvajanje trdnejše vojaške vzgoje in usposabljanja borcev, zlasti novincev. Toliko, kolikor je vojaška vzgoja in urjenje obstajalo pri komandah mest in v murskosoboškem garnizonu, je bilo nezadostno in pomanjkljivo že zaradi pomanjkanja strokovnega vojaškega oficirskega kadra.

V Prekmursko brigado je vstopilo iz Prekmurja okoli 1600 mož in vprašanje je, koliko od teh ljudi je že imelo puško v rokah. To so bili zvečine mladi prekmurski fantje, ki jih polovica pred vstopom v brigado ni služila še v nobeni redni vojski, medtem ko je druga polovica spriču obvezne okupatorske mobilizacije že bila vključena v razne vojaške formacije in si je tam pridobila več ali manj vojaško osnovno znanje. Pripadniki brigade so bile povečini sinovi skromnih prekmurskih poljedelcev, delavcev, kmetovalcev in očitno manj industrijskih delavcev; bilo je nekaj srednješolske mladine, toda to je že bila redkost. Ti ljudje niso imeli bojnih izkušenj, vendar pa so vstopali v partizansko vojsko s pristno odkritosrčnostjo, navdušenostjo in dobro voljo, ki predstavlja dobršno mero pozitivnosti za moralno ozračje, borbenost in hitrejše dojetanje vojaškega življenja ter vključevanja v okolje, kjer je tudi bilo precej starejših partizanskih bojevnikov. Zato je navzočnost borcev iz kozjanske skupine in slovenskega bataljona s srem-ske fronte, nesporno močan vir podpore v prenašanju bojnih izkušenj, saj so bili že dalj časa v vrstah narodnoosvobodilnega boja, vajeni borbenih spopadov s sovražnikom in so bili sposobni vzdržati v hujših bojih.²¹

Vojna psihoza, v kateri se je rodila Prekmurska brigada, pa je ljudi v bataljonih in četah samo združila in zvezala v medsebojno sožitje bojnega tovarištva. To je bila najmlajša slovenska partizanska brigada, ki je kmalu opravičila svoj obstoj na vojaškem in političnem področju. S tem pa so Prekmurci bili nagrajeni za dolgoletna napredna prizadevanja in velike žrtve, ki so jih dali v narodnoosvobodilnem gibanju.

OPOMBE

¹ Ambrožič Lado-Novljan. Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade (nadalje Ambrožič, Prispevek). Arhiv IZDG f. 336/VIII.

² Glej odlok prekmurskega vojnega področja št. 17/1945 z dne 14. aprila 1945. Pokrajinski Muzej Murska Sobota.

³ Glej poročilo prekmurskega vojnega področja za mesec april in maj 1945. Arhiv IZDG f. 336/VIII.

⁴ Glej depešo stanja vojaškega kadra v Prekmurju, ki jo je poslal iz Prekmurja vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije, generalmajor Lado Ambrožič-Novljan dne 24. aprila 1945. Arhiv IZDG 41/11 št. 483.

⁵ Glej depešo vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, poslano glavnemu štabu NOV in PO Slovenije dne 25. aprila 1945. Arhiv IZDG f. 41/11.

⁶ Glej depešo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, poslano vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije 23. aprila 1945. Arhiv IZDG f. 41/11.

⁷ Stiplovšek Miro, Šlandrova brigada, stran 642–655 in Ferenc Tone, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji. Naša obramba 1970 št. 6.

⁸ Lipuš Miroslav-Mišo, Spomini na Prekmursko brigado. Arhiv IZDG f. 336/VIII.

⁹ Vir pod št. 7 stran 662 in depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu 4. operativne cone z dne 6. in 9. aprila 1945. Arhiv IZDG f. 46/11.

¹⁰ Opis pohoda Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja v Prekmurje je povzet po spominskih odlomkih, Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne, Petra Brajoviča. Večer, Maribor 1970. Petar Brajovič, takratni načelnik štaba 4. operativne cone je uporabil za ta rokopis tole gradivo: Stefan Srež, pripadnik Prekmurske partizanske čete, izjava z dne 12. decembra 1967 Murska Sobota. Emri Evgen in Mitja Hribovšek, Prekmurska četa in Prekmurska brigada, stran 24–25. Franc Godler-Blisk, Spomini na pohod kozjanske grupe z Bohorja v Prekmurje. Arhiv IZDG. Karel Zmauc-Gorazd, Spomini, Stanko Skaller Kozjanski odred, stran 28, Vlado Jenko, Dnevnik. Arhiv Posavskega muzeja Brežice, Riko Jerman, izjava avtorju.

¹¹ Roš Fran, Slovenski izgnanci v Srbiji 1941–1945, stran 597.

¹² Lešnik Mirko, O Slovenski brigadi in njeni tragediji. Vestnik, Maribor, 7. julija 1951.

Opis o Slovenskem bataljonu povzet še po zapisu Velimirja Cizlja. Arhiv Iniciativnega odbora Slovenskega bataljona s sremške fronte pri Svetu za razvijanje tradicij NOB, republiški odbor ZZB NOV Slovenije.

¹³ Pohod Slovenskega bataljona iz Srema v Prekmurje je izključno povzet iz partizanskega dnevnika, poročnika Zlatka Bogataja. Kopija dnevnika pri avtorju.

¹⁴ Draksler Mara, Na delo v Prekmurje. Naše borke 1946 št. 5. Stran 79. Matija Maležič, razgovor z avtorjem, Stane Bole, razgovor z avtorjem, Čiro Lovše, razgovor z avtorjem.

¹⁵ Ambrožič, Prispevek.

¹⁶ Situacijsko poročilo Prekmurske brigade z dne 27. maja 1945. (nadalje Situacijsko poročilo). Arhiv IZDG f. 336/VIII.

¹⁷ Glej poročilo operativnega odseka Prekmurske brigade z dne 9. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VII.

¹⁸ Situacijsko poročilo. Glej seznam udeležencev Prekmurcev v Prekmurski brigadi. Sestavil Iniciativni odbor Prekmurske brigade v Murski Soboti in Lendavi. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

¹⁹ Situacijsko poročilo.

²⁰ Vovk Avguštin-Jurče, Spomini na Prekmursko brigado. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

²¹ Situacijsko poročilo.

POHOD PREKMURSKE BRIGADE NA ŠTAJERSKO

Razmere pred pohodom

Ukaz za premik Prekmurske brigade iz Murske Sobote v smeri proti Mariboru je temeljil na dejstvu, da je nemška armada kapitulirala in da so se s tem odprle nujnosti za mnoge naloge. Že na posvetovanju vojaškega poveljstva v Murski Soboti, ki smo ga omenili v prejšnjem poglavju, so razpravljali o nalogah Prekmurske brigade in njenem pohodu čez Muro *ca.* Maribor.

Zapisnika pogovora tega posvetovanja vojaških poveljnikov v Murski Soboti, ki ga je vodil generalmajor Lado Ambrožič-Novljan ni na voljo, če pa upoštevamo zatrditve komandanta Prekmurske brigade Avgušтина Vovka-Jurčeta in političnega komisarja brigade Mirka Lipuša, ki smo jih že omenili, so na posvetovanju razpravljali o vseh vojaških problemih s področja Prekmurja in Štajerske ter o usklajevanju delovanja Prekmurske brigade z nalogami enot 4. operativne cone. To vojaško posvetovanje je vodilo tudi k sklepu, ki govori o premiku Prekmurske brigade iz Murske Sobote na Štajersko.

V Prekmurju so zvedeli za kapitulacijo 8. maja 1945 zjutraj. Poudariti je treba, da so Nemci v zadnjih dneh pred kapitulacijo poskušali za vsako ceno izsiliti pri zahodnih zaveznikih premirje in predati zahodnim armadam kar največ svoje nacistične vojske. Ta beg nemške vojske v okrilje Angležev in Amerikancev je toliko pomembnejši, ker neposredno pojasnjuje tudi položaj nemške jugovzhodne armadne skupine »E« pod poveljstvom generala von Löhra ki je odločno silila prek Slovenije v Avstrijo, da bi se tam predala Angležem in Američanom.

Miroslav Lipuš-Mišo, politični komisar brigade in Stane Sefman, odposlanec štaba IV. operativne cone, ki je vodil kozjansko skupino z Bohorja v Prekmurje

Znano je, da je ameriško in britansko poveljstvo vsa ta nemška barantanja za predajo zavrnilo. Odklonili so vse nemške predloge in zahtevali brezpogojno kapitulacijo. Končno so se nemški vrhovni poveljniki razbitih armad posvetovali in sklenili predati se.

Dne 7. maja 1945 ob 2,41 uri ponoči je general Jodl podpisal brezpogojno kapitulacijo s pričetkom veljavnosti o polnoči med 8. in 9. majem 1945. 2e 6. maja 1945 zasledimo, da se Nemci v Avstriji predajajo zahodnim zaveznikom, prav tako na južnem delu Bavarske. V Cehoslovaško so vdrle sovjetske divizije. V Pragi so še 5. maja divjali hudi boji. Sovjetskim četam so se pridružili še Pražani, ki so zanetili splošno vstajo. Na področju Hrvatske in Slovenije se je nemška več stotisočglava vojska ogorčeno otepala obkolitve in z vsemi silami poskušala prebiti prek Slovenije v Avstrijo. V posebnem nemškem povelju, ki ga je izdal poveljujoči general von Löhner 29. marca 1945, se zahteva, da se njegove armade na področju Jugoslavije odločno postavijo v bran.

Na to povelje moramo biti še posebej pozorni, zakaj namera nemškega višjega poveljstva je bila, da se nemška vojska

mora upreti z vso silo in z bojem izsiliti nemoten umik prek Slovenije v Avstrijo. Na bojiščih v Hrvatski in Sloveniji je spričo tega nastal pravi pekel srditih bojev, v katerih so hrumeli sovražnikovi tanki, ječale topovske granate, gorele hiše in polja. Umikajoči se zavojevalec je na begu vse neusmiljeno uničeval.

Hudi boji so potekali med kapitulacijo samo tudi na tako imenovani Zvonimirovi utrjeni sovražni obrambni liniji, vzhodno od Zagreba. Enote 2. jugoslovanske armade so po treh dneh v zagrizenih spopadih razbile obrambno linijo in 9. maja osvobodile Zagreb.² Ogorčeni boji so trajali med kapitulacijo tudi na jugu Slovenije, med slovensko in hrvatsko mejo. Ljubljana je bila osvobojena 9. maja 1945. Medtem so na področju Varaždina potekali ogorčeni boji med 36. in 51. jugoslovansko divizijo na eni strani in 11. nemško letalsko divizijo na drugi; ta se je umikala v smeri proti Ptuj in Slovenski Bistrici.³

Priznati je treba, da je med kapitulacijo nemške vojske na Hrvatskem in na mejah Slovenije bila huda bojna situacija.

Umik sovražnika prek Slovenije je silil slovenske osvobodilne sile v nenehne manevrske spopade. Splošen umik nemške vojske prek slovenskega ozemlja se je začel šele 8. maja 1945, medtem ko je glavnino nemške vojske kapitulacija doletela že na hrvatskem ozemlju in to na področju zahodno od črte: Varaždin—Krapina—Karlovac. S te bojne linije pa so tri jugoslovanske armade močno potiskale nemško in kvislinsko vojsko v notranjost Slovenije.⁴

V takih razmerah je glavni štab NOV in PO Slovenije nekoliko dni pred kapitulacijo ukazal enotam 4. operativne cone, naj se nemudoma odpravijo proti Koroški.

Kaj pravi tedanji poveljnik 4. operativne cone Peter Stan-te-Skala o tem ukazu: »V Savinjski dolini pod goro Oljko, kjer smo imeli štab cone in kjer smo tudi praznovali 1. maj 1945, sem dobil od glavnega štaba NOV in PO Slovenije povelje, naj z vsemi enotami nemudoma krenemo proti Koroški s ciljem, da čim prej dosežemo črto Celovec—Gosposvetsko polje—Velikovec. Tako je na Koroško odšla vsa cona, razen zalednih delov štaba.«⁵

Ta nenadni premik enot 4. operativne cone iz Štajerske na Koroško je bil usklajen z načrtom o osvoboditvi slovenske Koroške in združitvi partizanskih enot ter enot jugoslovanske

armade z enotami 4. armade, ki so iz Primorske prodirale na Koroško. Zato je na Štajerskem ostalo le malo enot, ki se niso mogle postaviti po robu sovražnikovi premoči, kvečjemu da so izvrševale samo rušilne akcije važnejših komunikacijskih objektov in se lotevale manjših spopadov.

To je bil vzrok za prizadevanje vojaškega poveljstva v Prekmurju, ki je verjetno ukrepalo v skladu z navodili iz glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da čimprej odpravi iz Prekmurja primemo vojaško pomoč za nadomestilo praznine na Štajerskem. Tedaj so s črte Razkrižje—Dravsko Središče in prek Ptujkega polja proti Mariboru prodirale tudi enote 1. bolgarske otečestvenofrontovske armade (nadalje bolgarska armada).⁸

V zvezi z nujnostjo odhoda Prekmurske brigade na Štajersko je general major Lado Ambrožič-Novljan zapisal: »Prekmurska brigada je takoj po ustanovitvi odšla izpolnjevati številne naloge. Brigada seveda ni bila usposobljena za izpolnjevanje težkih bojnih nalog, je pa bila dovolj organizirana, da je skupaj z drugimi zavezniškimi armadami (Bolgari) osvobajala slovensko ozemlje. Sposobna je bila voditi tudi manjše obrambne boje, ni pa bila usposobljena za manevrski boj in za uporabo raznega orožja, ki ga je imela na voljo, zlasti topništva. Prva naloga Prekmurske brigade je zato bila čimprej prodreti prek Ljutomera v Ptuj, tam vzpostaviti ljudsko oblast ter se istočasno usmeriti proti Mariboru.«⁷

Sovjetska armada se je iz Prekmurja usmerila v Avstrijo, medtem ko so na njenem levem krilu bile bolgarske divizije. Tretja jugoslovanska armada pod poveljstvom generala Koste Nadja pa je bila pravzaprav odrinjena na levo krilo bolgarske vojske, tako da ni osvobajala vsega jugoslovanskega ozemlja od severne meje proti jugu, pač pa je ponekod celo korakala za Bolgari.⁸ Prekmurska brigada, edina partizanska osvobodilna enota, ki je bila pri roki, je morala zato čimprej dospeti v kraje, ki so jih zapustili Nemci.

Bolgarska armada je prodirala po Ptujkem polju proti Mariboru. Po padcu kolaboracionistične vlade v Sofiji avgusta 1944 in po pristopu Bolgarije, kjer so prišli na oblast komunisti, na sovjetsko stran, so na hitro ustanovili novo otečestvenofrontovsko bolgarsko armado. V njej so morali obdržati veliko število bivših oficirjev, ki so bili dobri vojaki, niso pa bili revolucionarji, pač pa so podpirali revolucionarno gibanje

v Bolgariji. V enote je komunistična partija Bolgarije poslala svoje kadre, ki naj bi kot namestniki komandantov bili politični vzgojitelji med vojaki in oficirji. Ena od bolgarskih armad se je priključila rdeči armadi v boju z nemškimi fašističnimi vojskami. Borila se je v sestavi 3. ukrajinske fronte, ki ji je poveljeval maršal Tolbuhin in je bila na levem krilu njegove armadne skupine. Tako je postala vezna armada med jugoslovansko 3. armado in rdečo armado in jo po prodoru sovjetskih čet v Avstrijo in Prekmurje prišla v Pomurje ter nadaljevala pot po slovenskem ozemlju v smeri proti Mariboru.

Med slovenskim prebivalstvom, partizansko vojsko in Bolgari je prišlo med pohodom do velikih nesoglasij. Bolgarom so očitali, da plenijo tudi pri slovenskem prebivalstvu, da se obnašajo neprimerno in oblastno do prebivalstva, da skušajo odnašati celo industrijske naprave kot vojni plen, da se vedejo, kot da so prišli v sovražno deželo. Med partizani in Bolgari je prišlo do sporov zlasti zaradi vojnega plena, ki so ga eni kot drugi hoteli imeti za sebe. Vedenje bolgarske vojske je izhajalo predvsem iz dejstva, da pripadniki armade niso bili politično prekaljeni, da niso poznali osnov osvobodilnega boja v Jugoslaviji in da je bila komunistična partija v vojski razmeroma slabotna in ni mogla povsem obvladovati notranjih razmer v njej. Razumljivo je, da so sprva partizanski poveljniki godrnjali tudi zaradi tega, ker pri bolgarskih poveljnikih niso našli razumevanja glede vojaške pomoči, ki so jo sprva pomanjkali vojaških enot na Štajerskem potrebovali. Tudi partizani niso razumeli, da je bolgarska vojska pod poveljstvom rdeče armade in da so ji odrejene naloge v interesu te armade in da niso imeli možnosti, da bi uskladili svoje bojno delovanje s partizanskim. Tudi glede pravic do vojnega plena ni bilo na partizanski strani popolne jasnosti, saj so si vojni plen prilaščale izključno partizanske enote. Na partizanski strani ni bilo razumevanja za dejstvo, da se je ta bolgarska armada vendarle borila na strani zaveznikov in da je opravljala svoje pozitivno poslanstvo.

Postopoma so partizanski poveljniki le našli pravilno pot do sporazumevanja z Bolgari. Poiskali so namreč njihove namestnike komandantov, kar je po partizansko pomenilo njihove politične komisarje, ki so bili zelo dostopni za težnje partizanskih poveljstev in so skušali bolj politično in z razumevanjem obravnavati medsebojne odnose, ki so se začeli po

uporabi takih metod vse bolj prijateljsko razvijati. Bolgarski politični komisarji so zelo radi sprejemali razlage naših komandantov in političnih komisarjev o temeljih osvobodilnega gibanja na Slovenskem in so storili vse, kar je bilo v njihovi moči, da so začeli razmere na Slovenskem bolje razumevati tudi poveljniki bolgarskih enot. Zato so se odnosi med partizani in slovenskim prebivalstvom na eni strani ter med Bolgani izboljševali iz dneva v dan. Ponekod so partizani in bolgarski vojaki ter poveljniki sklepali prijateljstva, kar so si zlasti želeli bolgarski politični voditelji v armadi in njihovi partijski funkcionarji.

Ne gre pa prezreti tudi ugotovitve, da je aprila in maja 1945, ko so stopili na slovenska tla in usmerili del svojih enot v Pomurje, tam v hudih spopadih z Nemci, padlo kakih 300 bolgarskih vojakov in oficirjev iz sestava 32. in 46. strelskega pehotnega polka. Precejšnje, neugotovljeno število trupel pa je odplavila Mura.⁹

Naloga Prekmurske brigade je bila: prvič, zagotoviti nemoteno vzpostavljane lokalnih organizacij ljudske oblasti na območjih, kjer se bo gibal. Drugič, vojaško zagotoviti in utrditi zavarovanje vseh pomembnih komunikacijskih sredstev, mostov in železnic, zaščititi pošte, banke, skladišča, družbeno in privatno imetje in obvarovati prebivalstvo pred morebitnim nasiljem. Tretjič, poostriti nadzor nad sovražnimi elementi, zbrati odvrženo okupatorsko orožje, vojaško in tehnično opremo, tavajoče sovražnikove vojaške skupine pa zajeti in poslati v ujetniška taborišča. Četrto, čim hitreje prodreti do Maribora, tam vzpostaviti zvezo z enotami 4. operativne cone in sodelovati z njimi.

Vojna se na Slovenskem s kapitulacijo Nemčije še ni končala. Zato so bile naloge Prekmurske brigade bojne naloge.

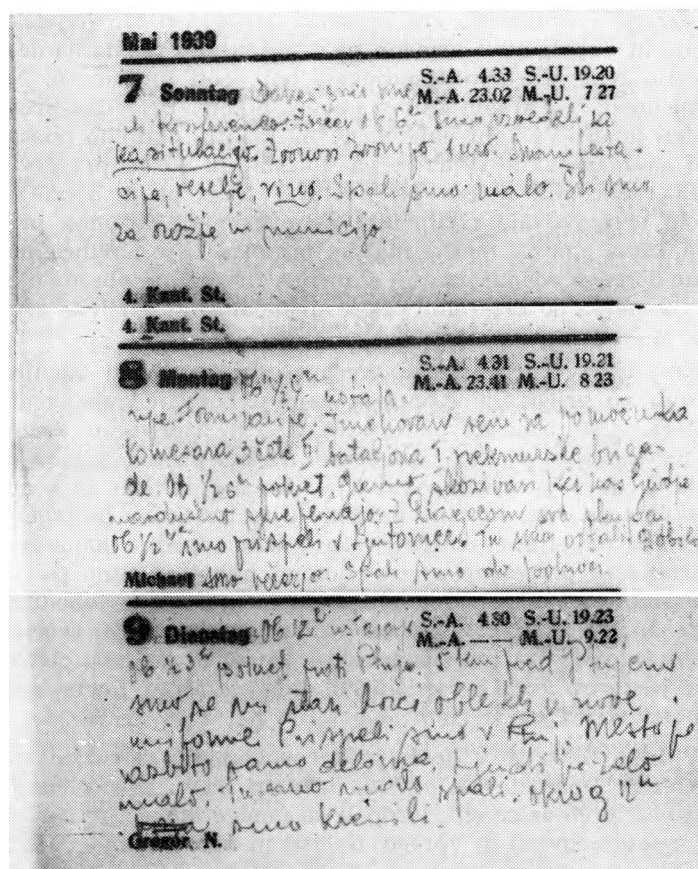
Pohod proti Ljutomeru

Prekmurska brigada je krenila iz Murske Sobote dne 8. maja 1945 ob polšesti uri zjutraj in se napotila v smer Hotiza—Ljutomer.^{10*}

* Datum odhoda in prihoda v Maribor je povzet iz partizanskega dnevnika Zlatka Bogataja, takratnega pomočnika političnega komisarja 3. čete v 2. bataljonu Prekmurske brigade, ker datumi iz brigadnega situacijskega poročila z dne 27. maja 1945 niso točni.

Prekmurska brigada se je gibala in delovala povsem samostojno po navodilih generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana proti Dravskemu in Ptujskemu polju, odkoder se je okupator umaknil proti zahodu. Enote 3. jugoslovanske armade še niso dosegle teh področij.

Ker Prekmurska brigada ni poznala dobro razmer na območju, kamor se je usmerila, se je zavarovala s predhodnico, zaščitnico in obveščevalnimi patruljami. To je torej bil bojni

Fotokopija druge strani dnevnika Zlatka Bogataja

pohod. Dolga pot pa je borce utrudila, vendar je med moštvom vladalo veselo razpoloženje, skupine borcev so prepevale slovenske partizanske pesmi, politično in vojaško vzgojno delo pa so izvajali kar med pohodom in med kratkimi počitki.¹¹

Oskrba s prehrano je bila vezana predvsem na pomoč prebivalstva.

Toda vrnimo se k približevanju Prekmurske brigade Ljutomeru. Brigada je pri Dokležovju, kjer so še pred kratkim divjali srditi boji med 2. nemško tankovsko armado in ostanki

3. madžarske armade na eni strani in deli 27. in 57. sovjetske divizije in 1. bolgarsko armado na drugi strani, prešla na desno obalo reke Mure in nadaljevala pot proti Ljutomeru. Na poti ni imela nikakršnih stikov s sovražnikom. Brigadna predhodnica je pri Veržetu naletela le na manjšo skupino oboroženih sovražnikovih vojakov na kolesih, ki so se pri prvih streljih razkropili, kolesa pa pustili.¹² Sicer pa je borce na pohodu premagovala utrujenost, neprespanost, skromna prehrana, slaba obutev, močna majska pripeka, ki je novince, nevajene dolgega pohoda, precej izmučila. Brigado je obremenjevala na maršu po razoranih ozkih makadamskih poteh še artilerija in transporti streliva.

Prebivalstvo Prekije je presenečeno opazovalo številno Prekmursko brigado in ponujalo žejnim borcem vodo, kruh, nekateri pa so prinašali polne vrče vina in zadovoljno kramljali ter radostno pozdravljali borce. Na pol prazna naselja so kazala sledove preživele okupacije. Povsod so bili še vidni nemški napisi, tu pa tam kakšen kljukasti križ, pretrgane telefonske napeljave, ob poteh so ležale odpadne konzerve, razmetane in pomešane z izstreljenimi naboji. Očitno pa je, da se prebivalstvo ni nadejalo nenadnega prihoda osvobodilne vojske. Ljudje so prihajali iz hiš veselo presenečeni in zvečine starejši ljudje, ki so pripovedovali o grozečem pritisku podivjanih jezdecov kozaške kvislinške vojske, ki je imela svoj glavni sedež v Ljutomeru.

V Ljutomeru so v dneh pred osvoboditvijo sovražnikovi vojaki začeli odmetavati orožje, nekateri pa so se poslednjič znesli nad prebivalstvom. Izropali so mnoge domačije, ter jemali kmetom živino in vprego. Nacisti in kulturbundovci so z nagrabljenim plenom hiteli za nemško vojsko, da bi se izognili ljudski sodbi. Nemška in kozaška vojska sta se umaknili iz

Prekije in Ljutomera nekaj dni pred osvoboditvijo, svoje bojne položaje pa sta prepustili ostankom madžarske vojske.

Zanimivo je predvsem to, kako so se politični aktivisti in terenci iz Ljutomera pripravljali za osvoboditev mesta. OO OF Ljutomer je ob času sovražnikovega umika mobiliziral vse aktiviste. Dne 8. maja 1945 se je v Vidovdancih zbralo 45 ljudi z nalogo, da še isti dan vkorakajo v Ljutomer, zasedejo važnejše objekte in organizirajo ljudsko oblast. Toda na poti proti Ljutomeru so se zvečer po pomoti spopadli z bolgarsko predhodnico na Kamenščaku. Sele ko so ugotovili, kdo je na eni in drugi strani, so odnehali streljati. To je tudi zavrlo ljutomerske aktiviste, da niso prišli v Ljutomer, tako kot so predvidevali, že 8. maja 1945.¹³

Prekmurska brigada je prišla v Ljutomer 8. maja 1945 ob 16. uri popoldne. V mestu sovražnikovih vojakov ni bilo več.^{14*}

Prekmurska brigada je ostala v Ljutomeru in počivala v mestu kakih 11 ur. Poveljstvo Prekmurske brigade je medtem poslalo prek brigadne obveščevalne službe sporočilo ljutomerskim aktivistom o prihodu brigade, vendar do srečanja ni prišlo. Prekmurska brigada ni dočkala ljutomerskih aktivistov in bolgarske predhodnice. Ker se je mudilo, je ob treh zjutraj 9. maja poveljstvo Prekmurske brigade ukazalo premik iz Ljutomera v smer proti Ormožu in Ptuj.¹⁵

Ljutomerski aktivisti so 9. maja 1945 zjutraj skupaj z Bolgari prispeli v Ljutomer, ko je Prekmurska brigada že bila na poti proti Ptuj.¹⁶

Prihod v Ptuj

Najprej je treba na kratko opisati razmere, ki so vladale na območju Ptuja pred prihodom Prekmurske brigade.

Glavni umik okupacijske vojske prek Ptujskega polja je v glavnem potekal med 7. in 8. majem 1945. To so bile kolone z vojaštvom iz sestava bojne formacije 22. in 15. nemškega korpusa, več kot 30.000 vojakov.¹⁷ Nemškim vojakom so se na umiku pridružili še ustaši, četniki, vlasovci in bežeči civilisti. Vse ceste so bile močno zatrpane s kamioni in konjsko vprego.

* V Ljutomeru, kot omenja Zlatko Bogataj v partizanskem dnevniku, so naleteli na nekega spečega in opitega starejšega nemškega vojaka.

Ta umik prek Ptujkega območja ni bilo težko izpeljati, zakaj razen Lackovega odreda in Haloške čete na Ptujkem območju ni bilo drugih močnejših enot 4. operativne cone*

Po kapitulaciji nemške vojske je generalni štab jugoslovanske armade izdal ukaz, naj 3. jugoslovanska armada čim hitreje prodre v smeri proti Mariboru in dalje proti Dravogradu in Celovcu, da bi zaprla jugoslovansko-avstrijsko mejo in presekala sovražniku vse poti proti Avstriji. Tako je 3. armada začela prodirati v smeri Varaždin—Ptuj—Maribor. Na tej črti sta prodirali 51. in 36. divizija, medtem ko je 40. divizija napredovala prek Križevcev, Huma in Ptujke gore.¹⁸ Na desnem krilu 3. jugoslovanske armade sta operirali 16. in 12. divizija 1. bolgarske armade, ki sta neovirano prodirali pred 3. jugoslovansko armado prek Ptujkega polja, Slovenskih goric in Murskega polja. Bolgarski armadi je to uspelo predvsem zato, ker se je drugi nemški tankovski diviziji posrečilo naglo odtrgati bolgarski diviziji in se umakniti v Avstrijo.¹⁹

* Haloško partizansko četo so ustanovili 18. aprila 1945 v Haložah. Zakasnitvi so botrovale težavne razmere okupacije in neugodne razmere za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na ptujkem območju. Okupator in izdajalci so trgali vsa leta okupacije iz vrst osvobodilnega gibanja številne pripadnike osvobodilnega gibanja in jih pobijali. V avgustu 1942 so uničili Lackovo partizansko četo. Nemci so nadaljevali z nasiljem in na območju Ptuja zadušili sleherni poskus odpora. Delovali so lahko samo skrajno pogumni aktivisti, manjše partizanske skupine, in tako imenovane TV linije za zvezo. Ko so aprila 1945 ustanovili Haloško partizansko četo, so takoj pričeli tudi izvajati mobilizacijo in novince pošiljati na Pohorje, četa pa se je zadrževala na območju Bolfenka, Jelovice, Planjskega, Košiče, Dolene in Doklece. Jedro čete je predstavljalo kakih 10–12 borcev, ki so se ukvarjali z mobilizacijo, sprejemali v svoje vrste domače prostovoljce, pa tudi dezertarje iz nemške vojske, tako da je število v četi naraslo prek 70 borcev. Koncem aprila 1945 je odšlo določeno število borcev na Pohorje, v Haloški četi pa je ostalo le kakih 20 borcev. Nemci so pričeli prirejati hajke na četo, se z njo spopadli in ujeli tri partizane. Vendar je priliv novincev kljub temu rasel. Velika obožena nemška sila, ki se je na umiku valila prek ptujkega območja je ogrožala obstoj in delovanje čete. Toda Haloška četa je med umikom nemških sil kljub temu izvedla med 7. in 8. majem 1945 napad na nemške kolone, s pobočja nad cesto Doklece—Slapa in ovirala sovražnikove kolone.

(Glej poročilo Haloške čete za mesec april in maj 1945. Arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj in Vida Rojc, Ptuj v boju za lepše dni, stran 80.)

Zato so pred Ptuj prišle prve bolgarske predhodnice, ki so dosegle naselje Budina, ponoči na 9. maj 1945, medtem ko je glavnina bolgarske vojske prišla v Ptuj naslednjega dne, 9. maja 1945.

Nemci so se dejansko umaknili iz Ptuja na večer 8. maja 1945, hkrati z umikom pa so minirali in pognali v zrak mostove: železniški nadvoz pri Rogoznici, most čez Grajeno pri gostilni Zupančič in železniški most čez Dravo. V naselju Budina so bolgarske predhodnice sprejeli člani OF mesta Ptuj; nagovoril jih je aktivist Štragel-Don. Tudi bolgarski vojaki so izrekli dobrodošlico in se z aktivisti prijateljsko pozdravili.^{20*}

Sedaj pa si oglejmo, kako je potekal prihod Prekmurske brigade v Ptuj.

Prekmurska brigada, ki je krenila 9. maja ob 3. zjutraj iz Ljutomera, je po napornem 15-urnem pohodu prišla prek Ormoža v popoldanskih urah pred Pesnico, nekaj kilometrov pred Ptujem. Tukaj se je Prekmurska brigada prvič srečala z bolgarsko vojsko. Most čez rečico Pesnico je bil porušen, brigada pa ni imela nobenih primernih pripomočkov za zgraditev zasilnega mostu. Bolgari so v naglici postavili mostišče in začeli prehajati na drugo stran reke. Za Prekmursko brigado pa je Pesnica predstavljala hudo oviro in zamudno zadrževanje. Ker je mostišče, ki so ga postavili Bolgari, bilo zasedeno, se je vodstvo brigade odločilo, da Pesnico prekorači nekaj sto metrov od porušenega mostu desno, kjer je bila struga bolj blaga in je omogočala prenos topov in drugega vprežnega tovora, ki so ga s precejšno težavo le spravili na nasprotni breg. Prehod prek Pesnice pa je za brigado potekal prepočasi. Prenašanje težkega orožja in tovorov je borce utrujalo.²¹

Prekmurska brigada je dodobra utrujena vkorakala v Ptuj popoldne okoli 18. ure. Prvi bataljon se je namestil v opuščeni zgradbi bivše nemške komandanture (sedaj Dom armije v Prešernovi ulici), drugi bataljon je odšel na Stari Ptuj-

* Po pripovedi takratne aktivistkinje OF Ptuj Katice Kojc so bolgarske predhodnice že okoli 18. ure zvečer 8. maja 1945 dosegle Budino, kjer so se tudi zaustavile. Takratni predsednik odbora OF Ptuj Tone Kuhar pa poroča, da je glavnina bolgarske vojske prišla iz ormoške strani prek Budine v Ptuj zjutraj 9. maja okoli 8. ali 9. ure.

(Glej poročilo aktivistov OF Ptuj o osvoboditvi Ptuja akt št. 153 1970. Arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj.)

ski grad, medtem ko se je tretji bataljon razmestil po važnejših objektih po mestu. Poveljstvo brigade se je naselilo v poslopje sredi ptujskega trga (sedaj sedež občinske skupščine).²²

Ulice Ptuja so bile domala zatrpane z bolgarsko vojsko, številnimi konjskimi vpregami, njihove vojaške kolone pa so nenehno prihajale iz smeri Ormoža in nadaljevale pohod proti Mariboru.

V mestu so bili dobro vidni sledovi nemške rušilne dejavnosti. Močne detonacije so ob uničenju ptujskih mostov poskodovala številna poslopja, okrušile fasade, razbile okna in strešno opeko.

Pomočnik političnega komisarja 3. čete 2. bataljona Zlatko Bogataj je ob prihodu v Ptuj v svojem partizanskem dnevniku zapisal: »Mesto je pusto, precej razrušeno, ulice zatrpane z bolgarskimi vojaki, k nam prihajajo redki Ptujčani hvaležnih obrazov, nas pozdravljajo ter prinašajo vino, ki ga radodarno nudijo žejnim in izčrpanim od marša ..«²³

Povedal je resnico. Ko je Prekmurska brigada prišla v Ptuj, je vkorakala v mesto starinskega videza, obdano s sivim zidovjem rimske Petovie, stisnjeno med Dravo in Grajski hrib. Prenekateri pripadniki brigade niso vedeli ali pa niso opazili, da so prišli v mesto bogatih zgodovinskih starin, cerkva in samostanov, v mesto naj lepših fasad v Sloveniji. Ali kdo od borcev bi vse to takrat opazil in čutil. Utrujenost po napornem maršu je mnoge tako premagala, da so popadali in zasпали, nekatere pa je omehčalo še staro imenitno ptujsko vino.

Ze v letih stare Jugoslavije je v Ptuj delovala močna peta kolona. Ob nemški zasedbi mesta je moralo mnogo zavednih Ptujčanov v izgnanstvo. Okupator je uničeval vse, kar je bilo slovenskega, celo vklesane slovenske priimke na nagrobnikih so spremenili v nemške. Ptuj se je vsa leta okupacije upiral Nemcem, hrabri so se pridružili staremu zavednemu Slovincu Jožetu Lacku, kmetu iz bližnje Nove vasi in pričeli z odporom. Po njegovi tragični smrti leta 1942 se je mrtev Lacko spremenil v simbol narodnoosvobodilnega gibanja za mesto Ptuj in vso Štajersko.

Poveljstvo Prekmurske brigade je takoj po prihodu v Ptuj vzpostavilo stike z voditelji Osvobodilne fronte in predstavniški ljudske oblasti. Na poveljstvo so prihajale tudi številne pritožbe glede vedenja posameznih bolgarskih vojakov, zlasti pa zaradi razdelitve vojnega plena. Nemci ga ob umiku niso za-

pustili kdove koliko *po* gosto posejanih bunkerjih po mestu in izven njega. V številnih ptujskih skladiščih pa je ostalo precej živeža, razne obutve, obleke, vsake vrste uniforme, šotori, gumijasti vojaški čolni, motoma vozila in drugo. Poveljstvo Prekmurske brigade se je nameravalo zadržati z brigado v Ptuj²⁵ le nekaj ur, da se bataljoni odpočijejo, zatem pa se takoj odpraviti proti Mariboru. Da bi uredili zadeve z Bolgari, so se v štabu brigade odločili poiskati bolgarsko poveljstvo in obrazložiti razmere v Ptuj²⁵. Tja se je odpravil komandant brigade. Razgovore je vodil s političnim komisarjem bolgarskega polka, kateremu je objasnil položaj v Ptuj²⁵ in zaprosil za sodelovanje pri vzpostavitvi reda in discipline v mestu. To je pomagalo. Bolgari so zahtevo sprejeli z razumevanjem, vendar vseh nepravilnosti, ki so se še dogajale, borci Prekmurske brigade niso mogli preprečiti.

Po razgovorih z Bolgari in po temeljiti zaščiti pomembnih objektov s strani čet Prekmurske brigade se je položaj v Ptuj²⁵ nekoliko umiril. Toda s prihajanjem novih bolgarskih kolon skozi Ptuj je meščane in tudi borce doletela še marsikatera nevšečnost.

Zaradi takšnega položaja, predvsem pa še poskusa, da pridejo v vrste ljudske oblasti nekateri ljudje iz Ptuj²⁵, ki so jih izbrali Bolgari kar na svojo roko, brez vednosti političnega vodstva Osvobodilne fronte, je prišlo v štabu brigade do posvetovanja.²⁵ Zastavilo se je vprašanje, kaj storiti? Ostati z brigado v Ptuj²⁵ ali nadaljevati pot proti Mariboru. Na posvetovanju so bili navzoči tudi predstavniki odbora OF Ptuj²⁵, ki so najavili prihod Haloške partizanske čete. Poveljstvo brigade je odločilo, da ostane v Ptuj²⁵ 3. četa 1. bataljona, brigada pa naj bi takoj krenila proti Mariboru. Računali so, da bi 3. četa skupaj s Haloško partizansko četo prevzela vse varnostne ukrepe v mestu in pomagala političnemu aktivu pri izvajanju mobilizacije, predvsem pa pri vzpostavljanju organov ljudske oblasti ter obdržati v mestu red in disciplino.²⁶

Tudi iz političnih razlogov je prav, da iz Ptuj²⁵ ni odšla celotna brigada. Za Ptujčane je bilo presenečenje, ko so hoteli Bolgari postaviti mimo predstavnikov odbora OF civilno oblast z neznanimi ljudmi. Bolgari niso poznali razmer v Ptuj²⁵. Slabo so poznali tudi narodnoosvobodilno gibanje v Jugoslaviji in njeno vojaško in politično organizacijo. Sedaj so se prvič srečali z revolucionarno vojsko, z jugoslovanskimi narodi in

njihovimi političnimi predstavniki v narodnoosvobodilnem gibanju ter z revolucijo. Vse to je na njih precej vplivalo, da so razmišljali, kar je tudi pripomoglo, da so se marsikateri nevšečnosti odstranile in izboljšalo sodelovanje. Dovolj je bilo, da so prešli na stran zaveznikov in se vključili v osvobodilni boj in tako spoznali razmere v Jugoslaviji in Sloveniji.

Naj omenimo, da se je Ptuj prek Ptuiškega polja približevala tudi 51. divizija 3. jugoslovanske armade, ki je na to območje prispela ponoči na 10. maj. Z njo so se srečali nekateri člani okrajnega odbora Osvobodilne fronte mesta Ptuj, ko so ponoči na 10. maj prišli prek Vildona čez Savinjsko v Apače.²⁷

V Ptuj so tako prihajale druga za drugo razne osvobodilne enote. Med prvimi zasledimo Prekmursko brigado in bolgarske enote (9. maja), nato Haloško partizansko četo (10. maja), hkrati pa še približevanje 51. divizije.

Začrtani pohod Prekmurske brigade proti Mariboru se je moral čim hitreje izpeljati, ker se je medtem položaj v Ptuj zboljšal. Vodstvo odbora OF Ptuj se je zahvalilo poveljstvu brigade za četo, ki bo ostala v Ptuj. Bataljoni so se v Ptuj odpočili, nahranili in založili tudi s cigaretami, ki so jih Nemci zapustili v skladiščih. Moralno in politično stanje v brigadi je bilo pred odhodom povsem zadovoljivo: borci so bili veseli spričo pristrčnega sprejema v Ptuj, hrane ni primanjkovalo, moštvo pa je pridobilo v Ptuj precej zaplenjenega perila, čevljev in kdor je želel tudi obleke, seveda različne vrste uniform. Streliva je bilo več kot dovolj, mnogi borci pa so se »skrivaj« oborožili tudi z revolverji, katere so pred prihodom v Ptuj imeli le vodilni vojaški in politični kadri oziroma starešine v bataljonih in četah.

Prekmurska brigada se je tako še pred polnočjo 9. maja 1945 zbrala v središču mesta na trgu, odkoder se je usmerila po desnem bregu Drave proti Mariboru. Kljub pozni uri je borce brigade prebivalstvo pristrčno pospremilo, vodstvo osvobodilnega odbora pa je štabu brigade za slovo pri odhodu zaželelo srečno pot.

Medtem ko je brigada odšla iz Ptuja, je v mestu, kot smo že omenili, ostala 3. četa 1. bataljona. Njena naloga je bila po odhodu brigade v mestu zelo odgovorna. Predvsem so si morali prizadevati za vzpostavitev reda in miru ter zavarovati

pomembne objekte in tesno sodelovati s predstavniki odbora OF Ptuj.

Tretja četa 1. bataljona Prekmurske brigade, ki je štela 63 borcev, se je naselila v starem Ptujem gradu, četo pa so zaradi njene pomembne naloge v mestu in okolici Ptuja nazivali »zaščitna četa«. Naslednjega dne 10. maja zjutraj, ko je v Ptuj prišla še Haloška partizanska četa, sta skupaj prevzeli službo zaščite mesta. V Ptuj so ustanovili komando mesta in takoj začeli ukrepati za zaščito in varnost v mestu in na območju Ptuja.

Brigadno poročilo beleži, da je tretja četa bila zelo aktivna, predvsem v preganjanju sovražnikovih skupin na območju Ptuja. Razmere v Ptuj so se kmalu uredile in normalizirale. Zunaj mesta pa so se potikale razbite skupine sovražnikovih vojakov, predvsem ustašev in četnikov, ki so vznemirjali prebivalstvo.

Tako se je pri Štoparcih na območju Donačke gore pojavila manjša skupina sovražnikovih vojakov, ki so zahtevali hrano od kmetov. Tja so poslali del 3. čete, vendar so se begunci pred prihodom borcev že umaknili. Partizani so pregledali vse hiše in okolico pod Donačko goro. Naslednjo noč so zastražili več kmetij, organizirali patrole in postavili zasede. Uspeha ni bilo. Tretja četa je v pregonu sovražnikovih skupin sodelovala tudi z Rogaško partizansko četo in tako onemogočila na območju Donačke gore zbiranje večjih sovražnikovih skupin.²⁸

Tretja četa 1. bataljona, ki je ostala v Ptuj, je dobro izvrševala svoje naloge in opravičila svoje bivanje v Ptuj.

Vse akcije je opravljala v soglasju s ptujskim političnim aktivom, s ciljem, da se Ptuj in njegova okolica učinkovito zavarujeta in upreta sovražnikovim elementom, zato je 3. četa skupaj s Haloško partizansko četo dan in noč vzdrževala redno patroljno varnostno službo in sodelovala z drugimi na novo ustanovljenimi lokalnimi enotami na območju Ptuja, s tem da je varovala osvobojeno območje pred morebitnimi presenečenji. V hajki za sovražnikovimi skupinami je četa pridobila več vojaških izkušenj, se moralno in politično okrepila ter dobro prestala preizkušnje, kljub neprekaljenosti novincev.

»Ceta ni nikdar počivala,« se spominja takratni borec 3. čete v Ptuj, Franc Roškar. »Odkrivali smo izdajalce in sovražnikove vojake drugega za drugim. Pri tem so nam teme-

ljito pomagali sami Ptujčani in kmetje iz okolice, sicer pa smo se ukvarjali tudi z zbiranjem številnega vojnega plena, zaščitili skladišča in varovali mesto.«²⁹

Prekmurska brigada v Mariboru

Se preden se vrnemo k brigadi ki je krenila iz Ptuja, si na kratko oglejmo, kakšen je bil položaj na območju Maribora ob prihodu Prekmurske brigade.

Da bi v celoti zajeli razplet dogodkov, je treba poseči nekoliko nazaj. Maribor je skozi vsa leta okupacije doživel hudo preizkušnjo. Nosilci narodnoosvobodilnega gibanja so že od samega začetka pretrpeli velike izgube. Izganjanje, preganjanje in streljanje domoljubov je redčilo vrste odpornikov. Gestapo se je trudil na vse pretege, da bi vrnil v vrste osvobodilnega gibanja svoje agente in izdajalce. Nesrečna izdajstva so hudo krnila razvoj osvobodilnega gibanja na območju Maribora, segala pa so tudi v Prekmurje in Prlekijo, do kamor se je razširila ilegalna organizacija narodnoosvobodilnega gibanja, ki so jo vodili vidni slovenski komunisti. Glede na takšne razmere in spričo nemajhnih težav pa osvobodilno gibanje ni zastalo. Okrožni komite KPS Maribor je kljuboval vsem napadom, se izogibal uničenju in neutrudno zbiral nove moči. Mesto je imelo stalne zveze s partizanskim vodstvom na območju Maribora, le-to pa je organiziralo akcije z oboroženimi skupinami v neposredno bližino mesta. V Mariboru je delovala močna ilegalna razpečevalna tehnika. Porast odporniškega gibanja je še posebno viden v drugi polovici leta 1943, ko je vedno bolj organizirano zajemal več skupin pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Vrstile so se sabotažne akcije, dotekali važni podatki o sovražniku, zlasti tajna poročila iz tovarn, zaporov, vojaških in političnih uradov in o premikih okupatorskih enot. Zavezniško letalstvo je mesto bombardiralo več kot petdesetkrat in ga precej razrušilo. Nemci so v Mariboru imeli na voljo močne oddelke orožniških posadk, številno policijo, gestapovce in redne oborožene sile. Proti koncu leta 1944, predvsem pa v letu 1945, je številčno stanje nemških oboroženih sil spričo začetega umika z Balkana vse bolj naraščalo. Obstajala je utemeljena bojazen, da utegnejo pri umiku skozi Maribor povzročiti marsikatero go-

spodarsko škodo in zločine. Toda strah pred Nemci ni bil več tako prisoten med prebivalstvom, organizirane sile narodno-osvobodilnega gibanja na območju Maribora in v mestu so bile z vsako uro nemškega umika močnejše. Velika škoda bi nastala za Maribor, če bi nemška vojska pred umikom pognala v zrak mostove na Dravi. Nemško poveljstvo pa je z razstrelitvijo čakalo, saj bi tako lastnim enotam presekali umik. Ko so Mariborčani zvedeli 8. maja 1945 za kapitulacijo nemške vojske, so mostovi za čuda še vedno stali na svojih temeljih nedotaknjeni, prek njih pa se je umikala izčrpana vojska Nemcev, ustašev, Madžarov, četnikov in truma civilistov. Bežali so pred enotami narodnoosvobodilne vojske in hoteli čim hitreje doseči avstrijsko ozemlje.

Nemško poveljstvo v Mariboru je pred umikom izdalo povelje, da je treba uničiti vso protiletalsko municijo in topove. Ponoči na 8. maj je bilo slišati same močne eksplozije, spričo česar Mariborčani niso zatisnili očesa, čakali so konec okupacije in osvoboditev.¹⁰ Nemško poveljstvo ni utegnilo organizirati obrambe mesta. Dneva 7. in 8. maj 1945 sta značilna v množičnem umiku prek Drave. Cesti proti Dravogradu in Šentilju ter železnice so bile polne transportov pehote, tovornjakov, oklopnih vozil, avtomobilov, vprežnih vozov, kolesarjev in pešcev. Vsi so se želeli izogniti ujetništvu.

Medtem ko se je sovražnik umikal skozi Maribor, je bilo opaziti pripravljenost malone vseh prizadetih Mariborčanov, da bi se združili pod vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja in zavarovali mesto pred uničenjem. Tako so se na primer 7. maja sestali aktivisti OF Maribor in se na tajnem sestanku, na katerem so bili prisotni Jošt Evstahij, Janko Grošelj, Borut Hribar, Lojze Gabrijan, Vinko Glavič, Aleks Zupan in drugi odločili, da bodo v nevarnih dneh obvarovali mariborsko tiskarno. Osmega maja je bilo v tiskarni posebno ozračje. Številni uslužbenci niso prišli na delo, zato pa so bili tam skoraj vsi udeleženci sestanka. V tiskarno je prišel tega dne še prof. Franjo Baš in predlagal, da bi natisnili časopis v pozdrav osvoboditeljem. Po obvestilih, ki so jih prejeli aktivisti odbora OF Maribor, naj bi osvoboditelji prispeli v Maribor že naslednjega dne. Zato je bilo 8. maja zvečer v tiskarni vse nared in v pripravljenosti za tiskanje razglasa »Maribor svoboden, za katerega je napisal besedilo prof. Franjo Baš. Del aktivistov je ostal v tiskarni zaradi zaščite vso noč. Prva številka mariborskega

Večera je tedaj izšla v nakladi 20.000 izvodov, vsebina pa je bila v celoti posvečena osvoboditvi in padlim žrtvam za domovino.³¹

Pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja Maribora so se z vso spretnostjo lotili tudi poskusa, kako ohraniti nepoškodovane pomembne objekte, naprave in komunikacijska sredstva. Član oblastnega komiteja KPS Maribor Maks Gašperič je 8. maja telefoniral iz Oplotnice v Maribor nemškemu poveljstvu in jih opozoril, naj ne podirajo mostov na Dravi in drugih gospodarskih objektov. Pozival je Nemce k predaji, sklicujoč se na kapitulacijo nemške armade. Odgovor je bil zagrožen z obljubo, da bodo njihove čete v najkrajšem času v Oplotnici. Seveda so Nemci tudi prišli v Oplotnico, vendar niso tam več nikogar zasledili.³²

Člani okrajnega odbora Osvobodilne fronte so na levem bregu Maribora prav tako ukrepali s pripravami za osvoboditev mesta. Tako so 8. maja obiskovali vse aktiviste, terenske delavce in odbornike, ter jih zavezovali z nalogami v novem okrajnem odboru; število so določili na štiriindvajset članov. Izvajali so tudi akcije nad mariborskimi nemčurji, ki so zapuščali nemške formacije, bežali domov in se skrivali. Tako se je tudi orožje in strelivo kopičilo v rokah pripadnikov osvobodilnega gibanja.³³

V mestu so se pojavile tudi oborožene skupine prostovoljcev, katere so organizirali člani okrajnega odbora OF. Skupina, katero je organiziral Janko Bajc, je od 8. na 9. maj narastla od nekaj deset na okoli 200 oboroženih mož. To so bili prostovoljci, mariborski rodoljubi, ki so se pogumno postavili v bran mesta, zaščitili trgovine, skladišča in javna poslopja. Razoroževali so zakasnele nemške vojake in skupine. Pazili so na glavni most in trgovino Skaza, lotili so se mobilizacije vseh znancev po mestu, jih oboroževali in razmestili po mestu za zaščito številnih pomembnih objektov.³⁴

V Mariboru je bila tako organizirana budna pripravljenost in akcija za zavarovanje važnejših objektov pred sovražnikovimi namerami. Mariborčanom je to v veliki meri prav dobro uspelo. Opaziti je tudi bilo, da enemu delu nemških vojakov ni bilo več do večjega tveganja, da bi se spopadli, ali obračunavali s prebivalstvom, medtem ko imamo še vedno opravka z izrazitimi primeri vztrajanja, da bi se pod vodstvom zakrnjenih nacistov lotili uničevanja in streljanja pred umi-

kom, da bi zadnjikrat obračunali s pripadniki osvobodilnega gibanja.

Nemci so zapustili Maribor zjutraj 9. maja 1945 in mesta niso branili. Ko so zadnji tanki, nemška zaščitnica, okoli 7. ure hrumeli prek glavnega mosta, so nemški vojaki s strojnicami pokosili Mira Florjančiča in Jožeta Šušteršiča, ki sta pri mostu na levem bregu na Veliko kavarno razobešala slovensko zastavo. Iz tankov so uperili strele še v mariborsko bolnišnico, na kateri je vihrala slovenska zastava. Na Koroški cesti so iz togote vojaki iz zaščitnice, ki se je umikala, prestrelili neki ženski obe roki.³⁵

Sedaj pa se dotaknimo vprašanja, katere osvobodilne enote in skupine so se po umiku sovražnika iz Maribora prve približale mestu in vkorakale v Maribor. K temu vprašanju spada še notranja organizacijska vojaška ureditev, vzpostavitve komande mesta in komande štajerskega vojnega področja.

Takoj po odhodu nemške zaščitnice se je 9. maja 1945 približno okoli 8. ure zjutraj čez glavni most pripeljala na levi breg motorizirana bolgarska kolona. Na začetku mosta so bolgarske vojake in oficirje pričakali politični predstavniki OF in oborožene skupine narodnoosvobodilnega gibanja. Mariborčani so Bolgare dostojno pozdravili in jim zaželeli dobrodošlico. Bolgarsko poveljstvo je bilo presenečeno, ko so v Mariboru naleteli na oborožene osvobodilne skupine v civilnih oblekah, kot straže pri trgovinah, tovarnah in skladiščih. Ker niso poznali razmer so se temu čudili. Večina bolgarskih oficirjev je namreč imela pri sebi nemške zemljepisne specialke, ki so Maribor označevale kot nemško mesto, zato je prišlo tudi do nesporazumov, ker so miglili, da so prišli na nemška tla.³⁶

V tem času so partizanske enote in brigade 4. operativne cone hitele proti Koroški, sovjetske divizije pa so bile usmerjene na avstrijsko Štajersko. V Mariboru in njegovi okolici tedaj ni bilo večjih enot osvobodilne partizanske vojske, ampak samo manjše skupine, predvsem terenskih aktivistov, članov okrajnih in okrožnih vodstev OF, ki so prišli v Maribor s Pohorja, Kozjaka in Slovenskih goric.

Na povelje generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana je nemudoma poslan iz Prekmurja v Maribor Štefan Pavšič.*

* Štefan Pavšič je bil iz skupine starešinskega oficirskega kadra, ki je prišla iz Biograda na moru v pomoč Prekmurju po nalogu glavnega štaba NOV in PO Slovenije.

S Pavšičem je odpotovala še skupina oficirjev med katerimi bi navedli Marjana Dolenca, Uroša Vetriha, Staneta Slamiča, Ivana Lapaha, Srečka Goloba. Stefan Pavšič je imel nalogo, da po prihodu v Maribor takoj vzpostavi komando mesta Maribor kot bodoči komandant mesta.

Skupina oficirjev se je pni Mariboru zjutraj 9. maja 1945 s težavo prerivala naprej med kolonami bolgarskih vojakov. Hoteli so se čimprej povezati s člani terenskih organizacij in terenskimi voditelji, kakor tudi z oboroženimi zaščitnicami v mestu, ki so jih na hitro organizirale politične organizacije za zaščito pomembnih objektov. Hoteli so organizirati in postaviti na noge svojo vojsko, ki bi zavarovala in ščitila red v Mariboru. Med potjo so videli na poslopijih številne slovenske zastave, nekateri pogumneži pa so jih že razobesili med nemškim umikom. Ljudje so jih sprejemali in pozdravljali z navdušenjem in obmetavali z majskim cvetjem. Toda partizanska skupina oficirjev je bila majhna. Videti so bili kot poveljniki, ki so izgubili svojo vojsko. Ljudje pa so pričakovali, da bo v Maribor razen bolgarskih enot prišlo na tisoče partizanov. Kar nekam razočarano so jih poslušali, ko so jim pripovedovali, da bodo partizanske enote prišle pozneje za njimi.

Komando mesta Maribor so uredili v središču mesta v zgradbi bivšega nemškega poveljstva. Ta hiša nasproti glavne pošte je soseda gledališča. V njej so bile urejene pisarne z nepoškodovanimi telefoni. Takoj so se znašli okoli njih mariborski terenski politični organizatorji odborov OF: Karel Reberšek, Danica Vogrinc, Rado Rakuša, Ivan Skušek, Vekoslav Špindler, Alenka Lapajne in drugi. Nato so prišli v mesto še člani raznih odborov, političnih organizacij, ki so se takoj oprijeli dela.

Komanda mesta je skupaj s skupino oficirjev in s pomočjo terenskih političnih delavcev začela načrtno postavljati oddelke s konkretnimi zadolžitvami in to za zavarovanje skladišč z živili, javnih poslopij, prometnih objektov, za preskrbo prebivalstva, za promet, za očiščevalna dela, odstranjevanje min in bomb, za obnovo proizvodnih obratov številnih mariborskih tovarn, predvsem pa za izvajanje mobilizacije z namenom, da se v Mariboru ustanovi močna vojska v jakosti brigade, v katero bi vključili obstoječe skupine prostovoljcev in mobilizirali novince.³⁷

Vse so si dobro zamislili in tudi steklo je dobro. Prišlo pa je do nesoglasja z bolgarskim poveljstvom, ki se je naselilo v isto poslopje, kjer je bila komanda mesta. Zaradi slabe informiranosti so bolgarski poveljniki imeli Maribor za nemško mesto. Mnogo truda je bilo treba vložiti, da so se te nejasnosti uredile, tako da je sodelovanje med komando mesta in bolgarskim poveljstvom postalo normalno. V Mariboru je namreč ostala precejšnja količina okupatorskega plena od vojne opreme, streliva, orožja do živeža, do katerega so imeli pravico tudi Bolgari, zato je prišlo včasih tudi do nesporazumov.

Razmere pa so se v mnogočem zlepšale s prihodom generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana, ki je prispel iz Prekmurja v Maribor na večer 9. maja 1945. Takoj se je lotil intenzivnega dela pri utrditvi komande mesta in njene vojaške strukture, tako da se je komanda povečala in razširila svoje delovanje ter pridobila poleg vojno-političnih nalog še druge pomembne pristojnosti. Prva komanda mesta je tako delovala v sestavi: poveljnik major Štefan Pavšič, načelnik komande mesta Franc Vetrih-Uroš, za poveljnika mariborskih enot oziroma garnizona pa so imenovali Marjana Dolenca.³⁸

Naloge generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana so bile, kot smo opazili, predvsem vojaška organizacija, utrditev komande mesta, ustanovitev komande štajerskega vojnega področja, povezava in zastavljanje nalog spontano se pojavljajočim partizanskim enotam na območju Maribora in enotam, ki sta jih ustanovili partijska organizacija ali Osvobodilna fronta, vzpostavitev stikov z vojaškim poveljstvom 4. operativne cone in glavnim štabom NOV in PO Slovenije, navezava stikov in sodelovanje s poveljstvom bolgarske vojske v Mariboru. Moral je objasniti prizadevanja enot 4. operativne cone, da bi zadržale prebijanje nemške in kvislinške vojske proti Koroški, vzpostaviti stik in sodelovanje s 3. jugoslovansko armado zaradi razumevanja položaja na Štajerskem in uskladiti skupne akcije za likvidacijo von Löhrove operativne bojne skupine. Delegati in voditelji 4. operativne cone so takoj prispeli v Maribor z informacijami o položaju na Štajerskem in Koroškem. Sledila so temeljita vojaška posvetovanja o položaju in na temelju poročil zasnovana širša akcija za sodelovanje in prizadevanje osvobodilnih enot, da bo zajela nemško in kvislinško vojsko na tleh Slovenije.³⁹

Povsem razumljivo je, da so čedalje zahtevnejše bojne naloge v organizacijskem vojaškem ustroju Maribora, kot pomembnega vozlišča, terjale takojšnje odločne ukrepe. Presemetljivo naglo je bila izpeljana organizacija komande mesta Maribor in ustanovljena komanda štajerskega vojnega področja. Oba vojaška foruma, čeprav še ne v celoti zasedena s potrebnimi vojaškimi in političnimi kadri, sta se odločila za ustanovitev večje oborožene enote, to je mariborskega garnizona, ki naj bi združil vse obstoječe oborožene skupine, ki so se spontano pojavljale ob umiku sovražnika na razmih krajih mesta in okolici, in jih podrediti skupnemu poveljstvu za hitro zavarovanje in zaščito vseh pomembnih industrijskih objektov, prometnih komunikacij in ustanovitve taborišča vojnih ujetnikov in njegovega varstva.⁴⁰

Nagel razvoj komande mesta Maribor in ustanovitev komande štajerskega vojnega področja ter formiranje mariborskega garnizona, ki so mu iz popularnosti nadeli ime mariborska brigada, so bili prvi ukrepi vojaškega poveljstva v Ma-

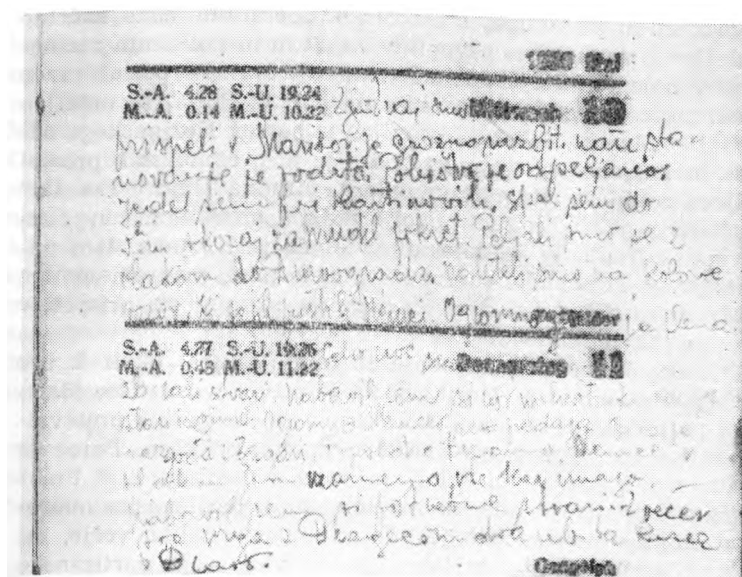
Prihod Prekmurske brigade v Maribor 10. maja 1945

riboru, ki so jih skupaj s štabom 4. operativne cone načrtno nadaljevali v akciji za okrepitev vojaških in političnih razmer na osvobojenem Štajerskem. Zatem so v Maribor poslali razen Prekmurske brigade, ki je bila na poti iz Ptuja, še bataljon KNOJ iz Murske Sobote, sestavljen iz borcev Kozjanskega odreda in kozjanskega vojnega področja in prekmurskih prostovoljcev pod poveljstvom komandanta Antona Žlindre-Janoša.¹¹ Medtem pa je sledilo tudi povelje štaba 4. operativne cone Lackovemu odredu, ki je deloval na območju Kozjaka, tam miniral proge in napadal sovražnika, da se takoj pridruži enotam v Mariboru. Obe oboroženi partizanski skupini sta prispeli v Maribor 11. maja 1945.⁴²

Prekmurska brigada se je 10. maja zjutraj okoli 8. ure prebila v predmestje Maribora na Pobrežje, v središče Maribora pa je vkorakala ob 9. uri.⁴³ Srečanje brigade s prebivalstvom na Pobrežju in v Mariboru je bilo prisrčno. Borce so zasuli s cvetjem in vzkliki Naša vojska, partizani..⁴⁴ Prekmurska brigada je bila za začetek edina partizanska oborožena enota v mestu, zato je bilo navdušenje toliko večje, saj je prebivalstvo željno pričakovalo, da vidi svojo partizansko vojsko. Tako je brigada okrašena s cvetjem in pesmijo svečano vkorakala v mesto.

Po navodilih poveljstva komande mesta Maribor so Prekmursko brigado, potem ko so jo po vojaško pozdravili predstavniki vojaških in političnih forumov, razmestili v mariborsko meščansko šolo in klasično gimnazijo, kjer je v zapuščenih prostorih bilo dovolj prostora za številčno močno brigado. Topove in transportna vozila komande brigadnega zaledja so zapeljali na veliko prostorno šolsko dvorišče, poveljstvo Prekmurske brigade pa se je vselilo v opuščeno gostilno v središču mesta z imenom Novi Svet v Jurčičevi ulici, kjer je štab brigade imel svoj sedež.⁴⁵

Prekmurska brigada je bila po prihodu takoj postavljena na voljo komandi mesta Maribor in komandi štajerskega vojnega področja. Sporazumno in z vednostjo štaba Prekmurske brigade je mariborsko poveljstvo zahtevalo pomoč enot brigade pri vzpostavljanju reda in zavarovanja mesta. Brigada je štela tedaj 1800 mož, kar je bilo velike važnosti, da se je skupaj z rastočim mariborskim garnizonom, Lackovim odredom in bataljonom KNOJ iz Prekmurja in s pomočjo številnih članov raznih političnih organizacij lotila vseh bližnjih nalog.

Fotokopija tretje strani dnevnika Zlatka Bogataja

Vsi skupaj so sedaj predstavljali razmeroma kar solidno vojaško in politično silo.

Prekmursko brigado so za kratek čas po prihodu utrujeno pustili, da si odpočije od napornega nočnega marša, poveljstvo brigade pa je nemudoma dobilo poziv, da se mora javiti komandi štajerskega vojnega področja. Tam je sledilo bojno posvetovanje in pretresanje položaja na Štajerskem in Koroškem. Posvetovanja so se udeležili ob navzočnosti generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana vsi ožji člani Prekmurske brigade, komande mesta Maribor in komande štajerskega vojnega področja. Zaradi kritičnega položaja na območju Dravograda in na območju Celja so sklenili, da razdelijo Prekmursko brigado na bataljone in jih pošljejo v tri smeri. Prvi bataljon brez čete naj bi odšel takoj na pot proti Celju, hkrati naj bi na tem pohodu popotovali z njim člani, določeni za komando mesta Celje. Drugi bataljon so po dogovoru sklenili poslati v najbolj kritično in nevarno področje, to je v Dravograd, z nalogo, da zapre prehode čez Dravo in zavaruje dravograjske mostove.

Tretji bataljon Prekmurske brigade pa so se odločili zadržati v Mariboru, kjer bi ostal pri roki poveljstvu komande mesta za izvedbo številnih operacij zaščitnega značaja v mestu Mariboru in okolici.⁴⁶

Zakaj je sledilo takšno povelje? Brigadno Situacijsko poročilo skopo navaja splošno poglobitve naloge bataljonov, usmerjenih proti Mariboru in Celju, zavarovanje industrijskih in prometnih komunikacijskih objektov, razoroževanje sovražnika in vzpostavljanje stikov zaradi sodelovanja z drugimi enotami osvobodilne vojske.

V resnici pa so bili razlogi odpošiljanja prekmurskih bataljonov iz Maribora v Celje in Dravograd veliko bolj tehtni in nadvse pomembni z vojaškega vidika. Oba bataljona so poslali v različne smeri, to je v Celje in Dravograd, predvsem zato, ker se je na teh območjih nagrmadila stotisočglava množica sovražnikovih vojakov, Dravograd pa je hkrati še po svoji legi z mostovi predstavljal za nemško poveljstvo neprecenljivo vrednost strateškega značaja za umik s celjskega območja. Zato je bila poglobitvena skrb poveljstva 4. operativne cone, kako bi preprečili prehajanje sovražnikovih enot čez Dravo pri Dravogradu na Koroško. Če bi to sovražniku onemogočili, bi bil prisiljen prej ali kasneje kapitulirati, saj čez Dravo ni bilo več drugega prehoda prostega. V Maribor je prispel tudi komandant 4. operativne cone Peter Stante-Skala, ki je pojasnil razmere na štajerskih bojiščih. General von Löhr se je sicer vdal enotam 4. operativne cone, toda ta vdaja je veljala le za nemške čete, medtem ko so si kvislinške enote še naprej prizadevale priti na Koroško. Ker se je bilo z bolgarskim poveljstvom težko sporazumeti, da bi usmerilo del svojih čet proti Dravogradu, so se odločili poslati v Dravograd bataljon Prekmurske brigade, ki je bil sicer neizkušen, toda bilo je upanje, da se bo poveljniški bataljonski kader, stari partizani, le nekako znašel.*

* »Čeprav je bilo v Mariboru,« poroča generalmajor Ambrožič, »veliko raznega dela, saj je bilo treba dajati nasvete za nadaljnje ravnanje za odnose z Bolgari in drugo, je vendarle bila naša skrb, kako pomagati enotam 4. operativne cone, da bi pravočasno zajezile prehajanje sovražnikovih čet pri Dravogradu na Koroško. Sestal sem se s poveljniki bolgarske armade in jim pojasnjeval, da se je tik pred nami zagostila med Celjem in Dravogradom nepregledna množica sovražnikove vojske, ki jo je bilo treba razorožiti. Predlagal sem poveljniku armade in komandantu divizije, ki

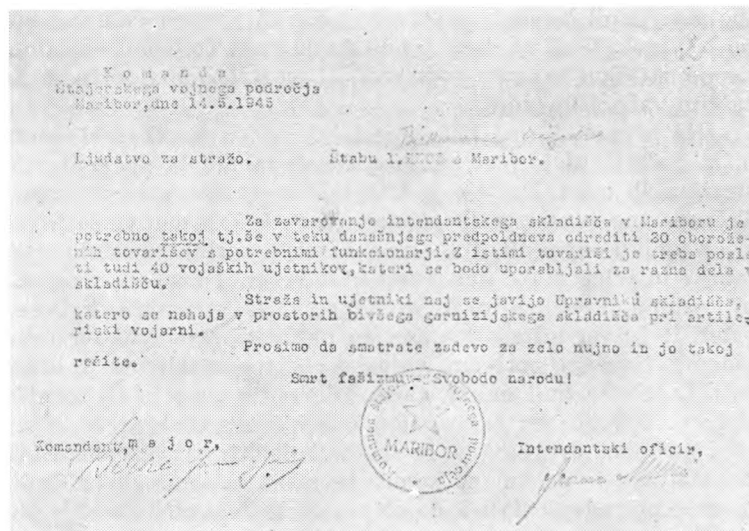
Akcije 3. bataljona v Mariboru

Zaustavimo se najprej pri 3. bataljonu, ki je ostal v Mariboru. Mariborsko vojaško poveljstvo, to je komanda mesta in komanda štajerskega vojnega področja, sta imeli v Mariboru precej zahtevno nalogo. Urejati sta morali odnose z bolgarsko vojsko, paziti na budnost pred sovražnikovimi elementi, predvsem pa zaščititi mesto ter vzpostaviti red. Mariborsko poveljstvo pa je moglo izpeljati svoje nastope le s pomočjo partizanskih enot, ki so prišle v Maribor. Potrebno je bilo raziskati mesto in okolico, če so kod preoblečeni sovražnikovi vojaki in oficirji, gestapovci, kulturbundovci, ki so se skrivali po hišah in pričakovali trenutek da bi se izmuznili kazni. V mestu je bilo precejšnje število poslopij podminiranih in te je bilo treba nujno zavarovati do prihoda sposobnih minercev, sicer bi se lahko zgodilo, da postanejo cilj aktiviranja s strani sovražnih elementov. Negotov položaj južno od Maribora in zahodno v smeri proti Dravogradu je prav tako povzročal skrb in napetosti.

Ko smo strnili pglavitne naloge mariborskega vojaškega poveljstva, pogledjmo, kakšno nalogo so zaupali v Mariboru 3. bataljonu Prekmurske brigade. Tretji bataljon Prekmurske brigade so dali na voljo mariborski komandi mesta. Njegovo številčno stanje je po prihodu v Maribor narastlo od 500 na 800 borcev. To je treba pripisati vse večjemu številu mobilizirancev v Prekmurju, ki so jih pošiljali v Prekmursko brigado.

je bila v mestu, naj pošljejo močno taktično enoto v Dravograd in zapro prehode čez Dravo. Bolgari so sicer bili prijazni, vendar se mi je zdelo, da jih moj predlog posebno ne zanima. Mislim, da je prav tedaj prispel v Maribor tudi komandant 4. operativne cone Peter Stante-Skala, ki me je obiskal in mi razložil razmere na Štajerskem. Ponovno sem obiskal Bolgare in jim posredoval poročila iz prve roke. Veliko plena je na cestah proti Koroški in preprečiti moramo, da bi ga sovražnik odpeljal. Pri tem obdravskem mestu, je bil tedaj ključ operativnega položaja na Štajerskem. Znano nam je bilo tudi, da se je general von Lohr vdal četam 4. operativne cone in da je med sovražnikovo vojsko tudi mnogo četnikov, zlasti ustašev, ki jih nikakor ni bilo treba spustiti čez mejo. Sami smo v Dravograd poslali 2. bataljon Prekmurske brigade, ki sicer ni imel bojnih izkušenj, vendar smo upali, da se bodo poveljniki bataljona, ki so bili iznajdljivi stari partizani, nekako znašli.«

(Lado Ambrožič, Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade. Arhiv IZDG.)

Ukaz 3. bataljonu za zavarovanje skladišč v Mariboru

Zato je 3. bataljon v primerjavi s 1. in 2. bataljonom Prekmurske brigade imel največje število oboroženih pripadnikov. Glede na zaupano mu nalogo in namen, da se zadrži v Mariboru, in vlogo, katero so bataljonu poverili, je to število povsem ustrezalo. Bataljon je zavaroval važne industrijske objekte, komunikacije, pomembne objekte, ohranil red, stražaril ter patroljiral v mestu in okolici.

Razdeljen je bil po četah, vodih in desetinah na širšem območju Maribora. Kljub temu da je bil bataljon na razpoloženju komande mesta Maribor, so naredbe za izpeljavo različnih akcij prihajale s poveljstva Prekmurske brigade.*

* Takratni politični komisar 3. bataljona v Mariboru Dušan Vidmar je v svoji izjavi zapisal: »V Mariboru smo dejansko delali po navodilih brigadnega ožjega poveljstva, ki je naloge bataljona sprejelo od komande mesta Maribor, moram pa poudariti, da nismo imeli bataljona ne podnevi ne ponoči skupaj na enem mestu, ali v celotnem sestavu. Bataljonske čete so svoje vode in desetine morale zaradi stražarskih mest in obhodne patrolje razmestiti na širšem območju Maribora...« Dušan Vidmar, Spomini na 3. bataljon Prekmurske brigade v Mariboru. Zapis pri avtorju (nadalje Vidmar, Spomini).

Ker je bil 3. bataljon številčno močan, so štele čete več kot po 200 mož. Vodi so imeli po 50 do 80 mož. To je bilo ugodno, ker je bataljon kar cele vode pošiljal na stražarske dolžnosti za zaščito važnejših objektov.

Na primer, 1. vod 1. čete je bil dodeljen mariborski železniški postaji, ki je po svoji obsežnosti zahtevala večje število stražarskih mest. Postaja je bila takrat opuščena in izropana. Transportne in osebne uporabne vagone in lokomotive so Nemci ob umiku odpeljali. Toda na železniški postaji so ostale telefonske in telegrafske naprave nedotaknjene, prav tako signalni sistemi, kretnice in železniški tiri. Na stranskih tirih so ostali le še vagoni z okvarami in natovorjeni z vsakovrstnim blagom, živežem, gorivom, vojaško opremo, strelivom in orožjem. Ostalo je tudi nekaj starih lokomotiv z večjo ali manjšo okvaro. Drugače pa kar se tiče železniškega osebja, je večina ušla z Nemci, drugi pa so se spričo bojazljivosti poskrili. Štab 3. bataljona je po nalogu komande mesta oziroma štaba Prekmurske brigade poskrbel, da so preostalo železniško osebje poiskali, vrnili na postajo in da je takoj prevzelo delo na železnici, usposobilo vagone in lokomotive.^{47*}

Glede na pomembnost mariborskega železniškega križišča, kjer se proga iz smeri Celja cepi proti Koroški in Dunaju, je poveljstvo bataljona dobilo podrobna stroga navodila za temeljito zaščito postaje in budnost 1. voda, predvsem pa da se pomembno mariborsko križišče čimprej usposobi, popravi vozni park za prevoz in upotrebi za osvobodilno vojsko.

Brez pomembnosti tudi ni bilo Tezno na desnem bregu Drave, kjer se je še pred vojno razvila kovinska industrija, med vojno pa so Nemci tam zgradili močan obrat podzemeljske

* Dne 11. maja 1945 je zapisal v spominih Dušan Vidmar: »Ponoči so me obvestili, da je na mariborski peron prisopihal iz smeri Celja nemški ekspresni vlak. Takoj sem se odpravil na postajo in začuden zagledal v vagonih polno nemških železničarjev. Nismo si mogli pojasniti, kako je ta kompozicija prispela nemoteno v Maribor. Nemški železničarji so zatrjevali, da želijo priti v Avstrijo, ker so sami železniški uslužbenci. Vsem na postaji so se nam Nemci oblečeni v železniške uniforme zdeli sumljivi, zato smo naredili preiskavo in našli vojaške in oficirske uniforme ter nekaj lahkega orožja. Vse to je dalo misliti, da so nas hoteli preliščiti in se izmuzniti po progi naprej v Avstrijo. Vlak in vagone, tako dobrodošle za naše potrebe, smo zadržali, »železničarje«, ki so bili preoblečeni nemški vojaki in oficirji, pa pospremili v taborišče.« (Vidmar, Spomini.)

tovarne za proizvodnjo letalskih rezervnih delov. V številnih globokih zavarovanih podzemeljskih obratih so bili razporejeni stroji in naprave za predelavo kovin. Tako je 2. vod 1. čete dobil povelje, da prevzame zaščito podzemnega obrata na Teznem. Tam so našli razen nepoškodovanih strojev, veliko število zabojev napolnjenih z različnimi rezervnimi deli za letala, in razstavljene stroje ter naprave, ki jih Nemci niso več utegnili odpeljati. Prav tako niso utegnili pred umikom sprožiti posebej pripravljen rezervnoarni sistem za vodo, ki bi zalil vse podzemne prostore. Nekateri rezervoarji so zaradi poškodb že puščali vodo, vendar so borci 2. voda, takoj po prihodu začeli ročno črpati vodo iz naplavljenih prostorov z dokaj skromnimi napravami in naporom ter preprečili tako veliko škodo, ki bi nastala, če bi voda zalila podzemne obrate. Mnogokrat je prišlo do nesporazuma in sporov z Bolgari, ki so industrijske naprave za proizvodnjo vojaških potrebščin jemali za svoj vojaški plen. Tako je bilo na Teznem, v metalni tovarni v Melju in v tekstilnem obratu Hut er j e ve tovarne. Dostikrat zaradi primanjkovanja vojaške moči ni bilo mogoče preprečiti, da bolgarski vojaki ne bi odpeljali raznih stvari.⁴⁸

Bolgarska vojska je imela tudi težave s svojimi obrabljenimi prevoznimi sredstvi, ki so bila dotrajana, zato so za popravila potrebovali precej dobrega orodja in pomožni material, katerega verjetno niso imeli v dovoljni količini. Zato so si vojaki pomagali na drugačen način, temu pa je botrovala tudi nepoučenost, ker so mislili, da so prišli na nemška tla.

Največ tovarn je bilo v Melju. Tu se je razvijala pred vojno tekstilna, konfekcijska, čevljarska in pohištvena industrija. Obsežen Huterjev obrat, ki je veljal za največjo slovensko predvojno tekstilno industrijo, je kljub bombardiranju med vojno predstavljal dragocen objekt s številnimi pletilnimi stroji in nakopičenim tekstilnim blagom ter predivom po razsežnih tovarniških skladiščih. Tja so določili 3. vod 1. čete. »Zelo naporno je bilo za nas v Melju,« omenja v spominih na 3. vod Franc Roškar. »Čeprav sem imel skoraj 70 mož v vodu in celo več, nas je kljub temu bilo premalo, da bi vse tovarniške prostore zavarovali. Ljudje v vodu so utrujeno popadali, ko so se menjavali na stražarskih mestih. Nenehno smo bili v strahu in pričakovanju, da se bo kaj vnelo, ker bi požar težko pogasili. V skladiščih je bilo na vagone bal prediva za

predelavo konfekcijskega blaga. Sam ne vem, kako smo na srečo vse to prestali in obvarovali..,«⁴⁹

Z zaščito skladišč orožja in streliva pa je bilo drugače. Nemci so namreč v Mariboru imeli na več krajih deponirano orožje, strelivo in precejšnje količine eksploziva. To je bilo potrebno najprej odkriti in potem močno zastražiti. Poveljstvo Prekmurske brigade je po navodilih komande mesta Maribor temu vprašanju posvetilo še posebno pozornost.

Mariborska obveščevalna služba je poslala poveljstvu Prekmurske brigade na voljo Stanislava Živka, kot dobrega poznavalca skritih nahajališč orožja, streliva in eksploziva, da bi kot strokovnjak tudi zagotovil njegovo zaščito.⁶⁰

Velike količine eksploziva, s katerim so hoteli Nemci pred umikom razstreliti mariborske mostove, tovarno letalskih rezervnih delov na Teznem in elektrarno na Fali, so tako odkrili v kletah nizkih hiš v Pristanu pod glavnim mariborskim mostom na levem bregu Drave. Večje količine streliva in razno orožje so odkrili v mestni upravi v Rotovžu, v meljski kasarni in na desnem bregu v kadetnici. Naj večje nahajališče številnega orožja in streliva pa so našli v poslopju nasproti stare stolne cerkve, kjer je bil sedež gestapovskega poveljstva. To je bil pravi arzenal raznovrstnega orožja. Vmes so bile lahke strojnice, znamke breda, zbrojevke in nemški Šarci, kup revolverjev raznih tipov in izdelave, signalne pištole, puške maverice, karabinke, manliherice, skratka toliko orožja in streliva, da bi se lahko oborožila brigada.⁵¹

Varstvo skladišč orožja in streliva je bilo zaupano moštvu 1. voda 2. čete. V soglasju komande Štajerskega vojnega področja so vsa nahajališča skladišč orožja in streliva izpraznili in ga prenesli v glavno vojaško skladišče v artilerijsko kasarno v Melje. Tja so uskladiščili tudi vso drugo zaplenjeno vojaško opremo: uniforme, čevlje, škornje, precejšnje količine dragocenega usnja in nekaj goriva za prevozna sredstva. Za transport številne okupatorske zapuščine in dela v skladiščih je moštvo voda uporabilo vojne ujetnike.

Štab 3. bataljona je na povelje štaba Prekmurske brigade poslal v Šentilj 2. vod 2. čete. Vod se je nastanil na šentiljski železniški postaji. Tam je zavaroval postajo, železniške naprave in naselje, predvsem pa je bila zaščita namenjena šentiljskemu mejnemu cestnemu in železniškemu prehodu.

Tretji vod 2. čete so po navodilih štaba brigade razmestili na cestni odcep Šentilj–Lenart. Tu je vod zavrnil skupino Kočevarjev, ki so se hoteli vrniti nazaj na svoje nekdanje domove.^{52*}

Vedeti je treba, da je prve dni po osvoboditvi v Mariboru prežala vsakršna zahrbtna nevarnost, zlasti v nočnih urah. V mestu so se potuhnile posamične sovražnikove skupine ali posamezniki, gestapovci, kulturbundovci, ustaši, četniki, razni zločinci in drugi in čakali ugodnost, da se prebijejo prek Drave v Avstrijo. Ti elementi so v temi iz zasede streljali na pripadnike osvobodilnih enot in na vodilne vojaške in politične osebnosti. Prišlo je tudi do žrtev. Tako je na Teznem na železniškem prostoru bila transportna kompozicija vagonov, natovorjena z eksplozivom, na očeh sumljivim elementom, ki so povzročili eksplozijo.**

Nevarnih sumljivih sovražnikovih brlogov in mest s tempiranimi minami je bilo v Mariboru in okolici povsod dovolj. Takšna mesta s posejanimi minami so odkrivali s pomočjo izurjenih minercev. Te so odstranjevali največ iz jav-

* Dne 11. maja 1945 na večer so se na odcepu Šentilj–Lenart pojavili kočevski begunci, ki so jih zavrnili iz Avstrije. Sprva borci voda niso mogli ugotoviti, kdo so in od kod so begunci. Videti so bili kot naseljenci z divjega zahoda. Imeli so namreč izvrstne vprežne vozove in dobro ohranjene konje. Vozovi so bili pokriti z nepremočljivimi šotorskimi ponjavami, konji pa opremljeni z izredno lepo izdelano usnjeno vprego. Starejši so med seboj govorili slovensko, toda ko so borci zaslišali mlajše, ki so se med seboj pomenkovali v nemškem jeziku, so spoznali, da so to nemčurji iz Kočevja. Nastala je neugodna situacija. Vodstvo voda ni vedelo, kaj naj stori z begunci. Zavedali so se, da je večina teh ljudi med nemško okupacijo storila marsikaj slabega in da so se borili proti pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja, zato so se odločili, da obvestijo štab 3. bataljona v Mariboru. Na lice mesta sta prispela komandant in politični komisar bataljona in sklenila, da se begunci iz Kočevja zavrnejo nazaj v Avstrijo. Niso jim dovolili, da vstopijo na slovenska tla, koder so nameravali kreniti v Kočevje ali kam drugam. Razen nekoliko skritih revolverjev jim drugega niso vzeli ničesar, takšne so tudi poslali nazaj prek jugoslovansko-avstrijske meje. (Vidmar, Spominski zapis. Arh. IZDG, f. 336.)

** Pripadniki 3. čete 3. bataljona so ob priliki patroljiranja po naključju naleteli med glavnim mariborskim mostom in ozkim studenškim mostom na levi strani tik ob obali Drave, na minski prostor. Neizkušeni borci so začeli na lastno pest odstranjevati mine. Pri tem so povzročili eksplozijo, ki je oplazila nekaj borcev, vendar k sreči brez žrtev.

nih in zapuščenih privatnih poslopij, kjer so jih bežeči Nemci namerno podtaknili, da bi eksplodirale in ubijale. Nekaj takih poslopij so se v Mariboru lotili z minerskimi ekipami tudi sovjetski in bolgarski vojaki.

To nalogo zaščite nevarnih območij, predvsem pa razpošiljanja številnih patrulj po mestu, sestavljenih od pet do osem borcev v skupini, so poverili 1. vodu 3. čete.

Drugi in 3. vod 3. čete so določili jetniškemu taborišču, ki je bilo na Teznem. Število ujetih sovražnikovih elementov, vojakov in oficirjev je v mariborskem ujetniškem taborišču vsak dan vse bolj naraščalo. Visoko število nekaj tisoč ujetnikov pa je bilo doseženo po 15. maju 1945, ko so po bitki za dravograjske mostove, od tam usmerili v Maribor številne kolone zajetih sovražnikovih vojakov, Nemcev, predvsem pa ustašev.⁵³

Izkazalo se je, da je bil bataljon v Mariboru v svojem obsežnem delu vsestransko dejaven in da je razen poglobitne naloge pri zaščiti mesta in okolice opravljal še celo vrsto drugih dolžnosti. Poveljstvo bataljona je prevzelo po navodilih štaba brigade tudi nadzor nad transporti povratnikov iz nemških koncentracijskih taborišč iz raznih krajev Evrope. Te so preverjali, jim nudili prvo pomoč, jih razporejali v primerna, za to izbrana poslopja in slabotne odpravljali v bolnišnice, zakaj med povratniki vseh jugoslovanskih narodnosti je bilo tudi mnogo takih, ki so se vrnili skrajno izčrpani in na robu življenjskih moči.

»Skratka,« meni politični komisar 3. bataljona Dušan Vidmar, »bili smo skrajno obremenjeni z raznovrstnimi deli, predvsem pa z vojaškim zavarovanjem mesta in okolice. Spočetka smo mislili, da ne bomo kos vsem zahtevam, ki so jih pred nas postavljali tako poveljstvo Prekmurske brigade kot komanda mesta Maribor in komanda Štajerskega vojnega področja. Kljub številčno močnemu bataljonu nam je še vedno primanjkovalo moštva, da bi varno zaščitili pomembne objekte, pozorno pazili na sovražne elemente, kontrolirali in patroljirali, stražili in tako rekoč skoraj v celoti edini obvarovali mesto. Po odhodu 1. in 2. bataljona je 3. bataljon Prekmurske brigade bila edina večja organizirana oborožena enota narodnoosvobodilne vojske v osvobojenem Mariboru. Dan, dva pozneje so v mesto prišli deli 3. jugoslovanske armade, medtem pa smo se

morali spoprijeti z zahtevnimi nalogami, čeprav so v mestu bile stacionirane bolgarske čete, le-te pa so nam spočetka oteževale delo, dostikrat smo jim morali popustiti, da ne bi prišlo do sporov, vendar se je pozneje, po prihodu številnih višjih vojaških predstavnikov osvobodilne vojske Slovenije in Jugoslavije, ki so stopili v stik z bolgarskimi poveljniki, sodelovanje z Bolgari precej izboljšalo.⁵⁴

Glede vojaške vzgoje in spretnosti usposabljanja borcev pri zaščiti objektov in mesta je težko kaj določnega povedati. To velja tudi za politično vzgojno delo borcev. Vendar je ta skrb obstajala in jo je brigadno poveljstvo še posebno poudarjalo, to je politično-propagandni odsek, ki je deloval pod vodstvom Lojzeta Sotlerja.⁵⁵ O notranjem političnem življenju, predvsem pa razvoju 3. bataljona kot celoti ne moremo obravnavati že zaradi številne razmestitve po vodih in desetinah po mestu in širši okolici Maribora. Zato je bilo glede vojaške in politične vzgoje mogoče naleteti na težave, vezane na raztresenost bataljona. To je sililo politično in vojaško vodilno osebje bataljona na nenehno obiskovanje vodov na položajih ali premiku. Ni izključeno, da je bilo vmes tudi kaj narobe in da ni vse potekalo gladko, vendar je treba poudariti, da je dnevna vojaška in politična vzgoja pri moštvu 3. bataljona v Mariboru kljub pomanjkljivosti dosegla visoko stopnjo požrtvovalnosti. Drugače si ne bi bilo mogoče objasniti tolikšne prizadevnosti in napora v okoliščinah, v katerih se je nakopičilo obilo odgovornih in zahtevnih nalog, kot sta bila vzpostavljanje reda in zaščite mesta.

Videti je, da je zaradi odgovorne varnostne dejavnosti moštva 3. bataljona Prekmurske brigade v Mariboru, predvsem pa zaradi odhoda 1. bataljona v Celje in 2. bataljona v Dravograd, ožji štab brigade bil stalno na nogah. Člani štaba Prekmurske brigade so bili nenehno in vztrajno na obhodu stražarskih mest v Mariboru in okolici, predvsem pa v tesnih stikih s poveljstvi bataljonov. Delna operativna samostojnost bataljonov, predvsem 2. in 1. bataljona, ki so ju usmerili v Dravograd in Celje, je zaradi oddaljenosti morala postajati čedalje manjša. Odgovornost vsakega bataljona Prekmurske brigade je bila odvisna od konkretnih navodil višjega vojaškega poveljstva v Mariboru, zakaj neuspeh in neznanje enega samega bataljona brez tesne koordinacije in navodil predpostavljenih sta utegnili povzročiti neuspeh poverjene akcije. Zato ne mo-

remo govoriti, da so bataljoni Prekmurske brigade delovali brez kakršnihkoli zvez z brigadnim štabom. Ukazi in navodila so prihajali od generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana, člana glavnega štaba NOV in PO Slovenije in bila posredovana štajerskemu vojnemu področju ter štabu Prekmurske brigade, ki sta vse odredbe in povelja podrobno upoštevala. Zato je premestitev bataljonov Prekmurske brigade na položaje postala stalna in resna neposredna naloga ožjega štabnega poveljstva. Obhodno kontrolno službo so tako opravljali ne samo ožji člani štaba Prekmurske brigade, ampak tudi širšega štaba, to je šefi odsekov, kot dežurni oficirji, ki so bili dolžni podnevi in ponoči prekontrolirati stražarska mesta, vzpostavljati stike s poveljstvi bataljonov in o tem obveščati štab brigade. V Mariboru je šlo za pregled in kontrolo vseh stražarskih mest, patrulj in zased, šlo je za disciplino in dosledno izvajanje poverjenih zahtevnih nalog. Štab Prekmurske brigade je bil prisiljen razmišljati in proučevati položaj na območju Dravograda in Celja, kamor so poslali svoje bataljone. Šlo je za pregled operacijskega delovanja bataljonov na nevarnih območjih. Štab brigade je moral delovati že zaradi pregleda splošnega uspeha ali neuspeha bataljonov, nuditi pomoč bataljonom in redno obveščati višje poveljstvo v Mariboru o uspehih pohoda bataljonov v Dravograd in Celje.

Tretji bataljon Prekmurske brigade, ki je ostal in deloval v Mariboru, je z razliko od 1. in 2. bataljona, ki sta bila usmerjena v operativno bojno območje, imel, tako bi lahko rekli, lažjo nalogo. Medtem pa je bila 1. in 2. bataljonu poverjena težja bojna naloga. Ta dva bataljona sta sedaj bila zelo izpostavljena, zato ker sta morala vstopiti v nevarno sovražnikovo operativno območje. Bataljona se nista mogla oklepati samo navodil in nasvetov iz Maribora, temveč sta bila prisiljena prilagajati se okoliščinam spreminjajoče se situacije. To je bila posledica medsebojne oddaljenosti in zvez s poveljstvom brigade, ki je bataljonom prepustilo samoiniciativnost delovanja in smer manevriranja, predvsem pa taktične prijeme v primeru srečanja ali spopada s sovražnikom. Kljub temu ni minil dan, da se ne bi kdo od brigadnega poveljstva mudil pri bataljonskih enotah, s katerimi so navezovali stike, posredovali nasvete in hkrati obveščali nadrejene.

Zato lahko trdimo, da je bilo sodelovanje med vodstvom brigade in bataljoni z vojaškega vidika povsem zadovoljivo,

prav tako pa tudi stiki zvez med vodstvom brigade in Štajerskega vojnega področja.

Ce se opremo na ocene in izjave vojaških poveljnikov v Mariboru in če upoštevamo dosežene uspehe v Mariboru, sta delo in celotna akcija povsem uspela.⁵⁶ To je bila zasluga vojaškega poveljstva, komande mesta Maribor, komande Štajerskega vojnega področja, Prekmurske brigade, mariborskega vojaškega garnizona, enot KNOJ, političnih aktivistov in prebivalstva Maribora.⁵⁷

Naj še zapišemo, da je po prihodu Prekmurske brigade iz Prekmurja v Mariboru prišlo v poveljniškem osebju do spremembe. Dotedanji politični komisar Prekmurske brigade major Mirko Lipuš-Mišo je odšel po nalogu generalmajorja Lada Ambrožiča na položaj političnega komisarja Štajerskega vojnega področja, na njegovo mesto pa je prišel politični komisar Viktor Umek. Prav tako je za komandanta Štajerskega vojnega področja imenovan po nalogu generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana major Josip Berkopec. Oba, tako Viktor Umek kot Josip Berkopec, sta prišla v Maribor iz sestava starešinskega oficirskega kadra iz Biograda na moru, ki so ga poslali v pomoč Prekmurju.⁵⁸

Prvi bataljon v Celju

Prvi bataljon Prekmurske brigade, kot smo že omenili, so namenili proti Celju na podlagi naredbe komande Štajerskega vojnega področja. Pismena naredba, datirana z 10. majem 1945, se je glasila: »Komandantu 1. Prekmurske brigade. Po ustnem ukazu generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana dodelite danes, 10. maja 1945, 1. bataljon za Celje. Poveljnik bataljona naj se zgleda pri komandantu Štajerskega vojnega področja do 15,30 ure, kjer bo stopil v stik z majorjem Milanom Božičem, komandantom komande mesta Celje. Bataljon naj krene z avtomobili proti Celju, kjer bo sprejel nadaljnja navodila.«⁵⁹

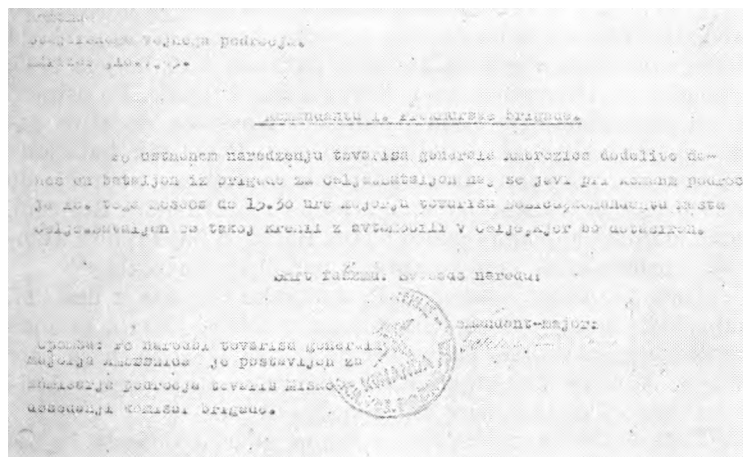
Tudi Situacijsko poročilo Prekmurske brigade z dne 27. maja 1945 beleži odhod 1. bataljona v Celje. Datum odhoda bataljona ni naveden. Tudi sicer je poročilo skopo in je zato težavno sklepati, kakšne so bile poglobitve naloge tega pohoda in kakšne so bile razmere na območju Celja.

Zato bomo te značilnosti oziroma razloge odhoda 1. bataljona v Celje poskušali objasniti s prikazom splošnega položaja na obravnavanem območju.

Iz razpoložljive izvirne dokumentacije je moč zapaziti na območju Celja po kapitulaciji Nemčije ogromno koncentracijo sovražnikove vojske na eni strani in pomanjkanja osvobodilnih enot, sposobnih za večje operativne operacije. Sovražnik je kljub brezpogojni kapitulaciji Nemčije trdno vztrajal v prodoru proti, severu v smeri proti Avstriji. Zato ni nič nenavadnega, da je celjsko območje postalo nevarno prizorišče in objekt resne zaskrbljenosti v krogih višjega slovenskega vojaškega poveljstva.

Širše območje Celja s pomembnimi komunikacijskimi stičišči je postalo središčna operativna točka, proti kateri so se po nemški kapitulaciji stekale skoraj vse nemške in kvislinške vojske, ki so se umikale iz Hrvaške. Zmagoviti prodor desnega krila 3. jugoslovanske armade in levega krila 1. bolgarske otečestvene frontovske armade prek Ptujkega polja do Maribora in naprej po dolini Drave ter prodor enot 4. jugoslovanske armade od Ljubljane na Gorenjsko proti Koroški sta sovražnikovim številnim kolonom povsem omejila manevrski prostor in umik iz Slovenije skozi Savinjsko, šaleško in Milnjsko dolino.

In katere so bile te številne sovražnikove bojne enote, ki so prodirale na območje Celja? Severno od Celja čez Slo ven -

Ukaz z dne 10. maja 1945 o premestitvi 1. bataljona iz Maribora v Celje

ske Konjice in Slovensko Bistrico se je umikala kvislinška jurišna brigada »Jugovzhod« in deli 15. kvislinškega kozaškega konjeniškega korpusa. Iz smeri Krapine se je bližala Celju Kuhnejeva bojna skupina z 22. pehotno in 11. protiletalsko artilerijsko divizijo. Zaradi prenatrpanosti cest sta se morali omenjeni diviziji na območju Šmarja pri Jelšah in Šentjura zaustaviti. S Kozjanskega so se umikale proti Celju še tri sovražnikove nemške divizije, to je glavnina 21. planinskega armadnega zbora. Južno od Celja na območju Laškega se je nakopičila vojska 91. nemškega armadnega zbora s 373. legionarsko in 7. SS prostovoljsko divizijo. Da bi zavarovali umik čez območje Celja svoji armadni skupini, ki se je umikala iz Hrvaške, je poveljstvo 91. armadnega zbora že prej odredilo in poslalo na območje Zidanega mosta 104. lovsko divizijo, toda ta divizija je kar pohitela skozi Zidani most, šla naprej skozi Celje in dosegla že Mežiško dolino.⁶⁰

Pred nami so tako številne sovražnikove divizije, za takratne razmere sodobno opremljene, izredno dobro oborožene, organizirane in prekaljene v številnih bitkah, katerim so poveljevali izurjeni stari nemški generali. Sovražnikove divizije so bile izredne udarne moči in so imele na voljo težko in lahko orožje. Celje je za njih predstavljalo izhodiščni položaj za dosego avstrijske meje, čeprav so pogoji kapitulacije poudarjali zahtevo po ukinitvi sovražnikovega ognja in brezpogojni vdaji tam, kjer so se nemške enote tisti hip med umikom znašle, ali pa so bile na položajih. Toda sovražnikovo vojsko je gnalo naprej, da bi se čimprej dokopala do avstrijskega ozemlja, da ne bi padla v jugoslovansko ujetništvo, da ne bi odgovarjala za številne zločine in požige in da bi čimveč naropanega blaga in bojne opreme spravili prek meje, kjer bi se predali anglo-ameriškim armadam.

To potrjuje pomembna izjava nemškega generala Alfreda Jodla v poganjanjih za vdajo z Američani, ko je dejal: »Ni je sile na svetu,« pri tem je izrecno poudaril balkansko armadno nemško bojno skupino »E«, »ki bi lahko prisilila enote Löhrove, Renduliceve in Schömejeve armadne skupine, kakih 400.000 mož, da bi upoštevale povelja za predajo, dokler bodo imele pred seboj še kakšno prosto pot v prostor, ki so ga zasedle ameriške enote. S pogumom obupa se bodo vrgle na vse, kar jim zapira pot, da bodo konec koncev prišle k vam strnjeno ali v skupinah.«⁸¹

Druga misel, ki smo jo omenili, je razmerje osvobodilnih sil na območju Celja med glavnim nemškim umikom in kolikšne so bile te enote v primerjavi z nadmočno sovražnikovo vojsko.

V dokumentiranem gradivu zasledimo, da je štab 4. operativne cone s svojimi enotami do 1. maja 1945 bil še v neposredni bližini Celja. Ravno tedaj pa je štabno poveljstvo 4. operativne cone prejelo od glavnega štaba NOV in PO Slovenije povelje, naj takoj z vsemi silami nemudoma izvrši premik proti Koroški, z nalogo, da tam čim hitreje zasede črto Celovec—Gospodsvetsko polje—Velikovec. Tako je na Koroško odšla vsa cona z brigadami, razen zalednih delov štaba cone, ki je ostal v bližini Šoštanja. Pred odhodom na Koroško je bil štab cone in štab 14. divizije s Tomšičevo brigado pri Št. Andražu pod Goro Oljko. Druge brigade so bile precej oddaljene od njih. Tako je bila Bračičeva pri Zrečah na Pohorju, Šercerjeva pri Pamečah pri Slovenjem Gradcu, Šlandrova pri Ciclju nad Savo in Zidanškova pri Motniku, medtem ko je 3. brigada narodne obrambe imela bataljone ves čas razmeščene po raznih krajih Štajerske in Koroške.⁸²

Da ne bi sovražnikova vojska med umikom skozi Celje povzročila morebitno večjo gospodarsko škodo in ogrozila življenja ljudi, so člani in aktivisti okrajnega odbora Osvobodilne fronte stopili v akcije. Prvo kar so storili, je bilo to, da so nemudoma vzpostavili stik s štabom 4. operativne cone, po katerega navodilih so tudi usmerjali svoje delovanje v mestu ob času kapitulacije nemške vojske. Začetne priprave glede pogajanj o predaji nemških enot na območju Celja oziroma v Celju so potekale s posredovanjem celjskega tovarnarja Maksa Westena.

Medtem ko so potekala pogajanja, pa se je skozi Celje premikala številna nemška in kvislinška vojska, ki se je vedla precej izzivalno; predvsem so to bili vojaki in oficirji kvislinških formacij, ustaši, četniki, Čerkezi, kozaki in drugi. Ti so bili bolj predrzni in nasilni od nemških čet. Politični aktivisti in celjski rodoljubi so imeli ravno z ustaši največ opravka. Grozili so z nasiljem, silili skozi mesto naprej proti Koroški in zavračali zahteve o predaji orožja.⁸³

V takšnih neugodnih razmerah stopnjevanja napetosti in zavračanja zahteve o predaji orožja, predvsem ustaških enot v Celju, je precej vplivalo na sklep, da se je štab 4. operativne

cone odločil napraviti nagel premik nekaterih enot nazaj proti Celju v težnji, da bi ob navzočnosti večjih osvobodilnih enot lažje prisilil sovražnika k predaji in razorožitvi, zakaj med Celjem in Šoštanjem, to je na Polzeli, se je tedaj nastanil tudi štab nemške armadne balkanske skupine »E«, z glavnim poveljnikom generalom von Löhrom. Ko je radio 9. maja 1945 razglasil brezpogojno kapitulacijo Nemčije, je bil von Löhrov štab na Polzeli. General von Löhr je tedaj napisal pismo, v katerem je pozval predstavnike jugoslovanske osvobodilne vojske na Polzelo na pogajanja o razorožitvi. Pismo je 9. maja dopoldne nemški major iz njegovega štaba izročil komisarju 14. divizije Ivanu Dolničarju-Janošiku. Istega dne sta tudi na povelje štaba cone Slandrova in Zidanškova brigada ustavili pohod na Koroško in se preusmerili nazaj proti Celju.⁶⁴

Brigadi so prepeljali z avtomobili takoj v Celje, kjer sta se lotili razoroževanja sovražnikove vojske. To je bil dejansko prvi ukrep za oboroženo pomoč osvobodilnih enot mestu Celju. Toda to je bilo premalo učinkovito nasproti stotisočglavi sovražnikovi vojski. Zato je sledilo povelje štaba 4. operativne cone, naj se približata Celju še Kamniško-zasavski odred in Kozjanski odred.*

Glede prihoda Kozjanskega odreda v Celje bi navedli zapis pomočnika političnega komisarja odreda Ivana Cerjaka-Vojka: »Bil sem ravno pri radiooddajni postaji, ko smo dobili obvestilo iz štaba 4. operativne cone, naj se bataljoni odreda takoj premaknejo proti Celju in z južne strani po potrebi prevzamejo operacije, ker bo to storil s severa tudi Kamniško-zasavski odred. Tako smo s 1. bataljonom zasedli položaje v bližini starega celjskega gradu. Ravno takrat se je iz smeri Štor proti Celju vila dolga kolona ustaške vojske. Kolono smo začeli na-

* Opozoriti moramo, da ne bi prišlo do pomote, da je namreč Kozjanski odred, ki ga omenjamo v prihodu v Celje, nastal po odhodu prvega Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja v Prekmurje, iz ranjencev in onemoglih nesposobnih za daljši pohod. Ti so se okrepili in pomnožili z novimi prostovoljci in iz njih je zrastel novi Kozjanski odred.

K ustanovitvi Kozjanskega odreda je pripomogel štab 4. operativne cone, predvsem pa načelnik štaba cone major Petar Brajovič, ki je za komandanta Kozjanskega odreda imenoval Žmavca Karla-Gorazda.

(Stanko Skalar, Prispevek k zgodovini Kozjanskega odreda na Bohorju. Arhiv Posavskega muzeja, Brežice.)

padati, vendar so k nam takoj prispeli politični terenci iz Celja in nam sporočili, naj ne napadamo, ker sovražnik želi samo prehod skozi Celje, da bi se na Koroškem v Avstriji predal enotam anglo-ameriške vojske. Aktivisti so tudi sporočili, naj bi prišel komandant Kozjanskega odreda v Celje na pregovore s poveljniki sovražnikove vojske. Zaradi službene odsotnosti komandanta sem odšel namesto njega v Celje. Tam smo se domenili, da ne vznemirjamo sovražnika z orožjem, celo vodiče smo jim ponudili do Vojnika. V le-to smo privolili samo zato, da bi se številna vojska Nemcev, predvsem pa ustašev, brž premaknila iz Celja proti Savinjski dolini, ker smo vedeli, da jih bodo tam pričakovale enote 14. divizije. Tako je Kozjanski odred prišel v Celje 10. maja 1945.⁶⁵

Medtem se je na pohodu proti Celju na območju Rimskih Toplic dne 9. maja 1945 Kamniško-zasavski odred srdito spopadel z ustaškimi kolonami, katere se niso hotele odzvati pozivu k predaji. Odred je zaradi hudega spopada pretrpel izgube. Padlo je 25 borcev.⁶⁶

Slandrova brigada je 10. maja 1945 v popoldanskih urah prispela v Celje. Štab brigade se je namestil v magistratu, 1. bataljon v Sokolskem domu, 2. in 3. bataljon pa v celjski vojaški kasarni. Takoj so čete poslali na položaje ob cesti Celje—Teharje, Celje—Bukovže, Celje—Škofja vas in Celje—Babno. Postavili so tudi močne zasede na cesti Celje—Laško in zavarovali železniško postajo v Celju.⁶⁷

Dne 10. maja 1945 so v Celje prav tako prišli bataljoni Zidanškove brigade, vendar se brigada ni zadržala v mestu, temveč se je usmerila proti Konjicam da bi tam razorožila sovražnikovo vojsko.⁶⁸

Navedbe o razporedu umikajoče se sovražnikove vojske in premik narodnoosvobodilnih enot na območju Celja niso zajete povsem v celoti, niti smo zabeležili številne podrobnosti o poteku razoroževanja sovražnikove vojske. Obilica takšnih podatkov bi nas spravila v drugačno smer. Hoteli smo vsaj približno osvetliti položaj in dogodke na območju Celja v dneh kapitulacije, da bi bralcu odprli pot v obravnavo pohoda 1. bataljona Prekmurske brigade iz Maribora v Celje. Šlo je samo za ugotavljanje položaja pred prihodom prekmurskega bataljona. Teren kamor je bil usmerjen 1. bataljon, kot vidimo, še zdaleč ni bil varen.

V takšnem kočljivem položaju je bilo pričakovati večje pomoči, ki' bi z vojaško silo pokorila nemške in kvislinške kolone. Te sile bi bile vsekakor zdaj potrebne na območju Celja. V mislih imamo divizije jugoslovanskih armad, le-te pa so bile v obravnavanem času močno angažirane v spopadih z ustaši na območju Rogaške Slatine, med Zidanim mostom in Zagrebom ter na območju Slovenjskih Konjic, Vojnika in Šentjura. Samo na kratko bi omenili, da bi bil prikaz popolnejši, kako so te divizije jugoslovanskih armad delovale v hudih bojih s sovražnikom in kako so prispele na območje Celja.

Enajsta divizija 1. jugoslovanske armade je 12. maja 1945 prispela na območje Celja, kjer je dohitela močne sovražnikove kolone ter v sodelovanju s 1. divizijo takoj pričela operacije razoroževanja.⁶⁹ Peta divizija 1. jugoslovanske armade je 12. maja zvečer prispela v Celje.⁷⁰ Deseta in 3. divizija 2. jugoslovanske armade sta 9. maja 1945 prodrli do Save jo prekoračili na več mestih med Brežicami in Zidanim mostom in se usmerili proti severu.⁷¹ Šestnajsta in 17. divizija 3. jugoslovanske armade sta 11. maja na območju zahodno od Rogaške Slatine lomili močan odpor ustaških zaščitnic. Še istega dne je 16. divizija prodrla na območje Slovenjskih Konjic—Vojnika in Šentjura, medtem pa je 17. divizija prispela na območje Slovenske Bistrice.⁷²

Za dokončno zajetje in razorožitev vseh sovražnikovih enot na območju Celja je dejansko bila potrebna velika sila osvobodilni enot in divizij, le-to pa se je uresničilo šele, ko so se na širšem območju Celja sestale divizije 1., 2. in 3. jugoslovanske armade in oklenile sovražnika. Omeniti moramo še to, da je glavni poveljnik nemške balkanske bojne skupine general von Löhr po pisni predaji svoje vojske nenadoma pobegnil s Topolšice v spremstvu svojega ožjega štaba in se okrepljen z oklepnimi vozili ter tanki umaknil v Avstrijo k Angležem.

Nemška vojska, ki je že bila delno pripravljena na razorožitev in predajo je začela po pobegu von Löhra nenadoma zbirati svoje vrste, pobirati odvrženo orožje in skušala zmanevrirati umik proti severu. To so še posebno izkoristile kvislinške vojne formacije, ustaši in četniki, ki so sedaj postali še bolj predrzni. V takšnem položaju pa so se enote osvobodilne vojske v Celju znašle v hudem položaju.

Takšne so bile razmere na celjskem območju, ko se je tja približal 1. bataljon Prekmurske brigade.

Bataljonu, ki se je 10. maja 1945 odpravil iz Maribora v Celje, je poveljeval Ivan Tlakar, politični komisar pa je bil Milan Vidmar.*

Vpogled v številčno stanje 1. bataljona pred odhodom iz Maribora na dan 10. maja 1945 daje brigadno poročilo. Bataljon je 10. maja, na dan odhoda v Celje štel: na razhodu 77 borcev, na licu mesta 404 borce, skupaj 481 mož.⁷³

V Ptuju je ostala 3. četa, ki je štela 63 borcev, 14 borcev pa je imel 1. bataljon na občasnih premestitvah ali v bolnici na zdravljenju. To pomeni, da je bilo skupaj odsotnih 77 borcev. Prvi bataljon je tako odšel iz Maribora okrnjen in brez 3. čete, torej samo dvema četama, skupno število borcev pa je bilo 404.

Prvi bataljon je bil v glavnem še vedno oborožen s strelnim orožjem, ki so ga prinesli iz Prekmurja in pa z orožjem, ki ga je brigada pridobila iz skladišč v Mariboru. V zvezi s prizadevanjem za večjo ognjeno moč bataljona so četam na povelje štaba brigade dodelili razen lahkih strojnic, tako imenovanih nemških Šarcev (skupaj 17), še tri težke strojnice, nemškega izvora, medtem ko si je vsak borec lahko po želji in možnosti nošnje nabral nemških ročnih granat in streliva.⁷⁴

Rok odprave 1. bataljona v Celje, je bil zelo kratek. Prekmurska brigada je prišla v Maribor 10. maja 1945 okrog 9. ure zjutraj, okoli poldne, po kratkem počitku in pripravi, pa je že moral 1. bataljon na pot proti Celju, kar je bilo precej naporno za moštvo. V tem času so akcije za odpravo potekale zelo naglo. Treba je upoštevati predvsem stike, posvetovanja in izdelavo načrta za potek pohoda na ravni višjih vojaških poveljstev in ravni bataljona, ki je moral preskrbeti in organizirati prevoz, transportna sredstva, oborožitev, delovanje zvez, saniteto in obveščevalno službo, predvsem pa o izvedljivosti poverjene naloge, da 1. bataljon naglo prodre na območje Celja.

* Ivan Tlakar je prišel v Prekmurje iz Vojvodinske divizije v času, ko je tja prišla delegacija SNOS. Na predlog generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana je Tlakar bil sprva odrejen za komandanta bataljona narodne odbrane v Murski Soboti. Bataljon je bil sestavljen iz Prekmurcev in borcev kozjanske partizanske formacije z Bohorja. Vendar ni ostal dalj časa na dolžnosti komandanta bataljona narodne odbrane. Pozneje pa je odšel s Prekmursko brigado v Maribor, nakar je bil imenovan za poveljnika 1. bataljona, ki je odpotoval v Celje.

(Pismena izjava Ivana Tlakarja pri avtorju.)

<i>Komandant</i> <i>polit. komisar</i> <i>prvi komisar</i> <i>zamenik komandanta</i> <i>administrativni</i> <i>Intendant</i> <i>prvi</i> <i>na razpoložnosti</i> <i>administrativni</i> <i>Ref. za teh. opremo</i> <i>komunik.</i> <i>Ref. sanitetske</i> <i>zdravnike</i> <i>bolničarke</i> <i>bolničar</i> <i>higijeničarka</i> <i>ekviperant</i> <i>kuhanice</i> <i>kulturnike</i> <i>skladstojar</i> <i>Vodnik voza za vito</i>	<i>Flaker Ivan</i> <i>Vojnovski Milan</i> <i>Pizjak Ivan</i> <i>Bolter Janko</i> <i>Palin Ivan</i> <i>Gurik Petrina</i> <i>Gurik Andrej</i> <i>Trlica Lovislo</i> <i>Peplj Albin</i> <i>Johun Risto</i> <i>Luca Janica</i> <i>Patric Janko</i> <i>Flis</i> <i>Mozgova Janko</i> <i>Chari Fran</i> <i>Toljan</i> <i>Čeran Terapija</i> <i>Režan Karje</i> <i>Pluhin Aljo</i> <i>Jankaršek Barbara</i> <i>Rimona Risto</i> <i>Grčarjinski Marko</i> <i>Albin Andrej</i>
--	--

Seznam štaba 1. bataljona 10. maja 1945 v Mariboru

Priprave so tekle z vso partizansko naglico in iznajdljivostjo, vendar kamionov za prevoz moštva bataljona v Celje, tako kot se je glasilo povelje komande Štajerskega vojnega področja, ni bilo moč oskrbeti. Pokazalo se je, da ne morejo zbrati kakih 10 usposobljenih težkih tovornjakov, čeprav je bilo v Mariboru takšnih vozil dovolj. Najprej je šlo za pomanjkanje

goriva, potem za okvare na gumijastih plaščih, poiavilo se je pomanjkanje voznikov. S tem da bi usposobili avtomobile in zagotovili gorivo, bi odpravo bataljona v Celju samo zavlekli, zato so načrt prevoza s tovornjaki spremenili in odločili, da se premik 1. bataljona v Celje izvrši z vlakom, kar je uspelo le s pomočjo skupnih naporov moštva bataljona, ki je moralo s stranskih tirov vztrajno potiskati iztovorjene vagone na glavno progo. Medtem so hkrati morali iskati še mariborske železničarje, vlakovodje, kurjače in strokovno osebje, da bi usposobili železniški vozni park. Vagone so za primer boja tudi primerno okrepili s opeko in vrečami, napolnjenimi s peskom. Lokomotiva, ki naj bi potegnila nekaj deset vagonov, je bila zastarelega tipa in manjše vozne kapacitete, namenjena bolj za medpostajne manevre in ni mogla sprejeti dovolj premoga in vode, zato so imeli z njo na vožnji proti Celju težave in zastoje. Pred lokomotivo so priklopili tudi nekaj vagonov zaradi varnosti, če bi bila proga minirana, vodstvo bataljona je kar dobro poskrbelo, da bi prevoz moštva bil varen in uspešen.

Na progi Maribor—Poljčane, kamor so prispeli okoli pete ure popoldne, se ni nič pripetilo, razen da je lokomotivi zmanjkalo vode in so se morali zaustaviti. Menjali so tudi nekaj vagonov, katerim so se preveč segrele gredi. Bataljonske patrulje, ki so prišle v stik z redkim prebivalstvom, so izvedele, da se je na območju med Ponikvo in Grobelnim nabralo precej nemške in ustaške vojske, ki je z motornimi vozili zatrpala vse prehode. Poveljstvo bataljona je sklenilo, da bo previdno nadaljevalo vožnjo z vlakom v smeri proti Ponikvi. Očitno res niso imeli sreče z zastarelo lokomotivo, zakaj komaj so se okoli sedme ure zvečer približali v počasni vožnji nekaj kilometrov do Ponikve, jim je zmanjkalo goriva. Tako so lokomotivo odklopili in jo poslali nazaj na Pragersko, da bi se tam založila z premogom in potem ponovno vrnila na Ponikvo.

Poveljstvo bataljona ni utegnilo pričakati lokomotivo. Sklenili so, da še isti večer izvršijo premik bataljona v smer proti Grobelnemu na železniški postaji v Ponikvi pa so spustili patruljo, ki bi pričakala lokomotivo in potem skupaj prišla z lokomotivo in vagoni za bataljonom. Pot so nadaljevali peš, tik ob progi. Daleč naprej pred bataljonom so poslali močno oboroženo izvidnico. V poveljstvo bataljona so nenehno prihajala poročila o premiku ustaške vojske skozi Grobelno. To je bilo zaskrbljujoče, zakaj 1. bataljon dejansko ni imel nobenih zvez

s katerokoli drugo osvobodilno enoto med premikom med Ponikvo in Grobelnim, katera bi lahko priskočila na pomoč v primeru spopada.

Pot so previdno nadaljevali ponoči in zjutraj 11. maja prišli v bližino Grobelnega. Za ta nočni pohod se je štab bataljona dobro pripravil. Pregledali so severni del terena in na podlagi obveščevalnih in ogledniških podatkov natančno proučili položaj sovražnikovih čet. V Grobelnem in na njegovi širši planoti valovitega terena se je ustavila nepregledna množica pehote, motoriziranih kolon, topov, tankov in konjskih vpreg. »To, kar smo zagledali,« se spominja Janez Boltež, takratni namestnik komandanta bataljona, »ni bil več položaj sovražne vojske, ampak ogromna masa oborožene vojske, vojak do vojaka, kjer bi en sam sprožen strel pokosil tri.«⁷⁵

Bataljonski četi sta na povelje štaba bataljona predvidno in neopaženo zasedli višinske točke severno od Grobelnega na črti Stopče—Slomškov potok—Završe. Da bi se zavarovali pred morebitnim presenečenjem iz smeri Rogaške Slatine, so v enem izmed številnih cerkvenih zvonikov na višinski točki severovzhodno od Grobelnega postavili opazovalnico, katero so okrepili s težko strojnico. Po enournem preurejanju in razmestitvah moštva si je štab bataljona spričo zaprte poti prek Grobelnega odločil zagotoviti prehod do Celja s pogajanj s poveljniki sovražnikove vojske. Tako so v sovražnikov tabor poslali političnega komisarja bataljona Milana Vidmarja s spremstvom. Vendar zamišljena akcija bataljona, da bi si s pogajanj zagotovil prehod, ni uspela, je po vrnitvi poročal politični komisar bataljona. Večji del sovražnikove vojske, ki so jo predstavljali ustaši, se je zahtevi uprl, nekaj ustaških oficirjev pa je celo grozilo, da se bodo v primeru srečanja s partizansko vojsko spopadli. Poveljstvo bataljona je odgovor sprejelo z neprikritim presenečenjem, saj so pričakovali, da bodo pot skozi Grobelno nadaljevali nemoteno, oziroma na to, da so sovražniki vedeli za brezpogojno kapitulacijo. Štab bataljona se je zavedal negotovosti položaja pri Grobelnem, zgubljali so čas in zamujali na pohodu proti Celju. Neuspeh pogajanj z ustaško vojsko bi lahko odločilno vplival tudi na razpoloženje bataljonskega moštva, zato poveljstvo bataljona ni oklevalo, temveč se je po kratkem posvetovanju odločilo, da s položajev odpre na nemško in ustaško vojsko strelni ogenj.

Komandant bataljona Ivan Tlakar ocenjuje razlog napada takole: »Zavedali smo se velike preizkušnje in odgovornosti, ko smo se pod seboj lotili mase sovražnikovih vojakov, oboroženih s težkim in lahkim orožjem. Računali smo, da smo se dobro utrdili na višinskih grebenih, s tem da smo uporabili naravne zaklone, in smotrno razporedili borce z lahkimi in težkimi strojnicami, na katere smo se najbolj zanašali. Cevi našega strelnega orožja so bile uperjene na gosto maso umikajočih se vojakov, ki je obstala na valoviti čistini povsem nezavarovana. Cilj napada je bil predvsem v tem, da sovražnika demoraliziramo, vznemirimo in prisilimo k pogajanju. Napad smo načrtovali v frontalni liniji kljub neizkušenosti takšnega vojevanja in večje ognjene moči težkega orožja, zato smo se odločili, da preizkusimo staro partizansko taktiko: Udari močno in se umakni!«

Spričo dobrega koncentriranega strelnega bataljonskega ognja sovražnik ni takoj reagiral. Bataljonskemu moštvu je na ugodnih višinskih položajih in robovih gozda že zaradi terenske prednosti in iznenadnega ognja uspelo presenetiti sovražnika, ki se ni nadejal nenadnega napada. To se je bataljonu posrečilo s hitrim udarcem iz vsega orožja in tako je zanetil med sovražnikom zmedo.

Kljub iznenadnemu napadu in zmedi so Nemci, predvsem pa ustaši, le odgovorili z ognjem. Od začetka je to bilo le rahlo streljanje s puškami in lahkimi strojnicami, toda po polurnem zaščitnem sovražnikovem ognju so Nemci in ustaši odprli silovit napad s težkim orožjem in zasuli bataljonske položaje s topovskimi in minometalskimi granatami. Postajali so vse bolj aktivni in napadalni in so skušali napadajoči bataljon obkoliti. Čeprav je 1. bataljon imel izredno prevladujoče višinske položaje nad Grobelnim, se ni mogel upirati in nadaljevati spopada na istih položajih. Nemci in ustaši so svoje topovske cevi uperili predvsem na bataljonska strojnična gnezda. Utihnil je težki mitraljez v cerkvenem zvoniku in na Završkem grebenu. Nemci in ustaši so vsekakor hoteli izriniti

1. bataljon z višinskih položajev in zagotoviti varnost svojim umikajočim se enotam.

Na levem krilu bataljonskega položaja iz smeri Sv. Vida so Nemci in ustaši začeli z bočnimi napadi potiskati borce z višin. Čim bliže so prihajali, tem bolj nadležni in nevarni so postajali. Topovska sovražnikova zrna so lažje ranila štiri

borce, pritisk sovražnikovega ognja pa je na položaje bataljona vnašal tudi nekaj zmede. Dolgi vztrajni sovražnikovi strojnični rafali in naskakovanje ustašev so zrahljali bataljonske vrste, zato so nekateri borci začeli zapuščati položaje, da bi se rešili pred sovražnikovim naletom. Po enournem boju, ko je že grozila nevarnost, da bo ustaška kolona na levem krilu bataljonskega položaja vdrla v hrbet, je poveljstvo štaba bataljona ukazalo umik s položajev v smeri proti Ponikvi.

Umik z grebenov nad Grobelnim je potekal neovirano in organizirano. Sovražnik je nehal napadati in se ni lotil nobenega zasledovanja. Očitno je bil zadovoljen s tem, da so bataljon potisnili s severnih višinskih točk položaja nad Grobelnim.

Po boju in umiku s položajev pri Grobelnem je bataljonska patrulja srečala nemške parlamentarce, ki so izrazili željo po pogajanjih. Z nemškimi oficirji-parlamentarci je v spremstvu nekaj borcev stopil v stik komandant bataljona Ivan Tlakar. Ob tem razgovoru je komandant bataljona obrazložil zahteve o vdaji in predaji orožja sovražnikovih kolon, s poudarkom za nemoten prehod 1. bataljona skozi Grobelno proti Celju. Nemce so tudi ponovno opozorili, da morajo upoštevati brezpogojno kapitulacijo in izvršiti predajo orožja. Nemški oficirji-parlamentarci se niso upirali, vedli so se disciplinirano in privolili v predajo, vendar so odgovorili, da za početje ustaških čet nočejo odgovarjati in ne jamčijo za njihovo odločitev o predaji in izročitvi orožja.

Po dobri uri po pogajanjih so številne kolone nemških vojakov na območju Grobelnega začele odlagati orožje in se postavljati disciplinirano v vrste brez orožja in le z osebno opremo. Poveljstvo bataljona in borci so bili presenečeni nad ubogljivostjo nemških vojakov in oficirjev.

Med predajo nemških kolon pri Grobelnem je 11. maja prišel tja s spremstvom komandant 4. operativne cone Peter Stante-Skala, ki se je vračal iz Maribora, kjer je bil na posvetovanju o vojaških zadevah z mariborskimi poveljniki. Peter Stante-Skala se je na licu mesta seznanil s položajem na območju Grobelnega, spopadu 1. bataljona s sovražnikovo vojsko, predvsem z ustaši, pogajanjih o predaji orožja in o pohodu 1. bataljona proti Celju. Komandant cone je stopil v stik s predstavniki nemškega poveljstva in se z njimi pogajal o vdaji. To je 1. bataljonu precej koristilo za nadaljnji neovi-

rani pohod proti Celju. Nemci so izročili bataljonu na voljo nemške vojaške tovornjake in dali voznike. Moštvo 1. bataljona se je tako lahko takoj naglo usmerilo s kamioni proti Celju. Vprašanje je bilo, kako se z vlakom prebiti po progi naprej, ko je pri Šentjuru železniška proga bila dobesedno zatrpána s transporti orožja in vojaštva. Spričo tega tudi niso nadaljevali poti z vlakom, ampak so kompozicijo poslali nazaj v Maribor. Z Grobelnega so se tako odpeljali v Celje z nemškimi kamioni, za njimi pa so krenili celo trije nemški tanki, ki so po dogovoru imeli nalogo, da onemogočijo ustaške kolone v primeru morebitnega izzivanja in oviranja prehoda. Prvi bataljon je na kamionih s težavo prodiral skozi goste sovražne kolone ustašev in na predvečer 11. maja prispel v Štore, se tu zaustavil in zaradi varnosti sklenil, da pot nadaljuje drugi dan. Vendar v Štorah za moštvo 1. bataljona ni bilo nočnega počitka s spancem, ampak so jo prebili odprti oči, zakaj ustaški prenapeteži so nenehno izzivali in grozili, tako da so morali biti borci v stalni pripravljenosti.

Prvi bataljon Prekmurske brigade je prispel v Celje z nemškimi tovornjaki drugi dan, to je 12. maja popoldne.

Kljub vsem nevšečnostim, ki jih je imel 1. bataljon s prevozom do Celja, predvsem pa spopadu pri Grobelnem, je torej poveljstvo bataljona varno pripeljalo moštvo do Celja. Bataljon je deloval na poti proti Celju in med spopadom povsem samostojno, njegovo operativno in manevrsko nalogo pohoda je vodil le štab bataljona, povsem neodvisno od kakršnegakoli nadrejenega poveljstva.

Med prihodom 1. bataljona v Celje je bil položaj na območju mesta spričo številne sovražnikove vojske precej negotov. Na dostopih v Celje je bilo vse zatrpáno s številnimi sovražnikovimi topovi, protiletalskim topništvom, kamioni in velikimi količinami razne vojaške opreme. Mesto je bilo precej razrušeno in zadeto z bombami letalskih napadov. Po ulicah je bila razmetana opeka, kamenje, steklo, porušeni telefonski in električni nosilci. Del Narodnega doma je bil kot odtrgan, žalostno je strmел v krogu razrušenih poslopij, nekatere hiše pa so povsem izginile v kupih ruševin. Breg je skoraj v celoti bil razrušen, farna cerkev se je komaj še držala na temeljih, prav tako je trpela celjska grofija, vsepovsod okoli pa so štrlele žalostne ruševine.

Onkraj mesta v smeri proti Teharjam so se nakopičile številne kolone ustaške vojske. Predstavniki narodnoosvobodilnega gibanja in politični aktivisti so jih skušali pregovoriti k predaji orožja, vendar so ustaški poveljniki zavračali pogajanja in silili v mesto, da bi nadaljevali pohod proti Dravogradu.

V mesto so prihajale tudi enote narodnoosvobodilne vojske, peš, na vozovih in kamionih, tako da je bil v Celju po ulicah nezaslišen ropot in gneča. Povsod je ležal vojaški material, zavrženo orožje in številni zaboji streliva. Mesto je razobesilo zastave, toda videti je bilo, da se nekateri Celjani še niso mogli znajti. Pravzaprav jih je bilo malo v mestu, večina je bila odseljena, del deportiran, veliko pa so jih Nemci postrelili.

V Celju in okolici so še vedno odmevali streli, ustaške kolone so povzročale nered in strah, se upirale razorožitvi. Ustaška vojska je vztrajala na umiku skozi Celje in se tako na vsak način hotela izmakniti enotam jugoslovanskih armad.

Štab 1. bataljona je takoj po prihodu v Celje 12. maja popoldne stopil v stik s komando mesta Celje in z enotami, ki so že prispele v mesto. Sprva so skušali nastaniti moštvo bataljona v celjsko kasarno, to pa so zasedli Nemci, ustaši in številni begunci. Poveljstvo bataljona je hotelo vse izriniti iz kasarne, toda nakopičena sovražnikova vojska je utrujeno počivala in se ni hotela premakniti. Ker je ni bilo moč spraviti iz vojašnice, se je bataljon napotil v celjsko gimnazijo in od tam spodil številne begunce ter za silo namestil četi v učilnice. V prostore gimnazije se je vselil tudi štab 1. bataljona.

Na povelje celjske komande je bila bataljonu poverjena naloga, da prične v sodelovanju z drugimi prispelimi osvobodilnimi enotami razoroževati sovražnikovo vojsko, del bataljona pa naj bi opravljal patroljno in stražarsko službo na območju Celja. Tako so morali še isti večer zasesti številne ključne točke v Celju. Močne patroljne oborožene skupine od 15 do 20 mož so se usmerile na vzhodno stran mesta, da bi tam zasedle mostove in križišča na cestah, ki vodijo v mesto, z nalogo, da zadržijo sovražnikovo vojsko zunaj Celja. V Gaberju se je namreč zbralo veliko število ustaške vojske in prav tako so ustaške čete prodirale proti Celju iz šentjurske strani. Najmočnejša koncentracija ustaške vojske pa je bila na predvečer 12. maja na območju Teharij. Tja so po navodilih komande mesta Celje poslali bataljonsko četo, ki je zasedla položaje na črti Zavodna—Cret—Bežigrad, torej na vzhodni strani mesta,

odkoder so prihajale ustaške kolone iz smeri Rogaška Slatina —Store—Celje.

Po presoji članov štaba 1. bataljona se je na vzhodni strani mesta v noči na 13. maj nakopičila številna ustaška vojska, njeno število pa je dosegalo kakih 20.000 oboroženih vojakov. Zasedo s težko strojnico so postavili pri Zavodni na hribu Jože. Ta položaj so še posebno utrdili.

Drugo močnejšo zasedo s težko strojnico so postavili na bežigrajskem gradu, da bi nadzorovali cesto iz smeri Bukovžlak. Tretja oborožena skupina, okrepljena s strojnico, se je povzpela na položaje pri Škofji vasi, da bi zavarovala pot iz smeri Vojnika in Slovenskih Konjic.

Tako je 1. bataljon na predvečer 12. maja razmestil vse razpoložljive vode razen štabnega in jih zaposlil z odgovorno stražo, kjer je bila nevarnost izsiljevanja prehoda ustašev naj večja.

Organizacijsko je bila razporeditev zaporne črte s postavljenimi močnimi zasedami dobro zamišljena, vendar je ponoči prišlo do pričakovanega navala ustaške vojske proti Celju.

Začelo se je pri Petrovčah z rahlim streljanjem, ki je postajalo vse močnejše. Močne ustaške kolone so začele izsiljevati prehod tudi po cesti iz smeri Cret—Zavodno—Celje. Vodstvo čet, ki se je mudilo na obhodih zased, se je trudilo, da bi s strelji zaustavili ustaško vojsko, vendar jim to ni uspelo. Oklopna ustaška vozila so v zavetju noči krčila pot proti mestu, za njimi pa se je valila pehota. Nastal je neznosen hrup in streljanje. Da bi bila zmeda še večja, je ob navalu ustaške motorizacije med branilci nasal preplah, ker so mislili, da prodirajo proti njim težki tanki. Posledica tega je bila, da so zapustili položaje in se umaknili proti mestu. Ustaška oklopna vozila in pehota je ponoči dosegla predmestje, zatem pa izsiljevala prehod skozi Celje. Ustaši so udarili proti Gaberju in prodirali v smeri Arje vasi. Nekaj tisoč ustašev se je te noči prebilo skozi Celje.

Redke skupine osvobodilnih enot in poveljniki, ki so bili v mestu ponoči na 13. maj niso bili kos zaustaviti na tisoče ustašev. Bili so prešibki in preveč raztreseni po mestu in okolici, da bi mogli organizirano prispevati pri zaustavitvi prehoda skozi mesto.

Med navalom ustaške vojske se je komandant 1. bataljona Ivan Tlakar ravnokar mudil v bolnici pri borcih, ranjenih v

spopadu pri Grobelnem. Po obvestilu o početju ustaške vojske, ki prodira skozi mesto, je takoj ukrepal. Zbral je nekaj sposobnih ljudi za boj v jakosti voda in krenil z njimi proti železniški postaji, kjer je skušal skupaj z 2. vodom 1. čete, ki je varoval postajo, zasesti položaje in se upirati. Nemci, ki jih je bilo prav tako mnogo v Celju, niso rinili dalje, ostali so mirno ob strani in razburjeno opazovali razjarjene ustaške vojake. Na postajo so borci s pomočjo nekaj Nemcev privlekli tank, ki jih je spremljal iz Grobelnega do Celja in uperil cev proti nakopičeni ustaški vojski pred postajo. To je bilo že po polnočnih urah. Top na tanku ni streljal, ker niso imeli zanj streliiva, toda kljub temu je na območju postaje naval ustaške vojske popustil in proti jutru povsem ponehal.⁷⁸

Razlog, ki je silil ustaško vojsko, da se prebije prek Celja, je bila vest, da so jim že za petami divizije jugoslovanske armade. Glavnino ustaške vojske na območju Celja je zajela še isto noč, to je 13. maja, 11. divizija 1. jugoslovanske armade, 5. divizija pa je zjutraj 14. maja vkorakala v Celje in zajela ustaše, ki jim ni uspelo pretolči, se skozi mesto.

Po prihodu 5. divizije 1. jugoslovanske armade v Celje se je odločni akciji razoroževanja ustaške vojske pridružil tudi 1. bataljon. Po navodilih komande mesta Celje je spremenil celjsko športno igrišče v ujetniško taborišče, zgradil okoli igrišča kontrolne stražarske stolpe in ogradil taborišče z bodečo žico. Nadzorstvo nad ujetniškim taboriščem, kamor so v nekaj urah pripeljali prek 5000 ujetnikov, je komanda mesta zaupala 1. bataljonu.

Navzočnost 5. divizije v Celju je bila nadvse dragocena in zaželena, kajti težko je bilo krotiti ujete ustaške vojake in oficirje v taborišču. Mnogi so razgrajali, se pritoževali nad ravnanjem in skušali zbežati. Več tisočglava množica ujetih pripadnikov ustaške vojske je povzročala številne težave, nenehno protestirala in grozila. V težjih primerih nasilja je morala straža 1. bataljona s pomočjo pripadnikov 5. divizije uporabiti tudi silo, da so zatrli nered, pobege in napadalnost, medtem ko so nemški ujetniki disciplinirano mirovali.

Po prihodu poveljstva 3. armade je sledil ukaz, da se vsi ustaški ujetniki podredijo poveljstvu 5. divizije. Tako je 1. bataljon prepustil nadzorstvo nad ustaškimi ujetniki in prevzel stražo nemškega ujetniškega taborišča. Vse ustaške pripadnike

pa je poveljstvo armade ukazalo nemudoma odpraviti iz Celja na Hrvaško.

Po navalu ustaške vojske skozi Celje pa se je moral 1. bataljon skupaj z drugimi osvobodilnimi enotami v Celju spoprijeti z hrvatskimi begunci. Prihajali so v kolonah, peš, na vozovih z vprežno živino in na kamionih. Te ljudi so morali pripadniki 1. bataljona Prekmurske brigade identificirati, pretresti in ugotoviti, kateri med njimi so bili ustaški vojaki ili oficirji, torej ljudje ki so zagrešili številne zločine, pa so se iz strahu pred kaznijo preoblekli in pomešali med civiliste — begunce, ženske, starejše ljudi in otroke. Te so potem zavračali ali pa jih predali poveljstvu 5. divizije, ki je vse begunce s premestvom pošiljala nazaj na Hrvaško.

Ta čas pa je moštvo 1. bataljona Prekmurske brigade vse-skozi vztrajno opravljalo v Celju zaupano mu nalogo. Predvsem so še naprej zavarovali cestne prehode iz smeri Zidani most—Laško—Celje, na mostu prek reke Savinje pri Zagradu in na Miklavževem vrhu, to je južno od Celja, kjer so postavili zasede in pazili na dostop v mesto. Hkrati pa so nenehno pošiljali bataljonske obhodne patrulje po mestu in bližnji okolici ali se lotevali hajk za bežečimi potikajočimi se ustaši. Ves ta lov za nevarnimi zločinci je potekal v okolici Celja po vaseh Arja vas, Dramlje, Resnica, tja do Šentjura.

Nastop številnih vsakodnevnih in nočnih akcij moštva bataljona je po prihodu enot KNOJ potekal v skupnih akcijah in v sodelovanju z njihovimi vodi, ki so imeli v zasledovanju pobeglih ustašev precej izkušenj. Prav tako je komanda mesta Celje prek ustanovljene že dobro vpeljane legalne ljudske oblasti izvajala mobilizacijo, preverjala ljudi in jih pošiljala v okrepitev osvobodilnim enotam. S temi novinci z območja Celja pa je rasel tudi 1. bataljon, ki je tako številčno okrepljen lažje izvajal odgovorne naloge zaščitnega vojaškega značaja, to je zaščite pomembnih objektov in komunikacij v mestu in okolici, postavljanja zased, patruljiranja in izvajanja akcij za bežečimi sovražnimi elementi, predvsem pa za okrepitev straže ujetniškega taborišča.

Število vojnih ujetnikov, zabeleženo v brigadnem Situacijskem poročilu, ki so jih zajeli pripadniki 1. bataljona, je bilo 3000. Taborišče ujetnikov v Celju je koristilo tudi drugim enotam, ki so prav tako razoroževale sovražnikove vojake. To sta bila Kozjanski in Kamniško-zasavski odred, katera sta med

prvimi osvobodilnimi enotami prispela v Celje. Kljub temu bi rekli, da je število ujetnikov, ki jih je zajel 1. bataljon v Celju verjetno veliko večje, kot ga omenja brigadno poročilo, glede na to, da so bile na območju Celja zajete štiri nemške divizije in del Fischerjeve bojne armadne skupine; le-te pa so zajele divizije jugoslovanske armade.

V Celju se je moral bataljon lotiti tudi zbiranja številnega vojnega plena. Treba je bilo pospraviti predvsem strelivo, za boje topovskih granat in eksploziva, vse pa vskladiščiti in zavarovati. Pri zbiranju številnega zavrženega orožja in odstranjevanju raznega vojnega materiala, ki je ležal po ulicah mesta, je pomagalo tudi prebivalstvo Celja, predvsem mladina. Ta je takoj priskočila na pomoč osvobodilni vojski pri obnavljanju reda v razrušenem mestu. Celjani so začeli prihajati v mesto in dojemali veliki zgodovinski dogodek končne osvoboditve.

Prvi bataljon Prekmurske brigade je z dejanji dosledno izvršil vse zahtevne akcije in opravil naloge, ki so bile bataljonu zaupane v Celju in Mariboru. Akcija pri razoroževanju sovražnika, katero je bataljon pričel že na Grobelnem in nadaljeval v Celju, ni bila lahka naloga. Treba jo je bilo ravno tako izbojevati z uporabo orožja.

Akcija 1. bataljona v Celju je v dobršni méri tudi pripomogla, da je razorožitev sovražnikove vojske potekala hitreje. To je bil pomemben ukrep, ki ga je štab 4. operativne cone zahteval izpolniti, da bi se tako lažje odpravila nevarnost ob Dravi, kamor so silile sovražnikove čete z območja Celja. Zato je 1. bataljon s prihodom v Celje bistveno pripomogel k izboljšanju negotovega položaja.

Borci 1. bataljona, predvsem pa novinci, so se presenetljivo hitro vživeli v vojaško življenje. Vse zaupane naloge so izpolnjevali disciplinirano, brez odlašanja in z očitno odgovornostjo. Spopad bataljona pri Grobelnem s sovražnikom je bil za bataljon dobra vojaška šola in preizkušnja za nadaljne akcije. Poveljstvo je tedaj lahko ocenilo zmožnosti moštva bataljona za bodoče podobne akcije.

Tako kot je 1. bataljon odšel iz Maribora na negotovo in nevarno območje, je potem povsem samostojno, brez nadrejenega poveljstva, organizirane obveščevalne terenske službe, brez zvez z drugimi osvobodilnimi enotami, pohod izpeljal v spopadu in mimohodu med sovražnikovimi vrstami ustaške

vojske. Lahko rečemo, da je bataljon izvršil tvegan podvig, ki se je na srečo končal z uspehom.⁷⁰

Tako si je pridobil zaslužen zadoščenje in zaupanje poveljstva Prekmurske brigade.

O P O M B E

¹ Strugar Vlado, *Jugoslavija 1941 – 1945*, Beograd, stran 404.

² Lekovič Mišo, *Prva Proletarska od Beograda do Zagreba*. Beograd.

³ Kronika osvobodilnega boja narodov Jugoslavije z dne 8. maja 1945.

⁴ Ferenc Tone, *Poslednji dnevi vojne v Sloveniji*. Narodna obramba 1970, št. 6 (nadalje Ferenc, *Poslednji dnevi vojne*).

⁵ Ulčar Miro, *Pogovor s komandantom 4. operativne cone*. Narodna obramba 1970 št. 6.

⁶ Ambrožič Lado-Novljan, *Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade*. Arhiv IZDG f. 336/VIII.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

⁹ Povzeto iz knjige, *Umirali so v boju za svobodo*. Zbrali in uredili Jože Janež, Miro Štubelj, Joško Brumen. Knjigo izdal Svet za razvijanje tradicij NOB pri občinski skupščini ZZB NOV, Murska Sobota in Lendava 1968.

¹⁰ Bogataj Zlatko, *Partizanski dnevnik*. Kopija rokopisa pri avtorju (nadalje Bogataj, *Partizanski dnevnik*).

¹¹ Lipuš Miroslav-Miša, *Spomini na Prekmursko brigado*. Arhiv IZDG f. 336/VIII. Nada Majcen, *Moji spomini na Prekmursko brigado*. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

¹² Prav tam.

¹³ Novak Drago, *Prlekija v NOB*, stran 186–188.

¹⁴ Bogataj, *Dnevnik*.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Novak, *Prlekija v NOB*, stran 185–189.

¹⁷ Ferenc, *Poslednji dnevi vojne*.

¹⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, Beograd, stran 644.

¹⁹ Ferenc, *Poslednji dnevi vojne*.

²⁰ Glej poročilo aktivistov OF Ptuja o osvoboditvi Ptuja z dne 23. oktobra 1970, akt. št. 153. Arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj (nadalje, *Poročilo aktivistov OF Ptuj*).

²¹ Hribovšek Mitja, *Zadnji črni mesec*. Borec 1970 št. 8–9.

²² Lipuš, *Spominski zapis*.

²³ Bogataj, *Dnevnik*.

²⁴ Vovk Avguštin-Jurče, *Spomini na Prekmursko brigado*. Arhiv IZDG, f. 336/VIII (nadalje Vovk, *Spomini*).

²⁵ Majcen Franček, *Tudi beseda je bilo orožje*. Stran 293. Lipuš Miroslav-Miša, *Dogodki v Ptujju maja 1945*. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

- ²⁶ Hribovšek, Zadnji črni mesec.
- ²⁷ Poročilo aktivistov OF Ptuj.
- ²⁸ Glej poročilo operativno-obveščevalnega odseka Prekmurske brigade z dne 10. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ²⁹ Roškar Franc, Prekmurska brigada v Ptuj. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ³⁰ Bajc Janko, Prvi svobodni dnevi v Mariboru. TV-15, št. 18/66 (nadalje Bajc, Prvi svobodni dnevi).
- ³¹ Fajdiga Mirko, Maribor svoboden. Večer, Maribor 21. maja 1970.
- ³² Fajdiga, Maribor svoboden. Večer, 28. maja 1970.
- ³³ Založnik Franc, Dolga in težka pot 1941–1945, stran 505 do 509.
- ³⁴ Bajc, Prvi svobodni dnevi.
- ³⁵ Ostrovska Milica, Kljub vsemu odpor. Večer, Maribor 5. marca 1958, št. 53, 146, 180, 294.
- ³⁶ Bajc, Prvi svobodni dnevi.
- ³⁷ Pavšič Štefan, Prvi dnevi v osvobojenem Mariboru. Delo, 9. maj 1970 (nadalje Pavšič, Prvi dnevi).
- ³⁸ Fajdiga, Maribor svoboden.
- ³⁹ Ambrožič, Prispevek k zgodovini.
- ⁴⁰ Glej poročilo Štajerskega vojnega področja z dne 10. maja 1945. Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor.
- ⁴¹ Fajdiga, Maribor svoboden.
- ⁴² Glej poročilo Lackovega odreda z dne 11. maja 1945 štabu 4. operativne cone. Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor. Milan Zevart, Lackov odred.
- ⁴³ Bogataj, Dnevnik. Datum prihoda Prekmurske brigade v Maribor je povzet iz Partizanskega dnevnika Zlatka Bogataja, takratnega političnega komisarja 3. čete 2. bataljona. V dnevniku je zabeležen datum prihoda 10. maj 1945. Prav tako zasledimo iz arhivske dokumentacije Štajerskega vojnega področja, da so vsi dopisi, posredovani štabu Prekmurske brigade, datirani z dne 10. maja 1945 v Mariboru.
- Glej arhivsko dokumentacijo Prekmurske brigade. Arhiv IZDG f. 336/VIII.
- ⁴⁴ Vovk, Spomini.
- ⁴⁵ Situacijsko poročilo Prekmurske brigade z dne 27. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII (nadalje Situacijsko poročilo).
- ⁴⁶ Prav tam.
- ⁴⁷ Vidmar Dušan, 3. bataljon Prekmurske brigade v Mariboru. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII (nadalje Vidmar 3. bataljon).
- ⁴⁸ Roškar Franc, Prekmurska brigada v Mariboru. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁴⁹ Prav tam.
- ⁵⁰ Glej dopis štaba Prekmurske brigade 3. bataljonu z dne 10. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁵¹ Godler Franc-Blisk, Pohod Prekmurske brigade na Štajersko. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁵² Vidmar, 3. bataljon.

- ⁵³ Situacijsko poročilo.
- ⁵⁴ Vidmar, 3. bataljon.
- ⁵⁵ Glej poročilo politično-propagandnega odseka Prekmurske brigade štabu Prekmurske brigade z dne 10. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁵⁶ Pavšič, Prvi dnevi.
- ⁵⁷ Ambrožič, Prispevek k zgodovini.
- ⁵⁸ Glej naredbo Štajerskega vojnega področja štabu Prekmurske brigade z dne 10. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁵⁹ Prav tam.
- ⁶⁰ Ferenc, Poslednji dnevi.
- ⁶¹ Prav tam.
- ⁶² Stante Peter-Skala, Nikoli ne bomo pozabili. Naša obramba, 6/70.
- ⁶³ Obzorja, Maribor 1969. Stran 85–90.
- ⁶⁴ Ferenc, Poslednji dnevi vojne.
- ⁶⁵ Cerjak Ivan, Kozjanski odred v borbi za Celje. Spominski zapis. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.
- ⁶⁶ Ravbar Jože, Kamniško-zasavski odred. Stran 32–33.
- ⁶⁷ Lipar Ivo-Iztok, Šlandrovci. Stran 148–150.
- ⁶⁸ Gorenjski tisk, XV. obletnica Zidanškove brigade.
- ⁶⁹ Završne operacije OJ JNA. Beograd, stran 772.
- ⁷⁰ Savič Sreten, 3. armada u završnim operacijama. Vojno istorijski glasnik, Beograd 1955, št. 2–3, stran 200–203.
- ⁷¹ Prav tam, stran 152–154.
- ⁷² Prav tam, stran 201–203.
- ⁷³ Situacijsko poročilo.
- ⁷⁴ Tlaker Ivan-Luka, Pohod 1. bataljona Prekmurske brigade v Celje. Spominski zapis. Arhiv IZDG, f. 336/VIII (nadalje Tlaker, Pohod).
- ⁷⁵ Boltežar Janez, Prekmurska brigada. Spomini. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁷⁶ Tlaker, Pohod.
- ⁷⁷ Situacijsko poročilo. Tlaker, Pohod.
- ⁷⁸ Tlaker, Pohod.
- ⁷⁹ Prav tam.

BOJ 2. BATALJONA PRI DRAVOGRADU

Razmere v območju Dravograda

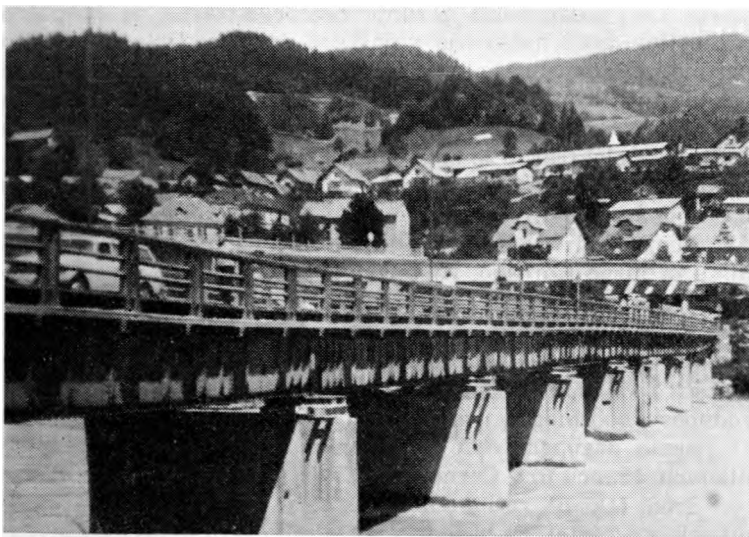
Dravograd leži pri sotočju treh voda: Meže, Mislinje in Drave, mesto pa se razprostira na širši terasi na severnem in južnem bregu Drave. Tu je križišče železniških prog v tri smeri; proti Mariboru, Celju, Celovcu. Spričo tako pomembnega komunikacijskega vozlišča je okupator takoj po zasedbi pripisoval Dravogradu posebno pozornost, zato so mesto skozi vsa leta okupacije močno utrjevali in pozorno nadzorovali. Tako so se jeseni 1941 takoj lotili gradnje hidroelektrarne za pospešen razvoj kovinske industrije vojaškega značaja. Delovno silo so nasilno mobilizirali v okupirani Sloveniji. Razen Slovencev je pri gradnji elektrarne delalo večje število sovjetskih vojniških ujetnikov. Prvo turbino elektrarne so spustili v pogon leta 1944, toda elektrarno so med gradnjo večkrat bombardirala zavezniška letalstva, tako da med vojno ni nikdar obratovala s predvideno zmogljivostjo.

Nemci so iz Dravograda napravili močno gestapovsko središče za južno Koroško. Ujete slovenske rodoljube in pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja so vodili iz zaporov na streljanje v dravske gramozne jame, ali pa so jih do smrti mučili. Iz Dravograda so Nemci izselili v Srbijo ali v razna druga taborišča po Evropi prek dvesto Slovencev. Ujete udeležence narodnoosvobodilnega gibanja pa so vsa leta okupacije ubijali po zloglasnih dravograjskih streliščih v Dularjevem gozdu, Sušnikovem klancu in v Černečah.

Sredi takšnih razmer kaže, da se je okupator v Dravogradu zelo zavzemal, da bi mesto postalo povsem nemško. Slovenski živelj je bil na območju Dravograda obsojen na iztreblje-

nje. Narodnoosvobodilno gibanje je v hudih razmerah nemškega nasilja težje razvijalo svojo protiokupatorsko dejavnost. Nemci so s svojimi zločini nadaljevali vse do pred konec vojne, predvsem pa v letu 1945. Tedaj je padlo na območju Dravograda kar 85 političnih terenskih aktivistov, med njimi tudi član okrožnega komiteja Štefan Gorišek-Caki ter član okrajnega odbora Osvobodilne fronte Slavko Gams-Branko.¹

Največji pritisk in nasilje je doživel Dravograd v mesecu aprilu in maju 1945. Nemci so se v mestu spravili v okope in utrdbe. Prek mostov so ubirale pot dan in noč pehotne in motorizirane kolone, vlaki so bili prepolni vojaštva, orožja in ranjencev. Napadi zavezniških letal so bili vse bolj pogosti. Cilji so bili dravograjski mostovi, vojaški transporti in dravograjska hidroelektrarna. Nemci so mrzlično odpravljali okvare, ki so jih povzročala bombardiranja, in odstranjevali številne žrtve. Da bi zaščitili mesto pred letali, so dovažali protiletasko artilerijo, nameščali topove na obeh rečnih bregovih ter gradili pontonska mostova čez Mislinjo pri Sv. Jederti in višje od železniškega mostu prek Drave. Konec aprila so končali tudi s pripravami za miniranje dravograjskega lesenega in železni-

Most v Dravogradu, kjer je Imel položaje 2. bataljon Prekmurske brigade

škega mostu. Ukrepi nemškega vojaškega poveljstva so bili z vsakim dnem bolj drastični. V Dravograd so pripeljali številne vojne ujetnike za dela pri utrjevanju obrambnih položajev vzdolž ceste od Šoštanja prek Šentvida v Črno in po pobočjih Plešivca. Strelske jarke v Dravogradu so kopali še številni begunci-civili, Madžari, Italijani in Ukrajinci. Zaradi gostote prometa na lesenem mostu, prek katerega so se pomikale kolone kamionov z vojaštvom, vlekli so jih celo traktorji, so Nemci odločno zavračali številne begunce.

Nemško vojaštvo, predvsem pa vojaki tujih narodnosti, so začeli v Dravogradu pleniti po hišah in nadlegovati prebivalstvo. Gestapovsko poveljstvo je ukazalo vsem dravograjskim ženam, katere so imele može ali sinove v partizanih, naj se takoj javijo njihovi komandi. Politični aktivisti so sporočali prebivalstvu, naj se zaradi varnosti pred ropom in nasiljem umakne v hribe in tam počaka dan osvoboditve.

Nemci so poleg ljudi za utrjevalna obrambna dela pripeljali v Dravograd močne vojaške sile. Tako so bili 3. maja 1945 v mestu 1. šolski bataljon, 2. nadomestni bataljon, bataljon deželnih strelcev, obmejna četa, orožništvo in obmejna straža.²

Nemško poveljstvo se je očitno zavedalo grozeče nevarnosti pred bližajočo se fronto, zato se je naglo pripravljalo in utrjevalo v dravograjski kotlini. Njegov neposredni cilj je bila obramba dravograjskega prostora, da bi s tem zavarovalo umik razbite nemške vojske čez Dravo v Avstrijo. Druga naloga nemškega poveljstva je bila, da za vsako ceno zadržijo prodor enot 4. operativne cone v njegovo operativno vojaško zaledje, to je na avstrijsko Koroško. Dravograd je spričo tega postajal pravo vojaško obrambno taborišče, kamor so prihajale posebne inženirske vojaške enote za graditev pontonskih prehodov čez Dravo in miniranje raznih objektov. Ost vseh nemških prizadevanj je vsekakor bila usmerjena v obvarovanje starega lesenega mostu in gradnjo novih pontonskih prehodov, da bi tako spravili čim več umikajoče pehotne vojske in motoriziranih enot na severno stran Drave.

Proti koncu vojne so se nemške sile, razporejene južno od Dravograda, vse bolj približale dravograjskemu območju, s tem da so predvidevale umik prek obstoječih in na novo zgrajenih pontonskih mostov, okoli katerih so že zgradili obrambne položaje.

Takšna situacija je bila toliko nevarnejša, ker je ogrožala in ovirala načrtani preboj enot 4. operativne cone na Koroško. Spričo takšnega položaja je poveljstvo 4. operativne cone sklenilo prevzeti odločne protiukrepe.

Tako je štab 14. udarne slovenske divizije izdal povelje Šercerjevi brigadi, naj naskoči utrdbe v Dravogradu, zavzame most in po možnosti likvidira nemška oporišča. Vsekakor je lahko zanesljivo ugotoviti, da je bil namen načrtanega operacijskega premika enot 4. operativne cone na Koroško sprva usmerjen čez Dravograd z bojnim udarcem. Z zavzetjem Dravograda bi se ustvarilo ugodno mostišče za prehod drugih enot 4. operativne cone v Velikovec in Celovec, kjer bi se enote lahko razporedile v obrambno črto in tako zaprle pot umikajočemu sovražniku. Težišče tega prehoda je bil torej Dravograd, skozi katerega bi krčile pot brigade 14. divizije.

Šercerjeva brigada je 3. maja 1945 začela napadati nemške utrdbe z začetnega položaja v Otiškem vrhu. Nemci so bili presenečeni. Že pri prvem udarcu je četam uspelo likvidirati vse utrjene položaje na desnem bregu na prostoru železniške postaje in dohoda do lesenega mostu. Nemške branilce v utrdbah so povečini zajeli, hkrati pa osvobodili ujetnike iz taborišča nad železniško postajo. Dohod do mostu je bil izvojevan, toga prehoda ni bilo mogoče izpeljati, dokler ne bi obvladali betonske utrdbe na nasprotni strani Drave. Šercerjeva brigada ni imela na voljo težkega orožja. Zaradi tega je bilo težje razbiti številne utrdbe z lahkim orožjem, s katerim je bila oborožena brigada, medtem ko so Nemci uporabljali artilerijo in minomete. S tem orožjem so nenehno držali čete partizanske brigade pod gostim ognjem. Po dveh dneh srditih spopadov je štab 14. divizije ocenil težaven položaj in sklenil prekiniti boj. Ker bi nadaljevanje boja za Dravograd in njegove mostove terjalo prevelike žrtve, je štab 14. divizije izdal povelje Šercerjevi brigadi, naj se umakne s položajev pri Dravogradu in usmeri na Koroško po daljši poti, to je skozi Crno. Tam je potrebno napasti sovražnikovo postojanko, jo likvidirati in ustvariti prehod preko Koprivne po dolini Lepene na Železno Kaplo ter si po tej poti zagotoviti svobodno pot proti Velikovcu in Celovcu. Preboj po tej poti so si brigade tudi izvojevale.³

Po napadu Šercerjeve brigade so Nemci ponovno utrdili postojanke na obeh bregovih Drave. Divizije 3. jugoslovanske armade so bile 3. maja še precej oddaljene od Dravograda, ta-

ko da po odhodu enot 4. operativne cone na Koroško na območju Dravograda ni zaslediti večjih in močnejših taktičnih enot osvobodilne vojske. Ob kapitulaciji nemške vojske so prišli v dravograjsko območje politični aktivisti in predstavniki štaba 4. operativne cone na pogajanja o predaji.

Na ozemlju Mislinjske doline prav tako ni bilo večjih enot osvobodilne vojske, razen nekaterih manjših skupin partizanov, kurirjev in političnih aktivistov. Dolina pa je bila tako rekoč preplavljena s številno nemško in kvislinško vojsko, ki je prodirala s celjskega območja. V noči na 10. maj je štab 4. operativne cone razposlal v Mislinjsko dolino k nemškim enotam svoje obveščevalne oficirje v družbi nemških oficirjev iz Löhrovega štabnega poveljstva, ki so prenašali povelje o brezpogojni vdaji in izročitvi orožja. Delegacija, ki so jo poslali v smeri proti Dravogradu, je pri Gornjem Doliču naletela na kvislinške vlasovske čete, ki so odposlance grobo zavrnil, in obstajala je celo nevarnost, da jih utegnejo postreliti. Na območju Šmartnega pri Slovenjem Gradcu in pri Podklancu blizu Dravograda so ustaši in Čerkezi prav tako grozili parlamentarcem, ko so zvedeli, da nosijo povelje o vdaji. Ko je skupina odposlancev 10. maja zjutraj prispela v Slovenj Gradec, je tamkajšnje nemško poveljstvo privolilo v vdajo. Nemci pa so zahtevali, naj v to območje pridejo večje sile osvobodilnih enot, s pripombo, da se ustaška vojska in vlasovske čete ne bodo kar tako predale in privolile v razorožitev. Ker 10. maja 1945 na območju Slovenjega Gradca ni bilo nobene večje enote osvobodilne vojske, so se odposlanci odpravili v Dravograd. V Dravogradu pa se je 10. maja ravnokar nastanil štab 68. nemškega armadnega zbora. Nemško poveljstvo je takoj po prihodu parlamentarcev sklicalo posvet štabnih oficirjev, da bi razpravljali o pogojih predaje in zahtevi po izročitvi orožja, ki so jo prinesli delegati. Dolgo časa so štabni oficirji razpravljali in se obotavljali in na koncu sklenili, da se ne bodo predali. Ravno tako kot poveljstvo v Slovenjem Gradcu, so se tudi v štabu 68. nemškega armadnega zbora izgovarjali z zahtevo, katere prvi pogoj za vdajo je bil prihod večjih organiziranih sil osvobodilne vojske in poveljnikov, ki bi bili po stopnji njim enaki.⁴

Medtem ko so v Mariboru vojaški poveljniki načrtovali, kako bodo zavezili sovražnikovo vojsko pri Dravogradu, se je 10. maja stari lesen dravograjski most tresel od nemške pehote in motoriziranih kolon, ki so uhajale v Avstrijo.

Take so bile razmere na področju Dravograda, ko se je bilo treba odločiti v Mariboru o ukrepih za pomoč enotam 4. operativne cone, da bi zaprli mostove pri Dravogradu. Kot smo prej videli, v Mariboru 10. maja ni bilo drugih enot kot deli

1. bolgarske otečestvene frontovske armade in Prekmurska brigada. Obveščenost teh dveh enot je bile zadostna, da bi se lahko odločilo o pravih ukrepih. Poveljstvo v Mariboru pa se je zavedalo dejstva, kako pomembno je za okupatorja dravograjsko območje za njegov umik prek Drave. Sovražniku je bilo treba presekati prehode prek dravograjskih mostov, zato so morali tja poslati razpoložljive enote, ki so bile v Mariboru pri roki. Pojasnjevanja položaja na dravograjskem območju generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana bolgarskim poveljnikom v Mariboru in njegova zahteva, da bolgarsko poveljstvo pošlje v Dravograd močno taktično enoto, ki bi zaprla prehod čez Dravo, je za bolgarske poveljnike bila vsekakor sprejemljiva, čeprav tega niso odkrito potrdili. Bolgari so šli 10. maja v Dravograd, bodisi po prigovarjanju, ali pa kar je verjetneje, na ukaz višjega poveljstva južne ukrajinske fronte, katere komandi so bili podrejeni. Poveljstvo 1. bolgarske otečestvene frontovske armade je tedaj izdalo povelje, naj se proti Dravogradu usmerita dva polka in tako zavarujeta južno krilo ukrajinske fronte pri napredovanju sovjetskih divizij skozi Avstrijo.⁵

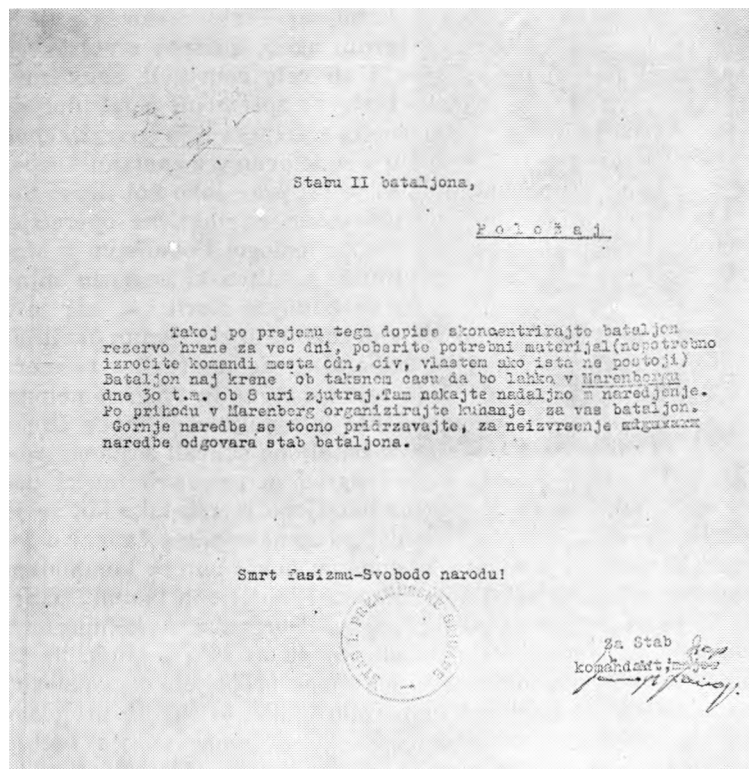
V Dravograd pa so poslali tudi 2. bataljon Prekmurske brigade, ki je edini bil na voljo.

Drugi bataljon Prekmurske brigade v Dravogradu

Dne 10. maja 1945 je štab Prekmurske brigade na podlagi povelja komande Štajerskega vojnega področja ukazal 2. bataljonu, naj se nemudoma odpravi v Dravograd.⁶ V naredbi so za beležili na kratko naloge bataljona v Dravogradu in to predvsem zaščita mesta, zavrnitev sovražnika od mostnih prehodov in pomoč pri vzpostavitvi ljudske oblasti.

Ukaz štaba Prekmurske brigade je bil posredovan štabu

2. bataljona nekako v popoldanskih urah 10. maja. Ker se je pismena naredba o odhodu bataljona v Dravograd glasila dokaj nepopolno, se je komandant 2. bataljona zaradi pojasnil zgledal v brigadnem poveljstvu. Simon Srđič je tam dobil podrobnejša navodila za pohod bataljona v Dravograd. Predvsem

Ukaz 2. bataljonu o premiku iz Dravograda v Marenberg (zdaj Radlje ob Dravi)

je bilo naglašeno, da mora poveljstvo bataljona takoj po prihodu v Dravograd navezati stike z enotami 4. operativne cone in skupaj z njimi za vsako ceno zaježiti sovražniku umik prek dravograjskih mostov, zavarovati v Dravogradu vsa važna komunikacijska križišča, vzpostaviti stik s predstavniki ljudske oblasti, lotiti se razorožitve sovražnikovih vojakov, organizirati akcijo za zbiranje vojnega plena in redno obveščati štab brigade o vojaških in političnih razmerah na območju Dravograda.⁷ Popolnoma jasne slike o položaju v Dravogradu partizanska poveljstva v Mariboru niso imela.

Prav gotovo je odhod 2. bataljona Prekmurske brigade v Dravograd ena od bolj zahtevnih akcij, gledano z vojaškega stališča. Bataljon naj bi omejil ali celo zaustavil umik sovražnika prek Drave ter tako bistveno spremenil potek dogodkov v korist načrtane vsesplošne operacije zajetja sovražnikove vojske v dravograjskem rajonu v sodelovanju z enotami 4. operativne cone. Drugi bataljon, ki je bil prav tako kot drugi bataljoni Prekmurske brigade neizkušen za taktične operacije, je torej imel pred seboj pomembno nalogo. Poveljstvo v Mariboru se je zanašalo na poveljniški bataljonski kader in bojno vnemo borcev in je upalo, da bo bataljon storil vse, kar je v njegovi moči, da se prilagodi v neznanih in zapletenih okoliščinah. Vsekakor je bataljon odhajal glede na realne razmere v Dravograd na izpolnjevanje zelo zahtevne in tvegane naloge.

Takoj po vrnitvi komandanta 2. bataljona iz štaba Prekmurske brigade so v poveljstvu bataljona sklicali sestanek, obrazložili razloge pohoda v Dravograd in pripravili načrt pohoda. Sklenili so, da se prevoz bataljona izvrši, tako kot se je glasila naredba, z vlakom. Sedaj pa so nastopile težave. Na železniško postajo je odšel v spremstvu nekaj borcev komandant bataljona. Tam je našel komandanta 1. bataljona Ivana Tlakačja, ki je na zapuščeni postaji poskušal organizirati kompozicijo vagonov za odhod v Celje. Skoraj da ni bilo upanja, da bi lahko karkoli ukrenila, da bi bataljone prepeljala organizirano na odrejena mesta in tako izpolnila ukaze, ki sta jih prejela v poveljstvu Prekmurske brigade. Po daljšem iskanju osebja mariborske železniške postaje so zbrali nekaj železničarjev in od njih zahtevali, naj organizirajo dve vlakovni kompoziciji. Železničarji, čeprav prestrašeni, so ugovarjali, da je v tako kratkem času neizvedljivo zagotoviti lokomotive in vagone. Poveljnika sta si morala precej pomagati tudi z grožnjami, da sta spravila železniško osebje v akcijo za lokomotive in vagone, katere so po telefonskih poizvedbah zasledili na bližnjih postajah izven Maribora. Vagone in lokomotive, ki sta stalno manevrirali po voznem železniškem parku od Tezna do Maribora, so le zbrali in tako zagotovili prevoz bataljona V Celje in Dravograd. Prav zagotovo sta to prva dva železniška konvoja po osvoboditvi Maribora, ki sta popeljala z mariborske železniške postaje narodnoosvobodilno vojsko na položaje.⁸

Drugi bataljon je iz mariborske meščanske šole strumno odkorakal skozi mesto, kjer ga je pozdravljalo prebivalstvo, in

Simon Srdič, komandant 2. bataljona

prispel na železniško postajo. Moštvo bataljona se je razmestilo po vagonih, poveljstvo pa je ukazalo, da na lokomotivo postavijo tudi dve lahki strojnici. Dne 10. maja 1945 popoldne ob 18. uri je vlak krenil s perona, kjer je bil ob odhodu navzoč načelnik štaba brigade poročnik Franc Godler-Blisk.⁹

Drugemu bataljonu Prekmurske brigade je poveljeval, kot smo že omenili, kapetan Simon Srdič, politični komisar bataljona je bil Mitja Hribovšek, pomočnik političnega komisarja pa je bila Nada Majcen. Drug vodilni kader po četah in vodih so predstavljali borci iz Prekmurja, Slovenskega bataljona in iz kozjanske partizanske formacije. Bataljon je štel na dan odhoda iz Maribora 508 mož. Iz tega vidimo, da je vsaka četa štela po stodevetinšestdeset (169) borcev. Glede oborožitve kaže pripomniti, da v četah ni primanjkovalo pušk, lahkih mitraljezov, ročnih granat in revolverjev. Tega je bilo v mariborskih skladiščih dovolj, moštvo pa se je tam tudi dobro založilo s strelivom. Naravno, da je bilo potrebno 2. bataljonu dodati še kaj težkega orožja, to je težke strojnice in minomete. Teh pa 2. bataljon, ki je odšel iz Maribora, ni imel. Topovi, ki so prišli iz Prekmurja v Maribor so ostali na dvorišču meščanske šole z namenom, da jih tam skrbno

pregledajo in po potrebi naknadno dostavijo za bataljoni v Dravograd in Celje. Glede oskrbe s prehrano bataljona ni ia voljo izvirnih podatkov, vsekakor pa je razumljivo, da je 2. bataljon imel v svojem sestavu intendantsko službo, ki je skrbela za vsakdanje obroke živeža. Intendantska služba bataljona je dejansko dobila potrebno za redno oskrbo od brigadne intendantske službe, le-tej pa so živež za brigado deljevali delno iz zaplenjenih skladišč, delno pa so pomagali s hrano predstavniki ljudske oblasti, ki so hrano za vojsko organizirali s pomočjo prebivalstva.

Kar zadeva moralno razpoloženje borcev 2. bataljona na dan pohoda iz Maribora, bi bilo vredno omeniti, da so bili borci pred odhodom iz Maribora še vedno izčrpani in izmučeni od dolgega pohoda iz Murske Sobote oziroma iz Ptuja. Zato so mnogi mislili, ker jim tega niso povedali, kam so napoteni, da se vračajo nazaj v Prekmurje, odkoder je brigada prišla. Zato je na železniški mariborski postaji in v vagonih odmevala slovenska partizanska pesem. Med ljudmi je kljub utrujenosti vladalo veselo razpoloženje, sicer pa so bili v bataljonu sami mladi ljudje in je malokdo prekoračil 25. leto. Da je moštvo bataljona začelo pohod proti Dravogradu s pesmijo in smehom, ni nič nenavadnega, zakaj vsak odhod katerekoli partizanske enote iz enega kraja kam drugam je bil skoraj vedno v znamenju veselja in pričakovanja nečesa novega.

Politična in vojaška vzgoja moštva pred odhodom je bila spričo nenehnega premika in utrujenosti ljudi precej pomanjkljiva in slaba, vendar se je vodstvo bataljona le prizadevalo, da so bili borci redno seznanjeni o položaju na bojiščih doma in v svetu. Ta informativna obveščanja so izvajali tako rekoč leteče po četah in vodih, sicer pa je za položaj na domačem bojišču vladalo med borci precej zanimanja. Vodstvo bataljona je medsebojnemu spoznavanju borcev in starešin posvetilo še posebno pozornost.¹⁰

Vlak z moštvom 2. bataljona je že krenil iz Maribora in odpeljal po progi navzgor po dravski dolini v smer proti Dravogradu. Poveljstvo bataljona je skrbelo, da ne bi bila proga na kakem mestu okvarjena, morda tudi minirana. Razen tega so obstajale možnosti, da bi vlak naletel na sovražnikove elemente ali umikajoče se nemške skupine. Bataljon je bil dejansko do zob oborožen z lahkim pehotnim orožjem, zaščiten pa za primer morebitnega napada ni bil kdovekaj. Šlo je torej

za zelo nevarno in tvegano vožnjo, kajti dravograjska proga, imenovana tudi koroška, je speljana vseskozi po strmih obrežju tik ob Dravi, kar je še bolj povečevalo nevarnost. Zato je vožnja potekala počasneje, vodstvo bataljona pa je bilo oprezno.

Vlak se je večkrat zaustavil, ker lokomotiva ni imela zadosti moči, bila je stara in precej izdelana. V Vuzenici je vlak z desetimi vagoni obstal na peronu. Dežurni oficir bataljona je sporočil poveljstvu, da strojevodja noče več peljati naprej. Komandant bataljona je v razgovoru s strojevodjo, ki se je upiral nadaljnji vožnji, zvedel, da je na postaji Vuzenici pred desetimi minutami bila večja skupina nemških vojakov. Preplašeni strojevodja, ki je pričakoval napad Nemcev, se je komaj dal prepričati, da je ponovno pognal lokomotivo.

Novica, da se je vlak zaustavil zaradi preplaha strojevodje pred nemškimi vojaki, je prišla na ušesa tudi borcem bataljona. Nastal je rahel preplah, vendar je minil, ko se ni prav nič pripetilo. Zato so v bataljonu sklenili, da se izognejo vsaj minam ali nenadnem napadu, da s stranskega tira potegnejo nekaj tam stoječih vagonov in ogromen star žerjav ter vse skupaj priključijo pred lokomotivo. To je bil eden od varnostnih ukrepov, hkrati pa je poveljstvo bataljona iz previdnosti izdalo povelje za pripravljenost v primeru napada. Vodnik 1. voda 3. čete Drago Dolžan je dobil ukaz, naj zavaruje lokomotivo z borci in tam razmesti več lahkih strojnic.¹¹

Vlak je nadaljeval vožnjo z zmanjšano hitrostjo. Borci bi lahko varno skočili iz vagonov in zasedli položaje v primeru nenadnega napada. Zanimivo je tudi pripomniti, da je lokomotiva, ki je vlekla vagone, imela še vse oznake hitlerjevske okupacije, kot na primer črko V (viktorija) in napol zbrisani nemški kljukasti križ. Verjetno je to med vožnjo zbujalo misel, da je vlak kakšna zapoznela nemška kompozicija. To je še podkrepila obleka moštva, ki je bila povečini nemškega izvora.

Vlak se je počasi pomikal po progi navzgor proti Dravogradu. Med vožnjo pa so borci opazili na nasprotnem bregu Drave, da se po cesti vije dolga kolona pehote vojakov in vprežni vozovi. Ugotovili so, da je to bolgarska vojska. Videti je bilo vojake, topove, vprežne vozove in kamione. Kolona bolgarske vojske je bila dolga dva do tri kilometre.¹²

Priložnost ugotoviti prisotnost bolgarske vojske na nasprotni strani Drave oziroma njen pohod proti Dravogradu,

so imeli tudi člani štaba bataljona, ki so z daljnogledi pozorno spremljali bolgarsko kolono. Stab bataljona v Mariboru niso obvestili, da je razen 2. bataljona na poti v Dravograd še bolgarska vojska. Bili so presenečeni. Prevezemal pa jih je tudi določen občutek, da bataljon ni osamljen in da bo v Dravogradu zagotovo prišlo do koristnega sodelovanja. Zal pa se je zdelo, da bolgarska kolona napreduje po cesti zelo počasi, in to z daleč naprej postavljeno izvidnico. Računali so, da bolgarska kolona ne bo prispela pred polnočjo v Dravograd. Vsekakor je bilo spodbudno in naravnost zaželeno, da bi vzpostavili stik med bataljonom in bolgarskim poveljstvom.*

Vlak z moštvom 2. bataljona se je bližal Dravogradu. Sonce je zatonilo, spustil se je mrak, bližala se je noč. Ko je vlak zapeljal na dravograjsko železniško postajo, je bila že trda tema. Ves peron in poslopja na postaji je osvetljeval ogromen plamen požara. Na planoti nad peronom je gorelo. Vlak se je škripajoč ustavil. Vsenaokoli je vladala velika tišina, le prasketanje požara je bilo slišati daleč naokrog. Borci so negotovih korakov in ožarjenih obrazov izstopali iz vagonov na razsvetljeni peron. Gorelo je ujetniško taborišče, ki so ga po vsej verjetnosti malo prej zažgali Nemci. Na drugi strani železniške postaje na prostoru do hotela Komauer (sedaj Košenjak) in navzdol po cesti do lesenega mostu so se gnetli konji, vpreženi v vozove polne raznovrstnega blaga. Cesta od železniške postaje do mostu, dolga kakih 100 metrov, je bila povsem zatrpna z vozili in vprežno živino.¹³

Vse to je pomenilo, da so Nemci povsem blizu železniške postaje. Toda prihod vlaka jih je presenečeno zmotil pri pripravah za umik prek lesenega mostu, zato so naglo zapustili prostor pred postajo in se umaknili v temo, vozil pa niso utegnili potegniti za seboj.

* Pozneje, ko je štab 2. bataljona vzpostavil stik z bolgarskim poveljstvom polka v Dravogradu, se je zvedelo, da so Bolgari opazili vozeči vlak. Tedaj je nastala pri njih malce čudna situacija. Vlak so oprezno spremljali in ugibali o njegovi identiteti. Računali so, ker v Mariboru niso bili obveščeni o pohodu 2. bataljona proti Dravogradu, da je vlak z vagoni in vojsko morda nemški. Bolgarski poveljniki so se menili, da bi vlak obsuli z ognjem, toda spričo ugotovitve, da vlak pelje zelo počasi po progi navzgor so sklepali, da so lahko v vagonih tudi partizani. Z natančnejšimi ogledi so se nekako prepričali, da vlak ne more biti nemški, čeprav so jih motile številne nemške oznake na vagonih in lokomotivi.

Moštvo bataljona, ki se je ravnokar spravilo iz vagonov, se je poskušalo postrojiti po četah. Vsi so bili zelo izpostavljeni na popolnoma odprtem peronu in povrh tega jih je še osvetljeval plamen požara. Tako so bili sovražniku prav dobro na očeh in domala povsem nezaščiteni. Bili so tarča za sovražnika, če bi jih poskušal zasuti z ognjem iz strelnega orožja, pri čemer bi spričo neugodnega položaja bataljon lahko pretrpel resne izgube. Toda to se ni zgodilo. Ozračje je ostalo mimo, vendar preteče.

Povsem razumljivo je, da je poveljstvo bataljona v takšnem položaju, kakršnemu se niso nadejali, bilo malce zaskrbljeno. V mislih so imeli načrt za izvedbo hitrih obrambnih ukrepov. Naglo bi bilo treba zasesti varne položaje okoli dravograjske železniške postaje in takoj ugotoviti, kje se skriva sovražnik, poizvedeti za njegovo moč in namero. Domneva, da so Nemci povsem blizu dravograjske postaje, so potrjevali vprežni vozovi pred postajo samo in na cesti, ki pelje k dravskemu mostu. Zagotovo sovražnikovim ušesom ni ostalo ne - slišno približevanje sopihajočega vlaka in neprikriti prameni gorečih isker iz lokomotive, ki je prihajala iz teme iz mariborske smeri. Vlak jih je prepodil iz postajnega prostora proti lesenemu mostu. Verjetno je nekaterim uspelo zadnji hip uiti prek mostu, vendar je po vsej verjetnosti na desnem dravskem bregu morala obstajati večja formacija sovražnikove vojske, ki pa je iz previdnosti ostala dalje v notranjosti južno od mesta. Vse do prihoda 2. bataljona 10. maja okoli 22. ure, pa so se nemške kolone in kvislinška vojska neovirano zadrževale v območju Dravograda in se organizirano umikale prek Drave. S prihodom 2. bataljona pa se je umik sovražnikove vojske prek Dravograda zaustavil. Nemci so se umaknili od mostu in čakali v pripravljenosti.

Takoj po presoji položaja na prostoru dravograjske železniške postaje je štab bataljona izdal povelje o izvedbi varnostnih ukrepov. Tako so naglo razposlali na obhod večje patrulje od 5 do 8 borcev, z nalogo, da z ogledniškim otipavanjem ugotovijo dejanski položaj sovražnika. Prva in druga četa sta na povelje komandanta bataljona Simona Srdiča v širšem postajnem prostoru zasedli zasilne položaje. Tretja četa pa je v previdnem napredovanju mimo številnih vpreg med vozili prišla do lesenega dravskega mostu, z nalogo, da tam zagotovi obrambni položaj in zapre dostop do mostu. Štab bataljona

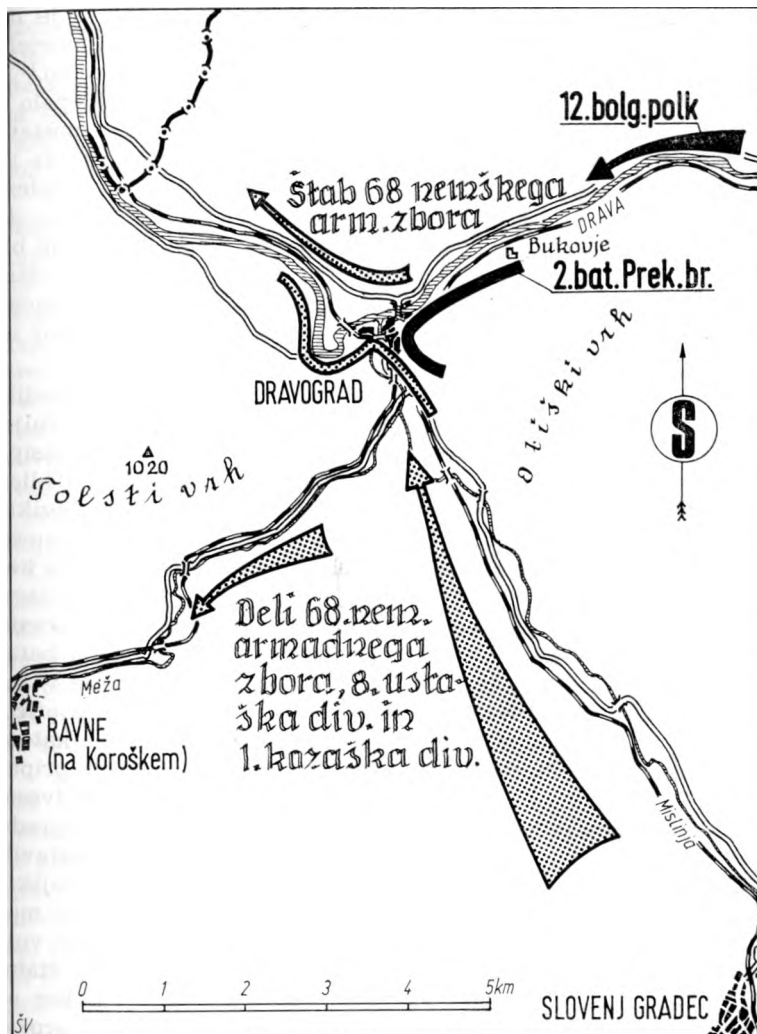
se je ponoči namestil v hotelu Komauer nasproti dravograjske železniške postaje.¹⁴

Akcije 2. bataljona so bile odslej tesno povezane z odločitvami štaba bataljona. Tu je šlo predvsem za razširitev obrambnega kroga na železniški postaji, zasedbo vseh okolnih poslopij, utrditev položaja pri dohodu k dravskemu mostu; treba je bilo izkoristiti vsa sredstva, objekte, hiše, vagone in zapuščene betonske bunkerje za varno obrambo in nadzorovati razporeditev čet na položajih. Zapiranje poti do lesenega dravskega mostu in zasedba postaje so bili šele prvi začetni koraki bataljona. Cete so bile trenutno stisnjene na ozek prostor med postajno železniško traso pa tja do mostu. Ta obrambni položaj ni dajal bataljonu dovolj varnosti, zato ga je bilo potrebno širiti in utrjevati, zakaj sovražniku je bilo ponoči moč neopaženo izvesti umik s postajnega prostora in od mostu ter zasesti položaje okoli postaje, kjer je teren hribovit. Od tam bi z višin učinkovito intervenirali.

Približevanje bolgarskega polka Dravogradu je tudi dejstvo, ki ga je štab bataljona moral upoštevati iz več razlogov. Kolikor bi se bolgarski polk pojavil ponoči na severni strani Dravograda, bi se moral štab 2. bataljona čim hitreje povezati z bolgarskim poveljstvom. Bolgarom je bilo potrebno pojasniti položaj na desnem bregu in jim predlagati skupno sodelovanje za izvajanje vseh akcij za obrambo mostov, kakor tudi glede vdaje sovražnikove vojske. Toda nastopajoča trda tema je delno omejevala hitrejšo delovanje 2. bataljona, predvsem pa da bi ugotovil sovražnikove položaje, kakor tudi utemeljena bojazen, da utegne priti celo do spopada s sovražnikom.

Dotlej ko so se čete bataljona razporejale v okolnih poslopljih železniške postaje ter previdno korak za korakom zasedale položaje pri dohodu k dravograjskemu mostu in to po dolžini železniške trase, ki je nudila zasilni zaklon, so odjeknili prvi streli. Rdeče rakete, ki so jih izstrelili sovražniki iz smeri železniškega mostu, so opozarjale na nevarnost, odkrivale so položaje nasprotnika. V štab bataljona so se vračale razposlane obhodne izvidniške patrulje in poročale o sovražnikovem položaju.

Komandir 1. čete Milan Kralj je poročal štabu bataljona, da se je četna patrulja spopadla s sovražnikom na prostoru pred hidroelektrarno. Sovražnik je zasedel položaje ob železniškem nasipu ob reči Meži in na mostu proti Guštanju (se-

Razporeditev 2. bataljona po prihodu v Dravograd 10. maja 1945

daj Ravne na Koroškem). Patrulja je ugotovila, da se je na poti po cesti srečevala s številnimi vprežnimi vozili, naletela je na stoječe kamione, motocikle in razno vojaško opremo.¹⁵

Poveljstvo bataljona je po tem sporočilu lažje sklepalo o sovražnikovem položaju. Ugotovili so, da so nevarno izpostavljeni in prav blizu sovražnika, toda dovolj oddaljeni, da se čete preuredijo in zasedejo bolj primerne položaje ob železniškem nasipu in hriboviti strmini nad železniško postajo, da bi se tako bataljon zavaroval tudi bočno. Vsekakor pa je bil nasprotnik, čeprav mu je bil sedaj presekan dostop do mostu, v ugodnejši poziciji od položaja bataljona, saj bi bilo mnogo bolje braniti most na nasprotni strani reke Drave, kamor so prihajali Bolgari.

Nekako pol ure po prvem spopadu četne patrulje je sledilo s položaja 1. čete drugo sporočilo obhodne izvidniške patrulje. Patrulja je namreč sporočala, da so prek železniškega nasipa pri železniškem mostu iz teme odmevali razni glasovi in klici, med katerimi zanesljivo nekateri tudi v srbohrvatskem jeziku. Na licu mesta so ugotovili, da sovražnik, po vsej verjetnosti ustaši, želi pogajanja. Zahtevali so kot zagotovilo, da jim komandant partizanske vojske pošlje dva borca za toliko časa, kolikor bodo sovražnikovi parlamentarci ostali pri partizanih na pogajanjih. Po kratkem posvetovanju so člani štaba bataljona sklenili, da 1. četa odredi dva borca ter ju pošlje v zameno za sovražnikove parlamentarce. Kmalu je dežurni oficir bataljona pripeljal v štab dva sovražnikova vojaka, za katera so takoj ugotovili, da sta po narodnosti Čerkeza in da pripadata kvislinškemu kozaškemu korpusu. Vojaka sta se predvsem zanimala, kdo je komandant partizanske vojske v Dravogradu in kaj je po činu. Ko so jima v štabu 2. bataljona predstavili komandanta Srdiča, sta povedala, da želi sovražnikova vojska, predvsem kozaški jezdec, svoboden prehod prek lesenega mostu brez boja, ker se imajo namen predati anglo-ameriški vojski, ne pa jugoslovanskim partizanom. Ko so jima v štabu odločno povedali, da je takšna zahteva neizvedljiva, ker so na tleh Jugoslavije, in da se morajo predati in izročiti orožje njim, sta to takoj odklonila. Govorila sta rusko z mešanico srbskih besed in si še kar naprej prizadevala prepričati člane bataljona, obljublajoč težko orožje in razno vojno opremo. Vse to je štab bataljona moral zavrniti in ju opozoriti, da se morajo predati brez kakršnihkoli pogojev. Pred odhodom sta

Čerkeza izrazil še željo, da bi pogajanja nadaljevali z višjimi nadrejenimi oficirji nemško-ustaške in kozaške vojne formacije. V štabu so sklenili, da bi se pogajanja nadaljevala 11. maja ob 5. uri zjutraj sredi lesenega dravskega mostu s tem, da so računali, da bi se medtem že vzpostavila zveza z bolgarskim poveljstvom, s katerim bi na skupnem posvetovanju določili nadaljnje akcije.¹⁶

(Znano je bilo, da so nemški poveljniki, predvsem pa poveljniki kvislinških enot, vedno in povsod, kjer so prišli ob kapitulaciji v stik z enotami 4. operativne cone oziroma predstavniki teh enot na območju Štajerske ali Koroške zahtevali prosto pot proti Avstriji brez boja, z namenom, da se tam predajo zahodnim zaveznikom. Čestokrat so nudili v zameno za prosto pot tudi težko orožje, vojaško opremo in razna prevozna vozila. Podobno, kot bomo videli, se je to dogajalo tudi v Dravogradu. Štab 2. bataljona ni mogel sprejeti takšne sovražnikove zahteve. Naloga bataljona je bila, da odločno zahteva vdajo sovražnika in izročitev orožja, zato so pri vsakem stiku s sovražnikovimi parlamentarci takoj zavrnili nesprejemljive želje. V primeru vseh pogajanj, ki jih je vodil štab bataljona v Dravogradu s predstavniki sovražnikove vojske, je vodstvo sklenilo, takoj obveščati nadrejeno enoto, to je štab Prekmurske brigade v Mariboru. Ker pa je bilo vsak hip pričakovati, da se pojavijo na severni strani Bolgari, je štab bataljona jemal za potrebno, obvestiti o tem tudi bolgarsko poveljstvo, ki bo pri roki in bo lahko učinkovito pomagalo s svojo vojsko, da se skupaj postavijo v bran proti sovražniku.

S tem pa smo se dotaknili vprašanja prihoda bolgarskih čet v Dravograd. Bolgarska vojska je prišla v Dravograd v severni del mesta 11. maja okoli druge ure ponoči. Najprej je predhodnica previdno vstopila v mesto, do zore pa je prišla glavnina, to je celoten polk, ki se je razporedil po vsej dolžini mesta. Prihod in navzočnost bolgarskega polka je ostala skoraj nezapažena, gibali so se tiho in previdno. Moštvo 3. čete, ki je bilo na položajih pri dostopu k mostu, se ni upalo ponoči prestopiti prek mostu, ker niso vedeli, če je most miniran. Hoteli so počakati, da bi se zdanilo in da bi potem ugotovili, ali so Nemci minirali most. Naj omenimo, da je na postajnem področju patrolja odkrila več minskih prostorov, ki jih je sovražnik namerno nastavil. Sicer pa ne moremo trditi, da bi bila takoj po prihodu 2. bataljona v Dravograd poudarjena poseb-

na previdnost glede minskih polj. Sreča je bila namreč v tem, da ta nevarna območja, kjer so ležale mine, niso bila še dokončno pripravljena, tako da so jih borci lažje zasledili. Nemci seveda lesenega mostu niso mogli pognati v zrak, ker je južno od Dravograda bila še stotisočglava množica sovražnikov vojske, kateri bi z uničenjem dravograjskih mostov presekali umik čez Dravo. Ko so to ugotovili, so borci 3. čete na svojo pobudo vzpostavili zvezo prek mostu z bolgarskimi vojaki. Eksploziv, ki je bil vložen v podnožja mostnih nosilcev, pa so pozneje odstranili s pomočjo minercev, ki so prišli iz Maribora.

Štab 2. bataljona je imel 11. maja zjutraj dosti preglavic, skrbi in nalog. Predvsem je bilo treba ugotoviti, kakšen je sploh položaj bataljona in razmere pri sovražniku ter njegove namere na bližnjih pogajanjih. Rešiti je bilo treba vprašanje zaščite bataljona na ugodnejših položajih, navezati stike z bolgarskim poveljstvom in se dogovoriti za sodelovanje, predvsem pa je moral štab bataljona nemudoma vzpostaviti stike s poveljstvom brigade v Mariboru in poročati o nastalem položaju v Dravogradu.

Novica, da so v Dravograd prispeli Bolgari, je hitro obletela bataljonske položaje. Ta vest je na borce delovala zelo spodbudno. Poveljstvo 2. bataljona je do pogajanj s sovražniki vzpostavilo stik z bolgarskim poveljstvom. Člani štaba bataljona so razložili in pojasnili položaj na južni strani Drave in celo izrazili željo, da bi bolgarski polk okrepil položaje, ki so jih zasedle čete 2. bataljona, vsaj z enim bataljonom. Toda te želje bataljona Bolgari niso mogli izpolniti. Pri njih je namreč bil sledeč položaj :

Bolgarska 16. in 12. polk, ki je prispel v Dravograd takoj za 16. polkom, sta zasedla položaje v Dravogradu na levem bregu Drave.¹⁷ To je bilo za oba polka edino mogoče, ker sta samo tako mogla uspešno braniti prehode čez mostove. Prehod čez reko je treba braniti vedno na strani, kamor hoče sovražnik prodreti. Spričo tega je prisiljen prej izvesti eno najtežjih operacij, to je forsiranje reke, nasilni prehod. Torej so bili položaji obeh bolgarskih polkov pametno izbrani in njuni poveljstvi nikakor nista mogli privoliti v misel, da bi se skupaj z 2. bataljonom Prekmurske brigade borili na desnem bregu Drave.

Poveljstvo 2. bataljona pa je stvar glede razmestitve čet na položaje gledalo bolj partizansko, kar je tedaj imelo ugodne posledice. Zadrli se je direktno v bojno razporeditev sovražnikovih enot in jim neposredno branil pristop k reki. Izbral je razmere, ki so to začasno omogočale. To je bila predvsem kapitulacija nemške vojske in s tem v zvezi delno razsulo vseh kvislinških enot, ki so nenadoma morale samostojno ukrepati. Rabili so precej časa, da so se znašli. To je bilo dovolj, da so se obrambni položaje na Dravi okrepili. Drugi bataljon Prekmurske brigade je s partizansko razporeditvijo na desnem bregu Drave veliko pripomogel k temu, da se sovražnikova vojska ni upala takoj čez Dravo. Načrti partizanov so sovražniku s tem postali nejasni in tudi njihove moči si spričo drzne zasedbe južnega brega ni mogel pravilno predstavljati.

Ko je bolgarsko poveljstvo zvedelo za številčno moč in oborožitev 2. bataljona je predlagalo, naj bi se bataljon iz varnostnih razlogov umaknil iz železniškega postajnega okolja in prešel čez Dravo, kjer bi na drugem bregu zasedel trdnejše položaje. Člani štaba 2. bataljona tega predloga niso razumeli, razlagali so si ga celo drugače, zato so sklenili ostati še naprej na istih položajih.*

Jutro 11. maja 1945 se je v Dravogradu začelo bolj živahno in spodbudno. Člani štaba 2. bataljona so skupaj v dogovoru z bolgarskim poveljstvom ob 5. uri čakali na lesenem dravograjskem mostu sovražnikove parlamentarce. Skupino so sestavljali člani štaba 2. bataljona komandant Simon Srdič, politični komisar bataljona Mitja Hribovšek, namestnik političnega komisarja Nada Majcen in predstavniki bolgarske vojske general Šterij Atanasov v spremstvu oficirjev štaba polka in navzočnosti ruskega oficirja, preoblečenega v bolgarsko vojaško uniformo.¹⁸

Sovražnikovi parlamentarci so bili točni. Prihajali so v spremstvu dežurnega oficirja štaba 2. bataljona, ki jih je vodil prek bataljonskega položaja do mostu. Nosili so dvignjeno belo zastavo. Na čelu skupine je stopal starejši nemški oficir z ge-

* Člani štaba 2. bataljona Prekmurske brigade niso bili seznanjeni, da je operativno območje bolgarske vojske pri Dravogradu bilo na levem bregu Drave in da so spadali pod poveljstvo 3. ukrajinske fronte od katerega so prejeli vsa povelja za vojaško operativno delovanje (opomba avtorja).

neralskimi našitki v spremstvu ustaškega generala Anteja Metikoša in ustaškega polkovnika Daniela Crljena iz štaba 8. ustaške divizije. Med njimi sta bila tudi prejšnja parlamentarca Čerkeza, oblečena v kozaško uniformo. Sli so vojaško zravnani, bledih obrazov in neprespanih oči. Na sredi mosta so se zaustavili in strumno vojaško pozdravili. V razgovoru so se vprašnja in odgovori vrstili zelo hitro. Bili so kratki in jasni. Sovražnikovi parlamentarci so ponovno zahtevali prehod nemške, ustaške in kvislinške vojske prek dravograjskih mostov. V zameno so bili voljni izročiti nekaj težkega orožja. Prehod bi izvršili brez boja, uporabili bi pa prevozna sredstva in prenesli lahko orožje in nekaj bojne opreme. Razlog zahteve za prehod prek Drave brez boja so navedli, prvič, da se ne nameravajo predati jugoslovanskim enotam, temveč anglo-ameriškim na avstrijskih tleh, in drugič, namignili so, da bi se morebiti pogajali z bolgarskim poveljstvom o predaji, kolikor bi jim bilo zajamčeno, da ne bodo izročeni v ujetništvo jugoslovanskim partizanom. Predstavniki bolgarske vojske in člani štaba 2. bataljona so sovražnikove zahteve takoj zavrnili, rekoč, da so nesprejemljive. Odgovorili so jim, da se morajo vdati in izročiti vse orožje in vojno opremo tu, v Dravogradu, na jugoslovanskih tleh, kjer so jih zatekli, in ne v Avstriji. Predvsem so sovražnikovim parlamentarcem sporočili, da se morajo nemške, ustaške in kozaške čete po preteku ene ure po vrnitvi parlamentarcev takoj začeti predajati in izročati vse orožje, sicer bodo bolgarske in jugoslovanske osvobodilne enote prisiljene uporabiti vsa vojaška sredstva in tudi silo. Sporočili so jim tudi, naj se razorožitev oziroma odložitve orožja izvrši tam, kjer so se sovražnikove čete znašle, vojaki pa naj prihajajo brez orožja na lesen dravograjski most, odkoder jih bodo po mednarodnih pravilih o ravnanju z vojnimi ujetniki pospremili v taborišča in tam nudili tudi primerno pomoč ranjencem.*

* Ustaški polkovnik Daniel Crljen je bil štabni oficir 8. ustaške divizije, ki je obtičala južno od Dravograda, na območju Šentjanža. V emigrantski Hrvatski reviji, ki izhaja v Buenos Airesu (št. 2–4, leta 1966) je objavil spomine na dogodke, ki so se zvrstili 10. maja 1945 na lesenem dravograjskem mostu. V reviji omenja, da so 10. maja dravograjski most imeli v oblasti jugoslovanski partizani, ki so tam razoroževali vse nemške in ustaške čete. Ko so bila napovedana pogajanja na lesenem dravograjskem mo-

Dobri dve uri po razgovorih na lesenem dravograjskem mostu oziroma po odhodu Sovražnikove delegacije je štab 2. bataljona bil obveščen o prvih predajah sovražnikovih vojakov. Nemški vojaki so prihajali v skupinah in posamezno, nekateri z orožjem, drugi brez vsega z dvignjenimi rokami. Hodili so prek bataljonskih položajev od zjutraj do mraka, torej ves dan 11. maja. Moštvo drugega bataljona je nemške vojake usmerjalo preko lesenega mostu na severno stran Drave, od tam pa so jih razporejene takoj začeli odpravljati v spremstvu straž proti Mariboru. Razoroženi nemški vojaki so molčali in se vedli dokaj disciplinirano, med njimi pa so bili zvečine starejši letniki, precej Avstrijcev, mlajših letnikov skoraj ni bilo opaziti. Od mosta proti Guštanju (sedaj Ravne na Koroškem) pa do lesenega mostu je na cesti ležalo zavrženo nepregledno število pušk, strojnic, revolverjev, raketnih pištol, težkih vojaških nahrbtnikov, streliva, koles, motociklov s prikolicami, na kupe sanitetnega materiala, poljske vojaške kuhinje, vprežni vozovi, konji natovorjeni s težkimi strojnici ali minometalci, kamioni, blindirana vozila in tanki s počenimi gosenicami. Število zajetih oziroma predanih nemških vojakov 11. maja 1945 v Dravogradu bataljonsko poveljstvo ni utegnilo ocenjevati. Nenaden preobrat na položajih in obilen plen, s katerim je imel opravka bataljon, vse to je nekako vplivalo, da poveljstvo ni gledalo na število zajetih sovražnikovih vojakov. Do ustrezne ugotovitve dejanskega števila zajetih je prišlo pozneje, ko je skrb za to prevzel sam štab Prekmurske brigade v Mariboru.

Toda, kot smo dejali, se je proti večeru, ko je nastopil mrak in legla noč, predaja sovražnikovih vojakov in oficirjev zaustavila. Videti je, da so se sovražnikovi parlamentarci razen nemških, odrekli zahteve predstavnikov 2. bataljona in bolgarskega poveljstva. Zahtevi o izročitvi orožja in predaji so se pokoravali le nemški vojaki. Med zajetimi nemškimi ujet-

stu je Crljen bil navzoč, saj omenja, da je tam naletel na slovenske partizane, to je 2. bataljon Prekmurske brigade, in predstavitelje bolgarske vojske, katere je vodil general Šterij Atanasov. Daniel Crljen omenja, da so se takrat nadejali od Bolgarov nekaj razumevanja za težaven ustaški položaj in so upali v pogajanja za prehod prek mosta, toda partizani so bili gluhi na ustaške zahteve, zato so tudi Bolgari zavrnili vse zahteve parlamentarcev nemške in ustaške vojske.

niki tudi ni bilo opaziti ne ustašev ali Čerkezov, ne kozakov ali vojakov drugih narodnosti. Ustaši in kozaki, tako imenovani vlasovci, niso upoštevali pogojev o vdaji in izročitvi orožja na območju Dravograda po pogajanjih na lesenem mostu 11. maja. Ustaško in kozaško poveljstvo je ukrepalo čisto po svoje, neodvisno od nemškega.

Predvsem moramo opozoriti na dejstvo, da so bile pred položaji 2. bataljona močne izurjene ustaške in kvislinške enote kozakov in Čerkezov. Tako je ustaška 8. divizija imela ne daleč od Dravograda, svoj štab v vasi Šentjanž. V hiši lastnika Traunwinklerja so se nastanili ustaški štabni oficirji skupaj s štabnimi oficirji razbite 1. kozaške divizije, kvislinške vojske izdajalca generala Vlasova. Ustaška vojska je štela po nepopolnih podatkih prek 3000 vojakov. Temu številu je treba prišteti še kozaške konjeniške eskadrene in pa ustaške čete, ki so prihajale z območja Celja in se kopičile v Mislinjski dolini. Ta sovražnikova vojska pa se je razmestila na relaciji Šentjanž—Guštanj (Ravne na Koroškem)—Dravograd, to je na prostoru med reko Mežo in Mislinjo ter Dravo. Tod so začeli utrjevati obrambno linijo po prihodu 2. bataljona Prekmurske brigade in bolgarske vojske, predvsem pa zaradi neuspelih pogajanj na dravograjskem mostu.²⁰

Torej je 11. maj v Dravogradu potekal v znamenju vdaje in razoroževanja nemških vojakov. Mogoče je potrditi določeno spodbudno razpoloženje med borci 2. bataljona spričo nakopičenja precejšnjega vojnega plena in zajetja večjega števila nemških ujetnikov, katerih število je zagotovo preraslo prek 2000 vojakov in oficirjev. Toda zavedati se je bilo treba še vedno težavnega položaja zaradi navzočnosti ustaške in vlasovske kvislinške vojske v neposredni bližini bataljonskih položajev.

Dokaj stisnjeno zaporno obrambno črto, katero so borci 2. bataljona vzpostavili 10. maja okoli postajnega železniškega prostora, so 11. maja močno razširili in okrepili. Položaji bataljona so segali od železniške postaje do hidroelektrarne, izpostavljeni položaji pa so bili vzdolž železniškega nasipa in na mostu proti Guštanju, predvsem pa na grebenskih točkah v bližini Otiškega vrha in Bukovja, nedaleč od železniške postaje v smeri proti Mariboru. Bataljonski položaji so bili okrepljeni z zaplenjenimi težkimi strojnimi, borci pa so se varno vkopali v zapuščene strelske jarke in betonske bunkerje. Ba-

taljonska obrambna črta je tekla od Bukovja vzdolž železniškega nasipa do mosta proti Guštanju, segala v dolžino prek 2 kilometra. Posebne obrambne prednosti ta črta ni imela, razen malo višje vzpetine železniške trase. Zaradi valovitega sveta in pa severne vzpetine Otiškega vrha, predvsem pa lahkega dostopa, bi napadalci v primeru operacij lahko zlomili črto bataljona, ki ni imel protitankovskih pušk in tudi topov ne. Lahko dostopna in važna točka je bila za sovražnika kota Otiški vrh, ki je bataljon spričo nepoznavanja terena ni zasedel in pa cesta iz smeri Slovenj Gradec—Šentjanž—Dravograd, po kateri so imeli sovražniki možnosti, da prodrejo s tanki, in zaidejo v hrbet obrambne črte bataljona. Bataljon se na tej cesti ni zavaroval proti tankom verjetno zaradi neizkušenosti. Tako je bataljon imel samo eno zunanjo obrambno linijo. V primeru napada — tako so predvidevali v štabu bataljona — in kolikor bi bil sovražnikov pritisk vse močnejši, so imeli v načrtu umik prek lesenega dravograjskega mosta na severno stran Drave.

Medtem pa je bila vzpostavljena stalna zveza prek mosta s poveljstvom štaba 16. in 12. bolgarskega polka. K Bolgarom je prispel iz Maribora tudi 12. artilerijski divizion. Bolgarsko poveljstvo se je v Dravogradu nastanilo na bivšem gestapovskem sedežu, kjer je bila tudi zloglasna mučilnica (sedaj poslopje občinske skupščine Dravograd). Bolgarsko poveljstvo je razmestilo artilerijo na Viču blizu Dravograda in na nižjih obronkih nad mestom. Bolgari so izkoristili številne betonske bunkerje in razne opuščene utrdbe, dejansko pa je bil severni del Dravograda skorajda nenaseljen, ker je prebivalstvo zbežalo v hribe. Bolgarski vojaki so bili stalno na nogah, ker so imeli obilo opravka z vojnim plenom, ki so ga zapustili Nemci. Iz Maribora pa so prihajale po cesti nove kolone pehote bolgarske vojske in nadaljevale pot skozi Dravograd proti avstrijski meji. Bolgari so tudi zahtevali del zajetih nemških vojakov od štaba 2. bataljona, katere so uporabili za odstranjevanje številne zavržene vojne opreme, ki je ležala ob cesti in ovirala normalen promet iz smeri Maribora do državne meje.

Sovražnikova formacija, ki se je nakopičila južno od Dravograda, je glede na prirodno oviro reke Drave, predvsem pa spričo položajev, ki so jih zasedle bolgarske čete na severnem delu Drave, imela kaj malo možnosti za preboj prek dravograjskih mostov. Njeni položaji so bili kljub ognjeni moči

in izurjenosti vojske po vsej verjetnosti že zaradi približevanja enot 3. jugoslovanske armade iz smeri Maribora in Celja negotovi. Zato je zaradi pozornosti višjih vojaških poveljstev v Mariboru, ki so bila seznanjena — z dobršnim delom obveščevalne službe štaba 2. bataljona — s položajem na območju Dravograda, bilo pričakovati vsak hip nove okrepitve z divizijami 3. jugoslovanske armade. Kot je razvidno iz virov, je poveljstvo 3. jugoslovanske armade le ugotovilo, da je treba dravograjskemu območju posvetiti še posebno skrb. S prihodom enot jugoslovanske armade bi padle hude ovire, ki so oklepale 2. bataljon. Ustaška vojska je namreč postajala vsebolj predrzna, začeli so groziti. Bataljonske izvidniške obhodne patrulje in izpostavljene izvidnice so obveščale, da je Mislinjska dolina vedno bolj polna vsakršne kvislinške vojske, saj je dolina dolga kakih 20 km in je tako lahko sprejela ogromno število sovražnikove vojske, ki se je začela premikati proti bataljonskim položajem.

Sicer pa je v sovražnikovem taboru vladala precejšnja zmedenost in zaskrbi. Obveščeni so bili in vedeli so, da so dravograjske mostove zasedli partizani, to je 2. bataljon Prekmurske brigade. Vedeli so tudi, da je severni breg Drave zasedla bolgarska vojska in da jim je pot prek Drave pri Dravogradu tako presekana. Osmo ustaška divizija je obtičala na območju Šentjanža, njihove kolone pa so 11. maja segale od Slovenjega Gradca do položajev 2. bataljona. Glavnina 1. kozaške divizije na čelu s poveljnikom Panwitzem se je že 9. maja prebila prek dravograjskih mostov in prešla v Avstrijo in se tam predala 11. britanski tankovski diviziji. Del kozaških enot pa je še ostal na območju Mislinjske doline. Poveljniki zaostalih kozaških kvislinških enot so predlagali štabu 8. ustaške divizije v Šentjanžu, da skupaj izvršijo udar na dravograjske mostove. Predlagali so načrt za preboj s tem, da bi kozaške enote izvedle glavni udar, 8. ustaška divizija pa bi zavarovala boke kozaške vojske.²¹

Dalje je moč razbrati, da so razgovori med ustaškim in kozaškim poveljstvom trajali ves dan 11. maja. Po vsej verjetnosti so kozaški poveljniki vseskozi hoteli obdržati iniciativo okoli načrtovanja preboja, kar ustaškim poveljnikom ni šlo v račun. Kozaki so namreč zavračali, da bi del obstoječih prevoznih sredstev, orožje in strelivo prešlo v roke ustaške vojske, kateri je vsega primanjkovalo. Ustaši so imeli na razpolago

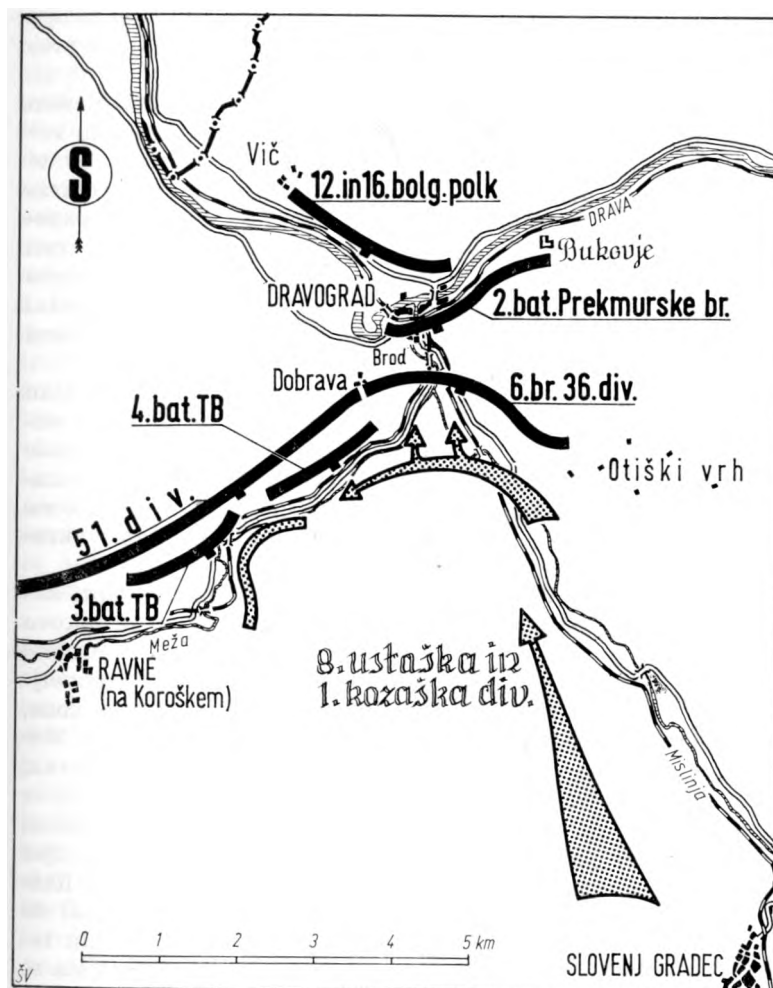
oklopna vozila in tanke, toda brez dovolj goriva in tudi zaloge granat za topove so pošle, vojaki pa so bili pri kraju s prehrano.²²

Očitno se 2. bataljon v takšnih razmerah ni mogel sam spopasti z ustaško in kozaško skupino, ker bi to pomenilo veliko tveganje brez večjega uspeha. Neizurjene čete se ne bi mogle upirati sovražnikovi premoči, predvsem pa ne prodiranj oklepnih vozil in tankov, proti katerim niso imeli ustreznega orožja, razen da so na hitro izkopali nekaj jarkov na cesti Meža—dravograjski most in zabarikadirali prehod z zavrženo prevozno opremo, ki je ležala ob cesti. To so bili razni vprežni vozovi, zaboji, poljske kuhinje in nevozna demolirana oklepna vozila.

Štab bataljona je stalno z rednimi obvestili opozarjal štab Prekmurske brigade v Mariboru na resnost položaja na območju Dravograda. Na kraj sam je prišel načelnik štaba brigade poročnik Franc Godler-Blisk, ki si je ogledal položaj 2. bataljona ter najavil skorajšnji prihod dela enot 4. operativne oone in enot 3. jugoslovanske armade, ki bodo predvidoma okrepile položaje na območju Dravograda.²³

Da bi vzpostavili dovolj močno obrambno črto, skozi katero se ne bi več mogla izmuzniti nobena večja sovražnikova enota, ki so se kopičile južno od Dravograda, je bilo potrebno zasesti in okrepiti položaje ob Meži in Dravi. Tako je poveljstvo 14. udarne divizije na povelje štaba 4. operativne cone, ukazalo štabu Tomšičeve brigade, naj pošlje svoje enote v Mežiško dolino. Štab te brigade je bil 10. maja 1945 v Pliberku, prvi bataljon Tomšičeve brigade je bil tedaj na položajih v Sinči vasi, drugi bataljon pri Pliberku, tretji in četrti bataljon Tomšičeve brigade pa so poslali na območje Dravograda, kjer sta 11. maja zasedla položaje na Ravnah tik ob reki Meži. Razpored obeh bataljonov Tomšičeve brigade je tako potekal od Raven vzdolž Meže do bližine Dravograda. Bataljona sta tako onemogočila sovražniku prehod prek reke, hkrati pa sta se 11. maja udeležila tudi akcij razoroževanja nemških enot, podobno kot jih je izvajal 2. bataljon na položajih v Dravogradu.²⁴

Dne 11. maja 1945 so v Maribor že prispeli deli enot 3. jugoslovanske armade. Ravno v tem času je bil v Mariboru tudi komandant 3. jugoslovanske armade general Kosta Nadj. Ko ga je tamkajšnje mariborsko vojaško poveljstvo seznanilo

Razporeditev enot IV. operativne cone, I. bolgarske in III. jugoslovanske
armade 12. maja 1945 pri Dravogradu

z negotovim položajem na območju Dravograda in s koncentracijo ustaško-kozaške in četniške kvislinške vojske, je takoj ukrepal. Tako je izdal povelje, naj se 2. bataljonu Prekmurske brigade in bataljonom Tomšičeve brigade na območju Dravograda nemudoma pošljejo okrepitve. Tja so poslali 6. brigado 36. divizije. Šesta brigada je krenila iz Maribora proti Dravogradu z vlakom. Po prihodu na dravograjsko območje je 12. maja zgodaj zjutraj zasedla položaje na grebenih nad Otiškim vrhom. Dopoldne 12. maja so v Dravograd z vlakom prispeli še 7. in 8. brigada 51. divizije. Za njimi je prispela še 12. brigada. Sedma brigada se je razporedila na območju križišča Podklanec—Otiški vrh—Tolsti vrh, 8. brigada na območju kote 724, to je severno od Farne vasi pri Breznici in na vrhu pri Kovšaku, poleg nje pa se je razporedila še 12. brigada.²⁵

Tako so zaščito severnega območja Dravograda ob Meži in Dravi usreničili z dovolj močno zaporno črto enot 4. operativne cone in enot 3. jugoslovanske armade. Višje vojaško vodstvo pa je imelo v načrtu vzpostaviti obkolitveni obroč na območju Dravograda tudi z južne strani. Tako je iz Slovenskih Konjic v Mislinjsko in Mežiško dolino krenila 17. divizija, čez Mozirске planine proti Mežici pa je prodirala 4. brigada 5. divizije. Prodor omenjenih enot v Mislinjsko in Mežiško dolino je tako zelo stisnil obroč okrog sovražnikovih sil južno od Dravograda.²⁶

To je kratek oris pomoči enot 3. jugoslovanske armade 2. bataljonu Prekmurske brigade in obema bataljonoma Tomšičeve brigade na območju Dravograda.*

Toda vrnimo se k 2. bataljonu Prekmurske brigade. Čim bolj se je 11. maj 1945 nagibal proti večeru, tem bolj je na

* Politični komisar 51. divizije Milan Basta je v svoji knjigi *Rat posle rata* (str. 35–45) napisal, da je 51. divizija po prihodu v Maribor spričo nejasnega položaja na območju Dravograda prejela v Mariboru nalogo, da opravlja garnizijsko službo. Divizija je tako ostala v Mariboru skoraj dva dni, namesto da bi krenila proti Dravogradu. Štab 51. divizije pa je bil v Mariboru obveščen, da se južno od Dravograda zbira večja sovražna kvislinška formacija in da na območju Dravograda ni večjih sil osvobodilne vojske. Milan Basta navaja, da štab 51. divizije ni mogel dobiti takoj soglasja štaba 3. armade, da krene iz Maribora proti Dravogradu, zato se je štab divizije samoiniciativno odločil za premik, opustil prvotno dolžnost garnizijske službe in krenil z divizijo proti Dravogradu (opomba avtorja).

položajih 2. bataljona med borci vladala mučna tišina. Ulice na desnem bregu Dravograda so bile tako in tako prazne in brez ljudi. Prebivalstva na desnem kakor tudi na levem bregu je bilo bore malo, umaknilo se je na varno. Ponoči med 11. in 12. majem je bilo slišati tu in tam posamezne detonacije v daljavi. Na položajih je vladal relativen mir, le rdeče rakete, ki so jih izstreljevali sovražniki, so silile moštvo bataljona k večji previdnosti. Borci so molčali in na tihem ugibali, kaj se dogaja na nasprotni strani, odkoder je bilo slišati premik motornih vozil in odrezava povelja. V bataljonu tudi niso kaj dosti vedeli, kaj se dogaja v smeri proti Koroški, kamor so krenile enote 14. divizije in enote 4. operativne cone. To noč se je na območju Borovlj vnela srdita bitka za mostišče prek Drave med Bračičevo brigado in Nemci, s katerimi so bili belogardisti in četniki.^{27*}

Za bitko v Borovljah na položaju 2. bataljona v Dravogradu niso zvedeli. Toda tako kot so se v Borovljah dogovorili za napad in preboj prek Drave Nemci in slovenski domobranci, so to podobno naklepali pri Dravogradu ustaši in Kozaki, to je 8. ustaška divizija in razbiti deli 1. kozaške divizije. Sovražniki so dobro vedeli, da dravograjske mostove varujejo slovenski partizani in da so na severni strani bolgarske čete. Kljub temu, da so bili obveščeni, kakšne sile imajo pred seboj, so se odločili zadati močan udarec bataljonskim obrambnim položajem in poskusiti preboj čez Dravo ter nato napasti še bolgarske enote.

Stab bataljona se je zavedal grozeče nevarnosti, ker bo v primeru napada prvi na udaru. Računali so na pomoč bolgarskega polka in njihove artilerije, ki bi ščitila čete bataljona v

* Pred Borovljami se je ponoči na 11. maj 1945 poleg nemških enot zbralo še precej kvistlinške domobranske in četniške vojske. Pripravili so se na napad in predor čez Dravo. Nemci in domobranci so zasedli položaje na črti Podgora—Dobrava—Gorica—reka Drava. Ker pogajanja za prehod z Bračičevo brigado, ki je branila položaje, niso prinesla zaželenega rezultata, so se Nemci skupaj s slovenskimi domobranci dogovorili za preboj. Tako je v Borovlje ponoči vdrlo 20 nemških tankov, za njimi pa dva udarna domobranska bataljona. Ker Bračičeva brigada ni imela primerne orožja, da bi lahko zaustavila prodirajoče sovražnikove tanke, se je morala umakniti. Nemci so s tanki zasedli prehode do mostu in naslednjega dne 12. maja prešli Dravo ter se na avstrijski strani predali enotam 8. angleškega korpusa (opomba avtorja).

primeru umika pred sovražnikovim napadom, zato so vztrajali na položajih, s tem da so predpostavljali, da bodo iz Maribora pravočasno poslali obljubljeno pomoč enot 3. jugoslovanske armade, katero je v osebnem razgovoru najavil načelnik štaba Prekmurske brigade poročnik Franc Godler-Blisk.

Žarki svežega majskega jutranjega sonca so zgodaj 12. maja posijali nad Dravogradom. Na položajih so se zasvetlikale strelne cevi pušk, strojnic in topov. Pred položaji 2. bataljona se je gnetlo nekaj tisoč sovražnikov, ki so v dolini Meže in Mislinje skovali namero, kako se bodo izvlekli iz zagate in prodrli čez Dravo. Reka Drava se je tudi tega dne leno valila pod dravograjskimi mostovi, ob severnem bregu pa so pripravljeni čakali bolgarski vojaki. Obetal se je vroč in negotov dan. Bataljonske patrulje in izvidnice so prinašale vznemirljive vesti o sovražnikovem premiku. Stab 2. bataljona je pozorno spremljal njegove namere in zaskrbljujoče ugotavljal, da ustaši in Kozaki resno pripravljajo nekaj, kar kaže na spopad. V štab bataljona je prišla tudi dolgo pričakovana vest, da je patrulja vzpostavila zgodaj zjutraj stik s 6. brigado 36. divizije.* Sporočilo se je glasilo, da se je kompozicija vlaka zaradi varnosti zaustavila zunaj postajnega prostora, kak kilometer od železniške postaje, čete in bataljoni pa so krenili prek pobočij, poraslih z gozdovi nad vasjo Bukovje v smeri proti Otiškemu vrhu.²⁸

Po vzpostavitvi stikov med štabom 2. bataljona z obveščevalnimi oficirji 36. in 51. divizije je bila zagotovljena tudi ustrezna zveza in sodelovanje v skupnih akcijah. Predvsem so hoteli doseči, da vzpostavijo stik s sovražnikom, preprečijo njihov morebitni napad na dravograjske mostove in s pogajanjem zagotovijo vdajo sovražnikovih sil na območju Dravogra-

* Komandant 6. brigade 36. divizije je v spremstvu brigadnih obveščevalnih oficirjev 12. maja vzpostavil stik s komandantom 2. bataljona Prekmurske brigade v Dravogradu. V štabu bataljona so imeli na voljo ugodne podatke o sovražnikovih namerah in razmerah na območju Dravograda. Po kratkem posvetovanju so se dogovorili, da bi krenili v skupno akcijo pogajanj s poveljniki sovražnikove vojske, od katerih bi zahtevali vdajo in razorožitev na območju Dravograda. Cilj pogajanj s sovražniki pa je bil predvsem v tem, da bi preprečili nepotrebno prelivanje krvi v primeru spopada.

(Ustni podatki takratnega komandanta 2. bataljona Simona Srdiča k osvetlitvi sodelovanja med enotami 3. jugoslovanske armade in štabom 2. bataljona Prekmurske brigade.)

da. Namen je bil tako razbremeniti pritisk na položaje zaporne črte ob Meži in Dravi in onemogočiti sovražnika v nadaljnjih ukrepih. Z nastopom večjih sil osvobodilne vojske se je značaj položaja 2. bataljona spremenil in utrdil. To dejstvo pa je pri sovražniku povzročilo več skrbi in večjo nestrpnost, saj je lahko ugotovil, da se obkolutveni obroč s severne in južne strani vse bolj zožuje. Zato je razvoj dogodkov na območju Dravograda zahteval nagle odločitve in učinkovite akcije.

Komandant bataljona Simon Srdič je po sklepu štaba in predhodnim sporazumom z oficirji 36. in 51. divizije takoj krenil 12. maja v spremstvu proti sovražnikovim položajem. Cilj njegovega pohoda je bil, s pogajanji preprečiti morebitni napad sovražnika, prepričati sovražnikove poveljnike v brezmiselnost preboja prek dravograjskih prehodov in jih pregovoriti k vdaji in izročitvi orožja. Poveljstvo štaba bataljona pa si je hkrati s pogajanji hotelo pridobiti na času, da bi se položaji s prihodom enot 3. jugoslovanske armade preuredili in utrdili na ustreznih mestih, primernih za obrambo dravograjskih mostov. Komandant bataljona Simon Srdič je nadaljeval s svojim spremstvom pot prek položajev med sovražnikove vrste ter se s tem podal v zelo tvegano akcijo. Ob cesti, ki vodi iz Dravograda proti Slovenj emu Gradcu je skupina videla v strelskih jarkih skupine vojakov ustaške, kozaške in četniške vojske. Poleg njih so ležali otroci, ženske in starejši ljudje civilisti. Vsi so bili videti dokaj zapuščeni in izčrpani. Številni razporejeni topovi, oklepna vozila in tanki so v dolgi koloni stali ob cesti in po njivah, pripravljeni za pohod. Sovražniki so si prihod skupine razlagali kot parlamentarce, ki so prišli na pogajanja. Nekaj sto metrov pred Šentjanžem, kjer so imeli sovražniki svoje poveljstvo, pa so komandanta Simona Srdiča z njegovim spremstvom nenadoma zaustavili. Večja skupina ustaških vojakov in oficirjev jim je, potem ko jih je pozorno opazovala in jih je neki oficir izmed njih celo fotografiral, zaprla pot in jim ukazala, naj se ustavijo. Ustaški oficirji so zahtevali, naj povedo, kam nameravajo in kaj hočejo. Simon Srdič je izrazil željo, da bi s spremstvom želel stopiti v stik z njihovim višjim poveljstvom. Ustaši so jim to preprečili in zahtevali, naj povedo razloge razgovora z njihovim višjim poveljstvom. Simon Srdič je uvidel, da je nastop ustašev vsebolj predrzen in da ne bo mogel priti do njihovega glavnega ko-

mandanta, zato jim je povedal, da bi bilo potrebno spoštovati povelje o predaji, ker je vojne konec. Neki ustaški oficir jih je grobo zavrnil in ukazal, naj se takoj umaknejo z njihovega položaja, drugače jih bodo zajeli. Vsi protesti Simona Srdiča in njegovih spremljevalcev ter prepričevanje niso zalegli, samo še bolj so razjarili ustaše in Kozake, med katerimi so opazili tudi četnike. Za kratek čas se je okoli skupine zbralo nekaj sto sovražnikovih vojakov, ki so začeli groziti in poprijemati strelno orožje. Spoznali so, da ne morejo proti predrznim nastopom sovražnika ničesar opraviti. Morali so se vrniti nazaj in umakniti prek položajev.

Na pohodu med ustaške in kozaške sovražne vrste so odkrili, da je dolina Meže južno od Dravograda natrpana s sovražnikovim vojaštvom in težkim orožjem. Položaj je bil veliko bolj resen, kot so si ga zamišljali in predstavljali in sklepali po sprejetih poročilih.²⁹

Po sklepu štaba 2. bataljona so prek položajev poslali še poročnika Zlatka Bogataja, komisarja 3. čete. Tja so ga poslali predvsem, da v stikih s sovražnikovimi poveljniki sproži razgovore o predaji orožja in vdaji sovražnikovih čet, hkrati pa naj ugotovi tudi razpored sovražnikove vojske in ugotovi njeno oborožitev. Zlatko Bogataj je krenil v spremstvu desetine borcev. V bataljonu so mu svetovali, naj se v stikih s sovražnikom obnašajo zmerno in na kratek način pojasnijo povelje o vdaji, da ne bi tako izzivali povoda za obračunavanje. Prek položajev so odšli z brzostrelkami in belo krpico na čelu. Ustaške izpostavljene obrambne posadke jih niso ovirale pri pri prehodu bojne črte. Kakšen kilometer ali dva po cesti iz Dravograda proti Ravnam niso videli nič drugega kot številno odvrženo orožje, poškodovana vozila, raztresen vojni material, skratka pravo razdejanje. Najprej so naleteli na številne begunce, ki so bili sicer oboroženi, vendar so taval po cesti in njivah kot zgubljeni. Zatem so naleteli na utrjene položaje sovražnika ob Meži. Opazili so, da se je tam trlo precej vojaštva. Bili so zvečine ustaši, med njimi pa vojaki ruske narodnosti oziroma vojaki kvislinških enot kozaške divizije; med temi so opazili tudi četniške skupine. Ko so sovražniki opazili skupino partizanov, so se začeli približevati in zapirati krog. Slišati je bilo glasove v srbohrvatskem jeziku: »Za njih ne bi trebalo više nego jedan rafal!«, kar ni prav prijetno delovalo na borce. Stopali so naprej in pritajeno držali prste

na petelinu, vendar se je krog vse bolj zoževal okoli partizanske skupine. Sonce je pripekalo, bilo je poldne, ko so jim pot zaprli oficirji pred oklopnimi vozili in tanki. Na enem od tankov je na gornjem pokrovu pri odprtini stal ustaški oficir in izzivalno ukazal, naj se partizani zaustavijo. Oficirja na vozilu so vprašali, kdaj se nameravajo predati in izročiti orožje, ker je nadaljevanje sovražnosti nesmiselno in preboj prek Drave povsem nemogoč. Sledil je razburjen odgovor, češ da se ustaši ne predajajo brez poveljnikovega povelja. Ustaši so odsvetovali širjenje »propagande o vdaji« in takoj zahtevali, da se partizani umaknejo s položajev, ki jih je zasedla ustaška in kozaška vojska. To so tudi storili, ker so jih ustaši v to prisilili, na delu poti nazaj pa so jih spremljali oboroženi ustaši.⁴⁰

Po izvršenih neuspešnih pohodih med ustaške vrste, ko izidi pogajanj s sovražniki niso prinesli zaželenega uspeha, so člani štaba na posvetovanju spoznali, da so se razmere ob Meži in Dravi tako spremenile, da je bil v nevarnosti obstoj moštva bataljona. Zato so sklenili, da zapustijo obrambne položaje vzdolž železniškega nasipa in čete umaknejo prek mosta na levi breg Drave, kjer je naravni položaj za obrambo mostov nudil večjo varnost in več možnosti, obenem pa so tam bile zgrajene utrdbe, katere bi čete zasedle in s tem okrepile svoje obrambne pozicije.

Ugotovitev o znatni oboroženi moči sovražnika, predvsem pa njegovo trdoglavno odklanjanje pogajanj o vdaji je pomenilo, da ustaši in Kozaki ne nameravajo izročiti orožja, ampak ga učinkovito uporabiti. Spričo tega je bil ukrep štaba 2. bataljona o premestitvi na nove položaje povsem upravičen. O umiku 2. bataljona čez Dravo, je štab bataljona takoj obvestil poveljstva brigad 51. divizije in štab 6. brigade 36. divizije.

Na večer 12. maja 1945 se je že pod okriljem noči 2. bataljon Prekmurske brigade umaknil prek lesenega dravogradskega mostu na severno stran Dravograda in tam zasedel nove položaje. V noči na 13. maj pa so se že zvrstili prvi spopadi enot 51. divizije s sovražniki v okolici Otiškega vrha, zato se je glavnina enot 51. divizije premaknila ponoči na levi breg Drave. Na desnem bregu so ostale le manjše izpostavljene enote na prevladujočih položajih na območju Otiškega in Tolstega vrha, ki so zadrževale razširitev položajev sovražnikovih enot.³¹

Slutnje štaba 2. bataljona Prekmurske brigade so se uresničile. Ugotovitve in sporočila s terena niso dopuščale nika-

kršnega dvoma, da se ustaške in kozaške čete bližajo dravograjskim mostovom. Prodirale so iz smeri Šentjanža in prek mostu, ki pelje iz Dravograda proti Ravnam. 2e ponoči na 13. maj so zasedli zapuščene bataljonske položaje, prodrli na dravograjsko postajo in se razporedili vzdolž železniškega nasipa, pripravljeni za napad.

Okrepitev, ki so jih namenili poslati iz Maribora z vlakom v Dravograd, so z zasedbo železniške postaje bile sedaj v nevarnosti. Spremenjeni položaj enot, ki so se umaknile prek Drave, je zahteval drugačne ukrepe. Štab 2. bataljona je o spremembi svojega položaja takoj obvestil štab Prekmurske brigade v Mariboru. To so storile tudi enote 51. divizije, ki so sproti obveščale štab 3. jugoslovanske armade v Mariboru o položaju na območju Dravograda. Zato se vožnja z vlakom in okrepitvami iz Maribora ni mogla končati na železniški postaji v Dravogradu, temveč so enote izstopale z vlaka pred Dravogradom in iskale prehode na levi breg. Največ jih je tako prešlo prek mostu hidroelektrarne na Fali. Od tam so nadaljevali pot po cesti na severnem bregu Drave proti Dravogradu.³²

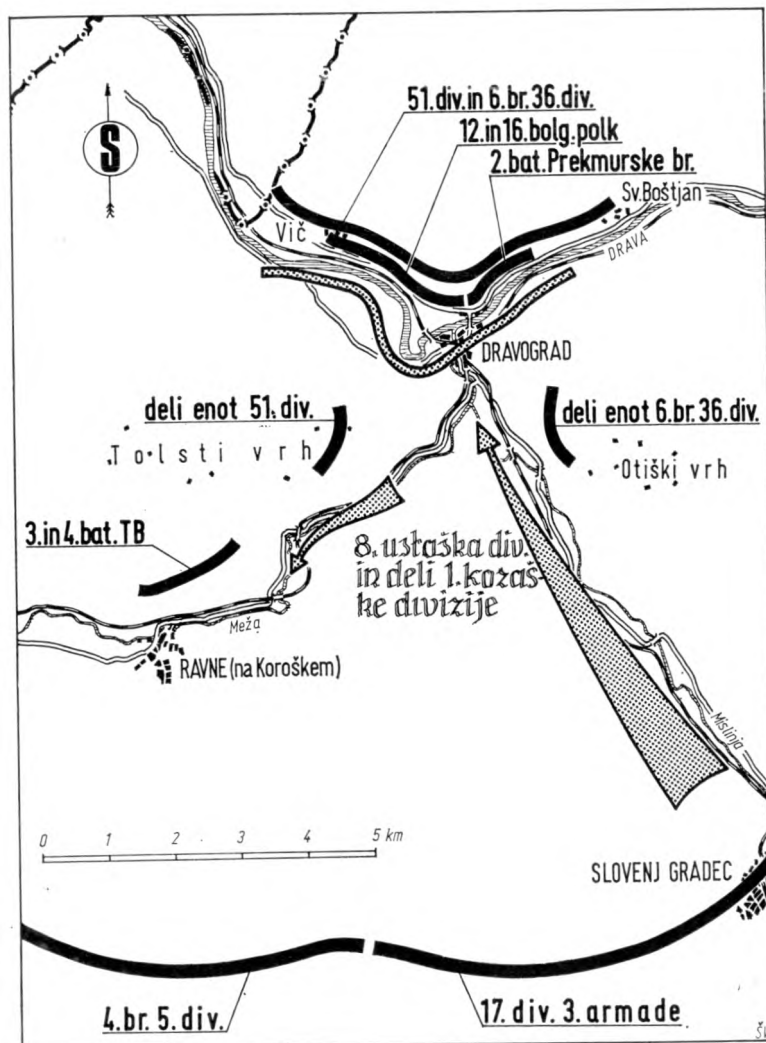
Medtem so skozi Mislinjsko dolino prodirali proti Slove-njemu Gradcu močni oddelki sovražnikovih enot. Ker se ni bilo moč prebiti prek dravograjskih mostov, so se sovražnikove pehotne in motorizirane kolone usmerjale proti Avstriji po drugi poti. Večji del teh enot, ki se niso nameravale udeležiti preboja pri Dravogradu, so izkoristile vsako drugo pot, da bi se čimprej umaknile v Avstrijo. Sovražnikova vojska se je tako nabirala v Cmi, Mežici, Prevaljah, Ravnah in na Poljani, odkoder je nameravala doseči Pliberk. Najbolj številno in nevarno sovražnikovo skupino pa so predstavljali ustaši v okolici Podklanca pri Dravogradu in Raven na Koroškem.

Podobno kot ustaške kolone so se iz smeri Šoštanja proti Mežiški dolini usmerili tudi četniki iz Cme Gore in Hercegovine. Osemtisočglava vojska se je obrnila proti Črni, del pa proti Ravnam in Prevaljam. Četniki so spoznali, da pri Dravogradu ni rešitve za prehod, zato so iskali druge odprtine v zaporni črti. Ustaši in četniki so vleкли za seboj na vprežnih vozovih številne civiliste, ženske in otroke. Sovražnikova vojska, zlasti ustaši, je na umiku strahovala slovensko prebivalstvo, ropala po hišah in ubijala. Razjarjeni so bili še posebno takrat, ko so po vaseh na poslopjih zagledali slovenske ali ju-

goslovanske zastave s peterokrako zvezdo, ki jih je razobešalo prebivalstvo, vtem ko je čakalo osvoboditelje.

Dne 13. maja 1945 je bilo mogoče v Mislinjski in Mežiški dolini videti številno sovražnikovo vojsko. Prav v zvezi s to koncentracijo sovražnikovih sil južno od Dravograda, kjer so dravograjski mostovi postali ena od smeri njihovega umika, je štab 51. divizije poslal poveljstvu sovražnikove vojske ultimativno pismo s pozivom k brezpogojni vdaji in izročitvi orožja. Namen je bil, da bi jo tako odvrnili od priprav za vdor prek mostov in onemogočili spopad, ki bi terjal nepotrebne žrtve. Tako so v glavni štab ustaške vojske v Slovenj Gradec poslali dopoldne obveščevalnega oficirja 51. divizije Vaso Veskoviča, ki je pismeni ultimat izročil generalu Slavku Štancerju, glavnemu poveljniku oboroženih sil NDH. Odgovora ni dobil, pač pa so ustaši povečali aktivnost in sprožili premik svojih enot proti Dravi.³³ V pričakovanju, da bodo ustaši imeli pri Bolgarih kaj več sreče ali razumevanja za njihov kočljiv položaj, so se namenili k pogajanjem z bolgarsko vojsko. Tja so poslali generala Nardelija. V razgovorih z bolgarskim poveljstvom je zahteval prehod ustaške vojske brez boja prek dravograjskih mostov. Na pogajanjih se je znašel tudi načelnik štaba 6. brigade 36. divizije. Zahteve ustaškega generala so vsi odločno zavrnili in ponovno zahtevali brezpogojno vdajo. Ustaški general je odšel, za njim pa je prišla druga ustaška skupina oficirjev, ki je ponovno poskušala pri bolgarskem poveljstvu izsiliti privoljenje za varen umik prek mostov. Kot prej ustaškemu generalu so tudi sedaj zavrnili njihove zahteve. Nato je ustaška delegacija razjarjena odgovorila, da si bodo z vojaško silo izbojevali prehod prek dravograjskih mostov.³⁴

Ko so bili torej poskusi pogajanj s sovražnikovo vojsko na območju južno od Dravograda, da bi izvršila vdajo in izročila orožje, pri kraju, je po kratkem zatišju nastopila druga faza. Začela se je namreč pregrupacija bojnih enot, tako na eni kot na drugi strani. Boji pri Borovljah, koncentracija sovražnikovih kvislinških enot na območju Dravograda, kakor tudi določen umik osvobodilnih enot prek Drave na severni breg reke, vse to je v Mariboru, kjer se je nastanil štab 3. jugoslovanske armade, povzročilo še večjo skrb in pozornost, da bi stiki in sodelovanje enot 4. operativne cone in enot 3. jugoslovanske armade bili čim bolj tesni in učinkoviti pri raz-

Razporeditev enot pri Dravogradu 13. maja 1945

vrstitvi obrambnih položajev na območju Dravograda. V takšnih razmerah pa je prišlo tudi do večjega sodelovanja s poveljstvom bolgarske vojske. Zato so izvršili premike na položaje, ki so nudili uspešno naravno obrambo, vendar pri pregrupaciji ni bilo enotnega nadrejenega poveljstva, čutiti je bilo določeno pomanjkljivost v poveljevanju, saj so bile na območju Dravograda enote, ki se še niso utegnile povezovati v enotnem poveljstvu, čeprav so k temu težile.

Zato so 13. maja vse dopoldne vztrajno izvajali razporeditev obrambnih položajev. Drugi bataljon Prekmurske brigade je zasedel položaje na severni strani Dravograda na vzpetinah od dostopa k lesenemu mostu pa vzdolž brega Drave. Čete so zasedle številne betonske utrdbe, ki jih je zgradil nemški okupator. Izkoristili so tudi strelske jarke in opuščena poslopja. Drugi bataljon se je tako dobro usidral na severni strani, njegova obrambna linija pa je segala skoraj v dolžino enega kilometra. Bataljonski položaji so tako omogočili, da so nadzirali leseni most čez Dravo in nasprotno obalo Drave od mesta železniške postaje do Bukovja. Položaj je nudil 2. bataljonu izredno dobro obrambno pozicijo, tako da so lahko zavirali sovražnika v primeru, da bi poskušal priti prek reke s čolni.³⁵

Enote 51. divizije so imele na območju Dravograda precej široko razvrstitev obrambnih položajev. Težišče zasedbe je bilo predvsem močno na severni strani pri lesenem in železniškem mostu. Tako so bile brigadne enote 51. divizije vezane za najbolj ključne operativne prostore, kjer je bilo pričakovati večji ofenzivni naskok sovražnikovih enot. Dejansko so enote 51. divizije razporedile svoje čete po vsej dolžini severnega dela, to je od Dravograda do viškega polja, kjer je njeno desno krilo segalo do državne meje. Del sil 6. brigade 36. divizije in 51. divizije pa se je vtihotapilo na območje južno od Dravograda, kjer so zasedle prevladujoče položaje na hribovitem območju Otiškega vrha in onstran reke Meže na grebenih Tolstega vrha, kjer so vzpostavili stik z bataljonom Tomšičeve brigade, ki sta bila na položajih pri Ravnah in vzdolž Meže.³⁶

Bolgarska vojska, 16. in 12. polk, sta obdržala prvotne položaje, ki sta jih zasedla takoj po prihodu v Dravograd. V glavnem so se Bolgari usidrali v opuščenih poslopih v Dravogradu, ali pa so držali številne betonske utrdbe, ki so bile posejane vzdolž severnega dela mesta. Bolgarska artilerija, to-

povi in minometalci pa so bili razvrščeni na viškem polju, odkoder so imeli pregled nad položaji onstran Drave.³⁷

Sovražnikove kvislinške enote so 13. maja 1945 dosegle neko prednost z zasedbo položajev 2. bataljona. Prišle so v južni del Dravograda v bližino dravograjskih mostov in se pripravljale za odločilni napad na dravograjske mostove. Njihovo odločitev so pospešile vesti s položajev in pa nevarnost pred obkolitvijo iz smeri Slovenjega Gradca in Prevalj. Tam so z južne strani pritiskale enote 4. operativne cone in deli 3. jugoslovanske armade.

Sedaj so se razmere za ustaško, kozaško in četniško vojsko poslabšale. Razen utrjevalnih obrambnih položajev na območju Dravograda, kjer je bila vzpostavljena severna zaporna črta ob Dravi, je bila proti Slovenjemu Gradcu usmerjena s celjskega območja 17. divizija, z namenom, da tam ogrozi z južne strani izza hrbta sovražnikovo kvislinško vojsko, ki je s čelom silila v Dravograd. Ze okrog poldne 12. maja je majevička brigada kot predhodnica 17. divizije zadela ob ustaške kolone pri Zgornjem Doliču in jih začela potiskati nazaj proti Hudi luknji. Stab 17. divizije je razporedil svoje brigade v klesče in začel stiskati obroč okoli sovražnika, ki se je začel srdito braniti. Ustaške stotnije, ki so se spopadle z brigadami 17. divizije, so dejansko branile oziroma ščitile umik svojim kolonom, ki so se nameravale prebiti pri Dravogradu na Koroško.³⁸

Med boji, ki so jih bili ustaši s 17. divizijo je prišlo tudi do poskusa pogajanj, vendar brez uspeha. Na teh pogajanjih med poveljstvom 8. ustaške divizije v Šentjanžu in predstavniki štaba 17. divizije 3. jugoslovanske armade je bil navzoč tudi takratni terenski obveščevalec OF Dravograda in poverjenik OZNE Jože Korošec-Vido. »Bil sem na pogajanjih,« pravi Korošec, »skupaj s člani štaba 17. divizije, ki je med spopadom ustašem prizadejala resne izgube. Ustaški poveljniki so takrat omahovali in se celo nameravali predati, vendar so bili nezaupljivi, ker so se bali, da jih po zajetju in predaji orožja ne bi pobili. Niso verjeli zatrjevanju, da bodoostali živi in da jih bodo poslali v ujetniška taborišča, zato so se odločili nadaljevati z odporom in naglim umikom v smer proti Dravogradu, kjer so upali na rešitev s prebojem prek Drave.«³⁹

Najbolj nestrpni so postajali poveljniki razbite 1. kozaške divizije, ki so vztrajno spodbujali ustaško vojsko k zahtevi, da

bi čimprej krenili v napad. Ustaški polkovnik Daniel Crljen je o takratnih trenutkih v svojih spominih zapisal: »Kozaki so postajali vse bolj nasilni, vznemirjal nas je njihov ropot, vzdiki, škripanje koles, predvsem pa topot konjev v diru. Kozaki so se odločili, da se bodo kar sami prebili čez dravograjske mostove. Slišati je bilo njihova rezka povelja, klice in sočne kletvice, s katerimi so spodbujali k napadu.«⁴⁰

Spričo odločnosti in bojevitosti kozakov so se tudi ustaši pridružili njihovi nameri. Prvi znak, da nameravajo uresničiti svoj načrt in prodreti prek Drave, se je pokazal opoldne 13. maja 1945. Začeli so streljati iz težke strojnice prek lesenega dravograjskega mostu. Rafali so odmevali daleč naokrog po kotlini in jezljivo opozarjali na pripravljenost. Potem je vse utihnilo. Za hip je kazalo, da ne bo nič hujšega. Kmalu nato pa je zaropotalo kakor na fronti. Sovražnik je začel silovito napadati po vsej dolžini od lesenega do železniškega mostu, to pot z gostim ognjem iz vsega orožja, in to iz pušk, strojnic, minometalcev do topovske kanonade.

Napad je potekal v močnem treskanju topovskega in minometnega ognja. Njihov cilj je bil očiten: razbiti obrambne položaje na severnem bregu, predvsem pa uničiti položaje bolgarske vojske in seveda obračunati z enotami 51. divizije in borci 2. bataljona.

Bolgarska artilerija, razporejena na viškem polju, je odgovorila na sovražnikov izziv. Začela je tolči sovražnikove položaje po dolžini železniškega nasipa s presenetljivo aktivnostjo. Rušilna dejavnost bolgarske artilerije, usmerjena v zaledje sovražnikovih položajev, je v veliki meri prispevala k razbitju koncentracije nasprotnikovih grupacij, ki so silile v ospredje bojnega razporeda v pripravah za naskok v odločilnem udaru. Ustaši so se približali lesenemu mostu s skupino tankov, v koloni za njimi pa so se vlekla oklopna vozila. Bolgarske granate so s preciznostjo sekale dostop sovražnih tankov k obali Drave. Bojna vozila, usmerjena k lesenemu mostu, so pretrpevala očitne okvare od izredno dobro koncentriranega ognja. Topovska kanonada ni popustila, predvsem sovražnikova. Ustaši so vztrajali z napadom iz težkega orožja, s tem da so računali, da bodo tako zrahljali položaje branilcev.

V pomoč branilcem se je priključila tudi artilerijska brigada 51. divizije, ki je tako podvojila udarno ognjeno moč topovskega dvoboja. Nastajal je pravi pekel. Nad Dravo je

legla gosta dimna zavesa. Topovski izstrelki so rušili hiše na obeh bregovih in ruvali zemljo. Vidljivost je bila slaba, dim je objel branilce in napadalce. Sovražne napadalce je na lesenem mostu zavrnil gost strelni ogenj iz lahkih in težkih strojnic. Bojne enote 51. divizije, kakor tudi čete 2. bataljona, so vseskozi obdržale svoje položaje in bojno sestavo in s strelnim ognjem zadrževale sovražnika, da bi zasedel leseni most in vzpostavil trdno mostišče. Napadalce so nekajkrat zavrnilo od mostu in onemogočili njihovo koncentracijo.⁴¹

Zagotovo je sovražnika iznenadil odpor, obramba v Dravogradu pa je prizadejala ustaški in kozaški vojski občutne izgube, toda kljub temu sovražniki niso odnehali z napadi. Kolikšne žrtve je terjal sovražnikov poskus preboja pri lesenem mostu, se je ugotovilo šele po bojih na območju Dravograda. Spopad se je nadaljeval v pozne popoldanske ure. Sovražnikovi poskusi, da bi izvojeval prednost na položajih in prevzel iniciativo pri lesenem mostu, niso uspeli. Obramba je ostala na svojih položajih in zavrla vse poskuse preboja sovražnikove vojske, hkrati pa so branilci posvetili pozornost tudi temu, da se ne bi katera od sovražnikovih skupin prikradla čez Dravo in ogrozila levo in desno krilo obrambne linije. Vsaka od osvobodilnih enot je pri Dravogradu organizirala svoje položaje nekako neodvisno od nadrejenega višjega poveljstva, vendar zaradi tega ni prišlo do nesporazumov ali taktičnih napak, kajti vsaka enota različnega porekla se je izkazala na svojih položajih bolje kot je bilo pričakovati. Tudi rezerv branilci v prostoru Dravograda niso imeli. Izredna morala borcev in vami položaji ter dobro izkoriščeno težko orožje je v veliki meri onemogočilo sovražnika, da vzpostavi mostišče v Dravogradu. Tudi do napadov na boke bojne razporeditve branilcev ni prišlo, ker sovražnikove skupine, ki jim je uspelo priti čez Dravo na čolnih, niso več mislile na boj, ampak so težile za tem, da se čimprej umaknejo v zaledje in si poiščejo pot v Avstrijo.

Pravzaprav je bilo za sovražnikovo bojno ustaško in kozaško formacijo skoraj nemogoče izsiliti z bojem prehod podnevi prek lesenega dravograjskega mosta. Njihovi juriši s pomočjo oklepnih vozil in tankov k obali Drave niso mogli ničesar zoper gost strelni ogenj topov in minometalcev, sovražnikovo pehoto pa je zaviral ogenj iz strojnic in pušk. Le-te so prav tako povzročile občutne izgube v nasprotnikovih

vrstah, ki so silile na most in med glavnino, ki je bila razporejena na železniškem nasipu.

Pripadniki enot 51. divizije in moštvo 2. bataljona so skupaj z bolgarsko vojsko tako uspešno odbijali sovražnikove napade, zdržali topovsko kanonado in obdržali most krepko v svojih rokah. Prav tako so bolgarske granate s pridom deževale na sovražnika in v veliki meri prispevale k zaustavitvi koncentracije sovražnikovih sil in njihovih poskusov prodiranja k mostu.

Odločilno vlogo je v bojih odigrala brigadna artilerija 51. divizije, ki je v popoldanskih urah prispela iz Maribora in se takoj vključila v pomoč za obrambo dravograjskih mostov. Topovi kalibra 76 in 120 mm so močno koncentrirali ogenj na sovražnikove položaje na železniški trasi, tako da so proti večeru 13. maja nekako opravili z ustaši in Kozaki, ki so se prebili do mostu. Baražni artilerijski ogenj pa so topovi 51. divizije usmerili še v ravnino šentjanžkega območja, kjer se je nakopičila sovražnikova vojska, ki je pripravljena čakala na izid boj v Dravogradu, da bi se potem umaknila čez Dravo.⁴²

Poskus predora prek lesenega dravograjskega mostu je za sovražnika 13. maja propadel. Topovske in minometalske granate so razkosale njegove napadalske vrste in razpršile bojno koncentracijo njegove konice na mestu dostopa do mostu. Ustaške in kozaške jurišne čete so krvavele, tanki pa so poškodovani obtičali pred mostom. Toda druge izbire ni bilo. Silni topovski in strelni ogenj je omehčal že tako utrujene in otopele ustaše in Kozake. Začel je padati mrak, z njim pa je pojenjal tudi sovražnikov boj.

Nastopila je noč. Sovražnik je prenehal streljati. Na položajih je zavladal trenutni premor. Branilci so ta čas izkoristili za vzpostavljanje stikov med poveljstvi enot, pregled položajev in utrditev ter uskladitev skupnih operacij v primeru ponovitve sovražnikovega napada. Moštvo 2. bataljona je med napadom vsekakor šlo skozi hudo preizkušnjo. Čete niso bile izurjene za frontalni spopad in operacije večjega obsega, kjer je sodelovalo težko orožje. Pokazalo pa se je, da so te možnosti obstajale kljub pomanjkanju večjih izkušenj, predvsem pa zato, ker je bataljonske položaje od sovražnikove napadalnosti ločila reka Drava kot dobra naravna ovira, ki ni dopuščala neposrednega napada tankov in oklepnih vozil. Drugi bataljon namreč ni imel primernega protitankovskega orožja. Dobra

stran bojne aktivnosti moštva 2. bataljona je bila tudi v dobro postavljeni obrambni poziciji, ki je nudila borcem širok pregled sovražnikovih položajev, kakor tudi nad premikom njegovih enot okrog železniške postaje. Natančnost bataljonskega strelnega ognja je bila po presoji štaba bataljona zadovoljiva, sicer pa je bil položaj bataljona dokaj izpostavljen. Na poveljstvu štaba bataljona je ležala še posebna odgovornost.

Spričo tega je med bojem bila vzpostavljena trdna zveza med četami in štabnim poveljstvom. Manjkalo pa je boljše povezave med enotami 51. divizije in štabom 2. bataljona in dostikrat je med bojem ni bilo mogoče vzpostaviti. Obveščevalna služba med enotami ni bila dovolj elastična, verjetno je manjkalo večje spretnosti, toda po prvem predahu boja se je položaj glede povezovanja in pregleda obrambnih enot izboljšal.

Med samim spopadom 2. bataljon ni imel izgub, imeli so le dva borca lažje ranjena od drobcev razstreljenih topovskih zrn.⁴³

Ker se bojnim ustaškim in kozaškim formacijam ni posrečilo podnevi 13. maja vzpostaviti mostišča in se prebiti prek lesenega dravograjskega mostu, so po kratkem zatišju ponoči na 14. maj 1945 preusmerili ponovni napad, tokrat na sektorju dravograjskega železniškega mostu. Sovražnik je računal, da bo ponoči imel več sreče in lažje razbil obrambo.

Medtem ko so branilci pri lesenem dravograjskem mostu malo lažje zadihali, to pa so bili borci 2. bataljona in glavnina bolgarske vojske, so se enote 51. divizije, ki so premaknile svoje sile na območje železniškega mostu, morale spopasti in upreti iznenadnemu nenavadnemu obleganju železniškega mostu.

Ustaši in Kozaki so usmerili vse svoje razpoložljive sile, pehoto, konjenico in težko orožje za preboj. Sovražnikova vojska je kot neizprosna sila obupno pritisnila k dostopu k železniškemu mostu. Enote 51. divizije so bile soočene z močnim sovražnikovim napadom. Z vsako uro je naval sovražnikove vojske postajal močnejši in predrznejši.

Sovražnik si je pomagal na sektorju železniškega mosta z močnim artilerijskim in minometalskim ognjem. Po dvehurnem bobnečem ognju iz sovražnikovih topov, tankovskih topičev, minometov in težkih strojnic je bilo očitno, da so hoteli ustaši in Kozaki docela ogroziti položaje 51. divizije in očistiti nasprotno obalo Drave. Zato je na severni strani 51. divizija znatno okrepila položaje med cesto, ki pelje iz Dravograda proti državni meji in gozdnatim podnožjem Ojstrice. Znatno

s

so okrepili višinsko točko 555 pri Poltniku in koto 485 na Gradu. Izpostavljeni obrambni položaji na ozki planoti nad levim bregom, kjer je Drava napravila oster zavoj, nad katerim je izpeljana koroška proga, so bili pod naj hujšim sovražnikovim udarom. Branilci so imeli v tem ozkem prostoru težaven položaj pred silovitim pritiskom.

Toda sovražnikov namen je še vedno bil, da z občasnimi napadi veže tudi branilce pri lesenem dravograjskem mostu, kjer so bili položaji bolgarske vojske in borci 2. bataljona Prekmurske brigade, da bi imel kolikor mogoče proste roke pri odločilnem napadu na sektorju železniškega mostu. Zaradi tega se branilci pri lesenem mostu niso omejevali samo na zaščitne ukrepe, ampak so s strelnim ognjem podprli boj na vsej črti. Vendar je bil boj pri lesenem mostu manjšega obsega in napadalna akcija sovražnika slabša.⁴⁴

Po topovski kanonadi so ustaši in Kozaki okoli polnoči potegnili k železniškemu mostu svoje jurišne čete. Izkoriščajoč temo je sovražnik s pomočjo ročnih granat pričel prodirati prek železniškega mostu in se prebil na severno stran. Planota med železniško progo in cesto je sredi noči postala prizorišče srditih bojev. Ustaši in Kozaki so v naglici pošiljali prek mostu nove moči, širili mostišče in pritiskali proti koroški železniški progi. Branilci so se upirali, toda zaradi premoči kvislinških enot so se naposled morali umakniti od mostu in železniške trase proti glavni cesti, kjer so preuredili in utrdili obrambne položaje.

Med bojem na sektorju železniškega mostu je prišlo do prave zmešnjave. Zaradi boja prsi ob prsi so se napadalci in branilci večkrat na obeh straneh pomešali in jih zaradi podobnih vojaških uniform v temi ni bilo moč razlikovati. Takšen položaj je tudi vplival na potek spopada, ker se je nekaterim sovražnikovim enotam uspelo prebiti na severno stran Drave.

»Ponoči je prišlo« tako je zapisal Milan Basta, takratni politični komisar 51. divizije, »do hudih bojev na dravograjskem sektorju. Posebno hudo je bilo pri železniškem mostu. Enote 51. divizije so pri obrambi mostu osredotočile ves ogenj iz težkega orožja in z baražnim ognjem zapirale dostop do mostu in sovražnika večkrat zavrnile iz bližine z ročnimi granatami.«⁴⁵ »Razplet bitke je bil strašen,« poroča Sreta Savič, komandant 51. divizije, »borci so s težavo zadrževali naval sov-

ražnika; čeprav so sovražniki med bojem imeli hude izgube, niso odnehali. Ponoči med 13. in 14. majem so ustaši in Kozaki pritiski z močnimi silami na vsej črti, tako da jim je uspelo odriniti 6. in 12. brigado in del 8. brigade ...⁴⁶

Sovražnik pa je še upal, da bo po prvem preboju za seboj potegnil ostalo vojsko, toda sovražnikova vojska je bila prisiljena sprejeti odločno obrambo. Trenutna vrzel, ki so jo ustaši in Kozaki napravili pri železniškem mostu za načrtovani prehod glavnine sovražnikove vojske, je 51. divizija s protinapadom zaprla in onemogočila nadaljnje prodiranje sovražnika prek železniškega mosta. Ustaši so proti jutru 14. maja začeli oklevati in niso imeli več moči, da bi se prebili iz obkolutvenih klešč in skozi močno zaporo na severnem bregu Drave. Sovražnikova grupacija se je sedaj znašla v zelo kočljivi situaciji, vendar niso hoteli zapustiti položajev na sektorju lesenega in železniškega mostu. Nadaljevali so boj in upali v preboj prek Drave. Kljub vsem naporom se sovražniku po nočnih bojih podnevi ni posrečilo razbiti severno obrambno črto, ki je bila zanj strateško nadvse pomembna, vendar zelo neugodna. Sovražnikova grupacija se je podnevi v rajonu Dravograda zaradi svojih izpostavljenih položajev morala soočiti z velikimi težavami spričo topovskega ognja, bolgarske in divizijske artilerije. Branilci so v boju izpričali usposobljenost za frontalni način bojevanja tudi v težki situaciji, zraven pa dobro fizično vzdržljivost in borbenost.

Že zgodaj zjutraj 14. maja je na obrambne položaje v Dravograd prišel komandant 3. jugoslovanske armade general Kosta Nadj, ki si je ogledal položaje in prizorišče boja. V njegovem številnem spremstvu so bili še načelnik štaba in politični komisar armade, načelnik štaba Prekmurske brigade poročnik Franc Godler-Blisk in ostali poveljniki brigad. Ocenili so bojno situacijo v rajonu Dravograda, zagotovili čim tesnejše sodelovanje med enotami na položaju in napravili načrt za dokončno likvidacijo in obkolitev sovražnikove vojske na območju Dravograda.⁴⁷

Dne 14. maja se je tako pričel splošen protinapad na sovražnikove položaje. V protinapad so krenile vse razporejene enote na severnem bregu: brigade 51. divizije, bolgarska polka in 2. bataljon Prekmurske brigade.

Cilj protinapada je bil odriniti sovražnikovo vojsko iz območja dravograjskih mostov, obkrožiti sovražnikove položaje

in s silo orožja prisiliti ustaše, kozake in četnike k predaji in izročitvi orožja.

Vzporedno s protinapadom severnih čet so se v boj vključile tudi čete 6. brigade 36. divizije, ki je obdržala svoje izpostavljene postojanke na višinskih točkah Otiškega in Tolstega vrha, združene z obema bataljonoma Tomšičeve brigade, razporejenima ob Meži na območju Raven.

V splošni napad je 14. maja iz smeri Slovenjega Gradca krenila tudi 17. divizija. S svojih položajev je začela spopad že zgodaj zjutraj na vsej črti pri Slovenjem Gradcu in udarila po zaščitni obrambni zapor 8. ustaške divizije. Tako je G. proletarska brigada napadla sovražnikove položaje zahodno od Št. Andraža pred Dovžami in Šmartna ter opoldne pregnala ustaše iz Slovenjega Gradca. Druga krajiška brigada pa je v ostrih spopadih prebila ustaško obrambno črto na relaciji Turjak in napadala proti Št. Andražu. V teh bojih so bili poraženi vsi ustaški zaščitni položaji v rajonu Hude luknje in pri Zgornjem Doliču.⁴⁸

Razbitje južne zaščitne ustaške črte in osvoboditev Slovenjega Gradca ter naglo napredovanje enot 17. divizije proti Dravogradu je zagotovo povsem preprečilo čelu sovražnikove vojske, da bi si pri Dravogradu izborila prehod čez Dravo. Zato ni kazalo, da bi sovražnik pri Dravogradu pripravljaj kaj resnejšega. Očitno mu je primanjkovalo moči, predvsem pa streliva, zlasti pa še zato, ker so čete 6. brigade 36. divizije in pa bataljona Tomšičeve brigade začeli ogrožati bočno obrambo sovražnikove grupacije med Mežo in Mislinjo.

Vendar nasprotnikove skupine pri Dravogradu niso prenehale z odporom. Še so se lotevale sunkov, streljanja s topovi in minometi, toda silovitost njihovih udarcev zdaleč ni presegla nočnih. Ognjena moč sovražnika je 14. maja okoli poldne močno popustila, na sektorju lesenega dravograjskega mostu, kjer so bili na nasprotni strani položaji 2. bataljona, pa je povsem prenehala.

Silovitost močnega baražnega ognja iz divizijskih in bolgarskih topov je povsem potisnila ustaše in Kozake od obeh mostov, jih ostro odvrnila od pristopov poti k Dravi in odrišla proti Podklancu. Začel se je splošen umik sovražnika na vsej črti od železniške postaje do hidroelektrarne. Zaradi tega je sovražnikovo poveljstvo sklenilo spremeniti načrt premika. Glavnina ustaške in kozaške vojske se je začela zbirati na

območju Podklanca, dober kilometer od desnega brega Drave. Tu so sklenili, da se preostala vojska preusmeri proti Poljani in poskuša prebiti proti Pliberku.

Dejansko so se zadnji zdihljaji sovražnikovega odpora na območju Dravograda zvrstili na območju Podklanca, kjer je bila ustaška in kozaška vojska tudi povsem razbita in zajeta, del razkropljene sovražnikove vojske pa je bežal v smer proti Poljani, tako da so že proti večeru 14. maja prve enote 51. divizije, med katerimi je tudi 2. bataljon Prekmurske brigade, prekoračile mostove in prešle na desni breg Drave. Se isti večer so se na območju Bukovske vasi nekaj kilometrov od Dravograda srečale predhodnice 51. in 17. divizije, kjer so navezale stike, glavna obeh enot pa je krenila takoj proti Podk lancu, ker se je obupno upirala sovražnikova vojska, ki se je hotela izmakniti proti Poljani.⁴⁹

Naloga 2. bataljona je bila, da ponovno zasede prvotne položaje na desnem bregu na območju železniške postaje in hidroelektrarne, podpre z bojem likvidacijo sovražnikove grupacije na območju Podklanca ter započne izpolnjevati naloge, ki jih je prejel v Mariboru od štaba Prekmurske brigade, to je, da se po zmagi v Dravogradu vzpostavi normalno politično in vojaško življenje, zagotovi razvoj ljudske oblasti in varnost Dravograda.

Tako so se 14. maja 1945 zvečer čete 2. bataljona končno vrnile prek lesenega dravograjskega mosta nazaj na območje železniške postaje. Štab 2. bataljona se je ponovno vselil v hotel nasproti postaje, kjer so imeli pred umikom sedež štaba bataljona. Toda moštvo bataljona po prehodu na južni breg ni odšlo k počitku po napornih bojih. Kljub utrujenosti, neprespanosti in pičli prehrani sta se morali po sklepu štaba bataljona 2. in 3. četa odpraviti proti Podk lancu na položaje, kjer so se ustaši in Kozaki še zadnjič obupno upirali. Odpor se je zavlekel prek noči in končno pojenjal drugi dan 15. maja. Prva četa 2. bataljona pa je razdeljena ostala, del na železniški postaji in del pri hidrocentrali, zaradi zaščitnih ukrepov proti sovražniku.

Večtisočglava sovražnikova vojska se je 15. maja na območju Podklanca krčevito upirala obkolitvi. Okoli sovražnikove grupacije se je ustvaril močan obroč, ki so ga sestavljale enote 17. divizije, 51. divizije, oba bataljona Tomšičeve brigade ter 2. in 3. četa 2. bataljona Prekmurske brigade. So-

vražnik se je povsod obupno branil in prehajal v protinapade, zlasti pa se je hotel prebiti proti Poljani. Odpor je prenehal proti večeru, ko so se izčrpani vojaki začeli na raznih odsekih predajati. Največje napore je sovražnik prenašal zaradi učinkovitega ognja divizijske artilerije, ki je močno redčila sovražnikove vrste. Nasprotnik se je na začetku organizirano upiral, vendar zaradi silovitega topovskega ognja in obkoljevalnega pritiska njegova obramba ni vzdržala, zato se je poskušal v paničnem begu rešiti z umikom proti Poljani.

Medtem ko sta 2. in 3. četa 2. bataljona Prekmurske brigade ostali na položajih na območju Podklanca, je 51. divizija, ki je skrbno sledila smer umika razbite sovražnikove grupacije, takoj krenila z glavnino iz Podklanca proti Poljani. Na Pliberškem polju so se tedaj pojavile še enote angleške 8. armade, h katerim je kvislinška vojska naglo poslala svoje parlamentarce. Toda enote 4. operativne cone so v sodelovanju z divizijami 3. jugoslovanske armade izvedle odločilni udar na kvislinško vojsko zgneteno na Poljani. Tako se je 15. maja na območju Šoštanj—Črna—Mežica—Podklanec—Ravne—Prevalje—Pliberk, kjer je obtičala sovražnikova vojska, začela in končala zadnja bitka na tleh Slovenije. Na raznih sektorjih so se vneli srditi spopadi, tako da so med bojem posredovali celo člani angleškega štaba, ki so predlagali posvetovanje v Pliberku. Tam so se sestali ustaški generali, kozaški poveljniki, komandanti enot 3. jugoslovanske armade, komandanti enot 14. slovenske divizije in predstavniki angleške vojske. Sovražnikovo poveljstvo je naposled le klonilo, ko je angleško poveljstvo izjavilo, da bo priskočilo v pomoč jugoslovanski armadi s tanki, če ne bodo prenehali s krvoprelitjem. Kasneje je prišel v štab 51. divizije generalni polkovnik ustaške kopenske vojske Slavko Štancer in izjavil, da bo odredil brezpogojno vdajo.⁵⁰

Po tem dogodku so kvislinški vojaki od libuškega polja tja do Poljan, Prevalj, Raven, Podklanca in Šentjanža začeli prihajati na plan, dvigati bele krpe, odmetavati orožje in stopati v ujetništvo. Orožje je položilo okrog 20.000 ustaških vojakov in oficirjev, (in okoli 6000 beguncev civilov) ter 8000 črnogorskih in hercegovskih četnikov, ki so se zadrževali na območju Mežice.⁵¹

Po bojih v Dravogradu

Tudi na območju Dravograda se je pričela sedaj široka akcija razoroževanja sovražnikovih vojakov. Druga in tretja četa sta se na območju Podklanca pri Dravogradu lotili razoroževanja sovražnikovih vojakov, ki so se po bojih zatekli in skrivali po gozdovih ter prihajali na območje Dravograda v upanju, da bi se pretolkli čez Dravo.

Poveljstvo bataljona je moralo sedaj preudarno zagotoviti zaščito mesta in vzpostaviti nadzor na območju Dravograda. Napetost, ki jo je prestajalo mesto ob Dravi, je prenehala. V kraju se je postopoma pojavljalo zatišje pred pojemačimi napadalnimi premiki sovražnika, zato se je 2. bataljon Prekmurske brigade, ko je prestopil na južni breg Drave, organizacijsko sorazmerno lahko uredil in usposobil za nove naloge.

Predvsem se je zastavljalo vprašanje, kako zagotoviti v mestu varnost in red ter očistiti teren tavajočih sovražnikovih skupin in posameznikov. Te je bilo treba razorožiti, zadržati v ujetniškem taborišču in takoj zatem poslati v Maribor. Zbrati je bilo številno orožje in vojno opremo ter jo uskladiščiti.

Druga pomembna naloga štaba 2. bataljona je bila, podpreti prizadevanja političnih aktivistov odbora Osvobodilne fronte pri vzpostavljanju ljudske oblasti že zaradi tega, ker je Dravograd med okupacijo kot znano gestapovsko gnezdo pretrpel hude izgube v ljudeh, ki so se pridružili narodnoosvobodilnemu gibanju.

V Dravogradu je dejansko ostal le 2. bataljon. Enote 3. jugoslovanske armade so imele obilo dela po zajetju številne kvislinške vojske. Razoroževale so sovražnikove vojake na območju Poljane, Prevalj, Raven in Šentjanža ter pošiljale ujetnike skozi Dravograd proti Mariboru. Bolgarska vojska, ki je dosegla Labot, se je vračala nazaj proti Mariboru. Na ramena moštva 2. bataljona, kateremu je bila zaupana skrb za mesto, je tako padla precejšnja odgovornost.

Največjo nadlogo so predstavljali oboroženi sovražnikovi vojaki, ki so v skupinah taval na območju Dravograda. Te je bilo treba izslediti, prisiliti k vdaji in spraviti v ujetništvo. Tavanje sovražnikovih skupin se je neverjetno razmahnilo. Ogrožale so bataljonske patrulje in prebivalstvo, pri katerem so izsiljevali živež in druge potrebščine.

Stab bataljona je zaradi tega uvedel terensko nadzorno službo močnih oddelkov, ki so križarili podnevi in ponoči v mestu in okolici. Uvedena je bila redna služba varnosti pri zaščiti lesenega in železniškega mostu. Zavarovali so železniško postajo, dravograjsko pošto, močne patrulje so nadzirale železniško progo, vod borcev pa je zaščitil hidroelektrarno. Stab bataljona je odredil tudi varstvo pri zapuščenih nenaseljenih poslopjih, predvsem pa so zastražili obrtne delavnice, ki so bile, delno oropane še vedno koristne ter po vrnitvi izročene lastnikom.

Po nalogu štaba 2. bataljona so obhodne bataljonske patrulje nadzirale železniško postajo v Otiškem vrhu in območje Šentjanža ter vasi Vič na severnem bregu blizu državne meje. Poveljstvo bataljona je odredilo tudi utrjen pas številnih zased ob južnem bregu Drave, ki so opazovale pristop k reki. Sicer pa varnostna služba ni bila lahka. Bataljonske patrulje in zasede so operirale v hriboviti okolici Dravograda, ki je močno gozdnata. Takšen teren pa je nudil varno zavetišče in skryvališče sovražnikovim skupinam, od koder so lažje prežali v zavetju gostih dreves, od tam streljali in tako zadajali obhodnim patruljam nemalo preglavic.

Na povelje štaba bataljona so nad dravograjsko železniško postajo preuredili in zgradili prejšnje zgorelo ujetniško taborišče, odkoder so, kadar se je napolnilo, stalno odpošiljali vojne ujetnike z oboroženim spremstvom v Maribor. Tam jih je sprejelo v varstvo osebje 3. bataljona Prekmurske brigade.

V Dravogradu je štab bataljona zadržal le določeno število vojnih ujetnikov, ki so jih uporabljali za odstranjevanje mrličev, postreljenih konj in živine, številnega nakopičenega raznega vojnega materiala, streliva, vozov, kamionov, topov, biciklov, oklopnih vozil, delno uničenih tankov, katerim je primanjkovalo gosenic in merilnih naprav. Vsega tega je bilo obilo po cestah, ki vodijo iz Dravograda proti Slovenjemu Gradcu, Ravnam, Libeličam, proti državni meji in Mariboru, kar je precej oviralo normalen promet. Razen tega je po okolnih njivah in travnikih tavalo nešteto mul in konj, do katerih so pripadniki bataljona, Prekmurci, imeli še posebno veselje, da so jih ujeli in skrbno negovali.

Brigadno Situacijsko poročilo navaja, da je moštvo 2. bataljona v Dravogradu zajelo okrog 3000 vojnih ujetnikov.¹² Ustaške in kvistinske vojake drugih narodnosti je zvečine za-

jela in prevzela 51. divizija ter druge enote 3. jugoslovanske armade in to takoj neposredno med bojem in po bitki v Dravogradu in Podklancu, medtem ko je moštvo 2. bataljona ustaške vojske zajelo pozneje po bojih, ko so zgubljeni tavalji na območju Dravograda in se poskušali umakniti čez Dravo.

Vojnih ujetnikov, predvsem pa ustaških, 2. bataljon ni zadrževal v dravograjskem ujetniškem taborišču. Po izrecnem ukazu štaba brigade so jih porazdelili in takoj po zajetju poslali v Maribor, kjer so jih izročili 3. jugoslovanski armadi. V Dravogradu so zadržali le nemške in avstrijske vojne ujetnike, izmed njih so izbrali rokodelce, zidarje, večje mehanikarje, voznike prevoznih motornih vozil, tesarje, mizarje, torej takšne, ki so bili primerni in uporabni pri številnih delih za popravila zajetih motornih vozil, za popravila okvar lesenega mostu in razdejanih poslopij. To število se je gibalo od 150 do 200 mož, kaj več ujetnikov spričo nezadostne hrane bataljon ni mogel zadržati v taborišču, ne bi pa bili odveč v razdejanem Dravogradu, kjer bi jih vzpostavljena ljudska oblast s pridom zaposlila pri obnovi mesta. Zajeti vojaki v Dravogradu niso delali težav, predvsem nemški in avstrijski, ki so se pomirili s svojo usodo. Zato so vsako delo opravili zanesljivo in s primernim obnašanjem. Ujetniško taborišče je bilo obdano z bodečo žico in od zunaj zastraženo. Znotraj pa so ujetniki zgradili dve prostorni leseni baraki, katera je vsaka lahko sprejela do sto ljudi. Med ujetniki so se znašli tudi otroci zajetih številnih beguncev iz Hrvaške, kar je kazalo prav žalostno podobo. Hrvaške begunce z otroci so odpravili v Maribor in od tam nazaj v njihove rodne kraje. Z vsemi ujetniki so ravnali strogo, vendar človeško, vtem ko so pripadnike ustaške vojske, nekatere v vojaških uniformah, druge preoblečene v civilne obleke, zasliševali, zatem pa jih predajali predstavnikom 3. jugoslovanske armade. Zasliševanje in odpravo ustaških pripadnikov je izvrševal pooblaščenec okrajne OZNE za Dravograd Jože Korošec-Vid.⁵³

Koliko vojnega plena je zajel 2. bataljon na območju Dravograda, je težko kaj točnega reči. Na prizorišču, kjer se je odvijal boj, je ostala nepregledna nakopičena vojaška oprema, orožje in prevozna sredstva. Zato je težko ugotoviti, koliko motornih usposobljenih vojaških vozil za prevoz tovora je odpremil 2. bataljon iz Dravograda v Maribor. Morda sto ali več. To so bili težki in lahki avtomobili znamke Blitz in Die-

sel, osebni avtomobili Opel, BMW, češkoslovaške tatre, motocikli s prikolico in oklopna vozila, ki so jih U9taši zapustili na poljih pri Šentjanžu, ker niso imeli za njih goriva. Prevozna sredstva, zaplenjena sovražniku, predvsem tovorni kamioni, so prevažali blago v Maribor, nazaj se pa niso več vračali in tudi nihče ni vodil natančne evidence tako prejetih prevoznih sredstev kot vojnega plena. Topove, zapuščene v jarkih, zvečine brez streliva in merilnih naprav, ki so jih uničili sovražniki, je moštvo bataljona privleklo na železniško postajo in odpremilo v Maribor. Nekaj topov in prevoznih sredstev so zajeli tudi Bolgari, druge uporabne pa je vzela in izkoristila v boju 51. divizija. Odveč je omenjati še puške, strojnice, brzostrelke in strelivo, kajti tega je bilo odvrženega brez števila v cestne jarke, ali pa je ležalo po njivah in travnikih.

Poleg omenjenega vojnega plena, vozil in orožja, so pri nekaterih kvislinških vojaki ob osebni pregledu zasledili precej skritih dragocenosti,* na primer zlate prstane, veriži-

* Ob osebni pregledu, predvsem pa pri zaslišanju ustaških ujetnikov v Dravogradu, so nekateri vojaki zatrjevali, da je štab 8. ustaške divizije prevažal v avtomobilih razne dragocenosti, med temi tudi kamion z zlatom v palicah. Vozilo z zadevnim ustaškim zlatom v kamionu so baje odpeljali med umikom iz Podklanca na Poljano, od tam pa na območje Pliberka. Po izjavah zajetih ustašev, da bi prepoznali takšen kamion, če bi ga videli, je štab 2. bataljona sklenil poslati na območje Pliberka, kamor so se, kot je bilo znano, zatekli številni kvislinški vojaki, med katerimi ni primanjkovalo ustaških veljakov, generalov, ministrov in njihovih družin, skupino zanesljivih borcev, da ugotove, koliko je resnice v izjavah ustašev. Vendar je treba poudariti, da so se tega zasledovanja lotili bolj iz radovednosti, kot pa resne zadeve. Res so južno od Pliberka, slab kilometer od mesta na široki travnati planoti naleteli na angleške vojake, ki so stražili številne kamione, na katerih se je trla množica ustaških beguncev, civilov, oficirjev, žensk in otrok. Zajeti ustaši, katere so vzeli seboj, so kamione prepoznali in dejali, da so pravi. V splošni zmešnjavi, ki je tam vladala in še med predajo ustaške vojske in vlade NDH enotam 3. jugoslovanske armade, je skupini borcev uspelo odpeljati deset kamionov. Pri tem so jim pomagali sami vozniki v civilu, hrvaškega rodu, po vsej verjetnosti preoblečeni ustaši rekoč, da se raje predajo slovenskim partizanom. Ko so kamione pripeljali v Dravograd k železniški postaji so jih začeli naglo iztovarjati in odpirati številne zabojne. V zabojih niso našli zlata v palicah, temveč so bili polni papirnatega denarja, to je hrvatskih kun, katerih vrednost je bila enaka ničli. Na jezljiv ukaz komandanta bataljona so hrvatske kune sežgali (opomba avtorja).

ce, zapestnice, uhane, zlate ure in zlate zabe, po vsej verjetnosti izpuljene žrtvam.⁵⁴

Na postajnem železniškem skladišču, katerega so temeljito preuredili, so spravljali razne zaplenjene reči. Predvsem so tja odlagali številne usnjene oficirske plašče, razne uniforme, čevlje, škornje, precejšnje količine usnja, bale blaga, radijske aparate, konjske vprežne usnjene potrebščine, sedla, komate, fotoaparate, jedilne pribore, ročne vojaške kuhinje in razno rokodelsko orodje. Vse to so pripadniki prekmurskega bataljona marljivo zbirali, razvrščali in uskladiščili.

Drugo, vendar bolj zabavno delo in opravilo moštva bataljona je bil lov na potikajoče se konje. Po okolnih gozdovih, travnikih in njivah na območju Dravograda je bilo obilo konj. Ker so večino bataljona predstavljali mladi prekmurski fantje, je bilo pravo veselje gledati, kako so obhodne patrolje, ki so bile poslone na območje Dravograda, hkrati prirejale še lov na konje. Te konje so pozneje morali z drugim plenom poslati v Maribor, kjer jih je sprva prevzel štab Prekmurske brigade oziroma komanda štajerskega vojnega področja.

Za vpogled o poteku prevoza vojnega plena iz Dravograda v Maribor imamo na voljo partizanski dnevnik takratnega političnega komisarja 3. čete poročnika Zlatka Bogataja, ki je zapisal: »15. maja 1945 zjutraj sem določen, da prevza-

Zaplenjeni nemški tovornjaki v Dravogradu

mem prevoz štirinajstih vprežnih vozil, napolnjenih z vojnim plenom za Maribor. Cesta do Maribora je zatrpana z vojaštvom in odvrženim orožjem in promet otežkočen. Imeli smo precej nezgod, ali se je vse dobro izteklo. Zvečer smo prispeli s tovorom na Falo precej mokri, ker je močno deževalo. Prespali smo v neki gostilni, vendar nas gospodar ni prav nič gostoljubno sprejel. Vojni plen smo v Mariboru izročili štabu Prekmurske brigade. 16. maja ob štirih zjutraj smo se iz Maribora odpravili nazaj v Dravograd po naslednji transport. To pot srečujemo po cesti dolge kolone zajetih ustaških vojakov v oboroženem spremstvu pripadnikov 3. jugoslovanske armade.«⁵⁵

Prevoz raznovrstnega plena iz Dravograda v Maribor je potekal skoraj vsakodnevno po cesti ali železniški progi z vlakom. V tovornih vagonih so prevažali težje tovore, zaboje streliva, živino, konje, motoma kolesa, topove in tudi zajete sovražnikove vojake.*

Medtem ko je 2. bataljon izvajal vrsto poverjenih nalog v mestu in okolici, pa je po levem bregu Drave po cesti iz Pliberka do Maribora, tekla nepretrgana kolona ujetih sovražnikov vojske, ustašev, Čerkezov, Kozakov, domobrancev, četnikov in Nemcev. Med zajetimi je bilo veliko število odkritih in še ne odkritih vojnih zločincev, članov hrvatske ustaške vlade, kvislinških poveljnikov. Vsekakor je pomembno omeniti tudi generala von Löhra, poveljnika premagane nemške balkanske bojne armadne skupine, skupaj z njegovimi generali in štabnimi oficirji, ki so ga po begu spet vrnil in je ponovno nastopil ujetništvo. Močno zastrašeni vojni ujetniki so prašni, izčrpani in sklonjenih glav romali skozi Dravograd proti Mariboru in naprej v odrejena ujetniška taborišča. V Dravogradu se dolge kolone niso zadrževale, maloštevilni prebivalci pa so se odvrčali od njih in gledali s prezirom na včerajšnje hudodelce.

V Dravogradu se je postopoma začelo razvijati bolj normalno življenje. Prebivalci so se začeli vračati na svoje do-

* Stab Prekmurske brigade je v dobri nameri odpremil iz Maribora v Dravograd med boji z vlakom dva topa. Prispela sta z zamudo, to je 16. maja, ko prekmurskemu bataljonu topa nista bila več potrebna, vendar sta poslana topa, ki sta ostala na dravograj-skem peronu, vzbudila pri borcih precej dobre volje in smeha, saj je bilo vojne že konec (opomba avtorja).

move. Mnogi so našli porušene hiše ali izropane domove, vendar je mesto z vsakim dnem postajalo bolj živahno in delavno.

Tudi v 2. bataljonu je bilo zapaziti vidne spremembe notranjega vojaškega vsakodnevnega življenja, kajti moštvo bataljona ni več ždelo po strelskih jarkih in na nevarnih položajih, zato so nastopile določene spremembe.

O tem je komandant bataljona takole zapisal: »Po boju v Dravogradu je poveljstvo bataljona posvetilo več pozornosti moštvu bataljona. Moja skrb je bila, da se vsakodnevno vršijo vojaške vaje, spoznava vsakovrstno orožje, način upravljanja in uporabe, kakor tudi redno vzdrževanje. Po rednih vojaških urah po četah smo na sestankih obravnavali in razpravljali o dosedanjih izkušnjah boja v Dravogradu in razlagali sovražnikovo vojno taktiko. Lažje je šlo tudi urejanje tekočih zadev borcev, katerim se prej spričo težkega položaja nismo mogli dovolj skrbno posvetiti. Uvedena je stroga higiena in zahtevana brezpogojna čistoča, tako pri borcih kot v prostorih, kjer je bilo moštvo razporejeno.⁵⁶ Tudi v brigadnem poročilu je poudarjeno, da je moštvo 2. bataljona v Dravogradu ves prosti čas posvetilo temeljitemu vojaškemu urjenju in vojaški vzgoji.

Politično vodstvo 2. bataljona pa se je skrbno lotilo opravi političnega pouka in politične vzgoje. Teme, ki so jih politični komisarji obravnavali po četah in v bataljonu, so se nanašale predvsem na potek vojnih in političnih dogajanj, doma in v svetu. Vpeljan je bil sistematični pouk o idejno-revolucionarnih smernicah, ki so vodile narode Jugoslavije v osvobodilnem boju. Tako so se partizanski borci, predvsem pa novinci, vzgajali v duhu pravkar preteklega narodnoosvobodilnega boja, ne samo da postanejo pripadniki Prekmurske brigade jutrišnji vojaki regularne armade, marveč tudi zavestni nosilci revolucionarne družbene preobrazbe v nastajajoči novi socialistični državi Jugoslaviji.

O politični vzgoji je v bataljonskih poročilih precej zapisanega in to veliko več, kot pa v 1. in 3. bataljonu Prekmurske brigade. To pa pove, da je politično in kulturno življenje v 2. bataljonu bilo dokaj razgibano. V poročilih so nadrobno opisani poteki političnih sestankov po četah, vodih in desetinah, vsebine razprav, med katerimi ne izostajajo tudi redni partijski sestanki, kjer so analizirali in ocenjevali borce, ki so

se izkazali med bojem in s svojim vsakdanjim zgledom v enoti.

Iz bataljonskih poročil oziroma sklepov štaba bataljona, posredovanih štabu Prekmurske brigade, je razvidna tudi podrobna analiza vodilnega vojaškega in političnega kadra po četah, vodih in desetinah, njegova politična ali vojaška sposobnost in požrtvovalnost.

Za prehrano moštva 2. bataljona v Dravogradu je bilo v glavnem preskrbljeno, bilo je namreč dovolj zajete živine, ki jo je zapustila sovražnikova vojska, vendar je primanjkovalo špecerijskih izdelkov: moke, olja, sladkorja, soli itd. Hrana je bila skromna, vendar zadovoljiva, najtežje je bilo z dobavo moke za vsakdanji obrok kruha. Kruh so nadomeščali s konzerviranim krompirjem v papirnatih vrečah, zaplenjenih sovražniku. Pri prehrani pa je bilo prikrajšano tudi prebivalstvo na območju Dravograda.

Drugi bataljon je v Dravogradu medtem tudi številčno narastel. Na seznamu so vodili prek 500 borcev. Novinci so prišli iz Prekmurja v Maribor na razpoloženje štabu Prekmurske brigade, od tam pa jih je poveljstvo odredilo po bataljonih. Drugemu bataljonu so tako dodelili kakih 80 mobilizirancev, ki so se vključili v čete in vode. Z ustanovitvijo komande mesta Dravograd je štab bataljona odredil del novincev v jakosti voda komandi v pomoč, ki jih je uporabila za zaščito družbenopolitičnih organizacij in njihovih predstavnikov, da bi nemoteno razvijali in opravljali svoje politične in organizacijske naloge.⁵⁶

Ko so skozi Dravograd prenehale korakati neskončne kolone zajetih sovražnikovih vojakov, so cesto iz Pliberka, to je od državne meje do Maribora, zapolnile enote 4. operativne cone in enote 3. jugoslovanske armade. Dravograd je pozdravljala osvobodilno vojsko. Osvobodilna vojska Jugoslavije se je morala umakniti iz avstrijskega dela Koroške. Tisočletno upanje koroških Slovencev, da bodo končno svobodno zaživel, se ni uresničilo. Zavezniki niso popustili pri zahtevah za priključitev avstrijskega dela Koroške k Sloveniji; ostali so pri sklepu medsebojnega sporazuma in brezobzirno prisilili k umiku jugoslovansko armado s slovenskega koroškega ozemlja. Zavezniško poveljstvo tudi ni izročilo vseh pobeglih kvistinskih zločincev, del le-teh so zadržali v raznih taboriščih okupacijske

cone v Avstriji in jim dali možnost, da pobegnejo. Prva nepopisna sreča slovenskega prebivalstva v Pliberku, Celovcu, Beljaku in na Gosposvetskem polju se je tako po odhodu osvobodilne vojske spremenila v bridkost in ogorčenje. Jugoslovansko-avstrijsko mejo je takrat zasedla angleška vojska in jo zaprla, tam pa so ostali številni grobovi, ki opozarjajo na junška dejanja borcev jugoslovanske armade za osvoboditev Koroške.

SKLEPNO POGLAVJE

Po 15. in 16. maju 1945, ko so zamrli zadnji streli v Podklancu pri Dravogradu in na Poljani, se je dejansko končala 2. svetovna vojna v Jugoslaviji. Nastopil je relativen mir, začela se je diplomatska bitka, podtalna hladna vojna, sojenje vojnim zločincem in vojaška okupacija zmagovalcev.

Bojno dejanje enot 4. operativne cone, enot jugoslovanskih armad in Prekmurske brigade je bilo končano. Enote 4. operativne cone so prišle v sestav 3. jugoslovanske armade, prav tako tudi Prekmurska brigada.

Po ukazu 3. jugoslovanske armade so enote 3. armade dobile novo nalogo. Določili so jih, da zasedejo in ustvarijo zaporno črto na relaciji Poljana—Črna—Dravograd—Marenberg (danes Radlje ob Dravi) in tako zastražijo jugoslovansko-avstrijsko mejo. Enote so dobile nalogo, da se lotijo v območju državne meje čiščenja in nadzorstva ob zaporni črti, da bi onemogočile sleherni prehod tavajočih in skrivajočih se sovražnikovih skupin iz Jugoslavije v Avstrijo.⁵⁷

Med zaključnimi bojnimi operacijami na Štajerskem in Koroškem so enote 4. operativne cone, vključno Prekmurska brigada, razporejene v Celju, Mariboru, Dravogradu in na Koroškem, prizadejale sovražniku tele izgube: 454 mrtvih, 255 ranjenih, zajeli so okrog 56.700 sovražnikovih vojakov in oficirjev. Zaplenjena je bila precejšnja količina vojnega materiala: 50 topov, 12 tankov, 419 težkih in lahkih strojnic, 222 brozostrelk, 334 kamionov, 535 raznovrstnih motornih vozil, 922 konjev in še ogromno druge vojaške opreme.⁵⁷

Takoj moramo opozoriti, da omenjene številke ne zajemajo tudi akcije enot 3. jugoslovanske armade, ki so prispele v operativno področje 4. operativne cone in ki so prav tako po

bojih bile močno zaposlene z razoroževanjem sovražnika in urejanjem vojnega plena.

Na podlagi Situacijskega poročila štaba Prekmurske brigade pa je možno zaslediti naslednje podatke o vojnem plenu in zajetju sovražnikovih vojakov za 1., 2. in 3. bataljon: zajetih 7000 sovražnikovih vojakov in oficirjev, zaplenjeno 200 lahkih in težkih strojnic, 2500 pušk, 200.000 kosov streliva za puške in strojnice, 32 vprežnih vozil, 1 kočija, 106 konjev, 42 tovornih avtomobilov, 3 osebni avtomobili. . .⁵⁵

Brigadno poročilo poudarja, da točno število vojnega plena še ni moč dokončno ugotoviti in sicer za prevozna motorna vozila, sanitetni material, telefonske naprave, vojaške obleke, perilo, čevlje, usnjene plašče in raznovrstno orožje. V poročilu tudi zasledimo, da prevoz vojnega plena iz Celja, Dravograda in Maribora poteka proti Ljubljani.

Navedeni podatki v brigadnem poročilu, predvsem o vojnem plenu, kot je razvidno, so pomanjkljivi in niso v celoti zapisani. Bilo ga je namreč neprimerno več. Pri tem mislimo na število prevoznih sredstev, ki jih je zaplenil 2. bataljon v Dravogradu in 1. bataljon v Celju. Kamioni zaplenjeni sovražniku so prevažali vojni material iz Celja in Dravograda v Maribor, kasneje pa v Ljubljano, nazaj pa se — kot smo že omenili — niso več vračali, zato je bilo tudi ugotavljanje števila motornih vozil težje zasledovati in tudi evidenca je bila pomanjkljiva. Vojna se je končala in verjetno je bilo veselje in radost močnejša, kot pa zanimanje za točno evidenco vojnega plena.

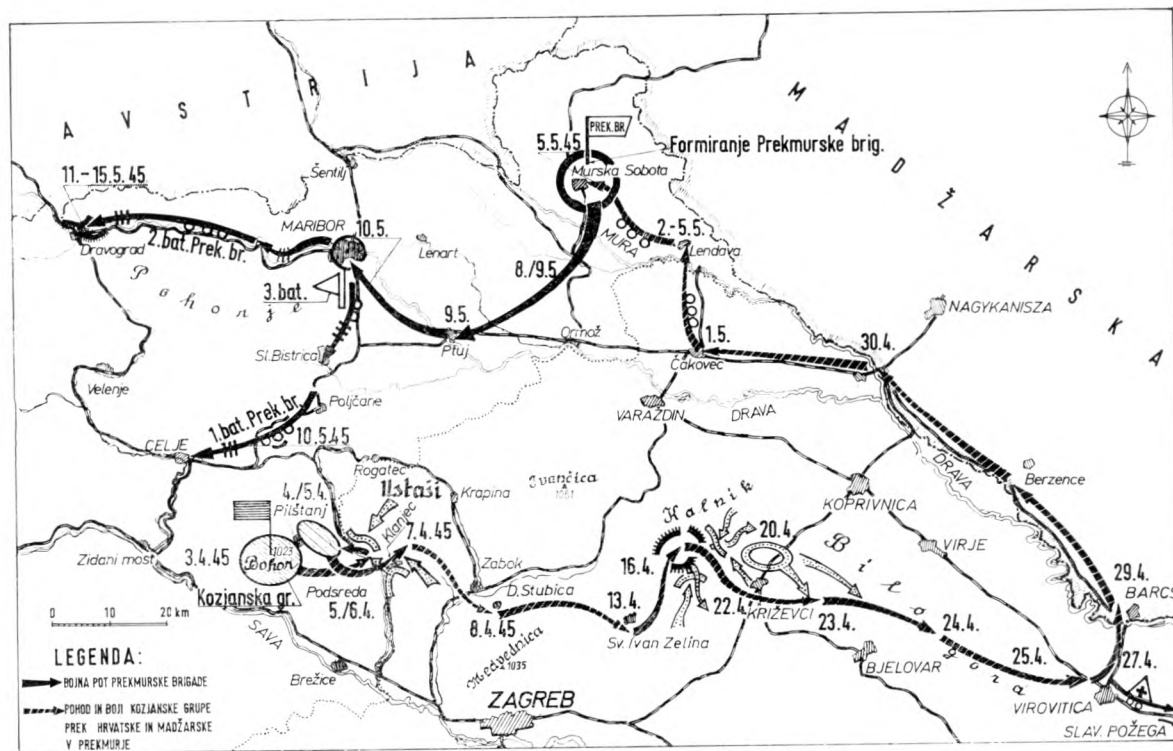
Za nas je bolj pomembno, kot ugotavljanje vojnega plena, dejstvo, da je Prekmurska brigada izvršila poverjeno nalogo. Predvsem je treba upoštevati bojno dejanje moštva 2. bataljona, ki je od 10. maja zvečer v kočljivi situaciji pred premočnim sovražnikom pogumno zaprl dostop do dravograjskega lesenega mostu. »S tem je,« pravi generalmajor Lado Ambrožič-Novljan, »vnesel v vrste sovražnikovih čet negotovost glede možnosti prehoda čez Dravo in zavlekel sovražnikovo akcijo za nekaj časa. Imenitno je opravil svojo nalogo.«⁶⁹

Ob prihodu bolgarske vojske in enot 3. jugoslovanske armade na območje Dravograda se je 2. bataljon dostojno vključil v boj proti pritisku sovražnikovih skupin na dravograjske mostove. V najtežjih trenutkih je bila upravičena bojazen, da ta nepreizkušena prekmurska enota ne bo vzdržala na polo-

žajih na južnem bregu Drave, dobesedno brez dejanske pomoči od drugod. Le pogumna požrtvovalnost moštva bataljona, ki so ga sestavljali mladi Prekmurci, ter odločno razsodno poveljevanje je napravilo to enoto sposobno, da je enakopravno z drugimi četami bolgarske vojske in enotami 3. jugoslovanske armade branil dravograjske mostove. V boju za Dravograd je 2. bataljon Prekmurske brigade odigral pomembno vojaško vlogo. Razen da je dva dni takorekoč osamljen pogumno držal položaje na južnem bregu Drave, so se pripadniki 2. bataljona Prekmurske brigade, dostojno postavili v bran tudi na položajih severnega brega na bojni zaporni črti. Borci 2. bataljona so dostojno zdržali na položajih kljub silovitemu baražnemu artilerijskemu ognju. Prav tako je poveljstvo bataljona zanesljivo nadziralo obrambne položaje. Resnica je, da je k odločilnemu odporu pripomogla tudi navzočnost bolgarske in divizijske artilerije 3. armade. Tako je bil 2. bataljon deležen velike moralne moči in podpore v okrepitvah.

Poudariti moramo tudi napore moštva 1. bataljona, ki se je iz Maribora proti Celju prebijal skozi nemške in ustaške sovražnikove kolone. Na pohodu proti Celju so ga pri Grobelnem zaradi sovražnikove koncentracije zaustavili in je moral sprejeti oborožen boj, da bi si izsilil prehod. Po prihodu v Celje je moštvo bataljona opravljalo naporno in odgovorno delo v akcijah razoroževanja številne sovražnikove vojske. Če območje Celja ni predstavljalo večje strategične pomembnosti od Dravograda, je treba naglasiti, da je celjsko področje doživelo med umikom naj večjo koncentracijo nemške in usitaške vojske, ker je sovražnik tam nakopičil celoten bojni potencial in naselil glavno poveljstvo nemške balkanske armadne skupine. Moštvo 1. bataljona je poverjeno nalogo izvrševalo požrtvovalno in disciplinirano. Prav tako je poveljstvo bataljona dosledno nadzorovalo izpolnjevanje vseh akcij, predvsem zaščito mesta in ujetniškega taborišča, ogled stražarskih mest in zased ter pomagalo z vzgojno vojaško-političnimi urami po četah in izpolnjevalo ukaze komande mesta Celja.

Tretji bataljon, ki je po ukazu štaba Prekmurske brigade oziroma štajerskega vojnega področja ostal v Mariboru, je izvrševal številne akcije v mestu in okolici. Maribor je terjal varnost, red in zaščito. Preprečiti je bilo treba razne poskuse morebitnih sabotaž v številnih mariborskih tovarnah, zato je moral bataljon dati vse razpoložljive moči za varstvo pomemb-

Bojna pot brigade

nih industrijskih objektov, komunikacijskih križišč, mostov, železnic in zavarovati vojaško ujetniško taborišče.

Če je bila naloga in delovanje moštva 3. bataljona drugorazrednega značaja, je ne velja zmanjšati, kajti prav tako jo lahko štejemo v specifičnih vojnih razmerah za nevarno in odgovorno.

To bi bil kratek prerez konca dogodkov sodelovanja Prekmurske brigade in njenih bataljonov v sklepnih operacijah.

O Prekmurski brigadi je bilo slišati, vendar zapisanega ni bilo dovolj. Prekmurska brigada je kljub pozni ustanovitvi v sklepnih operacijah predstavljala nepogrešljivo enoto. Prekmurska brigada je zavzela široko fronto od Ptuja in Maribora do Celja in Dravograda. Po prihodu v Maribor je bila za začetek edina partizanska enota v mestu. Prišla je v kraje, ki so jih Nemci zapuščali ter tako pomagala ustanavljati lokalne organizacije ljudske oblasti in zagotovila minimalno vojaško posadko, tam kjer so to okoliščine zahtevale. Poveljniški kader Prekmurske brigade je v vseh kritičnih razmerah s pridom izkoristil partizansko taktiko in njene izkušnje ter tako zagotovil izvršitev vseh poverjenih nalog.

ZADNJA NALOGA

Prekmurski brigadi je bila poverjena zadnja naloga. Odhod bataljonov iz Dravograda, Celja in Maribora v avstrijski prostor okupacijske cone, ki je bila pod poveljstvom 3. ukrajinskega fronta.

Brigadno poročilo z dne 27. maja ne omenja premik bataljonov v Avstrijo. To zvemo le iz dopisov štaba Prekmurske brigade, posredovanih štabom bataljona. Tako so 29. maja posredovana 1., 2. in 3. bataljonu pismena povelja, v katerih je ukazano, naj bataljoni takoj po prejemu dopisa zberejo moštvo, pripravijo rezervno hrano za tri dni, vzamejo ves potreben vojaški material, ostalo pa naj se izroči komandam mest ali pa ljudskim oblastem. V naredbi je naglašeno, naj bataljoni krenejo v Marenberg, kjer morajo biti najkasneje do 30. maja jutraj, ker bodo tam sprejeli nadaljnja navodila.⁶⁰

Na voljo je bilo le malo časa, toda bataljoni so se po naglih pripravah takoj odpravili za pohod. Stabi bataljonov v Mariboru, Celju, predvsem pa v Dravogradu, so bili deležni od strani predstavnikov ljudske oblasti velike pozornosti, ki se je izkazala v izrečenih zahvalah in pristrčnem slovesu. Prebivalstvo Dravograda, Celja in Maribora je hvaležno pozdravljalo ob slovesu moštvo bataljonov Prekmurske brigade.

Drugi in 3. bataljon sta iz Dravograda in Maribora odrišla peš, medtem ko je 1. bataljon krenil iz Celja z vlakom. Bataljoni so prispeli neovirano zvečer 30. maja v Marenberg. Po dvajsetih dneh razdvojenosti so se prekmurski bataljoni spet združili. Snidenje moštva, predvsem Prekmurcev, je bilo na zbornem mestu v Marenbergu nadvse pristrčno, vendar Prekmurska brigada ni ostala dolgo tam. Po dveh dneh počitka se je na ukaz štaba brigade premaknila prek državne meje

v Avstrijo in se zaustvila v Eibiswaldu (Ivnik). Tja so prispele tudi enote 4. operativne cone in deli enot 3. jugoslovanske armade.

Prekmurska brigada se je nastanila nedaleč severno od naselja. Na ožji travnati planoti so čete postavile šotore, v katere so pretežno razmestili borce brigade. Prekmurska brigada v Ivniku ni dobila posebne naloge, pač pa je štab brigade zahteval vsakodnevne jutranje vojaške vaje, urjenje z orožjem in poznavanjem vojaških veščin. V popoldanskih urah so se vršile politične ure po četah in bataljonih. Na sestankih so govorili politični komisarji, ki so orisali pomen narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji in Jugoslaviji, poudarili vlogo partije in Osvobodilne fronte. Tudi brigadni propagandni odsek ni počival. Vršili so redne propagandne in kulturne ure po četah, bataljonih in pred zbrano brigado, delili časopise in na razne načine obveščali borce o položaju doma in v svetu, hkrati pa niso pozabili na splošno izobraževanje borcev. Predvsem pa so posvetili veliko več pozornosti delovanju partijske organizacije po bataljonih. Ure so potekale redno skoraj vsak dan, prav tako tudi celični sestanki bataljonskih birojev, na katerih so obravnavali politično gradivo ter delo vojaških in političnih funkcionarjev po enotah Prekmurske brigade.

Notranje življenje v Prekmurski brigadi je tako potekalo v vojaški in politični vzgoji. Ivnik je lep kraj, za katerega ne bi mogli reči, da je takrat prebivalstvo trpelo pomanjkanje v hrani. Kraj ni bil siromašen, vendar je bilo naselje dokaj nenaseljeno. Zato so za prehrano moštva brigade odkupovali živež, ki so ga plačevali v gotovini, zakaj Prekmurska brigada je prišla v Ivnik »oborožena« s številnimi zaboji nemških mark, ki so jih bataljoni zaplenili v Mariboru, Celju, predvsem pa v Dravogradu, zato jih je imtendantura brigade v Avstriji s pridom vnovčila. Sicer pa je bil štab brigade oziroma intendantura dokaj dobro založena z raznimi prehrambenimi izdelki, kot glavnim virom prehrane moštva Prekmurske brigade. Pogosto je prišlo tudi do zamenjave: kmetom so dali konja za krave, tako da moštvo ni trpelo pomanjkanja z mesom.

Tako je minilo deset dni od prihoda Prekmurske brigade in enot 4. operativne cone v območje Ivnika, potem pa so na veliko presenečenje borcev Prekmurske brigade nenadoma sledile velike spremembe. Na povelje štaba 4. operativne cone in štaba 14. udarne divizije je prišlo do premestitve številnega

starešinskega vojaškega in političnega kadra in do razformiranja enot. Najprej so razformirali bataljone in čete in nato še štab Prekmurske brigade. Vodilni politični in vojaški kader kakor tudi moštvo pa so vključili kot dopolnilo v sestavo brigad 14. udarne divizije.

Prekmurska brigada je izpolnila pričakovanja prekmurskega ljudstva in opravičila svoj obstoj v zapletenih končnih operacijah na Slovenskem. Oddolžila se je tudi spominu mnogih med vojno padlih revolucionarjev in borcev za svobodo v Prekmurju.

O P O M B E

¹ Škerl Franc, Gestapovska grozodejstva v Dravogradu. Ljudska pravica, 28. januarja 1947 in Zolmir Bogdan, Seznami padlih partizanov in žrtev za Slovenj Gradec. Izdal OLO Slovenj Gradec 1957, stran 50—375.

² Glej poročilo obveščevalnega sektorja OF Dravograd štabu 4. operativne cone za čas od 5. aprila do 3. maja 1945. Arhiv IZDG f. 334/VI.

³ Dolničar Ivan, Obletnica pohoda na Koroško. Ljudska pravica 1. maja 1946.

⁴ Žolnir Bogdan, V koroškem kotu pred 20 leti. Ljudska pravica, 15. maja 1957 in Dolničar Ivan-Janošik, Situacija von Löhra in njegove vojske. Delavska enotnost, 2. decembra 1949.

⁵ Ambrožič Lado-Novljan, Prispevek k zgodovini osvobodilnega boja prekmurskega ljudstva in k zgodovini Prekmurske brigade. Arhiv IZDG f. 336/VIII.

⁶ Glej Naredbo štaba Prekmurske brigade 2. bataljonu z dne 10. maja 1945. Arhiv IZDG f. 336/VIII.

⁷ Srdič Simon, 2. bataljon Prekmurske brigade v Dravogradu. Spominski zapis (nadalje Srdič, Spominski zapis). Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

⁸ Prav tam.

⁹ Bogataj Zlatko, Partizanski dnevnik (nadalje Bogataj, Partizanski dnevnik). Kopija rokopisa pri avtorju.

¹⁰ Majcen Nada. Prekmurska brigada na pohodu. Spominski zapis (nadalje Majcen, Spominski zapis). Arhiv IZDG f. 336/VIII.

¹¹ Dolžan Drago, Spomini na Prekmursko brigado. Rokopis pri avtorju.

¹² Bogataj, Partizanski dnevnik.

¹³ Srdič, Spominski zapis.

¹⁴ Srdič, Spominski zapis in Bogataj, Partizanski dnevnik.

¹⁵ Srdič, Spominski zapis.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Ferenc Tone, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji (nadalje Ferenc, Poslednji dnevi). Naša obramba 1970, št. 6.

¹⁸ Srdič, Spominski zapis.

¹⁹ Crljen Daniel, Umik čez Dravo. Ustaška emigrantska hrvatska revija. Argentina 1966, št. 2–3 (nadalje Crljen, Umik).

²⁰ Glej zapisnik o razčlenitvi položaja v Dravogradu v času od 10. do 15. maja 1945 z dne 23. maja 1970. Podpisali, Korošec Jože-Vido, takratni pooblaščenec OZNE za Dravograd, Bogataj Zlatko, takratni politični komisar 3. čete 2. bataljona Prekmurske brigade in Hribovšek Mitja, takratni politični komisar 2. bataljona Prekmurske brigade. Arhiv IZDG, f. 336 (nadalje, Zapisnik).

²¹ Crljen, Umik.

²² Prav tam.

²³ Godler Franc-Blisk, Prekmurska brigada. Spominski zapis (nadalje Godler, Spominski zapis). Arhiv IZDG, f. 336.

²⁴ Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji.

Opis prihoda 3. in 4. bataljona Tomšičeve brigade na območje Dravograda oziroma v Mežiško dolino je povzet tudi po rokopisu Zaključne borbe enot 4. operativne cone Petra Brajoviča, takratnega načelnika štaba 4. operativne cone. Peter Brajovič je uporabil za rokopis gradivo, Bojna relacija Tomšičeve brigade. Arhiv JNA, Beograd.

²⁵ Opis prihoda enot 3. jugoslovanske armade v Dravograd je povzet iz spominskih odlomkov, Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne, Petra Brajoviča. Večer, Maribor 1970.

²⁶ Ferenc, Poslednji dnevi.

²⁷ Prušnik Karel-Gašper, Gamsi na plazu. Borec, 1958 stran 348–356.

²⁸ Srdič, Spominski zapis.

a» prav tam.

³⁰ Bogataj, Partizanski dnevnik.

³¹ Srdič, Spominski zapis.

³² Takratni vodnik voda 3. čete 1. bataljona KNOJ Franc Roškar, ki je bil od 11. maja 1945 pri zaščiti hidrocentrale na Fali, je v pismeni izjavi napisal, da je del enot 3. jugoslovanske armade zaradi nastale kritične situacije v Dravogradu prišel prek mosta na Fali in nadaljeval pohod proti Dravogradu po severni strani Drave. Prevoz vojske z vlakom od Fale naprej do Dravograda je bil zaustavljen do 14. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

³³ Veskovič Vaso, Generali mirno. Beograd. Stran 70–75.

³⁴ Opis v zvezi pogajanj med bolgarskim in ustaškim poveljstvom v Dravogradu dne 12. maja 1945 je povzet iz spominskih odlomkov, Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne Petra Brajoviča. Večer, Maribor 1970.

³⁵ Srdič, Spominski zapis.

³⁶ Savič Sreten, 3. jugoslovanska armada u završnim operacijama. Beograd. Stran 204–207.

³⁷ Srdič, Spominski zapis.

³⁸ Žolnir Bogdan, Dolič–Podklanec–Poljana, prizorišče zadnjih bitk druge svetovne vojne. Koroški fužinar, Ravne 29. novembra 1955.

³⁹ Zapisnik o razčlenitvi položaja v Dravogradu.

⁴⁰ Crljen, Umik.

⁴¹ Srdič, Spominski zapis. Majcen, Spominski zapis.

- ⁴² Glej operacijski dnevnik brigadne artilerije 51. divizije v času od 1. do 16. maja 1945. Arhiv, Muzej NOR, Novi Sad.
- ⁴³ Srđić, Spominski zapis,
- ⁴⁴ prav tam.
- ⁴⁵ Basta Milan, Rat posle rata. Beograd, stran 35—45.
- ⁴⁶ Savič Sreten, završne operacije 3. armade. Vojno istorijski glasnik Beograd, broj 2—3, 1955, stran 200—203.
- ⁴⁷ Godler, Spominski zapis.
- ⁴⁸ Savič, Završne operacije. Stran 710—712.
- ⁴⁹ Prav tam.
- ⁵⁰ Žolnir, Prizorišče zadnjih bitk.
- ⁵¹ Savič, Završne operacije. Stran 712—714 in Ferenc, Poslednji dnevi.
- ⁵² Situacijsko poročilo štaba Prekmurske brigade z dne 27. maja 1945. Arhiv IZDG, f. 336/VIII.
- ⁵³ Zapisnik o razčlenitvi položaja v Dravogradu.
- ⁵⁴ Bogataj, Partizanski dnevnik.
- ⁵⁵ Prav tam.
- ⁵⁹ Srđić, Spominski zapis.
- ⁵⁷ Glej poročilo štaba 14. divizije z dne 29. oktobra 1945. Arhiv IZDG, f. XII in ukaz štaba 3. jugoslovanske armade br. 267 z dne 18. maja 1945. Arhiv JNA f. VII. — 292. Beograd.
- ⁶⁸ Srđić. Spominski zapis.
- ⁵⁹ Ambrožič, prispevek.
- ⁰⁰ Ukaz štaba Prekmurske brigade 1., 2. in 3. bataljonu z dne 29. maja 1945 — Arhiv IZDG, f. 336/VIII.

KAZALO KRAJEV, IMEN IN ENOT

- A
- Adrijanci — 15
- Ambrožič Lado-Novljan — 7, 9,
 77, 79—81, 85, 86, 90, 101, 102,
 104, 105, 109, 112, 115, 127,
 129, 132, 133, 142, 143, 150,
 170 221
- Andrejč Karel — 28, 29
- Antauer Evgen — 18
- Antolin Andrej — 71
- Anžič Anton — 103, 104
- Apače — 122
- Apeninski polotok — 24
- Ardeni — 53
- Arja vas — 158, 160
- Armade:
- NOVJ :
- četrta — 84, 112, 144
- druga — 111
- tretja — 6, 78, 112, 113, 115,
 118, 122, 129, 140, 144, 188 do
 191, 193, 194, 198, 201, 210, 211,
 213, 214, 216, 218, 220—222,
 226
- zavezniške:
- 1. bolgarska — 6, 69, 72, 112,
 116, 118, 144, 170, 190
- 3. ukrajinska (fronta) — 69,
 72, 113, 183, 225
- 8. angleška — 210
- 27. sovjetska — 81
- 57. sovjetska — 72
- sovražnikove:
- 2. nemška tankovska — 69,
 72, 116, 118
- 3. madžarska — 69, 72, 116
- Weichsova (**I.** fronte) — 69
- Armadne skupine nemške:
- 21. planinska — 145
- 68. pehotna — 169
- 91. pehotna — 145
- »E« — 109, 145
- Fischerjeva — 145
- Renduliceva — 145
- Schörnjeva — 145
- Atanasov Sterij — 184, 185
- AVNOJ — 77
- Avstrija — 33, 53, 69, 70, 72, 84,
 109—113, 118, 136, 139, 144,
 148, 149, 167, 169, 170, 181, 184,
 188, 197, 203, 219, 220, 225, 226
- B
- Babno — 148
- Bačka — 11, 74
- Baden-Gleichenberg — 34
- Bagar Mirko — 15, 16
- Bajc Janko — 126
- Bakan Stefan-Svoboda — 57, 61
- Bakanyi Aleksander — 71
- Balantič Milan — 5
- Balažič Koloman — 49, 57, 61, 62
- Balkan — 53, 124
- Bankovci — 72
- Barč — 90, 93
- Baranja — 11, 74
- Barsukov Fedor — 75
- Basta Milan — 191, 206
- Baš Franjo — 125

Bataljoni:

NOVJ:

- 1. prekmurski — 102, 132, 135, 140—144, 148—152, 154—161, 166, 217, 221, 222, 225
- 2. prekmurski — 132, 134, 135, 140—142, 165, 170—174, 176 do 186, 188, 189, 191—194, 196, 197, 200—209, 211—214, 216 do 218, 221, 222, 225
- 3. prekmurski — 133—136, 140 do 142, 212, 217, 221, 222, 224, 225
- Kozjanski — 101
- Kraj iški — 92
- Lackov — 30, 31
- Pohorski — 24
- Slovenski — 87, 91—95, 102 do 106, 173
- Šlandrov — 148
- Tomšičev — 189

nemški:

- 1. šolski — 167
- 2. nadomestni — 167
- deželnih strelcev — 167

Batrovci — 92

Bavarska — 110

Beljak — 219

Beltinci — 71, 74, 75, 80

Benica — 15

Benko Josip — 11, 18

Beograd — 77, 78, 86, 92, 95

Berkopce Josip — 143

Bežigrad (pri Celju) — 157

Bilova gora — 90

Biograd na moru — 95, 101, 102, 104, 127, 143

Bistrica — 15, 40, 41, 45

Bizjak Ivan — 93, 95, 102

Blaguški gozd — 70

Blatno jezero — 50, 53, 69

Bodonci — 64

Bogataj Zlatko — 5, 7, 96, 100, 114, 115, 120, 132, 195, 215

Bogojina — 39, 40, 42, 59—61, 66

Bogomolov Boris — 30

Bohor — 87—90, 95, 101, 150

Bole Stane — 95

Bolfenk — 118

Bolgarija — 112, 113

Bologna — 53

Boltez Janez — 102, 153

Boreča — 64

Borejci — 15

Borovlje — 192, 198

Borštinar Anton — 102

Borštinar Jože — 44

Bosna — 53

Božič Milan — 143

Bračko Franc — 28, 47

Brajovič Petar — 8, 147

Bratina Franc — 18

Brčko — 92

Brezovica — 61, 74

Brezovci — 72

Brežice — 149

Brigade:

NOVJ:

- 1. jugoslovanska — 93
- 1. kraj iška — 93
- 1. SNOUB »Tone Tomšič« — 146, 189, 191, 200, 208, 209
- 2. kraj iška — 208
- 2. SNOUB »Ljube Šercerja« — 24, 146, 168
- 4. SNOUB »Matije Gubca« — 49
- 4-ta 51. divizije — 191
- 5. SNOUB »Ivana Cankarja« — 24, 44, 49
- 6. proletarska — 208
- 6. SNOUB »Slavka Šlandra« — 146—148
- 6-ta 36. divizije — 191, 193, 200, 207, 208
- 7-ma 51. divizije — 191
- 8-ma 51. divizije — 191, 207
- 9. krajiška — 92
- 11. SNOUB »Miloša Zidanška« — 146—148
- 12-ta 51. divizije — 191, 207
- 13. SNOUB »Mirko Bračič« — 88, 146, 192
- Majeviška — 201

nemška :

- 3. Wehrmannschaft — 73
- Brilej Jože — 77, 80
- Broz Josip-Tito — 81
- Brumen Jožko — 5, 8, 28, 47
- Bučkovci — 70

Budimpešta — 13, 21, 28, 29, 50
 Budina — 119
 Bukarešta — 26
 Bukovje — 186, 187, 193, 200
 Bukovnica — 55, 59, 61
 Bukovska vas — 209
 Bukovže — 148
 Bukovžlak — 158
 Bunčani — 73

C

Cankovo — 72
 Caplin Ivan — 17
 Celje — 7, 101, 132, 133, 141 do
 153, 155–161, 165, 172, 174,
 186, 188, 220–222, 224–226
 Celovec — 111, 118, 146, 165, 168,
 219
 Centralni komite KPS — 15, 24,
 25, 27, 48, 49, 80, 94
 Centralni komite KP Madžarske
 — 15
 Centralni komite Skoj — 15
 Cerjak Ivan-Vojko — 147
 Cicelj — 146
 Čigūt Koloman — 15, 19, 21
 Čimer (logar) — 38
 Cmurek — 69
 Crljen Danijel — 184, 185, 202
 Csurgo — 94
 Cven — 36, 37, 45
 Cvetič Janez — 18, 29
 Cvetko Stefan — 19, 21

C

Čačinovič Rudi — 15, 29
 Čakovec — 17, 28, 89, 90, 94
 Čehoslovaška — 110
 Čepinči — 64
 Černeče — 165
 Černelavci — 15, 71
 Červan Olga — 25
 Červič Alojz-Miha — 25
 Červič Stane-Bojan — 25, 26, 42,
 43, 47, 48
 Češka — 84
 Čete NOVJ :
 — Džemsova — 29, 32–45, 48,
 60
 — Haloška — 118, 121–123

— Lackova — 7, 24
 — Pohorska — 30
 — Rogaška — 123
 Črenšovci — 26, 39, 49, 80
 Čret pri Celju — 157, 158
 Črna — 167, 168, 197, 210, 220
 Črna gora — 53
 Črni les — 37
 Črnske meje — 71
 Čurič Ivan — 60

D

Dalmacija — 53
 Dedonci — 34
 Delvidek — 12
 Deškovič Ljubo — 6, 28, 29, 47
 Deškovič Milan — 28, 47
 Divizije:
 NOVJ:
 — 1-va prve armade — 149
 — 2-ga prve armade — 149
 — 3-ja druge armade — 149
 — 5-ta prve armade — 159, 160
 — 5. srbska udarna — 92, 93
 — 6. lička — 93
 — 10-ta prve armade — 149
 — 11-ta prve armade — 149, 159
 — 14. slovenska — 44, 88, 146,
 148, 189, 210, 227
 — 16-ta tretje armade — 149
 — 17-ta tretje armade — 149,
 201, 208, 209
 — 36-ta tretje armade — 111,
 118, 191, 153, 194
 — 40-ta — 118
 — 48. makedonska — 93, 102
 — 51-ta tretje armade — 111,
 118, 122, 193, 194, 196, 197,
 200, 202–207, 209, 210, 212–
 214
 — vojvodinska — 150
 zavezniške:
 — 11. britanska tankovska —
 188
 — 27. sovjetska — 116
 — 57. sovjetska — 116
 nemške:
 — 7. SS — 92, 145
 — 11. protiletalska — 145

- 22. pehotna — 145
- 41. pehotna — 92
- 104. lovska — 145
- 117. lovska — 92
- 373. legionarska — 145

kviislinške :

- 1. kozaška — 186, 188, 192, 201
- 8. ustaška — 184, 186, 188, 192, 201, 208, 214

Divizioni:

- 12. bolgarski — 187
- 51. tretje armade — 202, 204, 222
- Prekmurske brigade — 103, 105

Dobrava — 192

Dobrovnik — 19, 39, 40, 42, 55, 59

Doklece — 118

Dokležovje — 73, 116

Dolenc Marjan — 128, 129

Dolene — 118

Dolga vas — 78

Dolenjska — 30, 39, 55, 57, 87, 88, 94

Dolinsko — 28, 42, 62, 63

Dolničar Ivan-Janošik — 147

Dolnja Bistrica — 26, GI

Dolščak Jože — 92

Dolžan Drago — 175

Dovže — 208

Draksler Marija — 94

Dramlje — 160

Drava — 30, 33, 50, 53, 69, 70, 84, 88—90, 93, 119, 120, 122, 125, 126, 133, 134, 136, 138, 139, 144, 161, 165—167, 170, 172, 175, 177, 180, 182—189, 191—194, 196—198, 200—209, 211, 212, 216, 222

Dravograd — 7, 8, 31, 101, 118, 132—134, 141, 142, 157, 165, 166, 168—172, 174—189, 191 do 195, 197, 198, 200, 201, 203 do 205, 207—209, 211—218, 220—222, 224—226

Dravsko polje — 115

Dravsko Središče — 26, 112

Duh Jože-Silvester — 32

Dularjev gozd — 165

Dunaj — 69, 136

Dvanajšček David — 5, 57, 61, 62

E

Eibiswald — 226

Emri Evgen — 5, 8

Esterhazyj — 14

Evropa — 21, 84, 140, 165

Evstahij Jošt — 125

F

Fala — 138, 197, 216

Farna vas pri Breznici — 191

Ferenc dr. Tone — 8

Filovci — 66, 71

Firence — 53

Fischer Ferdo — 9

Flisar Franc-Brko — 42, 43

Flisar Koloman — 21

Florjančič Mirko — 127

Fokovci — 19, 39, 40, 42, 45, 59, 80

G

Gaberčevci — 73

Gaber je — 157, 158

Gabrijan Lojze — 125

Gabrijelčič Bojan — 21

Gabrijelčič Rado — 29

Gadjevci — 90

Gams Slavko-Branko — 166

Gančani — 59

Garnizoni :

— mariboski — 129—131, 143

— murskosoboški — 97, 100, 105, 106

— murskosoboški (madžarski) — 46, 48

Gaspar Emerik — 60

Gasparič Maks — 126

Gasparič Anton — 71

Gederovci — 15, 72

Gibina — 37, 42

Glavič Vinko — 125

Glavni štab NOV in PO Slove-

nije — 24, 29, 30, 49, 54, 55, 72, 85—88, 91, 92, 94, 95, 99, 101, 111, 112, 127, 129, 142, 146

Godina Ferdo — 8, 15, 16, 19, 24,
 49, 54, 57, 74
 Godler Franc-Blisk — 7, 88, 101,
 103, 173, 189, 193, 207
 Goljevšček Boris — 6
 Golob Jelka — 70
 Golob Srečko — 128
 Gomišek Zoro — 28
 Gora Oljka — 111, 146
 Gorenjska — 144
 Gorički vrh — 36
 Goričko — 31, 32, 39, 40, 62, 64
 Gorišek Stefan-Caki — 166
 Gornja Radgona — 69, 70
 Gornji Dolič — 169
 Gornji Kašelj — 24
 Gornji Log — 61
 Gornji Petrovci — 15, 16
 Gornji Senik — 65
 Gosposvetsko polje — 111, 146,
 219
 Grad — 206
 Grajčna — 109
 Grašič Mara — 8
 Grčija — 27
 Grobelno — 152–156, 159, 161,
 222
 Grošelj Janko — 125
 Guštanj (zdaj Ravne na Koro-
 škem) — 178, 185–187

H

Halas Daniel — 17, 71
 Haloze — 30, 49, 55, 118
 Hanc Jožko — 57, 60, 62
 Haramfa — 94
 Hartner Nandor — 11, 13, 15, 18,
 19
 Hedžet Jože — 16
 Heklič — 18
 Hitler Adolf — 11
 Hočevan Mirko — 91
 Hodoš — 4, 17, 39
 Horvat Adam — 60
 Horvat Ivan — 57, 62
 Horthy Miklos de Nagybanya —
 46
 Hotiza — 114
 Hribar Borut — 125
 Hribovšek Mitja — 5, 102, 173,
 183,

Hrovat Bogdan-Miha — 49, 57,
 62
 Hrvaška — 15, 55, 70, 84, 88–90,
 95, 110, 111, 114, 145, 160, 213
 Huda luknja — 201, 208
 Hudales Oskar — 91
 Hum — 118

I

Ilinci — 92
 Ilova — 90
 Italija — 24, 70
 Ivanjšič Slavko-Boris — 25
 Ivnik — 226
 Izvršni odbor OF — 24

J

Janež Jože — 5, 8
 Janežič Janez — 88, 101
 Japelj Janez — 95
 Jareninski dol — 33, 34
 Jastrebeci — 21
 Jelovica — 118
 Jerič Ivan — 17
 Jezeršek Pavle — 6
 Jodl Alfred — 110, 145
 Jože (hrb pri Celju) — 158
 Jugoslavija — 14, 15, 24, 65, 78,
 80–82, 84, 85, 110, 113, 120
 do 122, 180, 217, 218, 220, 226
 Jukič Ante — 95
 Jurčec Ivan — 95

..

K

Kalnik — 21, 89, 90
 Kamenščak — 117
 Kapošvar — 50
 Kardelj Edvard — 77, 91, 92
 Kardoš Ali — 15, 16
 Kardoš Evgen — 15, 19, 21
 Karlo vac — 111
 Kelenc Ignac — 57, 60
 Kestor Mara — 94
 Kidrič Boris — 54
 Klanjec — 89
 Klanjšček Zdravko — 8
 Klar Franc — 18
 Klekl Jože — 17
 Knešević Ivanka — 29

Komanda mesta:

- Celje — 143, 157, 159, 160
- Dravograd — 218
- Maribor — 127–132, 134, 140, 143
- Ptuj — 123

Komande vojnega področja:

- Kozjansko — 87, 88, 90, 95, 97, 102, 103, 131, 147
- Prekmursko — 75, 79, 85, 95 do 97, 104
- Štajersko — 127, 129–132, 134, 138, 140, 143, 151, 170, 215

Koprivnica — 168

Koroška — 84

Korpusi :

NOVJ:

- deveti — 84

zavezniški :

- 8. angleški — 192

nemški :

- 15. pehotni — 89, 117
- 22. pehotni — 117
- 46. pehotni — 11

kvislinški:

- 15. kozaški — 89, 145
- Kosi Franc — 26, 42, 43, 47, 48
- Kosovo — 53
- Košiče — 118
- Kotnjak — 26
- Kotoriba — 88, 90, 94
- Kovač Miha — 16
- Kovač Štefan-Marko — 15–20
- Koveš Arpad — 37
- Kovšak — 191
- Kozjak — 30, 31, 35, 42, 55, 127, 131
- Kozjansko — 44, 145
- Krafogel Anton-Boro — 49, 57, 61, 62
- Kraigher Boris — 49
- Kralj Milan — 178
- Kramar Jože-Juš — 21, 26, 28, 42, 43, 46, 47
- Kranjec Ivanka — 28
- Kranjec Miško — 15–17, 19, 43, 57
- Krantz Franc — 18

Krapina — 111, 145

Kreč Ludvik-Roman — 45, 57, 61, 62

Krivic Ada — 94

Krivic Vlado — 77, 80

Križevci — 118

Kržančevo hrastje — 19, 20

Kveder Dušan-Tomaž — 54

Kučnica — 34

Kuhar Stefan-Bojan — 15, 16

Kuhar Štefan-Peter — 28, 42

Kuhar Tone — 119

Kumrovec — 85

Kunejevi — 36

Kungota — 32, 33

Kurja vas — 30

Kustec Martin-Tihomir — 48, 49, 57, 61, 62

Kuščar Miljutin — 103, 104

Kušanovci — 15

L

Labot — 211

Lacko Jože — 120

Lampret Jože — 25

Lapah Ivan — 128

Lapajne Alenka — 128

Laško — 145, 148, 160

Laze (Prekmurje) — 61

Leček Piki — 57, 61

Ledava (r.) — 38, 61, 72

Leibnitz — 29

Lemerje — 72

Lenart — 139

Lendava — 5, 6, 11, 12, 14–17, 26, 28, 39–41, 49, 71, 72, 75,

78, 80, 82, 90

Lendavske gorice — 14, 15

Lepena — 168

Letonja Ela-Atena — 25, 49, 57,

58, 60–62, 74

Libeliče — 212

Libuško polje — 210

Lipovac — 92

Lipuš Miroslav-Mišo — 5, 88, 101, 109, 110, 143

Liska Janko — 8, 29

Litija — 24

Ljubljana — 5, 8, 15, 111, 221

Ljutomer — 8, 28, 42, 70, 112, 114, 116, 117, 119

Lohr Alexander — 109, 110, 133,
134, 147, 149, 216
Lorbek Franček — 33
Lovas — 92
Lutar Gusti — 16
Lutverci — 34, 36

M

Madžarska — 11, 12, 14–16, 18,
24, 29, 53, 59, 64, 70, 78, 81,
82, 88, 90, 91, 94, 95
Maglica Rudi-Danilo — 32
Maierhöfer — 34, 36
Majcen Franček — 25, 49, 57,
61, 62, 74
Majcen Nada — 102, 173, 183
Majhen Vlado — 25
Majnik Ivan-Džems — 7, 31, 32,
34–42, 44
Mala Polana — 37
Mala vas pri Sv. Tomažu — 21
Maležič Matija — 94
Marenberg (zdaj Radlje ob Dra-
vi) — 220, 225
Maribor — 7, 19, 29–31, 33, 96,
101, 104, 109, 112, 114, 118,
120[^]–122, 124–131, 133–136,
138–144, 148, 150–152, 155,
156, 161, 165, 169–174, 176,
181, 182, 185–189, 191, 193,
197, 198, 204, 209, 211–216,
218, 220–222, 224–226
Markišavci — 15
Martinje — 64
Martjanci — 19
Medič Ivo-Silvo — 31
Medmurje — 11, 16, 70, 90, 94,
109, 114
Megla Vinko — 16, 17, 19, 21
Melich — 13
Mesarič Štefan — 29
Mestni komite KPS Murska So-
bota — 15
Mestni komite SKOJ Zagreb —
16
Metikoš Ante — 184
Metohija — 53
Meža — 165, 178, 186, 191, 194
do 196, 200, 208, 210
Mežica — 197, 210
Mežiška dolina — 145, 189, 191,
193, 195, 197, 198
Mihelič Anton — 5
Mihelič Slava — 49
Miklavžev vrh — 160
Mikola Šandor — 13, 18
Mirtič Franček — 5, 49, 57, 61,
62, 64, 65, 75
Mislinja — 165, 166, 186, 208
Mislinjska dolina — 144, 169,
186, 188, 191, 193, 197, 198
Miškolc — 50
Mlakar Anton — 103, 104
Mohovo — 92
Molek Jakob-Mohor — 25, 49,
57, 61–63
Monošter — 64, 69, 80
Moravci — 16
Moste — 15
Motvarjevci — 55, 59
Mozirske planine — 88
Mura — 11, 15, 21, 25, 32, 34–36,
40, 42, 48, 50, 53, 57, 69, 70,
72–76, 78–80, 106
Murska Sobota — 5, 6, 11–15,
17, 19, 25, 26, 28, 29, 39–41,
46–49, 59, 64, 71–75, 78, 80,
82, 90, 94–98, 100, 105, 109,
114, 116, 150, 174
Mursko polje — 118
Mursko Središče — 90, 94
Murščak — 45

N

Nadj Kosta — 112, 189, 207
Nardeli — 198
Nedelica — 15, 41, 61
Negova — 34
Nemčavci — 15
Nemčija — 11, 33, 53, 114, 144
Nemec Ivan-Vojko — 24, 25
Nišlčvicer Dragica — 29
Normandija — 27
Notranjska — 39
Nova vas — 120
Novak Drago — 25
Novak Jerko-Očka — 21

O

Oblastni komite KPS za Štajer-
sko — 25, 27, 48, 49

Odredi:

- Kalniški — 89
- Kamniško-zasavski — 147, 148, 160
- Kozjanski — 30, 87, 88, 90, 95, 97, 131, 147, 148, 100
- Lackov — 30—32, 42, 45, 88, 118, 131
- Pohorski — 30
- Zagorski — 89

Ojstrica — 205

Okraji:

- lendavski — 11
- soboški — 11

Okrajni odbori OF:

- Dravograd — 166
- Lendava — 74
- Maribor — 126
- Murska Sobota — 74

Okrožni komite KPS:

- Ljutomer — 74
- Maribor — 124
- Prekmurje — 16

Okrožni odbori OF:

- Dolnja Lendava — 26, 27
- Ljutomer — 27, 49, 63, 74, 117
- Murska Sobota — 26, 27
- Prekmurje — 16, 17, 74

Opatovac — 92

Oplotnica — 126

Orel Ivan-Rastko — 26, 42, 47

Orlovšček — 37

Ormož — 70, 72, 117, 119, 120

Osolin Jernej-Drago — 26—47

Otiški vrh — 168, 183, 187, 191, 193, 196, 200, 208

Otok — 92

P

Pameče — 146

Panker Karlo — 64

Pan witz — 188

Papo Rita — 102

Pavšič Stefan — 95, 127—129

Pečarovci — 64

Pečnik Ivan — 88

Pečuh — 21, 29

Pergar Ignac — 57

Perš Sida — 6, 15

Pesnica — 33, 119

Pesnica pri Kungoti — 33

Petanjci — 15

Petrič Miro — 95

Petrovče — 158

Pinci — 19

Pivnica — 90

Plajnsko — 118

Plešivec — 167

Plesnik Anton-Murat — 31, 32

Plevnik Stane — 103, 104

Pliberk — 189, 197, 209, 210, 214, 216, 218, 219

Pliberško polje — 210

Pobrežje — 131

Podbrenčič Bojan — 103, 104

Podčetrtek — 80

Podgora — 192

Podklanec — 169, 191, 197, 208, do 211, 213, 214, 220

Podravska Slatina — 89

Področja:

- Ljutomersko — 21
- Medmursko — 21
- Prekmursko — 21
- Ptujsko — 21

Pogačar Franc — 103

Pohorje — 17, 24, 30—32, 55, 88, 118, 127

Pokrajinski komite KP za Severno Slovenijo — 16, 21

Pokrajinski odbor OF za Štajersko — 25, 27

Poljane — 197, 209—211, 214, 220

Poljčane — 152

Poljska — 26, 53

Polki:

- 12. bolgarski — 118, 182, 187, 200
- 16. bolgarski — 118, 182, 187, 200
- 32. bolgarski — 114
- 46. bolgarski — 114

Poltnik — 206

Polzela — 147

Pomurje — 29, 69, 70, 113

Ponikva — 152, 153, 155

Porabje — 16, 64—66, 81

Praga — 110

Pragersko — 152

- Praprotnik Cvetka-Stefka — 25, 49
 Prekmurje — 5–7, 11–13, 15, 16, 18, 21, 24–32, 34, 36, 39, 42, 44–46, 48–51, 54–60, 62, 64, 69–82, 84–91, 93–97, 101, 104–106, 109, 112, 113, 124, 127, 129, 131, 134, 143, 150, 173, 174, 218
 Prevalje — 197, 201, 210, 211
 Primorska — 14, 53, 84, 112
 Pripjat pri Zitomiru — 89
 Prlekija — 24, 25, 70, 72, 116, 117, 124
 Prosenjakov hrib — 62, 74
 Prše Jože — 71
 Ptuj — 8, 111, 112, 117–124, 131, 150, 174, 224
 Ptujška gora — 118
 Ptujško polje — 112, 115, 117, 144
 Puklavec Vinko-Srečko — 57, 61
 Puncovci — 15, 29
 Pušenjak Rado — 25
- R
- Raba (r.) — 64
 Radgona — 28, 34, 36, 45, 72
 Radlje ob Dravi — 171, 220
 Radomirje — 70
 Rajevski — 28
 Rajner Elimir-Vinci — 49, 57, 61, 62
 Rajster Jože-Marjan — 57, 162
 Rakičani — 15, 19
 Rakuša Rado — 29, 128
 Rankovci — 15
 Rapi Rudi — 5
 Rapoš Ludvik — 15, 19
 Ravne na Koroškem — 180, 185, 186, 189, 195, 197, 200, 208, 210–212
 Ravensko — 62, 63, 66
 Razkrižje — 16, 69, 112
 Reberšek Karel — 128
 Ren (r.) — 53
 Rener Jože — 5
 Renko vci — 19
 Resnica — 160
 Režonja Štefan — 34
 Rimske Toplice — 148
- Rogan Ludvik — 28, 29
 Rogaševci — 75
 Rogaška Slatina — 149, 153, 158
 Rogoznica — 119
 Rojc Vida — 8
 Romunija — 26
 Roš Fran — 91
 Roškar Franc — 5, 123, 137
 Rubadje pri Štrigovi — 42
 Rus Jože — 77, 81
 Rusanov Igor — 28
 Rusanov Kolja — 28, 29
 Rusija — 18, 28
- S
- Sakalovci — 65
 Samec Milan-Črt — 45, 57, 61, 62
 Sarvar — 14
 Sava — 87, 88, 149
 Savič Sreta — 206
 Savinja — 160
 Savinjska dolina — 111, 144, 148
 Seberovci — 15
 Sefman Stane-Remken — 88, 110
 Sešek Ferdo — 57, 62
 Sinča vas — 189
 Simončič Viktor — 103
 Siofor — 29
 Skandinavija — 84
 Skok Dimitrije — 93, 103, 104
 Skušek Ivan — 128
 Slapa — 118
 Slamič Stane — 128
 Slavič Jože — 57
 Slavič Matija-Tašek — 57, 62
 Slomškov potok — 153
 Slovenija — 5, 6, 8, 15, 21, 25, 29, 31, 39, 53–55, 78–80, 82, 84–86, 88, 91, 95, 96, 106, 109, do 111, 120, 122, 129, 144, 165, 210, 218, 226
 Slovenj Gradec — 169, 187, 188, 194, 197, 198, 201, 208, 212
 Slovenska Bistrica — 111, 144, 149
 Slovenske gorice — 25, 27, 28, 30, 32, 39, 45, 48, 63, 70, 118, 127
 Slovenske Konjice — 144, 148, 149, 158, 191

SNOS — 7, 27, 77—82, 84—86,
90, 91, 95, 96, 150
Sofija — 26, 112
Sotla — 89
Sotler Lojze — 141
Sovjetska zveza — 18
Spodnji Dolič — 64
Srbija — 53, 91, 165
Središče — 21
Srednja Bistrica — 26, 63
Srđić Simon — 102, 170, 173, 177,
180, 183, 193—195
Srem — 92
Srež Hela — 6
Srež Štefan — 57, 61, 63, 64
Stanjevci — 15
Stante Peter-Skala — 111, 133,
134 155
Stefančič Zdravko — 103
Stopar Viktor — 25
Stopče — 153
Strehovske gorice — 59, 61, GG
Sukič Karlo — 6
Sušnikov klanec — 165
Sv. Duh na Ostrem vrhu — 32
Sv. Jedert — 166
Sv. Jurij — 34
Sv. Križ — 32, 89
Sv. Tomaž — 16
Sv. Vid — 154
Svetek Franc — 77, 80
Szalasy Ferenc — 47
Szombathely — 11, 29

S

Šafarsko — 69
Šalamun Fran — 91
Šalovci — 15, 17, 74, 75
Šavelj — 57, 72
Šentilj — 33, 125, 138, 139
Šentjanž — 184, 186—188, 194,
197, 201, 210, 211, 214
Šentjur — 145, 149, 156, 160
Šentjurska Lidijska — 94
Šentvid (pri Dravogradu) — 167
Šerbec Branko — 29
Šerbec Stanko — 21
Šiftar Jože — 18
Šiftar Ludvik — 18
Šiško Maks — 57, 62
Škafar Ivan — 57

Škafar Miško — 62
Škobrne Franc-Sine — 21
Škof Franc — 103
Škofja vas — 148, 158
Škrjanc Alojz-Mirko — 57, 61,
62, 65
Šlander Slavko — 16
Šmarje pri Jelšah — 145
Šmartno pri Slovenj Gradcu —
169, 208
Šoštanj — 146, 147, 167, 197, 210
Špelak Ferdinand-Lojze — 25
Špindler Vekoslav — 128
Špolarič Anton — 15
Štajerska — 7, 8, 16, 24, 28, 39,
42, 53, 84, 85, 87, 88, 91, 101,
106, 109, 112, 113, 120, 129,
131, 132 134, 146, 220
Štancer Slavko — 198, 210
Št. Andraž — 146, 208
Štefančič Zdravko — 103
Štolfa Milko — 8
Štoparce — 123
Štore — 147, 156, 158
Štrangel Don — 119
Štrigovo — 11, 29
Štubelj Miro — 5, 8
Štucin Mica — 29
Šumenjak Dane-Miran — 19, 21,
26, 28, 29, 42, 43, 46, 47, 49
Šušteršič Jože — 127

T

Talanyi Jože-Janez — 49, 57, 61
Teharje — 148, 157
Tezno — 136—140, 172
Tišina — 15
Titani — 18
Tito, glej Broz Josip
Tivadar Štefan — 60
Tkalčič Miro — 95
Tlakar Ivan — 102, 150, 154, 155,
158, 172
Tolbuhin I. Fjodor — 69, 113
Tolsti vrh — 191, 196, 200, 208
Tompa Štefan — 57, 61
Tomšič Tone — 15, 16
Tomšič Vida — 49
Topolšica — 149
Toth Štefan — 6
Tovarnik — 92

Trajbarič Štefan — 71
 Trianon — 12
 Trnjavski gozd — 16
 Trnje — 15, 26
 Trst — 84
 Turjak (pri Slovenj Gradcu) —
 208
 Turnišče — 19, 39, 59, 60

U

Umek Viktor — 143

V

Vac — 21
 Vahnič Ivan — 103, 104
 Vaneča — 47
 Varaždin — 88, 89, 111, 118
 Varga Jože — 5, 57

Vaški NO odbori:

- Bistrica — 50
- Crenšovci — 50
- Filovci — 50
- Lendava — 50
- Murska Sobota — 50
- Nedelica — 50
- Polane — 50
- Renkovci — 50
- Strehovci — 50
- Turnišče — 50
- Žižkova — 50

Vaupotič Polde — 32
 Velika Polana — 15, 26, 37, 45,
 59
 Veliki Zdenci — 90
 Velikovec — 111, 146, 168
 Verdelj Ivan — 88
 Veržej — 73, 116
 Veskovič Vaso — 198
 Veščica — 15
 Vetrih Franc-Uroš — 128, 129
 Veverica — 65
 Vič pri Dravogradu — 187
 Vidmar dr. Dušan — 102, 135,
 136, 140
 Vidmar ing. Milan — 5, 102, 150,
 153
 Vidovdanci — 117
 Vildon — 122

Vinkovci — 92
 Virovitica — 90
 Vlaj Ludvik — 16
 Vlasov Aleksander — 7, 186
 Vodopivec Jaka — 91
 Vogrinc Danica — 128
 Vojnik — 148, 149, 158
 Vojvodina — 74, 78
 Volarič Katica — 28
 Vončinska — 89
 Vovk Avgust-Jurče — 5, 101,
 102, 105, 109
 Vrabec Venčeslav — 8
 Vrbnjak Dragica-Nada — 25
 Vrhovni štab NOV in POJ —
 86, 87, 91, 95, 99
 Vučja Gomila — 39, 60, 71
 Vuzenica — 175

W

Westen Maks — 146

Z

Zadravec Franc — 28
 Zadravec Jože — 49, 57, 60, 61
 Zadravec Stanko — 70
 Zagrad — 160
 Zagreb — 88, 89, 111, 149
 Zalaegerszeg — 11
 Zavodna — 157, 158
 Zavrč Rozka-Breda — 49, 57, 61,
 62
 Završe — 153, 154
 Zdenšar Just — 8
 Zenkovič Viktor-Ciril — 28, 29
 Zgornja Savinjska dolina — 31
 Zgornji Dolič — 201, 208
 Zidani most — 145, 149, 160
 Zorman Stanko — 16
 Zreče — 146
 Zrinski Rudi — 21
 Zupan Aleks — 125
 Zupančič — 119

Z

Žalik Lojze-Martin — 15, 19, 57,
 60, 62
 Zdala — 90
 Železna Kapla — 168

Zevart dr. Milan — 7–9	Zmauc Karlo-Gorazd — 88
Zibrik Koloman — 29	Žolnir Bogdan — 8
Zitomir — 88	Zunič Ivan-Radovan — 49, 57,
Živko Stanislav — 138	61, 62
Žlindra Anton-Janošik — 88, 131	Žunko Ivan — 103

VSEBINA

PREDGOVOR	5
OKUPACIJA PREKMURJA, PRVI VAL NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA (J. Liska).....	11
NAVEZOVANJE STIKOV S PREKMURJEM.....	24
Prihod aktivistov v Prekmurje.....	24
Džemsova četa.....	29
Pogibel dela aktivistov.....	46
Nov val aktivistov.....	48
Opombe.....	51
PREKMURSKA ČETA.....	53
Ustanovitev Prekmurske čete.....	54
Akcije.....	59
Napad na četo.....	62
Akcije na Ravenskem in Dolinskem.....	63
Porabje.....	64
Opombe.....	67
OSVOBODITEV PREKMURJA.....	69
Razmere pred osvoboditvijo.....	69
Osvoboditev.....	72
Opombe.....	76
DELOVANJE DELEGACIJE SNOS.....	77
Opombe.....	82
USTANOVITEV PREKMURSKKE BRIGADE.....	84
Razlogi.....	84
Mobilizacija Prekmurcev.....	85
Pomoč Prekmurju — Kozjanci.....	87
Slovenski bataljon.....	91

Pomoč v kadrih.....	94
Prekmurska brigada ustanovljena.....	95
Opombe.....	107
POHOD PREKMURSKE BRIGADE NA ŠTAJERSKO	109
Razmere pred odhodom.....	109
Pohod proti Ljutomeru.....	114
Prihod v Ptuj.....	117
Prekmurska brigada v Mariboru.....	124
Akcije 3. bataljona v Mariboru.....	134
Prvi bataljon v Celju.....	143
Opombe.....	162
BOJ 2. BATALJONA PRI DRAVOGRADU.....	165
Razmere na območju Dravograda.....	165
Drugi bataljon Prekmurske brigade v Dravogradu	170
Po bojih v Dravogradu.....	211
SKLEPNO POGLAVJE.....	220
ZADNJA NALOGA.....	225
Opombe.....	227
KAZALO KRAJEV, IMEN IN ENOT.....	230
VSEBINA.....	243

Knjižnica NOV in POS 23/2
Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček

Mitja Hribovšek
PREKMURSKA BRIGADA
Rokopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dne 7. maja 1974

Strokovna recenzenta
Lado Ambrožič in Milan dr. Zevart

Lektor Ferdo Fischer

Opremil Lado Lakovič

Izdelava skic Vladimir Štimac

Tehnični urednik Jože Certalič

Založila »Partizanska knjiga« v Ljubljani
zanjo Milko Štolfa
in odbor Prekmurske brigade v Ljubljani
zanj Miroslav Lipuš

Natisnila in vezala tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani
aprila 1975 v 2000 izvodih

Klišeje izdelala klišarna »Ljudske pravice« v Ljubljani

Po mnenju št. 421-1/74 Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo
je knjiga oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov

»KNJIŽNICA NOV IN POS« je zbirka zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

Orise bojnih poti avtorji pripravljajo v sodelovanju z odbori enot pri Zvezi združenj borcev NOV Slovenije in pod vodstvom mentorjev, ki jih določi komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Iz spodaj navedenega programa so izšle že knjige, ki so označene z velikimi črkami.

Osnovni program:

1. *Partizani na Gorenjskem* (O partizanskih četah na Gorenjskem do ustanovitve Gorenjskega partizanskega odreda junija 1942)
2. DRUGA GRUPA ODREDOV IN ŠTAJERSKI PARTIZANI 1941—1942 (Ivan Ferlež)
3. *Partizani na Notranjskem in Dolenjskem* (O partizanskih četah na Notranjskem in Dolenjskem do konca velike italijanske ofenzive)
4. *Partizani na Primorskem* (O partizanskih četah na Primorskem do ustanovitve Gradnikove brigade maja 1943)
5. *Tomšičeva brigada*
6. SERCERJEVA BRIGADA (Milan Guček) — I. del
7. GRADNIKOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
8. GUBČEVA BRIGADA (Lado Ambrožič)
9. CANKARJEVA BRIGADA (Lado Ambrožič-Novljan)
10. ŠLANDROVA BRIGADA (dr. Miroslav Stiplošek)
11. PREŠERNOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
12. *Levstikova brigada*
13. *Deveta brigada*
14. *Ljubljanska brigada*
15. *Zidanškova brigada*
16. *Dvanajsta brigada*
17. *Bračičeva brigada*
18. PETNAJSTA BRIGADA (Mile Pavlin)
19. VOJKOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
20. *Gregorčičeva brigada*
21. BAZOVIŠKA BRIGADA (Franjo Bavec-Branko)
22. KOSOVELOVA BRIGADA (Radosav Isakovič)
23. Posebne brigade NOV in POS
 - I. SLOVENSKA ARTILERIJSKA BRIGADA (Borivoj Lah)
 - PREKMURSKA BRIGADA (Mitja Hribošek)
 - Rabska brigada*
 - Zaščitna brigada GŠ*
 1. *brigada VDV*
 2. *brigada VDV*
 3. *brigada VDV*
24. Italijanske enote v NOV in POS
 - Brigada Triestina d'assalto* — *Tržaška udarna brigada*
 - Divisione »Garibaldi Natissone«* — *brigada »Fontanot«* — *Divizija »Garibaldi Natissone«* in *brigada »Fontanot«*
25. Prekomorske brigade
 - PRVA IN DRUGA PREKOMORSKA BRIGADA (Srečko Vilhar, Albert Klun)

- TRETJA PREKOMORSKA BRIGADA (Radule Butorovič, Albert Klun)
- CETRTRA PREKOMORSKA BRIGADA (Edvin Pervanje, Jože Hočevnar)
- PETA PREKOMORSKA BRIGADA (Jože Smit, Rado Bordon, Albert Klun)
- ARTILERISTI PREKOMORCI (Karel Levičnik)
- LETALCI PREKOMORCI (Rafael Perhauč)
- TANKISTI PREKOMORCI (Manojlo Babič Miroslav Luštek)
26. Partizanski odredi na Gorenjskem
 - JESENISKO-BOHINJSKI ODRED (Mile Pavlin)
 - ŠKOFJELOŠKI ODRED (Tone Lotrič)
 - Gorenjski odred*
 - Kokrški odred*
27. Partizanski odredi na Primorskem
 - Istrski odred*
 - Južnoprimerški odred*
 - Briško-beneški odred*
28. *Partizanski odredi na Koroškem*
29. Partizanski odredi na Štajerskem
 - Kamniško-zasavski odred*
 - Pohorski in Lackov odred*
 - Kozjanski odred*
30. Partizanski odredi na Dolenjskem
 - Vzhodnodolenjski odred*
 - Zapadnodolenjski odred*
 - Dolenjski odred*
 - Belokranjski odred*
31. Partizanski odredi na Notranjskem
 - DOLOMITI V NOB (Rudolf Hribernik)
 - Notranjski odred*
- Problemski del »KNJIŽNICE NOV IN POS«*
32. OSVOBODITEV SLOVENSKEGA PRIMORJA \ (Stanko Petelin)
33. POHOD STIRINAJSTE (L. Ambrožič)
34. KAPITULACIJA ITALIJE IN NARODNOOSVOBODILNA BURBA V SLOVENIJI JESENI 1943 (Tone Ferenc)
35. NACISTIČNA RAZNARODOVALNA POLITIKA V SLOVENIJI 1941—1945 (Tone Ferenc)
36. NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV NA SARDINII, KORZIKI IN V JUŽNI FRANCIJI (Srečko Vilhar, Albert Klun)
37. PEVSKI ZBOR JUGOSLOVANSKE ARMADE SREČKO KOSOVEL (Ivan Jerman)
38. NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV V AFRIKI (Srečko Vilhar, Albert Klun)
39. SODELOVANJE SLOVENSkih IN HRVASKIH NARODNOOSVOBODILNIH ENOT 1941—1945 (Stevo Sunajko)
40. PARTIZANSKE TISKARNE NA SLOVENSKEM — OSREDNJE TISKARNE (Jože Krall)
- PRIMORSKE TISKARNE (Jože Krall)
41. PRIMORCI IN ISTRANI OD PRIGNANSTVA DO PREKOMORSKIH BRIGAD (Srečko Vilhar, Albert Klun)
42. NARODNOOSVOBODILNI BOJ NA JADRANU IN SLOVENSKI POMORSČAKI (Janez Tomšič)

V tisku:

- ZIDANŠKOVA BRIGADA (Mirko Fajdiga)
- ISTRSKI ODRED (Maks Zadnik)
- ZDRAVLJENJE RANJENCEV V SCVPB (dr. Ivan Kalinšek)

Pripomba: Komisija za zgodovino si pridržuje pravico manjših sprememb v naslovih ali razporeditvi vrstnega reda knjig.